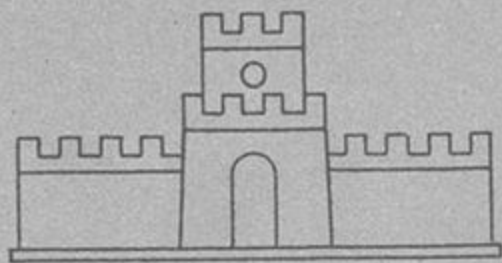

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

M C M X X V I   L E T N I K I I I   Š T E V I L K A 1

IZHAJA ČETRTLETNO. LETNA NAROČNINA DIN 60.—

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetilk, grelnih aparatov, likalnikov,
motorjev in električnih štedilnikov,
žarnic in sploh vsega električnega
materiala. Za popolnoma elektrifici-
rana gospodinjstva nudi električni tok
po izredno nizkih cenah

Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 3 (magistr. poslopje)

Učiteljska tiskarna

registrovana zadruga z omejeno zavezo

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. / Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale

Telefon
23-12

Račun
poštne
hraniln.
10.761

Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo*amoniak papir

»JASNIT«

za kopiranje načrtov, ki je edini 100% domač izdelek te vrste v državi

V Ljubljani, Frančiškanska ulica številka 6

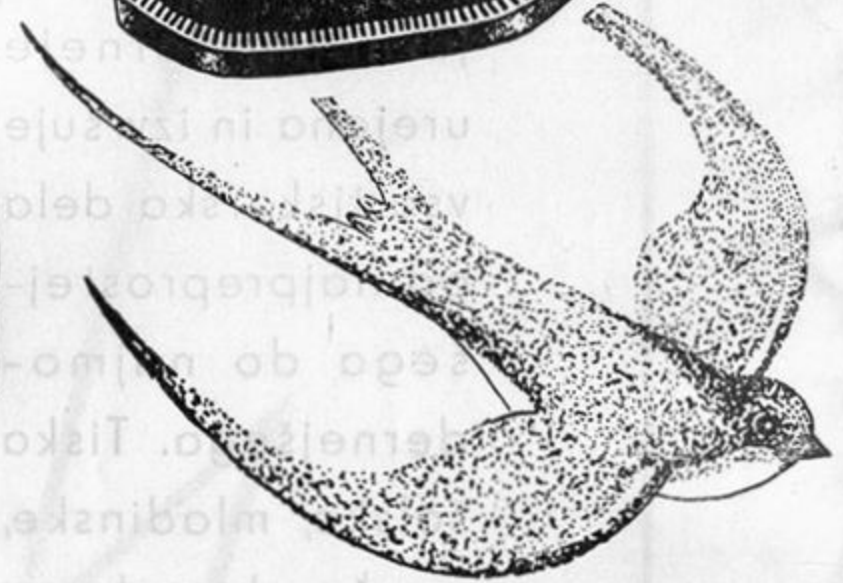
17ca pomlad

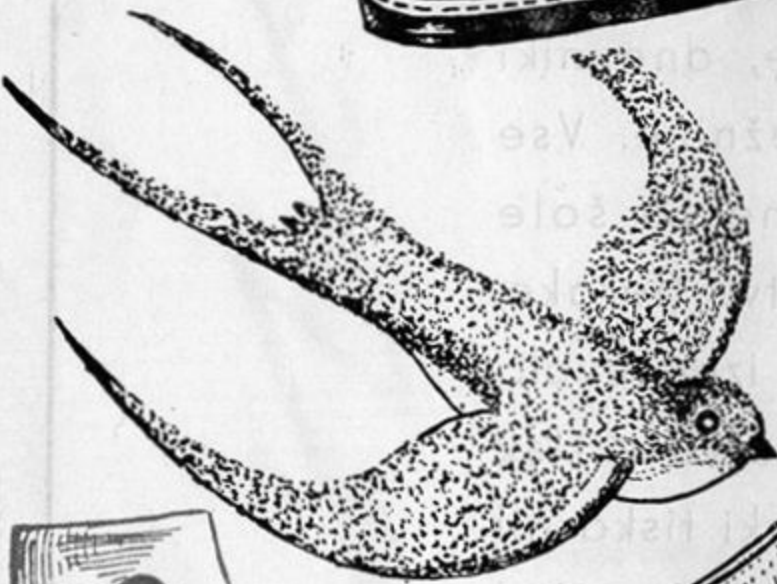
69:

129:

45:

79:

Bata

haria

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

ŠTEVILKA I
LETNIK III

V LJUBLJANI, MESECA MARCA 1936

OSNOVE SODOBNE ZAŠČITE OTROK V SLOVENIJI

EVGEN JARC

Delajmo za jugoslovansko dečo!*

Naša deča je naša največja skrb, naš najdragocenejši ponos in najlepša nada naše svetle bodočnosti.

Skrb za življenje, zdravje in vzgojo dece ni samo najsvetejša dolžnost mater in roditeljskih domov, ampak prva in najvažnejša naloga človeške družbe, občin, mest, pa tudi države same.

Moč naroda se meri po moralnem in fizičnem zdravju dece, njegove sposobnosti po dobro organizirani dečji zaščiti.

Ako hočemo, da se oddolžimo svojemu junaškemu narodu, ako hočemo, da povedemo našo lepo domovino naprej, posvetimo svojo stalno, iskreno in toplo ljubezen jugoslovanski deci.

Naj ne ostane niti eno jugoslovansko dete zanemarjeno, nezaščiteno, naj vsa naša deča veselo živi in napreduje in naj se dečja pesem sčee razlega po vseh krajih divne Jugoslavije.

Marija

ZAŠČITA OTROK V SLOVENIJI PRED PREVRATOM

Sirotišnica, meščanski špital in sirotinski zaklad

Ljubljana se more ponašati, če verjamemo Valvasorju, da sega zaščita otrok za njenim obzidjem skoraj 900 let nazaj. Kronika na magistratu piše namreč po Valvasorju: »L. 1041. je bogat meščan in trgovec, Pavel Berlach po imenu, ker ni imel telesnih dedičev, v tem mestu ustanovil *sirotišnico* (ein Puppen- oder Waisenhaus) in v ta namen zapustil vse svoje imetje in posestva. Take otroke so v tej hiši vzgajali k dobremu in ko so odrasli, so vsakega spravili do kakega rokodelstva, za kar je imel veselje.«¹ Ta sirotišnica je sicer v teku časa propadla, se je pa obnovila v 18. stoletju. Takrat je pokrenila cesarica Marija Terezija ustanovitev sirotišnice.² Josip Janez Hofmann je poiskal kot vir zanjo razne že pozabljene ustanove in začel zbirko prostovoljnih prispevkov. Podlago je tvoril Mugerlov sirotinski legat iz leta 1702. Hofmann je izdal l. 1758. še sedaj v muzeju ohranjen oklic, ki pravi, da se ne bodo spreje-

* Poslanica Nj. Veličanstva kraljice Marije organu Jugoslovanske unije za zaščito dece »Narodni podmladak«.

¹ Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain, III (IX) pag. 709.

² Radics, Die Wohlthätigkeit in Krain 1898, str. 19 ss. ter Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1864 s. 88.

male sirote samo iz Ljubljane, ampak tudi iz drugih mest in trgov in iz vasi, in sicer dečki, da se poleg krščanskega nauka nauče nemški čitati, pisati in računati, ter deklice, ki se bodo poleg nemškega čitanja učile tudi šivanja, pletenja in tkanja. Štatuti so se posneli po sirotišnici v Grazu. Tudi nezakonski otroci so se smeli sprejemati. S cerkvenimi zbirkami, ki se naj bi vršile skozi 10 let štirikrat na leto, in z darili je narasel do leta 1788. kapital za *sirotišnico* na 64.000 gld. — Šest sto let pa bo kmalu stara ustanova *meščanskega špitala*. Ko je ogrski kraljici Elizabeti, hčeri poljskega kralja Vladislava I., umrl soprog, ogrski kralj Karel Robert, iz rodu neapeljskih Anjoujev, je potovala kot vdova l. 1343. v Neapelj. Spotoma se je ustavila v Ljubljani in podarila meščanstvu pobožno ustanovo, ki so je ljubljanski meščani deležni še danes. Ustanovila je cerkvico na čast svoji svetniški vzornici sv. Elizabeti Turinški in »špital«, ki se je pozneje izdatno razširil z raznimi darili in volili, obstoječimi v denarju, posestvih in desetinah s podložniki.³ Poleg obubožanih meščanov so stanovali v špitalu tudi njih žene in otroci kakor tudi *najdenčki*, ki so jih oskrbovale v špitalu najete dojlje. Usoda najdenčkov je bila dotlej dostikrat zelo žalostna. Še leta 1548. se je čulo v mestnem svetu, da

³ Janez Steska, Mitth. d. hist. V. f. Krain 1854, str. 25—27.

Dr. Janez Gogala

Dr. Anton Jarc

Andrej Zamejic

Janez Rozman

so našli več otrok v vodi in da so izginili. Mestni očetje so nastavili ljudi, »ki bi naj na to pazili in posebej govorili z babicami, ki to delajo.«¹ Po zapiskih v arhivu grofa Karla Hohenwarta² je bilo l. 1767. v ljubljanskem meščanskem špitalu 24 najdenčkov, v sirotišnici pa 6 dečkov in 4 deklice. Ljubljana je štela takrat komaj 15.000 prebivalcev. Prosvetljeni absolutist in filantrop cesar Jožef II. se je l. 1784. na potu iz Italije ustavil v Ljubljani, da osebno prouči obstoječe razmere zlasti glede dobrodelstva.³ Še preden se je vrnil na Dunaj, je že iz Graza poslal guvernerju svoje opazke,⁴ kjer pravi, da bo odredil, naj se frančiškani preselijo (iz nekdanje gimnazije na Vodnikovem trgu) v samostan avguštincev (cerkev Mar. Oznanjenja), v frančiškanskem samostanu se pa bodo naselili usmiljeni bratje iz Trsta, ki bodo tam ustanovili javno bolnišnico. Medtem je pa bil odpravljen l. 1786. tudi red diskalceatov (o. Marko Pohlin), ki si je bil sezidal ob Ajdovščini v letih 1654 do 1712 obsežen samostan s stroški 30.000 gld. in ga lepo obnovil l. 1765. Tu, nasproti hotela Evrope, je nastala l. 1786. ljubljanska civilna bolnica, ki so se vanjo preselili tudi bolniki in norci iz meščanskega špitala, tako da so ostale v njem le sirote in prevžitkarji. Pod francosko vlado l. 1811. so morali usmiljeni bratje zapustiti Ljubljano in se niso več vrnil.⁵ Tako je Jožef II. odpravil 2 samostana (avguštince in diskalceate) in s tem pripravil prostor za bolnico in za licej — gimnazijo ter za muzej. V teh letih je bilo v meščanskem špitalu 26 najdenčkov in v sirotišnici 38 sirot.⁶ Do l. 1790. je vsak ljubljanski dobrodelni zavod oskrboval svoje lastno premoženje. Tega leta so se pa združili vsi fondi. Znašali so lepo vsoto 261.160 gld.⁷ L. 1818. so pa ta skupni fond, »Hauptarmenfond«, zopet razdelili in sicer je odpadlo na najdenišnico 74.718 gld. in na meščanski špital 55.955 gld. Ostala je pa še skupna uprava pod imenom »civilni špital« pod vodstvom okrožnega glavarja. L. 1835. pa je bila v ta namen

¹ Vrhovec, Die Stadt Laibach 1886, str. 127.

² Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1865, str. 111.

³ Po Breckerfeldovi statistiki »der drei Länder Steiermark, Kärnten u. Krain«, odd. IV, rokopis v Nar. muzeju.

⁴ Radics, Gesch. d. landsch. Civilspitale, 1887, str. 33 ss.

⁵ Adam Wolf, Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, XII., 143 ss.

⁶ Pač pa je ljudstvo imenovalo po njih še mnogo let »Barmherzigergasse«.

⁷ Gl. Dr. Fr. Lippich, Topographie der St. Laibach, 1834, str. 301 ss.

določena posebna komisija, ki ji je pripadal tudi župan Hradecky, izvrsten komunalni strokovnjak. Državna ustava pa je 4. marca 1849 določila, da postanejo vsi dobrodelni zavodi deželni, le upravo meščanskega špitala je vodilo mesto do leta 1854.⁸ Deželni sirotinski ustanovni zaklad je znašal ob zopetni združitvi vseh zakladov l. 1912. lepo vsoto 836.335 K. (Gl. poročilo dež. odbora iz l. 1913., št. 10324!) Ta ogromna vsota — je izginila kot vojno posojilo.

*Vincencijeva družba in Vincencijeve konference.
Marijanišče v Ljubljani.⁹*

Leta 1876. so ustanovili dr. Janez Gogala in tovariši v Ljubljani družbo sv. Vincencija Pavelskega in tako položili temelj organiziranemu karitativnemu delu v Sloveniji. Sledili so s tem vzgledu dveh mož usmiljenja, ki sta zamislila konference krščanske ljubezni. To sta sv. Vincencij Pavelski in Friderik Ozanam, oba Francoza po rodu. Prvi je kot župnik v Chatillon les Dambes l. 1617. ustanovil za gospé bratovščino krščanske ljubezni (confrérie de la charité), ki je dobila v kratkem 30 posestrim na deželi in v Parizu. Sv. Vincencij je tudi ustanovitelj Kongregacije usmiljenk sv. Vincencija Pavelskega in dobrodelnih društev za moške, ki jih je v prvi polovici 19. stoletja Friderik Ozanam (1813, 1853) prilagodil kot Konference sv. Vincencija karitativnemu delu v modernem svetu, sledeč geslu: »Treba je več delati, manj pa disputirati.« Ozanam je ostal duša konference tudi potem, ko je bil že sloveč profesor in plodovit literarni historik v Parizu in se intenzivno udeleževal političnega življenja (1848).

Vincencijeva družba se je kmalu razširila po vsem katoliškem svetu. Ideja Vincencijevih konferenc se je v tej dobi vsadila tudi med Slovence. Prvi poizkus je bil že l. 1869., ker so pa bila naziranja pripravljalnega odbora zelo različna, je misel samo še tiho tlela dalje. Profesor dr. Janez Gogala je opazoval razmere v osemdesetih letih in videl, kako siromaštvo strahovito narašča in z njim v zvezi mladina dan za dnem bolj propada. V stiku z graško Vincencijevo konferenco sta z laikom prof. Kronbergerjem pripravila vse potrebno, da se je 24. aprila 1876 mogla ustanoviti prva »konferenca sv. Nikolaja družbe sv. Vincencija Pavelskega za prostovoljno oskrbovanje siromakov in za varstvo

⁸ Radics, Civilspital, str. 75 ss.

⁹ Glej letna poročila centralnega sveta Vinc. družbe in Vinc. konf.

Dr. Josip Gruden

Fran Lavtižar

mladine« v Ljubljani. Po njenih pravilih je namen družbe, da

a) dejansko izvršuje krščansko ljubezen do bližnjega, podpira uboge družine, bolnike, vdove in sirote, zlasti tudi *zanemarjene otroke*, posreduje brezposelnim delo in se sploh zavzema za duhovni in telesni blagor bednih in pomoči potrebnih.

Do l. 1918. so bili predsedniki:

1. Ustanovitelj družbe dr. Janez Gogala (1878 do 1884).
2. Prošt dr. Anton Jarc (1884 do 1897).
3. Kanonik Andrej Zamejic (1897 do 1903).
4. Prelat Janez Rozman (1903 do 1909).
5. Kanonik dr. Jožef Gruden (1909 do 1918).
6. Po njem je bil kot prvi laik izvoljen za predsednika šolski nadzornik v p. Fran Lavtižar (umrl 25. aprila 1930).

Komaj je pričela delovati prva konferenca (Stolna sv. Nikolaja v Ljubljani), se je že začelo misliti na ustanovitev *zavetišča* (azila), kjer bi se zbirali revni otroci, ki so v nevarnosti, da se spridijo. Tak zavod se je odprl pod imenom »*Mladeniški dom*« že 24. septembra 1876. Zavod so oskrbovale sestre usmiljenke. Ker so morali vse sproti izprositi, je bilo v začetku zelo hudo. Največji dobrotniki zavoda so bili ljubljanski peki, ki so zastonj dobavljali potrebni kruh. Konferenci se je pa takoj zdelo, da je tako zavetišče, četudi je zelo potrebno, še vse premalo. Zaželela si je svoj dom, kjer bi ne zbirala otrok le čez dan, marveč bi nudila najbednejšim med bednimi, sirotam brez roditeljev, trajno in varno zavetje. Medtem se je ustanovil *centralni svet* Vincencijeve družbe za obe konferenci (sv. Nikolaja in sv. Jakoba, nastalo tudi 1876). Na prvi glavni skupščini leta 1877. so se zbrali najodličnejši predstavniki ljubljanskega meščanstva, med njimi knezoškof dr. Jan. Kriz. Pogačar. Ker ni bilo takrat v Ljubljani še nobene slične dobrodelne ustanove, je ideja socialne karitativne akcije našla velik odziv in je bila ustvarjena možnost uspešnega dela. Medtem je sklenil deželni odbor kranjski, naj se sirotinski sklad porabi za ustanove, ki bi jih uživale sirote. S tem je bila ustvarjena tudi finančna podlaga za zavod. Ker zavod še ni imel lastne strehe, ampak se je moral celo iz hiralnice izseliti v zasebno hišo, je vedno bolj dozorevala misel, da sezida družba obsežno sirotišnico. L. 1877. se je ustanovil stavbni sklad. Ko je dne 24. aprila 1878 daroval neimenovan dobrotnik 800 gld., je bil s tem storjen prvi korak. Vincencijeva družba si je pridobila mnogo novih do-

brotnikov in članov. Dr. Gogala je iskal primerne kraja za novo poslopje. Prvotno so nameravali kupiti Virantovo hišo (za 150.000 gld.), kar sta priletna Terezija in Matija Jager na Sp. Poljanah ponudila za zgradbo sirotišnice svoje posestvo po zelo primerni ceni (za 12.500 gld.). Isto leto (1880) je kupila družba še sosednjo hišo Vernikovo (za 15.000 gld.). Peto poročilo iz l. 1881. poroča: »Ko je bila stiska za denar največja, je Bog vzbudil v srcu mestnega župnika Gustava Köstla preblago misel, da je postavil sirote za glavne dediče. Zapuščina je znašala 20.000 gld. Isti dan 15. novembra 1880, ko se je odprla sirotišnica za 11 dečkov, je pa blagi dobrotnik zatisnil oči.« Za dnevno zavetišče se je prezidala dvoriščna delavnica. Otroci so hodili v javne šole v mesto, doma so jih pa nadzirale sestre usmiljenke. Največji dogodek pa je bila blagoslovitev novega poslopja sirotišča. Sedmo poročilo poroča: »Naša Vincencijeva družba je že od začetka obračala vso pozornost na to ter veliko žrtvovala za vzgojo ubogih otrok in za zidanje sirotišnice. Bogato se je plačalo to žrtvovanje. Kajti dve tretjini sta dodelani in za silo s hišno opravo preskrbljeni.« 12. novembra 1882, na praznik Marijinega zavetništva, je škof dr. Krizostom Pogačar blagoslovil zavod v pričo številnega občinstva. Navzoči so bili: deželni predsednik baron Winkler, deželni glavar grof Thurn in mestni župan Grasselli. Zavod je dobil ime Collegium Marianum — *Marijanišče*. Že ob ustanovitvi je štel 60 gojencev. Dečki z deželnimi ustanovami so prišli v zavod leta 1883. Šola za dečke je pa še ostala v Lichtenthurnovem zavodu. Ko so pa l. 1884. prevzele zavod šolske sestre iz Maribora, so se obvezale tudi, da bodo preskrbele lastne učiteljice za ljudsko šolo. Ker je bila šola sprva le enorazredna, so hodili dečki še vedno v šolo na Graben, k Sv. Jakobu ali Sv. Nikolaju. Krščanski nauk je prevzel l. 1884. pater Placid Fabiani in ga tako rekoč s svetniško vnemo oskrboval do svoje smrti 13. marca 1925. Leta 1884. je pa zadela Marijanišče bridka izguba, ker je umrl 4. maja novo imenovani škof ljubljanski dr. Janez Gogala (rojen 12. junija 1825 v Kranju). Bil je silno dobrega in usmiljenega srca, ves zavzet za Marijanišče, kamor je prihajal vsak dan. Graditev novega poslopja je vodil osebno in se zlasti zvečer rad pomudil med sirotami. L. 1885. se je zgradila kapelica, l. 1887. pa zadnja tretjina hiše s hlevom vred. Nato se je napravila tudi železna ograja in rastlinjak z vrtnarjevo hišo. L. 1890. se je kupila še sosednja hiša. Isto leto in naslednjih pet let so se napravile kopeli in dozidal srednji in stranski trakt. Tako je preteklo 20 let, preden je dobilo Marijanišče tisto lice, ki nam ga kaže danes. Za zgradbo Marijanišča, ki je danes eden največjih zavodov v Jugoslaviji, za inventar, ureditev vrta in ograje se je izdala ogromna vsota, blizu 1 milijona kron. L. 1910. se je prizidal še dijaški konvikt, ki je stal 450.000 kron. Vso vsoto je zbral prelat A. Kalan.

Dolgoletni vodja zavoda (od l. 1885.) je bil kanonik dr. France Lampe, ki je po kratki bolezni umrl 24. septembra l. 1900. »Ker je svoje ljubil, jih je ljubil do konca«: vse svoje skromno imetje je zapustil Marijanišču, zlasti tudi svojo bogato knjižnico. Do njegove smrti je zavod vzgojil nad 400 dečkov, ki so postali duhovniki, trgovci, učitelji in obrtniki. V ta namen se je l. 1896. odprl obrtno ponavljalni razred, ki je

Gustav Kštl

Dr. Fr. Lampe

Andrej Kalan

Dr. Evgen Lampe

imel namen pripravljati dečke za obrtniški poklic. Dr. Franc Lampe je pri vzgoji otrok postavil sledeča, še vedno sodobna načela: 1. Vsa vzgoja temelji na nauku sv. vere. 2. Vsi otroci se vzgajajo tako, kakor bi se vzgajali v domači družini pri očetu in materi. To je načelo ljubezni do otrok. 3. Vzgoja ni mehkužna, ampak krepka in moška. 4. Otroci naj ne bodo nikdar sami. S tem se zabranijo prestopki in napake in se otroci navadijo, da se nikdar ne zanemarijo. 5. Prestopki in pregreški se toliko ne zasledujejo in preiskujejo, kolikor se naj zabranjujejo. (Don Boskovo načelo.) Po njegovi smrti je kratek čas vodil Marijanišče njegov nečak dr. Evgen Lampe, ki mu je sledil že l. 1900. v vodstvu tedanji kanonik, poznejši prošt Andrej Kalan, ki je umrl 3. junija 1933. leta. Kar se je v 33 letih v zavodu zgodilo, je sad njegovih skrbi in njegovega naporega dela, ki bi zaslužilo posebno obširno oceno. Do l. 1919. je bilo v sirotišču letno do 180 otrok, v dijaškem domu (konviktu) okrog 100 dijakov in v dnevnem zavetišču do 30. Že avgusta 1914 je zavzelo vse prostore konvikta divizijsko sodišče, ki se je sicer umaknilo po vojni napovedi z Italijo, konvikt, obe telovadnici in jedilnico je pa zasedla rezervna bolnica št. 4, v kateri so na zahtevo zdravnikov prevzele bolniško postrežbo sestre, ki so se žrtvovale brezmejno: po en smrtni slučaj je bil skoro vsak dan, za časa ofenzive pa po 5 do 7. Otroke, po večini sirote, so komaj smeli obdržati v zavodu. Leta 1918. je vojaštvo končno izpraznilo zavod, nastanilo se je pa v njem nekaj uradov.

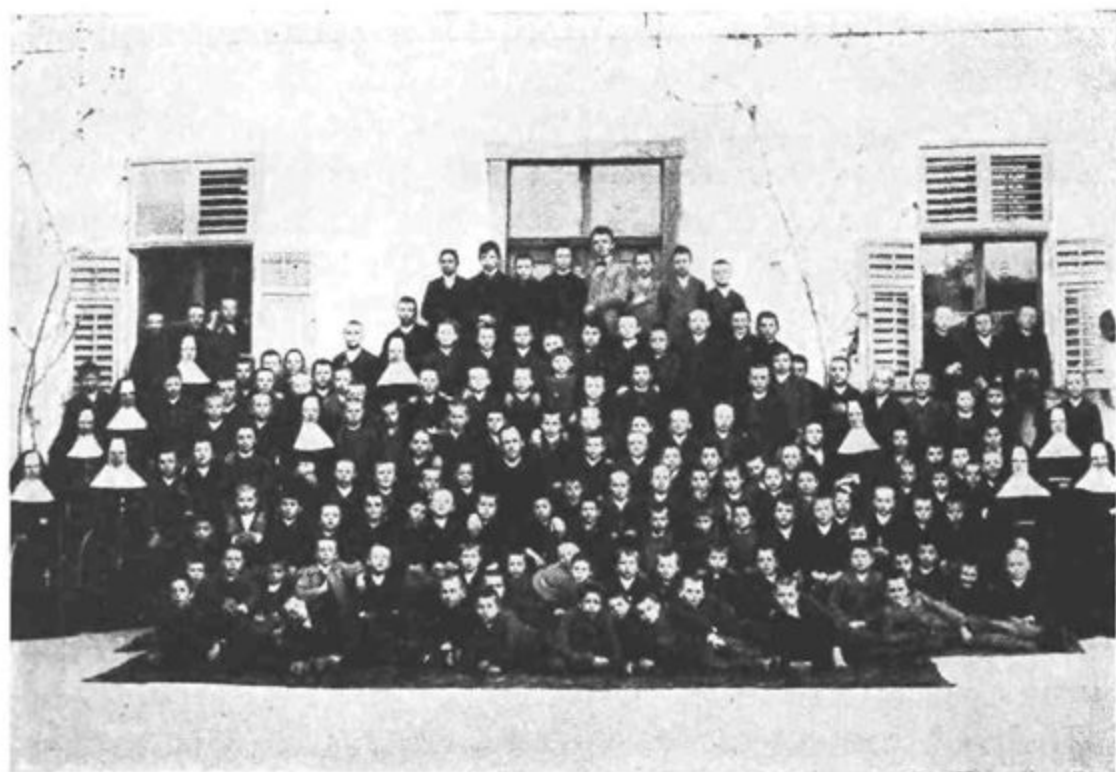

Marijanišče z vrta

Konferenca Vincencijeve družbe pri Sv. Nikolaju ni ostala osamljena. Še isto leto 1876. se je ustanovila konferenca Sv. Jakoba v Ljubljani, l. 1889. kot tretja konferenca Marijinega oznanjenja v Trziču, ki je l. 1913. ustanovila otroško zavetišče sv. Jožefa (za blizu 100 otrok). 4. Konferenca Marijinega Oznanjenja pri frančiškanih v Ljubljani l. 1898. 5. Leta 1910. konferenca Karmelske Matere Božje za Vodmat, Selo in Moste, ki je leta 1916. ustanovila nujno potrebno deško dnevno zavetišče. 6. Leta 1898. se je ustanovila konferenca pri Sv. Petru v Ljubljani, reformirana leta 1918. 7. Leta 1910. konferenca Sv. Lenarta na Jesenicah. 8. Konferenca sv. Antona Padovanskega na Viču leta 1911., ki je že isto leto ustanovila dnevno otroško zavetišče (za 60 do 70 otrok). 9. Konferenca sv. Frančiška v Spodnji Šiški, ustanovljena 1912. leta. Ker je Šiška zaradi priselitve železničarjev postajala delavski okraj, je konferenca morala posvečati posebno pažnjo oskrbi otrok. 10. Konferenca sv. Janeza Krstnika v Trnovem leta 1912. 11. Leta 1913. konferenca Brezm. spočetja v Kamniku. Tako je Vincencijeva družba (s konferenco v Loškem potoku) v začetku svetovne vojne štela v ljubljanski škofiji 12 konferenc (zlasti v Ljubljani in okolici, kjer je bila potreba največja), 4 dnevna zavetišča za otroke (deško dnevno zavetišče sv. Jožefa v Ljubljani, otroško zavetišče v Trziču, dnevni zavetišči v Mostah in na Viču) ter l. 1910. ustanovljeni »Patronat za mladino«, ki je sprejel leta 1916. — 125 gojencev kot začasno zavetišče, preden so se izročili družinam ali zavodom. Posebej se je že takrat tudi čutilo kot potrebno stalno zavetišče za slaboumne in pohabljenе otroke.

V lavantinski škofiji so obstojale pred prevratom sledeče konference: 1. Konferenca sv. Magdalene v Mariboru, ustanovljena 1879. 2. Konferenca sv. Janeza Krstnika v stolni in mestni župniji v Mariboru, ustanovljena leta 1887. 3. Konferenca Matere Milosti v Mariboru leta 1910.

Konference Vincencijeve družbe so nastajale pred svetovno vojno, kakor so to narekovalе socialne potrebe (Ljubljana — središče — predmestja — okolica, Trzič, Jesenice in Maribor) in njih delo je zraslo iz obstoječih razmer (dnevna zavetišča, sirotišnice — Marijanišče — patronat). Ta organična povezanost organizacije in tedanjega stanja zlasti mladinskega skrbstva je najboljši dokaz, da Vincencijeve konference ne izvirajo iz sebičnih egocentričnih stremljenj posameznikov, ampak, da so nastale iz drugih nagibov.

Fr. Lampe z gojenci in sestrami v Marijanišču

*Lichtenthurnov zavod — Dekliško vzgojevališče
in sirotišče v Ljubljani (Ambrožev trg št. 8)*

(Po zavodovih podatkih.)

Dekliško sirotišče baronice Lichtenthurnove v Ljubljani, sedaj kratko imenovano »Lichtenthurnov zavod«, je zasebno deklinško vzgojevališče — sirotišče z osnovno in meščansko šolo za gojenke — sirote, revne in druge deklice, ki stanujejo v zavodu, pa tudi za deklice, ki stanujejo doma pri starših.

Zavod je ustanova deklice - sirote, poznejše meščanske gospodične Marije Mahkot, ki je podedovala po svoji starejši sestri Katarini, poročeni baronici Lichtenthurn, obe stavbi na takratni Poljanski cesti. Zapuščino — ustanovo so prevzele usmiljene sestre sv. Vincencija Pavelskega dne 10. decembra 1878. S tem dnem so pričele usmiljene sestre v zavodu s poukom in vzgojo ženske mladine. Njegov pričetek je bil zares zelo majhen in skromen — 7 nežnih deklic — sirotic je dobilo svoj domek v novo ustanovljenem sirotišču v Lichtenthurnovem zavodu. Tu so dobivale svojo vzgojo in prvi pouk v ustanovljeni zavodovi enorazrednici. Število sirot je z vsakim letom znatno naraslo, tako je bilo naslednje leto 1879. v sirotišču že 14 sirot. Prvotno je zavod imel le 2 stavbi ob Poljanski cesti, sedaj Ambrožev trg, ki sta služili prvim sirotam in njihovim vzgojiteljicam za stanovanje in šolo. Prostori so zavodovim stanovalcem radi postopnega naraščanja sirot in razširjanja šole postali pretesni, kajti priglašale so se za sprejem v zavodovo oskrbo poleg sirot še deklice z dežele, iz mesta pa so že prihajale prve deklice v njegovo šolo. Tako je bilo v letih 1890 do 1891 že 88 notranjih gojenk, 1891 do 1892 pa 93.

Predstojništvo je bilo primorano dozidati enonadstropno stavbo na dvorišču; tako so deklice — gojenke dobile 2 novi zračni spalnici, dnevno sobo - učilnico, zavod pa večjo kuhinjo in 2 shrambi. V letu 1896. je predstojništvo zidalo novo šolsko dvonadstropno poslopje, ki sprejema od 1897 vsak dan številne notranje gojenke in vnanje učenke v svoje prostore. V teku svojih 57 let so po potrebi prirasli zavodu še nekateri prostori, tako poslopje za gojenke, ki obiskujejo šole v mestu, za notranje gojenke pa dozidanje dvonadstropne stavbe na dvorišču.

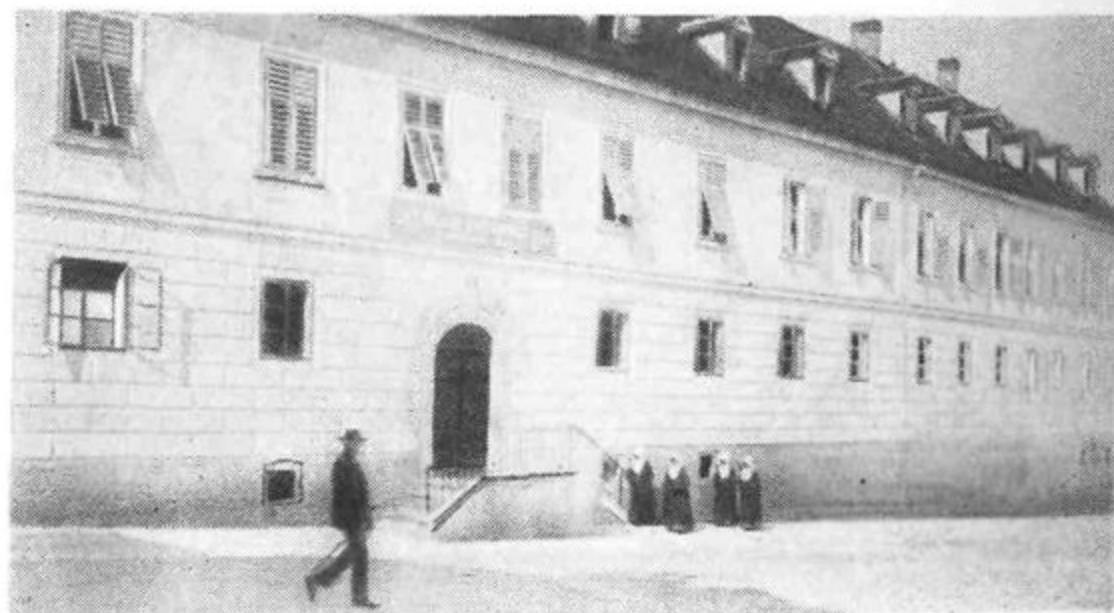

Otroški vrtec in dnevno zavetišče pri uršulinkah v Idriji l. 1912.

Ob svojem pričetku je zavod nudil oskrbo in pouk samo zavodovim sirotam, tako do l. 1886. S šolskim letom 1886./87. so začele obiskovati brezplačen pouk na zavodovi šoli tudi deklice iz mesta, to šolsko leto je bilo že vseh notranjih in zunanjih učenk 168. V letu 1916./17. je bilo v zavodu 200 notranjih gojenk, poleg teh pa v šoli še 375 zunanjih deklic.

Prva leta svojega obstoja je zavodovo predstojništvo dajalo oskrbo in pouk le deklicam — zavodovim sirotam in sicer vse brezplačno. Ker se je število zelo pomnožilo in zavod ni zmogel bremena, mu je »Deželni odbor« oddajal v oskrbo sirote »deželne ustanovljenke« z letno pristojbino 90 goldinarjev za vsako deklico. Bilo je *letno do 64 sirot*. V vojnem in povojnem času je *naraslo letno število ustanovljenk do 107*.

Za sirotišče se je takratni »Deželni odbor« zelo zanimal in ga vsestransko podpiral ves čas do prevrata. Poleg tega je bila velika dobrotnica zavoda bivša »Kranjska hranilnica«, ki je ob svoji 75 letnici poklonila zavodu velikodušen dar: izbrisala in krila mu je posojilo 10.000 goldinarjev, da je zamogel zidati šolsko poslopje. Sicer pa se je tudi vsako leto spomnila zavoda z lepim prispevkom. Med svoje dobrotnike beleži zavod tudi mestno občino ljubljansko in »Odbor narodnih gospa«, ki so revnim gojenkam rade pomagale z obleko in obutvijo (dočim so sedaj popolnoma same sebi prepuščene).

Lichtenthurnovo zavetišče

Zavod je po možnosti vzdrževal ves čas tudi sirote brez javnih podpor, v kolikor so mu to dopuščala sredstva, ki pa so zelo pičla, ker nima lastnih posestev, razen vrta in njive ob Mišičevi cesti ter nekoliko travnika. Za polja, ki jih obdeluje, mora plačevati visoko najemnino.

Katoliško društvo gospa in zavodi Kongregacije šolskih sester sv. Frančiška v Mariboru

Ko je prišel Slomšek kot škof v Maribor, je opazil v vedno bolj rastočem mestu veliko *zapuščene mladine*, ki se je potikala po ulicah. Kot velikemu vzgojitelju in mladino ljubu so se v srce smilili zapuščeni otroci. Sklenil je potrkati na mehka materinska srca in organizirati skrb za zapuščeno mladino. Ugodna prilika se mu je nudila ob sklepu mariborskega misijona. Deputacija mestnih gospa se mu je prišla zahvalit za misijon. Pri tej priložnosti je položil gospem na srce ustanovitev dobrodelnega ženskega društva, ki bi naj skrbelo za revno in zapuščeno žensko mladino. Obenem je izrazil upanje, da bodo gospe posnemali tudi možje in ustanovili podobno društvo tudi za moško mladino. Škofovemu pozivu so se gospe lepo odzvale in že 7. aprila 1860 je bilo društvo ustanojeno pod imenom »*Katoliško društvo gospa*«, ki je kmalu vsaj v majhnem okviru začelo skrbeti za revne deklice. To društvo je potem po Slomškovi smrti pripomoglo, da so se v Mariboru naselile šolske sestre, predvsem iz karitativnih namenov.¹

Materina hiša v Mariboru je bila ustanovljena 15. okt. 1864 in je postala samostojna l. 1869. Poleg šolskih zavodov in kmet.-gospodinjske šole vzdržuje *otroški vrtec*. V podružnici Kongregacije pri sv. Jožefu v Koloniji, ki je bila ustanovljena l. 1871., oskrbujejo sestre otroško zavetišče železniških delavcev v Koloniji.

V Celju ima zavod svojo podružnico od l. 1878. in vzdržuje poleg dekliških šol tudi *otroški vrtec*. Ljubljansko Marijanišče so prevzele šolske sestre l. 1884.

Ljubljanska otroška bolnica

Že l. 1843. je predlagal profesor dr. Pachner medicinsko-kirurški študijski zavodu v Ljubljani, naj se ustanovi ordinacijski zavod za bolne otroke v

¹ Dr. Kovačič, A. M. Slomšek, 2. del, str. 106—7. Ob tej priliki moram, žal, pripomniti, da je gradivo iz lavantinske škofije deloma nepopolno, ker na svoje pismo zanj sploh nisem dobil odgovora.

Zavod šolskih sester v Mariboru

porodišnici. Magistratu je odgovoril okrožni urad, da za to ni prostora v porodišnici, pač pa da hoče poiskati prostor v kakem drugem javnem posloplju. L. 1847. se je obrnil ljubljanski magistrat do dunajskega za pojasnila, češ da ima namen ustanoviti slično otroško bolnico, kakor obstoji na Dunaju pri sv. Jožefu v okr. Wieden. Dunajski magistrat je ljubeznivo odgovoril in dal vse potrebne podatke — toda leto 1848. je preprečilo izvršitev projekta, dokler ga ni izvršil dr. Viljem Kovač s podporo zasebne dobrodelnosti.²

Septembra 1864 je upokojeni bolnični zdravnik in mestni fizik dr. Viljem Kovač izdal oklic ljubljanskemu prebivalstvu, naj se pomaga po vzgledu drugih mest revnim, bolnim otrokom s tem, da se ustanovi otroška bolnica, ki bo nudila zdravstveno pomoč v začetku omejenemu številu otrok, pozneje pa vsakemu res revnemu bolnemu otroku. Oziraje se na dunajske razmere (Anna- in St. Josef-Kinderspital) je predlagal, naj bi se upoštevala ena tretjina od 750 otrok, kolikor bi jih prišlo v poštev v Ljubljani, ki je štela takrat 22.000 prebivalcev. Z bolnico naj bi bila združena tudi brezplačna ambulanca za revne otroke. Predlog je padel na rodovitna tla, odziv med občinstvom je bil zelo velik, zlasti agilen je bil damski komité, ki je od hiše do hiše delil nemške in slovenske oklice in nabiral prispevke. Društvena pravila so bila potrjena 12. avgusta 1865. Ker je pokroviteljstvo prevzela cesarica Elizabeta, se je bolnica imenovala do prevrata »*Elizabetna otroška bolnica*« in je bila namenjena v prvi vrsti ljubljanskim otrokom. Za bolnico so nakupili staro hišo na Poljanah št. 54, sedaj Jožefišče, za 11.000 goldinarjev, ki so jo pa morali seveda adaptirati in opremiti. 19. novembra 1865 so slovesno odprli prostore. V magistratni dvorani je bila slavnostna seja, na kateri je prvi predsednik upravnega odbora, župan dr. Etbin Costa, podal obsežno poročilo o nastanku in razvoju otroške bolnice, ki jo je blagoslovil kanonik Poklukar. Zvečer je bil v reduti velik koncert, ki je vrgel čistega dobička lepo vsoto 377 gld.

Normirano število 12 otrok, ki so se brezplačno oskrbovali, je bilo takoj polno. Zdravila je dajal zastonj lekarnar Albert Ramm, otroke pa brezplačno zdravil dr. Kovač. V predpustu 1866 se je na korist otroški bolnici aranžiral bal na Strelišču, ki je dal 150 gld. dobička in bil »eden najsijajnejših v sezoni«. V odboru in v damskem pokroviteljskem komiteju je bila že takrat večina ljubljanskih Nemcev, kar je ostalo tudi pozneje, ko je vstopilo v društvo tudi mnogo slovenskih dam. Dr. Kovač je leta 1866. sprožil misel ustanovnih postelj in sam, ko je bil imenovan za meščana, iz svojega določil v ta namen vsoto 1200 gld. Leta 1866. je bilo sprejetih 64 otrok, od teh jih je umrlo 10, ozdravelo 33. Mortaliteta je znašala 13'8 %, zelo ugoden uspeh, »če se primerja St. Anna-Kinderspital in St. Josef-Kinderspital na Dunaju, kjer je znašala mortaliteta 24 % oz. 19 %«, kakor poudarja letno poročilo s ponosom. Sledeča leta so prinesla malo izpremembe, bolnica se je vzdrževala s prispevki članov, volili, podporami in subvencijami. Predsedniki društva so bili: dr. Costa (1865—1868), dr. Jos. Sup-

² Radics, Geschichte des landschaftlichen Civilspitals 1887.

pan (1868—1880), Anton vitez Laschan (1880—1884), dr. Emil Bock (1884—1888), Albert Samassa (1888—1889), Jos. Luckmann (1891—1906), O. Bamberg (1906—1918). Zdravniško službo je oskrboval brezplačno 20 let do svoje smrti dr. Viljem Kovač, za njim jo je pa prevzel dr. Julij Schuster, ki sta ga zastopala dr. Alfred Mahr in dr. Stanko Sterger in nazadnje dr. Jos. Staudacher. V razvoju bolnice je bil najvažnejši dogodek zgraditev novega poslopja. Staro poslopje z vrtom je kupil red sv. Vincencija za 13.000 gld. S tem denarjem in zlasti z darilom Kranjske hranilnice po 20.000 gld. se je sezidalo današnje poslopje, ki je stalo z vsem 32.800 gld., oprava pa posebej 3200 gld. 23. oktobra 1889 so se preselili bolniki v novo hišo, ki jo je 19. novembra 1889 blagoslovil prošt dr. Klofutar. Bolnica se je tudi dalje vzdrževala na isti način kakor doslej, zdravila je pa dajal zastoj lekarnar Ubald pl. Trnkoczy. V letih 1889. in 1890. so bili sprejeti 303 otroci (127 dečkov in 176 deklic). Od teh je ozdravelo 201, umrlo 53 (= 16,8 %), oskrbnih dni je bilo 10.362, na otroka 33 dni. Bolnica je imela sicer 30 postelj, zasedenih je pa bilo le 15 — »Dokaz, kako malo smisla ima občinstvo za tako dobrodelno ustanovo. In kako bi prišla prav ljubljanskemu občinstvu, posebno revnejšim slojem, ki jim je s tem omogočeno, da spravijo bolne otroke v zdrave, svetle in dobro prezračene prostore ob dobri hrani, oskrbi in zdravniški negi, mesto da shirajo in polagoma umirajo v prenapolnjenih, nezdravih stanovanjih ob neprimerni hrani in brez zdravnika. In kako dobrodošla bi bila bolnica tudi »boljšim« rodbinam, ki imajo omejena stanovanja in več otrok. Če zboli eden izmed njih za infekcijsko boleznijo, je po navadi popolna izolacija bolnega otroka od zdravih neizvedljiva. Zato se izvrše le polovičarske mere toliko, da se za silo zadosti sanitetnim predpisom, pri čemer so ostali otroci izpostavljeni okužbi. Nadaljnja škoda obstoji v tem, da tam, kjer ni izvedljiva popolna izolacija, tudi zdravi otroci ne smejo v šolo, s čimer lahko izgube celo šolsko leto, zlasti če traja izolacija delj časa in če za enim otrokom zboli še drugi in tretji.« To so resnice, povzete iz zdravniškega poročila 1889/1890, ki veljajo še danes. Sicer je bila bolnica n. pr. že v letih 1907. in 1908. bolj frekventirana in je sprejela v dveh letih 707 bolnikov, izmed katerih je bilo kot zdravih odpuščenih 555, kot zboljšanih 73, neozdravljenih 13 in jih je umrlo 85 (= 10,53 %), tako da jih je ostalo 30. Vidi se torej, da je prebivalstvo začelo ceniti pomen in uspehe otroške bolnice. Umrlo jih je največ: 16 za črevesnim katarjem, 8 za pljučnico in bronhitido, 33 za tuberkulozo, 8 za možganskimi boleznimi in eklampsijo, 2 za sifilo, 7 za kožnimi boleznimi. Poročilo iz l. 1908. (zadnje, ki mi je bilo na razpolago) navaja kot premoženje društva poleg vrednosti stavbe še kron 47.278,58 v obligacijah in gotovini. Oskrbovale so bolnike že od začetka usmiljene sestre s pravo krščansko potrpežljivostjo. Nekaj otrok je poslalo društvo vsako leto v morsko kopel v Gradežu. Gospodarske posle je opravljal do prevrata z ljubeznijo in požrtvovalnostjo upokojeni oberstlajtnant Karl pl. Kastl.¹ Med svetovno vojno je bolnico zasedlo po ve-

¹ Povzeto po dvoletnih poročilih društva Elisabeth-Kinderspital.

čini vojaštvo in glavniško premoženje se je porabilo za vojna posojila. Po prevratu pa je l. 1920. to staro ljubljansko dobrodelno ustanovo za zdravstveno zaščito dece prevzela državna uprava, »Društvo za vzdrževanje otroške bolnice v Ljubljani« pa še obstoja.

Ljubljanska otroška bolnica je bila gotovo pri nas najvažnejša ustanova za zdravstveno zaščito dece pred prevratom, dasi je ostala s svojim tihim in skromnim delom ob skromnih subvencijah javnih korporacij komaj opažena.

Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme v Ljubljani

Pod psevdonimom Frančišek Holdheim je vložil z ustanovnim pismom 4. junija 1830 prelat in stolni kantor Frančišek Schmid 8 delnic Avstrijske nacionalne banke z namenom, da bi se začeli vzgajati gluhonemi otroci iz Kranjske in Koroške. Ko se je l. 1850. razdelil ta ustanovni zaklad, je odpadlo na Kranjsko nad 6000 gld. Tej ustanovi so se priklopila pozneje še sledeča volila: Jožefa Skuška, kaplana v železnikih, z dne 15. oktobra 1830 po 952 gld. 26 kr., Benjamina Jelovška pl. Fichtenau z dne 9. julija 1836 po 200 gld. in Frančiška Hafnerja, duhovnika na Dunaju, z dne 5. aprila 1861 po 3000 gld. Razen tega so zapustili v isti namen: ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf s svojo oporoko 17. avgusta 1858 vsoto 8000 gld., ribniški dekan Ignacij Holzapfel »zavodu za gluhoneme, ki se ima ustanoviti na Kranjskem« vse svoje premoženje v znesku 52.962 gld. 37 kr. (po njem se imenuje Holzapflova ulica) in Frančiška grofica Stubenberg z oporoko z dne 23. novembra 1866 pa vsoto 4000 gld. v obligacijah. Dokler se ni zgradil zavod, so se uporabljali dohodki, da so se vzgajali gluhonemi otroci zlasti v Linzu. V zadnjem desetletju preteklega stoletja so končno šolske sestre de Notre Dame v Šmihelu pri Novem mestu na svoji šoli osnovali oddelek za gluhoneme deklice, dočim so se morali dečki še vedno vzgajati na zavodih z nemškim učnim jezikom. Ker se deželna vlada ni mogla sporazumeti z deželo, ki je zahtevala ustanovitev dežel-

Otroci zavetišča na Viču

Katehet
Janez Smrekar

nega zavoda za gluhoneme in slepe, se je odločila za ustanovitev zavoda, ki še danes stoji na Zaloški cesti v Ljubljani.

Ob južnem delu parcele, ki meri blizu 15.000 m², je v dvonadstropnem poslopiju prostora za 70 gojencev, dečkov in deklic (z internatom). Zavod je bil dodelan l. 1900. in 28. oktobra 1900 ga je slovesno odprl takratni deželni predsednik baron Viktor Hein. Nakup zemljišča in zgradba sta stala 315.000 kron, zavod je pa imel pred svetovno vojno še nad 600.000 K lastnega premoženja, ki se je pa izčrpalo za podpis vojnih posojil. Po prevratu je postal zavod državna ustanova. V zavodu je bilo pred prevratom povprek 40 gojencev ($\frac{2}{3}$ dečkov, $\frac{1}{3}$ deklic).

Za slepce

je l. 1857. umrli Karl Jožef *baron Flödnik*, gubernialni svetnik, zapustil — za revne, posebno osirotele slepce iz Kranjske, posebno iz župnije Smlednik — ustanovo, ki se po njem imenuje in je znašal njen kapital 93.350 gld. L. 1895. je bilo iz njenih dohodkov 10 slepcev v zavodu v Linzu, eden pa v Grazu. L. 1912. je znašala Flödniggova ustanova 288.047 kron (poročilo dež. odbora št. 10.324 iz l. 1913.) in je tudi izginila kot vojno posojilo.

Salezijanci

(Po zavodovih podatkih)

»Društvo za osnovanje in zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani« je l. 1900. kupilo grad Rakovnik in ga podarilo *salezijanski družbi*, da bi začela svoje delo za zapuščeno in ogroženo mladino. Duša društva je bil katehet Janez Smrekar. Prvi trije Salezijanci so prišli 23. novembra 1901 na Rakovnik in tako ustvarili prvo salezijansko naselbino na Slovenskem. Dobili so sicer grad Rakovnik in nekaj zemljišča, toda sredstev za opravo in razširjenje starin-

skega gradu ni bilo, stalnih dohodkov tudi ne. Začeti se je moralo pač v največji skromnosti. Prvi gojenec je bil sprejet 8. decembra 1901. V poletju 1902 je bilo sezidano enonadstropno poslopje s šolskimi sobami v pritličju in spalnico v prvem nadstropju. V jeseni 1902 je bilo sprejetih že 45 gojencev. Ker je oblast prepovedala vsako delo za naraščaj salezijanske družbe in zahtevala, da bi postal zavod nekaka »poboljševalnica«, je to zelo oviralo razvoj družbe v Sloveniji. Kajti namen salezijanske družbe ni, da bi se posvečala popolnoma pokvarjeni mladini, temveč Don Boskovo načelo gre za tem, da s svojim delom preprečuje pokvarjenost mladine. Izmed 1100 zavodov, ki jih ima danes salezijanska družba, so le štirje, ki predstavljajo nekako poboljševalnico. Družba se je v Ljubljani sicer morala prilagoditi tedanjemu vladnemu stališču, vendar pa svoje delavnosti ni omejila le na zanemarjeno mladino. L. 1904. je poslal deželni šolski svet prvega učitelja in s tem priznal ljudsko šolo na Rakovniku. V teh dveh prvih letih se je tudi položil temelj verski vzgoji gojencev: zgradila se je kapelica in l. 1904. se je položil temeljni kamen Marijinega svetišča. Isto leto je v propagandne namene začel izhajati list »Don Bosko«. Ker se je poleti 1906 pojavil v zavodu legar, se je napeljal mestni vodovod. L. 1907. je važno, ker se je položil temelj za novo zavodno poslopje. Sledeče leto se je blagoslovilo svetišče Marije Pomočnice in začelo uporabljati. Z novim traktom je doživel zavod nov razmah: v šolskem letu 1908./9. je bilo v zavodu že 74 gojencev in ministrstvo je podelilo zasebni ljudski šoli pravico javnosti. V šolskem letu 1910./11. je bil odprt v zavodu tudi dijaški konvikt. Začel se je *praznični oratorij*, ki se je kmalu prav lepo razvil. Namen oratoriju je, da odtegne okoliško mladino v čim večjem številu kvarnemu vplivu ulice, ji nudi zabavo in priliko, da izpolnjuje verske dolžnosti. Starši in njih namestniki so pošiljali otroke v zavod navadno v primerih, ko je bila vzgoja v zavodu neobhodno potrebna: pri neznosnih družinskih razmerah, pri osirotelih otrocih itd. Sodnija in razne oblasti so pošiljale v zavod otroke in mlajše mladoletnike - kaznjence in drugo zapuščeno mladino. Dasi je bila vzdrževalnina nizka, je moral zavod računati s tem, da revnejši sloji ne bodo mogli držati pogodbe. Leta 1910./11. je bilo v zavodu stalno 148 gojencev, prehodno 15 in sicer so

Rakovnik

jih poslali oče, mati ali sorodniki 107, oblasti pa 41 + 15. V sledečih letih je število še naraslo, vendar pa ne nad 200. Zelo laskavo je sodil o uspehih salezijanske vzgoje Milčinski (gl. njegovo poročilo za avstr. kongres).

Društvo za varstvo vajencev v Ljubljani

se je ustanovilo l. 1909. z namenom, da zgradi Vajeniški dom, ki je bila zanj zagotovljena podpora delnega zbora kranjskega. Izdelani so bili že načrti in šlo je le še za brezobrestno posojilo ali garancijo ministrstva za javna dela, ko je izbruhnila l. 1914. vojna in pokopala ves načrt. Medtem je pa društvo vzdrževalo Vajeniški dom v hiši Kat. društva rokodelskih pomočnikov v Ljubljani z okrog 40 vajenci, za katere je skrbelo razen s strokovnimi tečaji za razne obrti, zlasti za čevljarje in krojače in za knjigovodstvo posebno tudi s pevskim, dramatičnim in telovadskim odsekom. Vajeniški dom je bil zgrajen šele leta 1933. v Kersnikovi ulici, pa še ni odprt, ker še ni dovolj sredstev zbranih.¹

Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana.

V dneh 18. do 20. marca 1907 je bil na Dunaju prvi avstrijski kongres za varstvo otrok, ki mu je bil namen, podati enotne smernice za mladinsko skrbstveno delo in za organizacijo zaščite otrok po avstrijskih deželah.² Gradivo za kongres je bilo uradno skrbno pripravljeno: za *Kranjsko* je pripravil referat Fran Milčinski (»Verwahrloste und entartete Jugend in Krain«). V uvodu svojega poročila pravi, da ni mogoče podati številno točnega pregleda o obsegu zanemarjenih otrok, pač pa od 1. julija 1904 po sodnih registrih o otroški kriminaliteti. Od 31 okrajnih sodišč mu je odgovorilo 19, da v letu 1904./5. sploh niso imela povoda za posredovanje. Kljub temu je material tak, da pokaže silno bedo zanemarjenih otrok in nujnost zakonite ureditve otroškega skrbstva. Milčinski navaja najprej 20 žalostnih primerov, v katerih so starši zapustili svoje otroke, jih trpinčili in zlorabljali. Nekateri teh otrok so že bili izprijeni, beračili so in se potepali. Dalje navaja 70 primerov izprijenih otrok, ki so mu jih sporočila skrbstvena sodišča in 76 primerov, ki so jih sporočila šolska oblastva. Izmed teh 146 je bilo le 33 starih nad 14 let. Kriminaliteta otrok se razvidi iz dejstva, da je bilo v enem letu najmlajših do 14. leta 20, mladostnikov do 18. leta pa 97 zaradi zločinov in prestopkov, 694 pa zaradi prekrškov kaznovanih. Glavni delikt je tatvina in nasilnost v pijanosti (posebno pri vajencih: pekih in mesarjih). Najžalostnejši so primeri nravno izprijenih deklic, največ v Ljubljani in v okolici. Od gori navedenih 146 primerov jih je 40 iz Ljubljane, med njimi 14 (ena tretjina) deklic. Staršev je največ delavcev in obrtnikov, le za 37 sta skrbela oče in mati, 10 jih je imelo očima, 9 mačeho, ena desetina je bilo

nezakonskih. V prvem polletju omenjenega leta je bilo v ljubljanskem sodnem okraju rojenih 203 nezakonskih otrok. Matere so bile večinoma delavke in služkinje, od teh je umrlo 42, legitimiranih je bilo naknadno 43, le 39 nezakonskih očetov je izpolnilo svojo dolžnost popolnoma, v 48 primerih so pa ostali v breme materi. O vzrokih izprijenosti pravi Milčinski popolnoma točno: vsak otrok potrebuje skrbne telesne nege in pozitivne, neprestane vzgoje, kakor mu jo more dati le harmonično sodelovanje očeta in matere. Čim pogreša otrok nege in vzgoje, je podana nevarnost, da se izpridi. Sodišča navajajo posamezne vzroke izprijenosti: revščina staršev, izseljevanje, pomanjkljiva izobrazba staršev, alkoholizem, slab vzgled drugih otrok in bolno nagnjenje (dednost). Skrbstvena sodišča morejo posredovati s tem, da odvzamejo očetovsko oblast in spravijo otroka drugam, v družine ali izjemoma v poboljševalnico, ki takrat še ni bila preurejena, dočim so bili uspehi pri Salezijancih zelo dobri. Milčinski sklepa z opazko, da bo težišče skrbstvenega zakona v tem, kdo bo prevzel stroške za otroke revnih staršev.

O *štajerskih razmerah* je podal statistično vzorno opremljeno poročilo univ. prof. dr. Mischler,³ pri čemer ugotavlja, da ni bistvene razlike med mestnim in kmečkim prebivalstvom. Na Gor. Štajerskem je sicer nekaj več zanemarjene mladine, zato je pa na Spod. Štajerskem več sodnih in policijskih obsodb. O *Koroški* je podal jako izčrpno poročilo sodni svetnik in dež. odbornik Karl Winkler. Za Koroško so značilne razmere, v katerih so samska dekleta, ki končno zaidejo v konkubinat. Mnogo nezakonskih otrok (35 %) sploh ni imelo varuha. Umrljivost rejencev je zelo velika. Najslabše so razmere v celovski okolici in okraju št. Vid. Mnogo je telesno pohabljenih. Nezakonskih je bilo na Koroškem povprek 40 %, v vsej Avstriji 13 %. V okraju št. Vid je umrlo v prvem letu 30 % otrok. Porast idiotov je vedno večji: vzrok žganje. Kot sodnik opisuje svoje slabe izkušnje z zakonitimi predpisi. Priporoča zasebno dobrodelnost. Je za odprto vzgojo zanemarjenih, za omejene pa za zaprto.

Znani jurist, tvorec avstrijskega civilnega pravnega postopka, minister dr. Klein je ob otvoritvi kongresa v znamenitem govoru podčrtal s svojimi sijajnimi izvajanjmi pomen kongresa.

»Kar čudovito se je zbudilo zanimanje za zanemareno mladino. Vse tekmuje med seboj za otroka. Tla za organizacijo so zrela, juridično pa problem še ni dovolj jasen. Vendar se zavedamo juristi, da z eno kaznijo ni vse storjeno, ampak da je glavno, kako padlega zopet pripeljemo na pravo pot, da enkratni padec ne uniči njegovega življenja. Oblasti same tega dela ne zmagajo, treba je sodelovanja vseh družabnih slojev. Žensko dobro srce ima zlasti nalogo, da z nežno roko vodi nesrečneža navzgor in mu omogoči pošteno življenje. To pomožno vojsko zbuditi, jo izobraziti in organizirati, da bo sodelovala z oblastmi, to je sila važno. Da se pravna stran ni razvila, so krivi zakoni: izključeno je še vedno, da bi ženska smela prevzeti varuštvo. Za mladostne zločince velja dalje splošni kazenski zakon. Treba je celo vrsto re-

³ Gl. tudi Reicher, Die Fürsorge für die verwahrloste Jugend II, Wien 1906.

¹ Slovenec 1936, str. 51 in 52.

² O kongresu je bilo izdano obsežno poročilo v treh zvezkih in sicer obsega prvi vzroke zanemarjenosti (gl. Milčinski), drugi mnenja strokovnjakov, tretji pa protokol kongresnih razprav. Izšlo je na Dunaju pri Manzu 1907.

Fran Milčinski

Albert Levičnik

form. V skrbi za varstvo mladine se združuje najplemenitejša usmiljenost in egoizem družbe, ljubezen do bližnjega in politika. Od tod ta razdvojenost stremljenj in razni pravni konflikti. Ali v izenačenju teh nasprotij — pravice posameznika in nagona družbe za obstoj — obstoji tudi osnovni problem države. Za državo je problem dečje zaščite eden najvažnejših, če si hoče vzgojiti dobre državljane, nič manj pa ni važen z gospodarskega stališča, saj je znano občinam in deželam, kako tesno je zvezana zanemarjenost mladine z revščino v starosti.«

Kakor rečeno, so tvorila podlago razpravam iz vseh dežel dospela poročila o vzrokih, oblikah in razširjenju zanemarnjenih otrok, ki so se opirala izvečine na uradno gradivo. *Vzroki zanemarjenosti* tiče predvsem v gospodarskih razmerah (zaposlenost z delom, slaba stanovanja, izkoriščanje otrok za delo, asocialnost staršev - delomržnežev, pijancev in beračev in lastna otrokova duševna zaostalost). *Nevarnost izprijenja* je v mestih trikrat večja kakor na kmetih (več bede, več zapeljivih prilik in vzgledov in težje nadzorstvo). *Izprijenost* se pojavlja stopnjema (od potepanja do kriminalnosti), olajšujejo jo nedostatni zakoni, zdravstvo in šolstvo. Otroku je treba zaščite: 1. pred grdim ravnanjem (nezakonski otroci), 2. pred telesno zanemarjenostjo (rejnistvo, brezbriznost staršev), 3. pred slabo vzgojo (beračenje). *Kako izboljšati otroško varstvo?*¹ Sirotinski sveti se naj povsod ustanovijo, preuredi se naj varuštvo, ki se mu naj pritegne ženstvo, društva in zavodi, uvede se naj generalno varuštvo. 2. Otroka je treba zaščititi že pred rojstvom: nezakonskim materam je treba omogočiti porod, od nezakonskega očeta pa strogo zahtevati preživnino. Posebnega varstva so potrebni rejenci. 3. Zdravstveno skrbstvo je nujno: skrb za dojenice, oskrba najdencev, redno zdravniško nadzorstvo mladine v skrbstveni vzgoji, šolske mladine sploh in vajencev. 4. Kazenski zakon naj podpira skrbstvo: strogo se naj kaznuje zanemarjenje dolžnosti staršev, skrbeti za otroka, zlorabe otroške delovne sile, izraba otrok za javne produkcije in beračenje, alkoholiziranje itd. Zakonito se naj uredi osnove *skrbstvene vzgoje*. Vzgoja zanemarnjenih otrok postani *javna skrb*. Varuštveno sodišče naj odreja skrbstveno vzgojo, izvršuj jo posebna *deželna komisija*, ki naj spravi otroka v *drugo dru-*

¹ Milčinski, Pedagoški letopis 1908, str. 69.

žino ali v *zavod*. Zelo primerna je Milčinskega opazka pod črto poročila: »Zoper preskrbo otrok na kmetih vlada tudi v najsiromašnejših mestnih slojih velikanski predsodek. Rajši trpe starši, da jim otrok strada in da berači — le na kmete ne, češ: krav že ne bo pasel. A nič hudega bi mu ne bilo na kmetih: redno bi zahajal v šolo, imel boljše nadzorstvo kakor v mestih, jesti dovolj in potrebno obleko. Seveda v šole prostem času bi moral pomagati pri hiši, kolikor pač pomagajo tudi domači otroci na kmetih. To pa ni napačno! Delo je najboljšo vzgojno sredstvo, brezdelno pohajkovanje pa vir vseh neumnosti.« Le otroci, ki jih iz katerihkoli vzrokov ne kaže dati v zasebno oskrbo, spadajo v zavode in sicer bo treba presoditi, ali v sirotišnico ali v vzgajališče za izprijene. *Stroški vzgoje* se naj razdele med državo, deželo in občino. Nujno potrebna je *reforma mladinskega kazenskega prava*, ki si naj osvoji načelo: *Otroka ni kaznovati, ampak vzgajati*. Temu načelu se mora prilagoditi *kazenski postopek* in se naj za otroka uvede *pogojna kazen*. Če pa mora kazen nastopiti, naj se po prestanih dveh tretjinah kazni pogojno izpusti. Kazen se nad mladino izvršuj tako, da ne pridejo v dotiko s starejšimi kaznjenci. Za obsodbe pred 18. letom starosti se naj omogoči rehabilitacija. Milčinski, ki je bil doslej naš prvi in skoraj edini strokovnjak v mladinskem skrbstvu, sodi o tem kongresu, da je dosegel svoj namen, pripravil mnogo dragocenega gradiva in vzbudil zanimanje za vprašanje o otroškem varstvu.¹

Milčinski je skušal zanimanje za ta aktualna vprašanja razen publicistično zbuditi tudi s predavanji. Že 24. novembra 1907 je predaval v »Splošnem ženskem društvu« o temi »Naša zanemarnjena mladina in Kranjska«, kjer je že podal načrt bodočega društva za otroško varstvo. Nerazumevanje svojih stremljenj je odbil takole: »Lahko se vam je zdaj zgražati nad gnusom in grehom, ko sedite na gorkem in vas je skrbna vzgoja, obvarujoč vas sleherne nezgode, spravila na varno in do belega kruha. Da sta vam pa bila glad in mraz pajdaša mladosti, pijan oče in nemarna mati vzgojitelja in senca in mraz vaš vzduh, potem bi tudi vi bili lumpje, tako gotovo lumpje, kakor gotovo veljajo naravni zakoni in tudi vi bi bili zapisani ječi in prisilni delavnici, ako vam ne bi priskočila na pomoč usmiljena roka. Vzgoja naredi človeka in komur človeška družba ni omogočila vzgoje, tistega naj tudi nikari ne hiti obsojati.« Tako je Fran Milčinski kot prvi ideolog mladinskega skrbstva in pravi ljudski pedagog z besedo in peresom pripravil veliko organizacijo, ki je bogato vzknila in živahno delovala v sledečih letih, dokler je ni zamorila svetovna vojna. — Že 15. aprila 1908 je bil ustanovni zbor »Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju ljubljanskem«, ki ga je vodil predsednik deželnega sodišča Albert Levičnik, poročilo o smotru društva in o pravilih je pa podal Fran Milčinski. Prvi predsednik društva je bil Albert Levičnik, podpredsednik prelat A. Kalan, tajnik Fran Milčinski, blagajnik F. Bregant, odborniki pa: dr. O. Krajec, A. Likozar, Ivan Röger st., dr. Vl. Förster, dr. A. Levičnik, E. Josin in Ivan Röger ml., vsi ali priznani strokovnjaki ali izkušeni karitativni delavci. V odboru so bili tudi zastopniki škof. ordinariata, deželnega odbora, mestne občine, okrajnega glavarstva, okrajnega sodišča in oba okr. šolska nadzornika.

Društvo je izdajalo tiskana letna poročila, v katerih je Milčinski razvijal kot društveni tajnik zlasti društveno ideologijo in razpravljal o organizaciji. Že v prvem poročilu za leto 1908., ko razpravlja »O društvu in njegovem delovanju sploh«, je zapisal tole: »Človeka stori enakopravnega v družbi šele vzgoja; a kdo jamči otroku za vzgojo? Kaj hasneta šola in šoloobveznost otroku, ki ne more obiskovati šole, ker nima čevljev, obleke? Kaj mu hasne šola, ki ga izključi, ker je tak in ne more biti drugačen nego sta mu zanikrna roditelja? Šola ga izključi in ga pusti na cesti. In šele, kadar je izbacnjen iz človeške družbe, postane neprijeten, se ga spomni in ga — zapre! Ako marsikateri otrok tiči v blatu, ni se sam tja posadil, odkazan mu je bil prostor! Napak je brez dvoma, da ima otrok blatne madeže, ali logike in pravice ni v ravnanju človeške družbe, ki zato kaznuje otroka, ker je takšen, kakršen je moral postati in ki pobija simptom, korenine zla se pa ne dotika.« Poleg podrobnega dela — reševanja posameznih primerov, je obsegal društveni delokrog zlasti širše, sistematično, preventivno delo. Iz ogromnega materiala je nemo goče razbrati natančno število tistih otrok, ki jih je društvo tekom svojega poslovanja spravilo pod svoje okrilje. Gre pa v tisoče. Društvo je skrbelo za oddajo otrok v boljše družine ali k mojstrom, deloma pa v zavode: k Salezijancem, v Marijanišče, v zavetišče Angela Varuha v Sp. Šiški, v dekliško zavetišče v Gradcu in drugam. Najbolj je pa pogrešalo društvo zavoda, kjer bi se izprijena šoliodrasla mladina vzgajala k delu, najdenišnice in sličnih zavodov. Društvu se je delo kopičilo čez glavo kljub temu, da so se po raznih krajih ustanovljale društvene postojanke in da so se začele zanj zanimati občine in druge javne korporacije. V poročilu za l. 1910. čitamo: »Sedaj, ko delujejo skoraj po vseh sodnih okrajih (30) Kranjske dežele društva za otroško varstvo in mladinsko skrb, postaja od dne do dne bolj občutna potreba po središču, ki naj bi služilo smotrnemu vodstvu in pospeševanju skupnih namenov, skrbeč hkrati za prepotrebni stik s poklicanimi oblastvi in javnimi zastopi po eni strani in z že obstoječimi, z oskrbo in vzgojo mladine se ukvarjajočimi zavodi na drugi strani. Iz teh razlogov se je lotilo kranjsko deželno predsedništvo ustanovitve »Deželne zveze za otroško varstvo in mladinsko skrb na Kranjskem«. Da si zbere potrebna sredstva, je nameravala »Deželna zveza« po zgledih v drugih deželah prirejati vsako leto po vsej deželi splošno zbirko pod naslovom »Otroškega dne«. Velika izguba je zadela društvo v 6. upravnem letu, ko je bil društveni tajnik premeščen k deželnemu sodišču in je odložil tajništvo. Njegovo mesto je zavzel okrajni sodnik Valentin Levičnik.

Ko je leta 1914. izbruhnila vojna, se je v društvu marsikaj izpremenilo. Ker je bil tajnik odpoklican k vojakom, je moral predsednik prevzeti vse posle, ki v kratkem poročilu pravi: »Neizogibna posledica dolgotrajnih neugodnih razmer, povzročenih po svetovni vojni, je tudi ta, da se društvom in zavodom, ki se ukvarjajo z otroškim varstvom, bolj in bolj širi delokrog. To je umevno, kajti množi se število v bedi zapuščenih in osirotelih otrok. Žal, da se je moglo naše društvo zaradi svojih omejenih sredstev ozirati le na najnujnejše primere; vodilo ga je pri reševanju mnogoštevilnih prošelj za sprejem v začasno zave-

tišče v Bohoričevi ulici št. 24, da gre oni varstva potrebni deci, čije očetje so kot vojaki na bojnem polju, nepogojna prednost pred drugo.« V 10. upravnem letu je vodil tajništvo dr. Viljem Krejči. Ustanovilo se je generalno varuštvo za Ljubljano in okolico. Bodi ob tej priliki omenjeno, da je društvo že l. 1910. pridobilo dva gospoda — upokojenca, ki sta zastopala skupaj nad 500 otrok, l. 1911. je pridobilo društvo posebno sirotinsko skrbnico, č. usmiljenko Marijo Tomec, ki jo je 24 dam založilo z blagom za sirote in tudi z denarjem, tako da je lahko oblekla, obula in s pleniciami pokrila 90 otrok. L. 1913. je troje skupnih varuhov ščitilo že 1003 varovance, sirotinska skrbnica s. Tomec je pa imela konec l. 1913. v rokah 533 sirotinskih listov, to se pravi, da je toliko varovancev okr. sodišča stalo pod njenim trajnim nadzorstvom. V njenih rokah je bil tudi pregled in posredovanje dobrih rejnih mest. Po vsej okolici je bila znana kot »mati«, pri kateri so se oglašale rejnice radi dojenčkov. Sirotinska skrbnica je uredila začasno zavetišče. Za pomoč je dobila še eno sestrousmiljenko. V tem zavetišču so ostali dojenčki, otroci, ki so že shodili in tudi šoloobvezni otroci, dokler se niso dobile zanesljive rejnice, dobra rejna mesta in službena mesta. Sirotinska oskrbnica je spoznala značaj vsakega otroka in po tem stavila primerne nasvete. V začasnem zavetišču je bilo l. 1914. zelo živahno. Od konca l. 1913. je ostalo 20 otrok, tekom l. 1914. je bilo sprejetih 125, izstopilo jih je 106, tako da jih je ostalo konec leta 39. Starost je bila pri 19ih pod enim letom, 1 do 6 let pri 60, pri ostalih nad 6 let. L. 1914. je imela »mati« v rokah že 667 sirotinskih listov z več nego 800 varovanci. Število skupnih varuhov se je pomnožilo na 6, ki so imeli l. 1914. skupaj 997 varuštjev z 1368 varovanci. L. 1912. je bila odprta tudi zdravniška posvetovalnica, ki je imela nad 1000 ordinacij. Posebno se je društvo trudilo, spraviti čim več varovancev na kmete. L. 1915. je bilo gibanje v začasnem zavetišču še živahnejše; od prej jih je ostalo 39, l. 1915. jih je pa prirastlo 162, izstopilo jih je 139 in ostalo 62. Večina (110) jih je bilo v starosti pod 6 let. L. 1917. se je ustanovilo generalno varuštvo, katero je prevzel društveni predsednik Albert Levičnik, na čegar ramena je padlo najtežje breme dela. Opravljal je ta posel do svoje smrti l. 1932.¹ Isto leto 24. oktobra je zatisnil oči Fran Milčinski.

Kranjsko deželno vzgojevališče za mladostne v Ljubljani

je bilo ustanovljeno l. 1911. iz prejšnjega oddelka za mladostne korigende v prisilni delavnici. Ustanovitev prisilne delavnice in zgradbo zavoda je dovolilo ilirsko deželno poglavarstvo v Ljubljani z dekretom 27. decembra 1844. Knezoškofijski ordinariat v Ljubljani (škof Anton Al. Wolf) je predlagal ilirskemu guberniju že 29. septembra 1839, naj se ustanovi v Ljubljani prisilna delavnica (Zwangs-Arbeitshaus), da se zaposlijo postopači, vandrovci in rokovnjači, ki so takrat ogrožali javno varnost po deželi. Ustanovitev je omogočil predvsem ljubljanski stolni kanonik Lorenc pl. Schluderbach, ki je volil leta 1835. zne-

¹ Podatke o »Društvu za otroško varstvo« je zbral deloma g. Vojko Jagodič po letnih poročilih društva.

sek ca. 17.000 gld. in še več drugih dobrotnikov. Mestni magistrat ljubljanski je za postavitev zavoda prepustil brezplačno Gadnerjev mlin ob Ljubljani z zemljiščem vred. Z zidanjem se je začelo leta 1844., dograjena je pa bila stavba leta 1847. Še isto leto se je nastanila v poslopiju prisilna delavnica. Ker je bilo dovolj prostora, je ilirski gubernij l. 1849. preselil jetnišnico z grada v prisilno delavnico, in sicer 160 moških in 34 žensk. To je trajalo devet let, ko so oddali moške drugam, ženske pa v Lankowitz. O stanju prisilne delavnice nas najbolj pouči akt odbora z dne 18. aprila 1847, št. 2090.¹ Deželni odbor v Lvovu je namreč z dopisom 23. marca povprašal pri Kranjskem deželnem odboru, ali je bil s 1. januarjem 1874 odprt oddelek za mladostne korigende (z ozirom na zakon od 10. maja 1873, drž. zak. št. 108), ali se ta oddelek vzdržuje iz deželnih sredstev in ali prispeva država. Obširni odgovor (poročevalec dr. Costa) z dne 4. aprila 1874 je prav zanimiv, ker nam nudi vpogled v organizacijo ustanove, ki se vzdržuje iz deželnih sredstev. Prisilnica v Ljubljani je deželno imetje, ki je bilo l. 1846. s pomočjo nekaterih volil iz dež. sredstev zgrajeno in opremljeno. Do l. 1866. je zavod upravljala država, ki ga je to leto izročila deželi pod pogojem, da se očuva zakoniti in z volili določeni značaj zavodu, pridržujoč si policijsko in disciplinarno nadzorstvo nad zavodom. »Namen zavodu je, da sili oddane osebe k delu in jih navaja k moralnemu poboljšanju.« Oddajo se torej lahko delomržeži, izključene so pa osebe pred 14. letom, doječe matere in slaboumni. Razdeljeni so v tri razrede, dnevni stroški znašajo 42 Kr., čas bivanja je omejen od 6 mesecev do 2 let. Porazdelitev v razrede odreja vsak mesec hišna komisija. Zaposleni so kot čevljarji, krojači, tkalci in knjigovezi in z izdelovanjem škatlic za vžigalice. Za mladostne korigende obstoja poseben oddelek v glavnem poslopiju. Tu morajo delati ločeni od drugih prisiljencev, tudi na izprehod in v cerkev hodijo zase tako, da ne pridejo z njimi v stik. Tudi je njih šolski pouk ločen, in sicer petkrat na teden po dve uri. Poročilo omenja, da se v prisilnico sprejemajo tudi osebe iz Gor. Avstrije, Salzburške, Tirolske, Hrvatske, Koroške in Primorja proti plačilu dnevni oskrbnih stroškov po 42 Kr. Koliko je bilo izmed 154 prisiljencev mladostnikov, iz raporta 1. avgusta 1874 ni razvidno, omenja se le, da se jih 10 udeležuje šolskega pouka in 20 odraslih prisiljencev. Ustanovitev posebnega oddelka za mladostnike se je pokrenila l. 1873.

Z dopisom 25. junija 1873 je obvestila deželna vlada deželni odbor, da je sankcioniran zakon o policijsko-kazenskih odredbah proti delomržežem in potepuhom. Zbornica poslancev je sicer obenem z zakonom sklenila resolucijo, naj prisilne delavnice prevzame država, ki je pa ni osvojila gosposka zbornica. Brez ozira na to vprašanje pa zahteva zakon v § 17, da se smejo prisiljenci pod 18. letom oddajati le v posebne za mladostnike določene oddelke prisilne delavnice, dokler se ne ustanove zanje posebne poboljševalnice. Zato poziva deželna vlada dež. odbor, naj takoj ustanovi tak oddelek brez ozira na to, ali bo država prevzela zavod ali ne. Referent deželnega odbora — dr. Costa — je 28. junija zahteval, da mu naj

uprava prisilne delavnice poroča v teku 6 dni. Očividno je poznal počasni trab uradnega šimlja. In res mu je uprava odgovorila že 3. julija. Mladostniki dotlej niso imeli svojega oddelka in so bili zaposleni kot čevljarji, krojači in za izdelovanje škatlic. Uprava prisilne delavnice izprašuje z dopisom 3. julija 1873 dež. odbor, da je najprej potrebno pojasnilo, kakšen naj bo oddelek za mladostnike in kaj se zahteva v tem oziru, češ, da bi bil najboljši provizorij, ker bi to najmanj stalo. Temu stališču je pritrdil referent dr. Costa, češ, da pridejo v poštev le 4 mladostniki in ni še jasno, koliko prostora bo sploh treba. V tem smislu naj se vse provizorno uredi. V letih 1870. do 1872. je bilo v zavodu, v katerem je bilo takrat tudi že 28 žensk poleg 152 odraslih moških, vsega 24 mladostnikov. Ker je deželna vlada ponovno urgirala ureditev oddelka za mladostne korigende, so se končno izvršile potrebne adaptacije in določil poseben hišni red, tako da se je odprl s 1. januarjem 1874. V istem letu so se začela tudi pogajanja z vlado, da bi sploh prevzela prisilno delavnico. Iz finančnih ozirov so se pa ta pogajanja l. 1879. brezuspešno zaključila, dasi so že bile določene medsebojne punktacije za pogodbo, kar je vlada l. 1881. dokočno sporočila, dež. odbor pa vzel na znanje. Tako so ostali mladostniki v prisilni delavnici. V zavod so se v začetku sprejemali vsi tisti, ki jih je določil § 455 starega avstr. zakona. Oddelek za mladostne korigende je bil zelo na slabem glasu. Poleg tega je kranjski deželni odbor odklonil sprejem, kadar ni bilo skrbjeno za pokritje stroškov. Milčinskega sodba o takih oddelkih je bila opravičeno uničujoča. Od l. 1898. do 1902. je bilo iz ljubljanskega oddelka odpuščenih 23 korigendov, od teh so 4 ostali neoporečni, ostalih 19 pa je imelo po odpustitvi na vesti 18 zločinov in 63 prestopkov. Sredi maja 1906 je bilo v zavodu za mrežami 35 gojencev v oblekah kaznjencev, in sicer 6 starih do 14 let (eden niti 11 let), 27 do 18 let in 2 po 19 let. Ob takih razmerah je prava ironija, če odda pupilarni sodnik ubogega dečka v tak oddelek in to proglasi za »varstvo mladine«. Toda deželni odbor ni smatral za primerno, da bi kaj ukrenil, ker bi s tem morda obtežil aktivne finance prisilne delavnice. Odkar se je pa začelo po dunajskem kongresu l. 1907. gibanje v prid zapuščeni in zanemarjeni mladini, Kranjska dežela na tem polju ni zaostala za drugimi deželami.² Lotila se je preosnove korigendnega oddelka deželne prisilne delavnice. Prvi in najvažnejši korak je bil ta, da je deželni odbor v seji dne 25. septembra 1909 sklenil, da se v poboljševalnico določeni dečki pod 14. letom ne sprejemajo več v korigendni oddelek, ampak se na stroške dežele izročajo Salezijanskemu zavodu. Korigendni oddelek se pa naj polagoma preustvari v deželno vzgojevališče, ki naj ustreza onim, drugod že preizkušenim načelom, ki obetajo resničen poboljševalen uspeh. Na poročilo deželnega odbora je sklenil deželni zbor v 8. seji 16. januarja 1909, naj deželni odbor predloži načrt, ki naj se po njem preosnuje sedanji oddelek za korigende v posebno vzgojevališče za zanemarjeno mladino. Dež. odbor je nato sklenil v seji 25. febr. 1911:

1. Ime »poboljševalnica« se izpremeni v »vzgojevališče«. Korigend se naj zove »gojenec«.

¹ Glej fasc. XLVI/I registrature bivšega dež. odbora.

² Poročilo društva za otroško varstvo 1911—1915.

2. Obleka gojencev se mora bistveno razlikovati od obleke prisiljenecv.

3. Pazniki gojencev bodo imeli namesto uniforme civilno obleko.

4. Hrana je ločena v dva razreda: 2. razred kakor doslej, 1. razred s priboljški. V 1. razred pridejo čez 6 mesecev dečki, ki so se prav lepo vedli, čez 4 mesece pa, če so se vedli odlično. Določil se je tudi smotrenjši način pouka, gibanje na prostem in izprehodi. Za sprejem je odločilen predlog varstvenega sodišča. Vodstvo vzgojevališča mora skrbeti, da spravi odpuščene gojence do kruha in se mora tudi dalje z njimi pečati. To so bile začasne reforme, o katerih je že leta 1911. pravilno sodil Milčinski, da bi brezdvomno tak zavod le popolnoma ločen od prisilne delavnice docela zadoščal smotru, ki je določen vzgoji zanemarjene mladine. V ta namen bi bilo treba na deželi kje kupiti posestvo z večjo kmetijo. S to preureditvijo sta bila na razpolago dva dobro urejena zavoda za zanemarjeno mladino: na Rakovniku za dečke pod 14. letom in deželno vzgojevališče za mladostnike od 14. do 18. leta.

Poročilo društva za o. v. in mladinsko skrb za leto 1915. poudarja z zadoščenjem, da razpolaga Kranjska zaradi preureditve »vzgojevališča« z zavodom, ki je urejen in voden po modernih načelih in ki niti po imenu ne spominja več na prejšnji poboljševalni oddelek. Predsednik društva si je ogledal leta 1915. to novo vzgojevališče v vseh podrobnostih. V svojem poročilu poudarja, da bi vzgojevališče svojemu pravemu namenu najboljše ustrezalo le ob popolni ločitvi od prisilne delavnice. Ker takega dalekosežnega načrta za sedaj ni bilo mogoče izvesti, je ostalo vzgojevališče sicer pod isto streho, vendar pa je vsak stik gojencev s prisiljenci izključen. Poročilo opisuje preureditev prostorov, zlasti poudarja smoterne umivalnice in delavnice. V vzgojevališče se sprejemajo po odredbi sodišča ali s sklepom varstvenega oblastva mladostniki od 14. do 18. leta. Tudi se smejo v njem opraviti tri mesece ne presegajoče kazni zaradi kaznivih dejanj pred ali med bivanjem v zavodu. Gojenci so se zaposlevali z vrtnarstvom, mizarstvom in čevljarstvom. Do l. 1915. se je pogojno odpustilo 36 gojencev, od katerih se le 4 niso obnesli. »Mnenje, ki so ga svoje dni imeli merodajni krogi o poboljševalnem oddelku, ni bilo posebno ugodno in to ne brez vzroka. To neugodno mnenje je pa po krivici še danes razširjeno, celo pri naših sodiščih, ki jim niso znane sedanje razmere. Ustreženo nam bo, če doseže ta spis svoj nadaljnji namen, da preobrazi to mnenje in razprši obstoječe pomisleke,« tako pravi poročilo. Ko se je po svetovni vojni opustila prisilna delavnica in v njenih prostorih namestil del umobolnice, se je l. 1929. preselilo vzgojevališče z vsem inventarjem na grad Ponoviče pri Litiji, ki ga je s posestvom vred kupila ljubljanska oblast.

Narodno obrambna društva

so vzdrževala pred prevratom poleg drugih ustanov zlasti *otroške vrtce*, največ v krajih z industrialnim delavstvom in kot slovenske postojanke proti Lega nazionale, Schulvereinu (ki je tudi v Ljubljani vzdrževal nemški otroški vrtec) in Südmarki.

1. *Družba sv. Cirila in Metoda* je vzdrževala ob začetku svetovne vojne sledeče otroške vrtce:

Št.	Ime vrtca	Ustanovljen	Ob ustanovitvi	Otrok	
				1 1914	1. 1915
1.	Celje	1886	50	30	36
2.	Sv. Jakob-Trst	1887	40	102	86
3.	Pevma pri Gorici	1888	40	28	37
4.	Rojan	1889	53	149	114
5.	Maribor	1894	49	44	40
6.	Sv. Ivan-Trst	1898	50	131	107
7.	Škedenj	1899	51	249	231
8.	Rocol pri Trstu	1900	46	59	60
9.	Tržič	1900	52	61	61
10.	Jesenice	1903	52	57	32
11.	Sava I	1903	65	56	44
12.	Sava II	1905	60	68	55
13.	Hrastnik I	1907	61	57	43
14.	Hrastnik II	1907	42	54	43
15.	Gaberje pri Celju	1907	45	58	66
16.	Ormož	1909	27	26	21
17.	Vrdela	1909	74	77	97
18.	Krmin	1909	22	34	23
19.	Blanča pri Gorici	1911	60	118	vojna
20.	Marija Magd. Zg.	1912	110	162	161
Od Družbe podpirana:					
21.	Podgora I.	1887	68	78	vojna
22.	Podgora II.	1896	46	54	vojna

(Po originalnih podatkih.)

2. *Slovenska Straža*, ki se je ustanovila šele leta 1910., je pa vzdrževala sledeče otroške vrtce: Šmartno pri Šaleku (Velenje), Šoštanj, Sv. Križ pri Trstu (dva), Podgora pri Gorici, Devin, Tržič in Gorica (kjer je kupila hišo). Stalno je pa podpirala revno mladino (z božičnicami, knjižnicami itd.) na severni jezikovni meji v krajih Hoče, Poljčane, Čeršak, Št. Ilj, Krčevina, Studenci, Št. Lenart, Muta, Vuzenica, na Koroškem: Št. Jakob v Rožu, Pliberk, Koprivna, Strojna in dr.

Naše samouprave

so kazale za vprašanja dečje zaščite dosti umevanja. Poleg tekočih izdatkov 4320 K za vzgojnino, 8520 K za otroške vrtce in iz danes skoraj izginolih ustanov (Metelko ca. 6000 K) je ljubljanska mestna občina leta 1912. prispevala otroški bolnici 1500 K, za zdravljenje škrofuloznih otrok v Gradežu 1270 K, za zdravljenje pohabljenih otrok 500 K, društvu za otroško varstvo 500 K, Vinc. družbi za dnevno zavetišče 200 K in za počitniško kolonijo v Zatišje 8000 K, skupaj 12.000 K. Kranjska dežela pa je imela v proračunu za l. 1911.¹ te postavke iz skrbstva za sirote in zanemarjene otroke: 1. letna dotacija v jubilejni spomin 1000 K, 2. za zvišane ustanove v Marijanišču 2240 K, 3. v isti namen za Lichtenturn 2160 K, 4. za razširjenje sirotišnice v Marijanišču (2. obrok) 10.000 K, 5. za salezijanski zavod na Rakovniku v proračunu 3200 K (izdano 3940 K). Dodati je pa treba še dohodke sirotinskega zaklada v letnem znesku krog 62.000 K. Zaklad je znašal l. 1911. ca. 836.000 K. Proračun za leto 1914. je pa zvišal te postavke, in sicer: 1. prispevek

¹ Posneto po stenografičnih zapisnikih in poročilih dež. odbora.

Kongres Jugoslovanske unije
za zaščito dece v Beogradu

za zgradbo šol. poslopja v Lichtenturnovem zavodu (3. obrok): 3000 K, za salezijanski zavod na Rakovniku pa na 12.150 K, tako da je Kranjska dežela izdala l. 1911. za sirote in zanemarjeno mladino nad 81.000 kron, za l. 1914. je bilo proračunanih blizu 105.000 kron, kar je bila za tiste čase zelo lepa vsota!¹

JUGOSLOVANSKA UNIJA ZA ZAŠČITO DECE IN NJEN PRVI KONGRES

Dasi je Društvo narodov danes sicer v prvi vrsti eden najvažnejših faktorjev velike mednarodne politike, se je njegovo področje razširilo polagoma tudi na druga mednarodno važna vprašanja, k čemur ga pooblašča čl. 23 pakta lige narodov.² So to važna mednarodna gospodarska in finančna vprašanja, ureditev prometa in prevoza, delovanje na zdravstvenem polju in tudi socialno in humanitarno delovanje. Sem spada tudi delovanje Lige za zaščito dece, ki se giblje v raznih smereh: načrt dogovora o podpori mladoletnim tujcem in o vrnitvi dece in nedoraslih domov, vprašanje izvršljivosti alimentacijskih obsodb v inozemstvu, zboljšanje položaja nezakonskih otrok, proučevanje vpliva kinematografa na deco itd. In tako je vzelo pod svoje okrilje tudi organizacijo dečje zaščite sploh.

V zgodovinski dvorani Ateneja v Ženevi, v kateri je bilo l. 1863. ustanovljeno društvo Rdečega križa, se je 6. januarja 1920 osnovala Mednarodna zveza za pomoč deci.³ Poleg filantropov, kakor Gustava Adora, predsednika mednarodnega komiteja Rdečega križa, predsednika švicarske zvezne republike Mota in dru-

¹ Razvoj zaščite otrok v Sloveniji izza prevrata in današnje stanje bo predmet posebnega članka v prihodnji številki »Kronike«, ki bo prinesla tudi članke o načelih sodobne dečje zaščite.

² Glej Andrassy, Liga naroda, Zagreb 1931, str. 206.

³ Zečević Beogradske opšt. novine 1933, str. 661 ss.

gih so sodelovali tudi belgijski primas kardinal Mercier in pariški kardinal Dubois, belgijski minister Vandervelde, nizozemski princ Henrik, švedski princ Karl in mnogo drugih.

Na četrti skupščini l. 1923. je sklenila Zveza deklaracijo, znano pod imenom »Ženevska deklaracija o pravicah otroka«, ki se glasi:

1. *Otroku se morajo ustvariti pogoji za normalen telesni in duševni razvoj.*

2. *Lačni otrok se mora nasititi, bolni — negovati, zaostalemu — se mora pomagati, izgubljeni — spraviti na pravo pot, a sirote in zapuščene je treba sprejeti in jih zaščititi.*

3. *V primeru velikih nesreč se mora najprej otroku pomagati.*

4. *Otrok se mora usposobiti, da se sam vzdržava in se mora zaščititi pred vsakim izkoriščanjem.*

5. *Otrok se mora odgojiti z namenom, da s svojimi sposobnostmi služi drugim.*

To deklaracijo je sankcioniralo Društvo narodov, ki je na svoji plenarni seji 25. septembra 1924 sklenilo soglasno sledečo resolucijo: Skupščina odobrava Ženevsko deklaracijo in poziva države, članice društva, da sprejmejo njena načela za zaščito otroka. Predsednik te seje Društva narodov je rekel ob tej priliki: »S tem, da je skupščina sprejela Ženevsko deklaracijo, je postala ta povelje Društva narodov za dečjo zaščito.«

Ženevska deklaracija je postala splošen delovni program. L. 1925. se je pod pokroviteljstvom švicarske vlade sestal prvi »Kongres otroka«, na katerem je 1043 predstavnikov zastopalo 45 držav in 33 mednarodnih organizacij.

Na poziv iz Ženeve se je osnoval v Jugoslaviji »Narodni odbor za pomoč deci« l. 1921., ki je prirejal »dečje dneve«. Pokrenilo se je pa l. 1933. vprašanje, da se tudi pri nas osnuje Zveza vseh društev in kot taka pristopi k Mednarodni zvezi. 9. julija 1933 je bila v Beogradu ustanovna skupščina, ki je dala zvezi ime:

»Jugoslovanska unija za zaščito dece« in izvolila za predsednika senatorja dr. Jos. Šiloviča, zaslužnega predsednika velike organizacije »Dečja zaščita« v Zagrebu, za tajnika pa prof. Božidara Zečevića, šefa akcije Podmladka Rdečega križa.

Nj. Vel. kraljica Marija je prevzela častno predsedništvo Unije in s tem pokazala posebno pozornost za to ustanovo.

Namen Unije izraža čl. 5 pravil, ki pravi:

»Da čim bolje in popolneje doseže svojo nalogo, Jugosl. unija podvzema sledeče: 1. dela na realizaciji Ženevske deklaracije v zavesti našega naroda in v zakonodaji naše države, 2. podpira študij metod dečje zaščite v strokovnih zavodih, na strokovnih kongresih in sestankih kakor potom strokovnih publikacij; vrši propagando najboljših metod dečje zaščite, 3. ustvarja zvezo med včlanjenimi organizacijami in dela za zdravo koordinacijo njihovega dela, 4. zbira sredstva in materialno podpira včlanjene organizacije, 5. daje iniciativo in aktivno podpira ustanavljanje novih organizacij za vse vrste dečje zaščite, kjerkoli je to potrebno, 6. v primerih nujne potrebe tudi sama organizacija začne neposredne akcije za zaščito dece, 7. je član Mednarodne unije za pomoč deci v Ženevi, 8. zastopa svoje člane v drugih mednarodnih organizacijah, na mednarodnih kongresih in drugih prireditvah, 9. izdaja svoj informativni organ za proučevanje dečjega problema in druge take publikacije, 10. organizira vsako leto Dečji dan, 11. deluje sploh aktivno pri vsem, kar se nanaša na zaščito in korist dece. — Po pravilih morejo biti redni člani Unije le organizacije, izredni pa tudi poedinci.

Po ustanovnem zboru je bila *prva redna skupščina* 16. decembra 1934, druga pa 24. novembra 1935. V teku leta 1935. se je uprava bavila največ z *organizacijo* Unije. Za Slovenijo je predvidena posebna *banovinska sekcija*. *Dečji dnevi* se naj izvedejo vsako leto, in sicer ne samo z nabiranjem darov, ampak tudi z dečjimi sprevodi, šolskimi proslavami in predavanji odličnih socialnih delavcev. Da tem uspešneje izvrši svoje delo, je glavni odbor konstituiral 1. 1935. sledeče odbore: *odbor za organizacijo in zakonodajo*, *odbor za zaščito dece in mladine*, *propagandni odbor* in *kongresni odbor* z ozirom na *prvi kongres Unije*, ki se naj bi vršil v novembru. Na iniciativo Mednarodne unije bi se sicer moral vršiti v Atenah *prvi balkanski kongres za zaščito dece* meseca oktobra 1935, ki mu naj bi bil program: 1. zaščita zdrave normalne dece na Balkanu, 2. zdravstvena zaščita dece in 3. zaščita mladoletnih delavcev. Atenski kongres je pa za sedaj izpadel zaradi političnih razmer. Pač pa se je vršil v Beogradu *prvi kongres Jugoslovanske unije za zaščito dece* pod častnim predsedništvom Nj. Veličanstva kraljice Marije, ki je kongres osebno otvorila v soboto, 30. novembra ob enajstih dopoldne. Velika dvorana Kolarčeve ljudske univerze, popolnoma zasedena, navzočnost Nj. Veličanstva kraljice Marije ter Nj. visočanstva kneginje Olge in najodličnejših predstavnikov javnosti — vse to je dalo kongresu izreden sijaj in mu že naprej zagotovilo poseben uspeh. Predmeti so bili skrbno izbrani, in sicer: 1. *oddaja dece v družinsko rejo* (glavni referenti: dr. Šilović, dr. Ambrožič, dr. Milena Atanacković, dr. Jovanović, dr. Marija Vajs-Gajić za mesto Beograd — in dr. Mica Trbojević za Zagreb). Dr. Ambrožičevo

predavanje priobčujemo posebej kakor tudi o tem predmetu sprejete resolucije. Udeleženci iz Slovenije smo pa pogrešali referat o delu pri nas, zlasti ker so razširjeni o nas krivi pojmi, kar zveni iz kratke razprave »Razvoj dečje zaščite v Jugoslaviji« (Beogradske opšt. novine maj 1934) izpod peresa prvega načelnika za zaščito dece, dr. Miloša Popovića, ki pravi dobesedno: »U Slovenačkoj od 1908 red sv. Vincenca (Marijanišče) i sv. Čiril i Metod kao i salezijanski red osnivaju zavode za napuštenu decu, a dr. Fran Milčinski, sudija, najzaslužniji je propagator i osnivač društva za zaščito dece. Osim toga osnovana su i društva za gluvo - nemu i slepu decu.« Drugi del kongresa se je bavil z *rasno higijeno in dečjo zaščito*. Predavalo se je zlasti o vplivu raznih bolezni roditeljev na potomstvo (venerične bolezni, tuberkuloza, duševne in živčne bolezni in alkoholizem). Priznati se mora, da je bil kongres skrbno pripravljen in zanimiv, izvzemši morda, da je bilo zdravstvenih predavanj preveč naenkrat in da so se razmere v posameznih pokrajinah premalo osvetlile. Želeti moramo, da misel organizatoričnega dela Unije tudi pri nas pade na rodovitna tla, da se koordinirano delo raznih organizacij med seboj in z oblastmi izvede na kar najbolj racionalen način in da se vse osebne ambicije brez-pogojno podredijo skupnemu cilju.

JAVNA IN RODBINSKA ZAŠČITA DECE V PREDŠOLSKI DOBI

(Predavanje dr. Matije Ambrožiča, univerzitetnega profesorja v Beogradu.)

Zaščita dece ima danes popolnoma drug značaj, kakor ga je imela še pred nekaj desetletij. Samo eno pravilo je ostalo v vseh časih in velja še danes: *rodbina je prirodna in najboljša vzgojiteljica otrokova*.

Prvi cilj moderne dečje zaščite je, da štiti rodbino. Rodbino pa, ki ni sposobna, da svoji deci nudi vse, kar je neobhodno potrebno za pravilen telesni in duševni napredek, da usposobi za to nalogo.

Drugi cilj je pa, da deci, ki je ostala brez roditeljske strehe, najde v tuji rodbini dobro ognjišče.

Šele tretji cilj moderne dečje zaščite je, da v kolektivnih ustanovah skrbi za tiste otroke, za katere je v rodbinah le nezadostno ali sploh ni preskrbljeno.

Nekdaj je bila dečja zaščita predmet usmiljenja posameznikov, danes je pa dolžnost organizirane družbe. Vsi kulturni narodi štejejo danes dečjo zaščito med prve in najvažnejše naloge občin in države. Narodi so postavili dečjo zaščito na prvo mesto, ker danes ne mislijo več izključno na sedanost, nego tudi na svojo bodočnost. Narodi žele zagotoviti zemljo, gospodarstvo in kulturo bodočim rodovom, hočejo jim zagotoviti delavce in borilce, stvaritelje in branilce.

Mnoge kulturne narode teži danes dvojna skrb: kako povečati število novorojencev in kako jih rešiti propasti.

Prve skrbi naš narod še za sedaj ne pozna. Druga je pa mnogo aktualnejša nego pri drugih kulturnih narodih. Naše matere še obilno rodijo. Na 1000 prebivalcev štejemo letno okrog 34 živih novorojencev. Italija in Madžarska jih štejeta nekaj izpod 25, Avstrija, Nemčija, Francoska in Angleška pa komaj 16

do 17. Tudi pri nas se rodi manj otrok kakor nekdanj, vendar je naša nataliteta med najboljšimi v Evropi. Dasi je v naših najbogatejših krajih močno padla, so naše matere v tako zvanih pasivnih krajih še vedno zelo aktivne.

Ali žalibog smo po visoki umrljivosti otrok tudi med prvimi evropskimi deželami. Na 100 umrlih je pri nas 45—46 otrok. To pomeni: skoro vsak drugi grob, ki se izkoplje v Jugoslaviji, se izkoplje za otroka. Približno vsak četrti otrok umre pri nas do svojega 15. leta, v drugih kulturnih deželah pa samo vsak 5. ali 6. ali celo 7. ali 8. otrok. Največ umre dojenčev. Od 100 živo rojenih otrok jih umre pri nas pred koncem prvega leta 16, v Italiji, Avstriji in Španiji 12—13, v Nemčiji, Francoski, Danski in Finski samo 8—9, na Angleškem in Švedskem 6—7 in na Holandskem, v Švici in na Norveškem pa celo samo 5—6 dojenčev pred koncem prvega leta.

Za dojenca umira največ otrok v 2. in 3. letu življenja in čim starejši so, tem manj. V šolski dobi je že malo smrtnih slučajev. V primeri z drugimi državami kaže naša deca v predšolski dobi zelo veliko smrtnost, pa tudi šolskih otrok umira več kakor v drugih državah, bližnjih in daljnih.

Ali naš narod ne trpi škode samo zaradi izgube tolikega števila otrok, smrt ne pokosi vseh otrok, ki so bolni. Mnogi ostanejo živi, so pa slabiči vse svoje življenje, ali pa ostanejo nadložni, slepi, gluhonemi, oslabljeni na rokah ali nogah ali z drugimi defekti. Njihovo telesno in duševno zdravje je oslABLJENO ali uničeno, tako da ostanejo kot breme sebi, rodbini in družbi. Skrita klica boleznih jih uniči mnogo pozneje, kadar dozore, ko bi si morali sami pridobivati kruh in zmagovati v življenjskem boju. Vrednost poedinca se ne meri samo po njegovih fizičnih sposobnostih. Umske sposobnosti, znanje in moralna kvaliteta združena z dobrim zdravjem in odpornostjo telesa ustvarjajo pravo vrednost poedinca in veličino naroda.

V naši državi imamo na žalost mnogo in premnogo zapuščene dece z nezadostno vzgojo ali celo brez nje. Šola ni vzgojna ustanova, ki bi mogla storiti vse. Potrebna je vzgoja izven šole. Težko je točno oceniti otrokovo telesno zdravje, še težje je pa oceniti njegovo moralno zdravje. Zato niti od daleč ne razpolagamo s statistiko otrok, ki so moralno ogroženi ali celo propadli. Ali vsakdanje življenje in praksa dokazujeta pedagogom, sodnikom, zdravnikom, policijskim organom, novinarjem in vsem, ki gledajo življenje z odprtimi očmi, da imamo takih otrok zelo veliko število.

Tako zvani »brezprizorni« niso žalosten privilegij naše bratske velike slovanske države. »Brezprizorni« so gotovo povsod po svetu, imamo jih tudi pri nas, vidnih in nevidnih. Vidni »brezprizorni« se klatijo v gručah po ulicah naših mest, prosijo in kradejo. Nevidni pa umirajo v rodbinah, brez vzgoje in sončnih žarkov, brez zraka in hrane. Skrivajo se v mnogih delavnicah, pa celo v zavodih dečje zaščite, ki nimajo kreditov, primerne vodstva in strokovnega osebja.

Resnica o stanju naše dece in o našem delu za bodoče rodove ni razveseljiva. Četudi je v naši mladi državi storjenih mnogo naporov in izdanih mnogo zakonskih odredb, odobreni krediti in kreditiči in so odprti zavodi za zaščito dece, četudi je mnogo posa-

meznih, lepih uspehov: ako se razgledamo, pazno in objektivno, moramo reči, da naš narod na polju dečje zaščite še ni napredoval preko prvih poizkusov.

Še ni urejeno stališče deteta v rodbini, še niso določene dolžnosti rodbine napram detetu, a posebej še niso povsod določene dolžnosti očeta napram otroku. Ni še dovolj določena dolžnost države, banovine in občine napram narodnemu podmladku. Ni še dovolj razvita in dovolj priznana zasebna iniciativa na polju zaščite dece, ni še urejen odnos njenega prostovoljnega dela do dolžnosti službenih organov. Četudi je eden glavnih stebrov dečje zaščite (varuštvo) urejeno za vso državo z zakonom, vendar je ta steber še mrtev, ker sami paragrafi mu ne morejo vdahniti življenja. Potrebno je, da se izvede stvarna organizacija varuštva do podrobnosti, da ta steber postane živ nosilec. Manjka nam združitve vsega dela za zaščito dece in še bolj neobhodno sodelovanje vseh aktivnih delavcev na tem polju. Najneizprosneje se pa občuti pomanjkanje materialnih sredstev. Nezadostno dajejo za zaščito dece naši imoviti sloji, pri deci štedijo budžeti naših občin in banovin, pri deci štedi tudi naša najvišja nacionalna organizacija — naša država.

Zaščita dece ni samo ena najlepših, nego tudi ena najvažnejših vej moderne kulture. Potrebno je, da na drevesu naše narodne kulture tudi ta veja požene bujneje.

Naša srca se morajo široko odpreti naši deci in njenim potrebam. Tudi srca posameznikov v narodu, tudi srca tistih, ki jim veva njih položaj, da se brigajo za usodo našega naroda in naše države. Poleg srca pa se morajo naši deci odpreti tudi naše roke in naše blagajne. Tudi naš razum mora kritično motriti vprašanje narodovega podmladka in zbirati pozitivno znanje o stanju naše dece in o najboljših metodah njene zaščite. In to: o pravnih, finančnih, organizatornih, zdravstvenih in vzgojnih metodah.

Celokupna naša zakonodaja, organizacija našega gospodarstva in vsa naša nacionalna politika nikdar in nikjer ne bi smela pustiti iz vidika, da je srečna bodočnost naroda njih glavni cilj, bodočnost naroda je pa deca. Generacija, ki je danes v polni moči, sama s svojim obstojem ne znači ničesar za bodočnost naroda, ki jo gradi šele s svojim delom in to samo na en način: da vse svoje napore osredotoči v dobrobit generacije, ki je v zibelkah in dorašča. Sreča naroda v sedanosti je samo sredstvo, pravi cilj je dalje in više. Prava sreča naroda je njegov podmladek.

Rodbina, ki ji deca propada, ugasne. Narod, ki mu deca propada, zaostane za drugimi narodi, številčno ali kulturno. Kdor zaostane, izgubi tekmo. Narod, ki zaostane, izgubi borbo za borbo na bojišču, v gospodarstvu in na kulturnem polju.

Naš narod je vaje zmagovati. Njegova inteligenca ga mora voditi k zmagi tudi na bojišču nove dobe: v biološki tekmi narodov.

Na tem bojišču nove dobe je potrebno za zmago, dobro poznati teren in dobro poznati uspešne metode boja.

Naši kongresi za zaščito dece imajo nalogo, da od vseh strani proučijo in osvetlijo problem našega podmladka in njegove zaščite. Problem je ogromen. Moja dolžnost je, da povem nekaj besed, kolikor se nanaša na dojenca in malo deco.

V zadnjih desetletjih smo opazili pri nekaterih narodih poizkuse, da se vzporedno z gospodarsko kolektivizacijo tudi vzgoja otrok čim bolj kolektivizira. Raznarodovalni nameni so vodili narode pri takih poizkusih. V pogledu odgoje dojenčev in male dece se narodi zopet vračajo k rodbini, četudi so roditelji, ki od prirode niso sposobni, da odgoje svojo deco, vendar družba do danes ni ustvarila za malo dete boljše vzgojne celice kakor je rodbina.

Za deco, ki je ostala brez rodbinske zaščite, so ustanovljene najdenišnice, domovi itd. Poleg mnogih pozitivnih so dali ti zavodi tudi mnogo negativnih rezultatov.

Moderni domovi za dojenčce so v istini sposobni, da zaščitijo optimalno zdravje in življenje svojih gojenčev. Imajo pa veliko napako: da so zelo dragi. Predragi so, da bi jih mogli upoštevati kot edino javno obliko zaščite za zapuščene dojenčce. Zaščito v uomovih moramo rezervirati samo za mlade, bolehe in slabotne dojenčce.

Glavna napaka domov za malo deco, ki je že shodila, ni samo v tem, da so predragi, ampak še bolj v sledečem: deca dorašča v domu daleč od resničnega življenja in daleč od narave. Tudi najboljša odgojiteljica ne more v domu nuditi deci to, kar ji je na tej stopnji razvoja najbolj potrebno. Dete v domu ostane odtujeno življenju, horizont mu je ozek, rečnik pomanjkljiv in pojmi omejeni. Često vzbuja videz, da umsko ni razvito, imbecilno ali celo idiotsko. Če se pa presadi v rodbino, oživi duhovno, se razvije, se seznanja z vsakdanjim življenjem in s narodo, se normalizira. Ali škoda prvih let se ne more nikdar popolnoma popraviti.

V mnogih krajih se dogaja, da se deca brez rodbine daje v rejo za nagrado siromašnim ženam. Zaradi neveselje nege in pogrešne prehrane mnogo te dece, posebno dojenčev, propade, umrje. S slavnim Ruselovim zakonom so Francozi pred več kakor pol stoletja postavili hranitelje te dece pod obvezno strokovno nadzorstvo. To pa je moglo postati učinkovito šele v zadnjem času, ko so Francozi organizovali svoje »Centres d'elevages rurales«. Tu dajejo v rejo starejše dojenčce in malo deco izbranim selskim hraniteljicam koncentrirano, t. j. v gostih naseljih. Kmetičam se plača za nadzorstvo, nego in odgojo njihovih gojenčev. V centru naselja se organizira mala dečja zdravstvena stanica z dečjim dispanzerom. Tej stanici je naloga, da s pomočjo strokovnih dečjih zaščitnih sester (nudilj) in po direktivah zdravnikov izobrazuje hraniteljice in vodi nadzorstvo nad njimi in nad deco.

Nekaj takih središč imamo tudi v naši državi. Njih uradni naslov je: Kolonija za dojenčce in malo deco. Prva kolonija je bila organizirana pred 9 leti v dravski banovini v vaseh okrog Lukovice s sodelovanjem državne in privatne iniciative. Pred 6 leti je dala država novo pobudo in danes obstoji 17 takih kolonij, nekatere na kmetih, druge v predmestjih. Večinoma so državne in banovinske, nekatere tudi občinske. Preteklo leto je bilo v teh kolonijah okrog 250 dojenčev in 400 male dece.

Uspehi kolonij so tudi pri nas zelo povoljni. So cenejše kakor domovi, zdravstveno stanje dece je dobro, smrtnost je majhna. Deca se razvija tu prirodno in navaja na vsakdanje življenje in na okolico,

v kateri bo pozneje živela in delala. Razen tega so se pokazale dečje kolonije kot dobri razsadniki higijene na selu. Dečja zdravstvena stanica ne deluje v koloniji odgojno samo na hraniteljice kolonijske dece, nego ob enem na širše sloje kmečkega prebivalstva brez ozira na njegovo premoženjsko stanje.

V prvem začetku je izgledalo, da ne bo lahko najti vasi z dobrimi rejnicami. V praksi se je pa pokazalo, da je tudi pri nas dovolj sposobnih vasi in da je ljudstvo dostopno pouku tudi na tem polju.

So pa druge, stalne težkoče. Ni dovolj sredstev, da se število kolonij poveča, niti ne, da se v obstoječih kolonijah namesti toliko potrebne dece, kolikor bi jih mogle sprejeti. Naše občine na žalost še ne vedo za to obliko dečje zaščite. Razen tega ne vnašajo v svoje budžete potrebnih vsot, da bi za svojo siromašno deco plačevale vzdrževalnino. Tudi privatna iniciativa še ni sprejela tega dobrega in cenenege načina skrbi za deco. Imamo društva za vzdrževanje dečjih domov in zavetišč, ali nimamo še niti enega društva, ki bi mu bila glavna naloga, da daje deco v rodbine na rejo koncentrirano in pod strokovnim nadzorstvom.

Nadaljnja težkoča je v tem, ker ni mogoče vedno najti dovolj strokovno izobraženega osebja za kolonijo, ki bi obenem pokazalo dovolj volje za to delo. Končno same matere, ki so brez rodbinskega ognjišča in se morajo ločiti od svoje dece, delajo nepotrebne težkoče. Mesto da poverijo otroka dečji koloniji, jih dajejo v rejo ženskam, ki so jih same izbrale. A njihova izbira je navadno slaba in ti otroci umirajo v velikem številu.

Upajmo, da se bo pri nas oddajanju dece v koncentrirane in kontrolirane dečje kolonije posvetilo več pažnje. Z istimi sredstvi se more v dečjih kolonijah poskrbeti za znatno večje število dece nego v dečjih domovih in to bolje in prirodneje. Dobra rodbinska zaščita dojenčev in dece v predšolski dobi nadkričuje po svojih uspehih zavodsko zaščito. Gotovo pri nas, kjer je malo število zavodov bilo v stanju ali pokazalo voljo, da si osvoji strokovno preizkušene metode ureditve in vodenja kolektivne, t. j. zavodske zaščite dece.

Bodoči zgodovinarji našega naroda, ko bodo pisali zgodovino naše dobe, ne bodo pisali samo o modrosti naših državnikov in slavi naše vojske, ampak bodo ocenili tudi modrost naše socialne politike in skrb naše generacije za bodoče rodove. Od nas samih zavisijo, kako bodo mislili o nas naši potomci in kako bo sodila o nas naša zgodovina.

RESOLUCIJE

k temi »Oddajanje dece v družinsko rejo«.

I. Kolonije za dojenčce in male otroke se morajo sicer boriti s težkočami, vendar se je pokazalo, da so zelo dober, prirodni in cenen način za vzrejo dece v predšolski dobi in dojenčev pred koncem prvega leta.

II. Glavni organizatorni principi teh kolonij so:

1. treba je vestno izbrati gostejša naselja za kolonije, še vestnejše pa rejnike;

2. neobhodno potrebno je, da ima vsaka kolonija v svojem središču dečjo zdravstveno stanico z dečjim dispanzerom;

3. kot kolonijske zaščitne sestre se smejo nastavl-
ljati samo zaščitne sestre, ki so temeljito izšolane v
zdravstveno-socialni zaščiti dece in ki so se izkazale
kot posebno sposobne v praktičnem delu;

4. vsaka kolonija mora stati pod vodstvom ali vsaj
strokovnim nadzorstvom kakega pediatričnega zavoda;

5. nekontrolirano in razpršeno oddajanje dojencev
in dece v rejo se mora pobijati z zakonom in admi-
nistrativno.

III. V kolonije ne spadajo, ampak v posebne dečje
domove:

1. pred časom rojeni in mladi dojenči,

2. bolna in boleha deca,

3. deca s težkimi duševnimi in telesnimi napakami.

V kolonije tudi ne spada deca, ki se more z mate-
rialno ali moralno pomočjo zadostno zaščititi v last-
nih rodbinah, ožjih ali širših.

IV. Priporoča se zasebnim društvom, občinam in
banovinam, da posvečajo večjo pažnjo kolonijskemu
sistemu dečje zaščite.

V. Tudi za otroke v šolski dobi se priporoča vezan
kolonijski sistem, t. j. da se po možnosti tudi zanje
ustvarjajo kolonije. Te kolonije bi morale stati pod
pedagoškim vodstvom, neobhodno je pa sodelovanje
zaščitne sestre in kolonijskega oz. šolskega zdravnika.

VI. Zelo se priporoča, da se ustanavljajo specialne
kolonije za kronično bolno in zdravstveno ogroženo
deco, in to v prvi vrsti

1. za trahomatozno deco,

2. kolonije za deco, ogroženo po tuberkulozi, po
francoskem vzgledu.

VII. Za zapuščene matere z dojenči se priporoča
nameščanje v dečjih kolonijah, ki imajo dobro orga-
niziran dečji dispanzer z zdravnikom-pediatrom.

RESOLUCIJE

k temi »Rasna higiena in zaščita dece«.

1.

Potrebno je, da vodi zaščito dece v njenih ciljih in
v uporabi metod prvenstveno evgenika, kateri je cilj
ohranitev dobre kvalitete in njeno izboljšanje potom-
nasledstva. Kot taka se mora evgenika smatrati za
prvorazredno državno vprašanje.

2.

Neobhodno je potrebno, da država vsestransko
podpira potomstvo zdravih in sposobnih roditeljev
in da s sredstvi, ki jih je znanost usvojila, preprečava
razmnoževanje dedno bolnih in nenormalnih.

3.

Zato je treba v državni finančni politiki opustiti
vse mere, ki otežkočujejo roditeljstvo in ogrožajo
rodbino. Pri deci se ne sme varčevati. Tudi v najtežji
finančni krizi je varčevanje pri deci in družini vedno
najdražje.

4.

Pokret za zaščito zdrave in sposobne dece je treba
strogo ločiti od pokreta za oskrbo dedno defektne
dece.

5.

Potrebno je ugotoviti stanje vsakega zakonskega
kandidata z obveznim, predzakonskim zdravniškim
pregledom in z osnovanjem rodbinskih knjig o izvoru.

Kongres zahteva:

a) da se obvezni pregled pred poroko, predviden
s § 9 »Zakona o pobijanju spolnih bolezni«, z
znova uveljavi;

b) da se z zakonom

1. obvezni pregled pred poroko razširi tudi na
ženski spol;

2. da se zdravniška izpričevala o teh pregledih
izdajajo brezplačno od sanitetnih oblasti in
zdravnikov, določenih v § 3 pod a) in b)
istega zakona;

3. da se kot najuspešnejše sredstvo za uničenje
izvora okužbe s § 3, 3. točka omenjenega za-
kona predvideno obvezno zdravljenje izpre-
meni tako, da se omogoči brezplačno zdrav-
ljenje vseh veneričnih bolezni.

6.

Kvaliteta potomcev je odvisna od dedne podlage
roditeljev. Kadar obstoja v deci dobra dedna podlaga,
je treba omogočiti realiziranje ugodnih zunanjih fak-
torjev (telesne nege, obče higijene, dobre prehrane,
pravilne odgoje itd.) in preprečiti škodljiv vpliv uni-
čujočih faktorjev (alkoholna zastrupitev, poklicna za-
strupitev s svincem, jodom, arzenom in dr., sifili-
tični in tuberkulozni strup).

7.

Ustanoviti predzakonske in zakonske posvetoval-
nice, ki bodo vršile vse preventivne mere in širile
rasno-higiensko prosveto med narodom.

8.

Zahtevati, da se morajo v zakonu o zaščiti dece in
mater in v vseh socialnih zakonih upoštevati evge-
nična načela in higienske mere proti sifilisu, tuber-
kulozi, alkoholizmu in drugim negativnim faktorjem.

9.

Pobrigati se, da se deca, rojena v tuberkulozni sre-
dini, oddvoji takoj od roditeljev in poveri za to po-
sebej organizovanim ustanovam, kjer pa to ni mo-
gče, propagirati vsaj delno izolacijo v rodbini sami.

10.

Organizirati preventivno cepljenje dece v tuber-
kulozni okolici s Calmettovim cepivom.

11.

Urediti čimprej moderne zavode za slaboumno in
moralno defektno deco.

Slika št. 2

Ohranilo se je precejšnje število Slomšekovih slik,* ki so nastale bolj ali manj gotovo še za njegovega življenja. Poleg zgolj umetniške tehnike pride pri njih presoji v pošteev zlasti, v koliki meri predstavljajo Slomška, kakršen je v resnici bil. Glede tega vprašanja je treba upoštevati tudi opis njegove osebnosti, kakor ga je podal Kosar, in pa pričevanje že rajnega Friderika Leyrerja in še živečega Gregorja Hrepevnika pri Sv. Križu pri Rogaški Slatini. V naslednjem se omejimo le

na slike, ki so nastale za Slomškovega življenja ali kmalu po smrti pod svežim dojmom živega Slomška.

1. Nobenega sledu ni, da bi se bil dal Slomšek slikati pred nastopom škofovske službe, zatorej je treba imeti za najstarejšo sliko tisto, ki je po njegovem lastnem pričevanju nastala leta 1847., nedolgo potem ko je postal škof. Slika je signirana: H. Hanson. Ni mogoče misliti, da bi bil škof dal delati svoj portret pri kakem brezpomembnem zakotnem slikarju, a začudo imena Hanson ni zaslediti v nobenem leksikonu. Hansonova, pozneje tudi litografirana slika, predstavlja škofa kot vitkega, visokoraslega mladega moža s tankim dolgim vratom in s podolgovato drobno glavo. Kakor na vseh drugih slikah ima ob sencih močne zalizke, spredaj pa se lasje spuščajo v večjem šopu in manjših pramih od desne proti levemu očesu, oči so precej velike, nos raven in na koncu nekoliko upognjen navzgor.

S to sliko pa Slomšek sam ni bil zadovoljen, kakor piše Bleiweisu 5. jun. 1853, češ da se slika iz l. 1847. ni posrečila ter bi bilo malo pomagano njunim prijateljem, če bi bil na sliki pravilen, le podpis in bi si vsak zraven mislil: »Tako ne izgleda naš Slomšek«.¹

Vse druge slike in tudi fotografije predstavljajo Slomška s krajšim vratom in bolj okroglim licem, torej je slika iz leta 1847. netočna.

2. Po starosti sledi senčna tuširana risba, ki jo je leta 1850. napravil neki Aleksander Nepocitec. Kaj natančnejšega se o tem možu ne da dognati. Škof je menda tudi ni kaj upošteval; našla se je v njegovi zapuščini med raznimi papirji. Risba nam kaže le profil desne strani, pa je veliko bližja poznejšim slikam in fotografiji, kakor pa Hansonovi sliki iz l. 1847. Glava, muceta in desna roka so črne, kolar in roket bela, naprsni križec, prstan in obreza knjige v desni roki so pozlačeni.

Iz naslednjih let do 1859 ni datirana nobena Slomškova slika. Mislimo pa, da je v to dobo uvrstiti:

* Za pisanje Slomšek — Slomška odgovarja g. pisatelj sam. Uredništvo s tem ne soglaša. Op. ur.

¹ AZN I, str. 318.

3. Oljnato sliko na platno, ki je sedaj last gospodične Pavline Slugove v Celju. Slomšek je še razmera mlad, iskre oči gledajo naravnost v gledalca, nos je raven in zašiljen, ustni lahko odprti, talar pod brado ima široko odprtino, obraz je nekam melanholično resnoben. Kdo bi bil utegnil napraviti to sliko? Prišla je v Celje iz Braslovč, kjer je nekdanj visela v cerkovnikovem stanovanju.

Iz Slomšekovih pisem Stojanu vemo, da je imel Stojan cerkovnika, ki je bil slikar samouk. Leta 1845. je poslal Stojan, takrat župnik na Gomilskem, kanoniku Slomšku risbo svojega cerkovnika Ignacija Župana za naslovno stran svojih Evangelijev. Slomšek je nasvetoval nekaj popravkov, vobče pa je bil s sliko zadovoljen on, pa tudi škof (Kutnar) in kanoniki. Slika je res v Stojanovih Evangelijih; jeklorez je napravil Karol Mayer v Nürnbergu. Slomšek je bil pripravljen dati Županu po 20 gl srebra letne podpore, če bi šel v kako slikarsko šolo; a do tega ni prišlo. Slomšek je obžaloval, da župan ni šel v šolo in je še pozneje sprejel v »Drobtinice« l. 1847. za naslovno stran županovo sliko sv. Maksimilijana.

L. 1846. se je Stojan preselil v Braslovče, pa je župana vzel s seboj kot cerkovnika. Najbrž je župan napravil to sliko za Stojana in jo je po Stojanovi smrti (1863) vzel v svoje stanovanje, od koder je pozneje prišla v Celje. Slika je medtem precej otemnela, najnovejša restavracija se po sodbi strokovnjakov ni posrečila. Naša fotografija je narejena še pred restavracijo slike.

4. Iz leta 1859. imamo datirani dve sliki od istega umetnika. Ta je jezuit *Friderik Rinn*. Ena slika sega blizu do kolen, druga obsega samo poprsje. Na obeh je obraz obrnjen nekoliko z leve na desno in sta popolnoma enaki. Ta slika v marsičem odstopa od drugih Slomšekovih slik, ki so nastale še za njegovega življenja. Lasje se spuščajo skoraj navpično v ločenih pramih na čelo, dočim so na drugih slikah počesani od leve na desno. Velike oči gledajo na desno, krog usten lahen dobrohoten nasmeh, nos kakor pri drugih slikah, podočne kosti so precej močne. Obraz kaže nekaj žensko-milega. Če res odgovarja Slomšku, kakršen je bil okrog l. 1859., bi rekli, da je bil podoben svoji materi, dasi njene slike kajpada nimamo. — Obe sliki sta v barvah naslikani na karton in sta bili shranjeni v Slomškovi zapuščini.

5. Slomškova oljnata slika, ki je last tiskarne sv. Cirila v Mariboru. To sliko je kupila Cirilova tiskarna 1935 od Urbana Horvata, bivšega knjigoveza v Novem mestu. Daroval jo je bojda svoj čas »neki« mariborski kanonik »nekemu« kanoniku v Novem mestu, od njega pa je prišla v roke imenovanemu Urbanu Horvatu. Imeni teh dveh kanonikov sta neznani. Mariborski kanonik je bil najbrž Mihael Pikl, ožji in zaupni prijatelj Slomškov († 25. jan. 1867). — Ohranilo se je pismo, ki ga je 12. novembra 1860 pisala iz Gradca hči graškega umetnika *Josipa Tun-*

Slika št. 1

Slika št. 11

Slika št. 10

Razne slike Antona Martina Slomškega

nerja nekemu kanoniku v Mariboru, naj pregovori škofa, da bo »sedel« njenemu očetu. Naslovni ovitek pisma se ni ohranil, skoraj gotovo pa je bil to Pıkl. Dalje piše, da je njen oče videl pred kratkim v neki izložbi Slomšekovo sliko, ki da je prava nakaza. Zato naj škof žrtvuje dve do tri ure, da njen oče napravi boljšo sliko. Ker je bil Tunner v prijateljskih stikih s Slomšekom, je skoraj gotovo napravil to sliko. Če se primerja mešanje barv na tej sliki z barvami na oltarni sliki v cerkvi sv. Alojzija, se čudovito ujemajo; zato je upravičen sklep, da je naša slika pod št. 5. Tunnerjevo delo, ki kaže res boljšega umetnika.

6. »Kosarjeva slika«. Imenujemo jo *Kosarjevo*, ker jo je on prvi objavil v nemškem Slomšekovem življenjepisu in potem tudi v »Drobtinicah« za l. 1863. ter jo zelo hvali. Jeklovez je napravil avstrijski umetniški zavod v Trstu. Kdo je napravil sliko, nam žal Kosar ni povedal, tudi se ne ve, kje je izvirnik te slike. Po »Kosarjevi« sliki so pozneje izdelovali druge slike in je ta najbolj popularna.

Toda imamo še vrsto slik, ki so nastale zadnja leta Slomšekovega življenja. Stari ljudje, ki so še poznali Slomškega, so trdili in trde, da so podobne Slomšku in da so take, kakršen je bil. O teh slikah se vzdržuje tradicija, da jih je slikal neki dijak, po drugih bogoslovec, po tretjih neki duhovnik. Imena se nihče ne spominja.

7. Slika gospe Marije Schneider. Gospa Schneider, roj. žnidarič, pastorka rajnega profesorja Ivana Majcigerja († 16. avg. 1909), se spominja, da je to sliko dala napraviti njena teta Jozefa roj. Senekovič, žena notarja Alojzija Kolleggerja, ki je bil v prijateljskih zvezah s škofom Slomšekom ter je zanj opravljal pravne posle, zlasti pri prodaji in nakupu škofovskih

posestev po preselitvi škofijskega sedeža. Slomšek je večkrat zahajal v njihovo hišo ter ga je gospa naprosila, da je »sedel« nekemu dijaku, čigar imena se pa ne spominja. To je bilo par mesecev pred škofovo smrtjo. Popolnoma je bila dogotovljena slika šele po njegovi smrti. To sliko je potem gospa Kollegger čuvala kot dragoceno svetinjo do svoje smrti 15. avg. 1886. Po njeni smrti jo je dobila nečakinja Marija, omožena Schneider, ki jo še sedaj hrani.

Kdo bi utegnil biti tisti dijak, ki je sliko napravil? Srečno naključje je odkrilo tudi to, česar se živi ljudje ne spominjajo več. Dne 2. jan. 1936 mi piše g. G. Ferme, župnik pri Novi štifti, da se je ob čitanju mojega članka o slikah Slomšekovih (II. 122—125¹) spomnil pripovedovanja rajnega dekana v Gornjem gradu Fr. Dovníka († 4. jun. 1919), pri katerem je bil 1899—1901 kaplan. Dovník mu je večkrat rekel, da so slike Slomšekove, ki so se takrat prodajale, prav malo podobne Slomšku, kakršen je v resnici bil. Dovník je bil rojen 22. febr. 1850 v bližnji okolici mariborski, torej je ob Slomšekovi smrti bil v 13. letu in se je potemtakem lahko spominjal Slomšekove fiziognomije. Najboljši portret da je napravil v zadnjem času njegovega življenja — *Jožef Pečar*.

S tem je pojasnjena tradicija o »študentu«, bogoslovcu in duhovniku kot portretistu Slomšekovem. V šolskem letu 1861/62. je bil Jožef Pečar osmošolec. Nekje proti koncu šolskega leta 1862. je za gospo Kollegger slikal Slomškega, v septembru je škof umrl, v oktobru pa je Pečar stopil v mariborsko bogoslovnico. Sprejel ga je še Slomšek sam. Bogoslovci so že

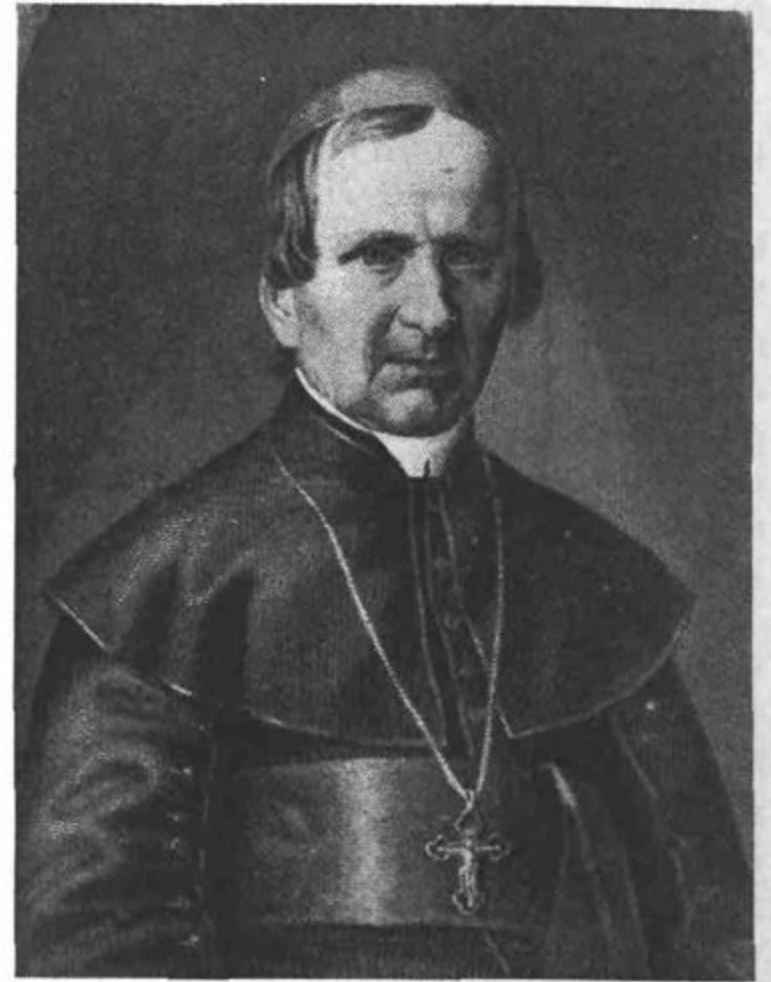
¹ Kjer navajam svoj Sl. življenjepiso, je to knjiga Moh. družbe, ki je izšla 1934 (I.) in 1935 (II.).

Slika št. 4

Slika št. 5

Slika št. 6

Razne slike Antona Martina Slomškega

takrat izdajali svoj domači, z roko pisani list »Lipica«. Prva številka v šolskem letu 1862/3 je prinesla sliko rajnega škofa Slomškega, ki jo je — po tradiciji — naslikal neki bogoslovec. Prav gotovo je to bil Pečar. Ta letnik »Lipice« s Slomškovo sliko je pa med vojno, ko je bila bogoslovnica po vojaštvu zasedena, — nekdo ukradel.

Pečar je bil posvečen leta 1866. in je najbrž napravil več Slomškovih portretov, oziroma kopij, o katerih gre glas, da jih je napravil neki dijak, bogoslovec ali duhovnik. Še preden se je zvedelo za ime slikarja, je strokovnjak v presoji slikarstva, konservator dr. *Stele* izrekel sodbo, da jih je napravil neki — diletant. To se popolnoma ujema z dejstvom, da je prvo sliko napravil osmošolec Pečar, druge kot bogoslovec ali duhovnik. Imel je nedvomno slikarski talent, toda na gimnaziji in v bogoslovnici pač ni imel prilike, da bi se v slikarstvu strokovno izpopolnil. Zadel ga je tudi zgodaj žalostna življenjska tragika. Služboval je kot kaplan blizu deset let na raznih krajih, končno pri Sv. Vidu pri Grobelnem, kjer je zaradi kapi popolnoma ohromel in je začetek leta 1876. moral v pokoj. Nekaj let je še živel pri Sv. Vidu, potem se je l. 1883. preselil v svoj rojstni kraj, Kranjsko goro na Gorenjskem, kjer je bil rojen 11. febr. 1838. Njegova bolezen se je obračala vedno na slabše, končno je tako ohromel, da ni mogel več sam jesti, njegova sestra ga je morala pitati. V mladosti se je mnogo bavil s slikarstvom. Ko je ohromel, ni mogel več slikati, a vedno se je še zanimal za slikarstvo in si nabavljal umetnostne knjige in jih marljivo čital. V svoji sobi je imel več slik, zlasti je cenil kot svoje najboljšo delo sliko sv. Petra, ki je visela nad njegovo posteljo. Vkljub težki bolezni je čakal visoko starost 76 let. Umrl je 5. jan. 1914. — Vredno je, da se ohrani v naši zgodovini njegovo ime, ker spada v tisto vrsto idealnih naših gojiteljev umetnosti, kate-

rim so skromne razmere in nezgode onemogočile razmah.

8. Oljnata slika v ovalnem okviru, sedaj last prevzvišenega škofa dr. Tomažiča. To sliko je imel nekdanj profesor Ivan *Majciger* ter je visela nad njegovo posteljo. Dobil jo je najbrž od Slomškega samega. Po *Majcigerjevi* smrti jo je pridržala njegova vdova Ana, po njeni smrti (21. febr. 1914) pa jo je dobila njena hči iz prvega zakona, zgoraj omenjena gospa Marija Schneider. Ker je imela dve Slomškovi sliki, je to drugo podarila kanoniku Josipu Majcnu, od njega pa jo je dobil dr. Anton *Medved*. Ko je ta umrl, (26. febr. 1925) je prešla v last sedanjega lavantinskega škofa. O tej sliki se je izrazil rajni Friderik *Leyrer*, da prav dobro predstavlja Slomškega, ki je po njegovi izjavi imel bolj »kmetški« obraz. Slika je zelo podobna prejšnji, tako da je najbrž tudi Pečarjevo delo. Pri izdelavi pa mu je služila za predlogo Slomškova fotografija.

9. Ta slika z nekam zabuhlim licem kaže drugačen tip kakor prejšnje. Tradicija o tej sliki je tale: napravil jo je bojda neki duhovnik in je bila nekdanj last *Petra Gostenčnika*, 1878—1884 župnika v Rečici v Savinjski dolini. Leta 1883. je prišel k njemu za duhovnega pomočnika poznejši stolni dekan *Josip Majcen*. Ko je 1884 Gostenčnik stopil v pokoj, je poklonil to sliko Majcnu za spomin. Po *Majcnovi* smrti (4. septembra 1920) jo je dobil njegov brat, prof. v p. *Gabrijel Majcen*, v čigar lasti je slika še dandanes.

Kdo bi mogel biti tisti »duhovnik«, ki je sliko naredil? Gostenčnik je bil rojen 7. jan. 1838. Posvečen je bil kot tretjeletnik 17. jul. 1864, bogoslovne študije je dokončal v Mariboru 1865, torej je po študijah bil samo leto dni starejši ko prej imenovani *Pečar*. Če je zanesljiva tradicija, da je sliko napravil duhovnik, jo je naslikal *Pečar* že kot duhovnik, če je ni morda napravil še kot bogoslovec. Vsekakor je ta slika najbrž

nastala že po smrti Slomšekovi, toda še pod svežim dojmom živega Slomška.

10. Fotografija Slomškova je pač najmerodajnejša pri vprašanju, kakšen je Slomšek bil. Napravil jo je (pod št. 1779) *Adolf Ost*, fotograf na Dunaju, Erdbergerstrasse 29 & 9. Zgodilo se je to zadnja leta Slomškovega življenja, najbrž leta 1862, ko se je preko Francije in Švice vračal iz Rima ter se nekaj časa pomudil na Dunaju. Na obrazu se vidijo bolestne poteze in neka utrujenost, ker je po preselitvi v Maribor silno trpel telesno radi boleznimi, duševno radi mnogih težav in sitnosti s strani nemško-liberalnih krogov, katerim je bil trn v peti.

11. V poštev je treba vzeti tudi marmornat spomenik v mariborski stolnici, ki je bil sicer odkrit šele leta 1878., vendar še pod nezabrisanim vtisom živega Slomška. Odbor je stavil kiparju Zajcu kot glavni pogoj, da mora kip točno predstavljati Slomška, kakršen je bil. Kot vzorec je dal kiparju Marko Glaser v uporabo neko sliko Slomškovo, žal, da nikjer ni povedano, kakšna je bila ta slika in kdo jo je napravil. Če pa primerjamo škofov obraz na spomeniku in na prej navedeni sliki št. 6, najdemo čudovito podobnost. Naprsni križec n. pr. je prav isti na sliki in na spomeniku. Kajpada, slikarju so na razpolago bolj prožna sredstva kakor kiparju z njegovim dletom.

Glaser pa je bil prisrčen prijatelj graškega slikarja *Tunnerja*, zato je z veliko verjetnostjo upravičen sklep, da je tudi to sliko naredil *Tunner*. Žal, da nam dandanes ni znan izvirnik te slike, da bi mogli primerjati barve z nesporno *Tunnerjevimi* slikami, kakor smo storili pri št. 5.

12. »Slovenec« z dne 5. II. 1936, št. 29, stran 4, je poročal o »doslej neznanu Sl. sliki«, ki se je našla na podstrešju župnišča na Gomilskem, in sicer na cinasti plošči in vsa zaprašena ter jo je mariborski slikar *Horvat* očistil. — Pisec teh vrstic se je takoj obrnil na *Horvata* in od njega zvedel, da se je ta slika našla že »predlanskim«, torej leta 1934. Na vprašanje, kako sodi on kot slikar, je li sliko naredil izučeni slikar ali kak diletant, je odgovoril, da je delo diletantsko. *Gomilski g. župnik Fr. Satler* je poslal sliko v Maribor na ogled. Slika je prav čedno delo z oljnatimi barvami na pocinjeni pločevini. Na glavi ima škof bledomodro čepico, talar je višnjevomodre barve, pas pa škrlatasto rdeč. Gube na desni strani talarjevega ovrtnika kažejo, da je slikar imel pred seboj fotografijo, dočim je obraz precej sličen »*Kosarjevi*« sliki pod

št. 6. Kraj, kjer se je našla ta slika, *Gomilsko*, bi dal slutiti na prej imenovanega *Župana*, toda naslednja slika vzbuja dvome.

13. Oljnata slika na pocinjeni plošči, sedaj last *ge. Antonije Štupce*, ravnateljice v p. Ta slika je do pičice enaka prejšnji. Izročilo o tej sliki je naslednje:

Ga. Štupca jo je dobila od *gdčne. Katarine Breznik*, ki se je po polomu izselila v *Lipnico*, kjer še sedaj živi; ona pa je sliko podedovala po svojem očetu *Mihaelu Brezniku*, ki je bil uradnik v škofijski pisarni in je s *Slomšekom* došel od *Sv. Andraža* v *Maribor*. *Breznik* pa je dobil sliko od *Slomška* samega. V tej točki pa tradicija ne bo točna. *Slomškova* smrt je bila pač povod, da si je marsikdo zaželel njegove slike, zato so jo na pločevini razmnožili in poklonili škofovim znancem in prijateljem. Nemogoče sicer ni, da bi bil te slike napravil *Stojanov cerkovnik Župan*, toda ti dve sliki sta čisto drugačnega tipa kakor pod št. 3.

14. Prej imenovani mariborski slikar *g. Horvat* je opozoril, da je pred več leti (1928) umrlemu župniku *Mateju Štraklu* napravil kopijo po neki izvorni sliki *Slomšekovi*. Kje je izvirnik in v čigavi lasti je bil takrat, ne more vedeti, misli pa, da je tisto izvorno sliko napravil mariborski slikar *Kolb*. In res, v mrtvaški matici stolne župnije mariborske je zaznamovano, da je 2. maja 1877 umrl na *Koroški cesti št. 39 Johann Kolb*, »lediger akademischer Maler«, star 70 let. Njegovo rojstvo pa ni zabeleženo v stolno-župnijski krstni matici. Že v 18. stol. zasledimo v *Mariboru* slikarsko obitelj *Kolb*. Tako je 10. junija 1748 bil poročen »artificiosus dominus pictor« *Franc Kolb*, obenem poveljnik mestne straže (vigiliarum praefectus) in meščan mariborski. Sicer pa se slikarska obitelj *Kolb* omenja večkrat v *Gradcu*. *Wastler-Zahn* mariborskih *Kolbov* sploh ne pozna. Bil je torej *Ivan Kolb* slikar bolj lokalnega pomena, vsekako je pa dana možnost, da ta ali ona izvorna slika *Slomškova* izvira od njega, ker *Slomšek* je pač rad podpiral domače umetnike.

Žal, da se dandanes ne ve za izvirnik *Horvatove* kopije in tudi kopija sama se je zgubila. Omenjamo pa to, če bi se morda vendar našel izvirnik ali pa kopija in bi se dognalo, kak tip je predstavljala ta slika.

Po *Kosarjevem* opisu in pripovedovanju *Hrepevnikovem* je bil *Slomšek* srednje, bolj visoke kakor *majhne* postave, ne debel in ne presuh, vitek, vkljub preprostosti veličastna postava na prižnici, pred oltarjem ali v družbi, bolj rdečeličen kakor *bled*.

Novo mesto okoli l. 1800.

NARODNO PREBUJENJE NOVEGA MESTA OB NJEGOVI PETSTOLETNICI (1865)

JANKO JARC

1. PRIPRAVE ZA PETSTOLETnico IN OBČINSKE VOLITVE L. 1865.

V članku o novomeški petstoletnici v lanski »Kroniki« sem poizkusil očrtati dogodke l. 1863., ko negotova usoda višjih razredov gimnazije ni dala mirnega počitka meščanom, ostra polemika *Fr. Zorka*¹ — dopisnika LZtg A. R. — pa je neprestano vznemirjala mestne očete zaradi priprav za jubilejne svečanosti. Predaleč bi nas zavedlo, če bi sledili vsem vzgibom Zorkovega peresa, v sredi njegovega, Novomeščanom vedno bolj neprijetnega drezanja pa se je v »Novicah« 1863, 376 oglasil P. Hicinger s predlogom, da naj novomeško petstoletnico »— ker ni ležeče na velicah stroških za kak nečimeren hrum, za golo našopirjeno praznovanje po neslovanski šegi —« praznujejo tako, da izdajo kratko zgodovino mesta s prilogami važnejših dokumentov, s primernimi cerkvenimi in družabnimi prireditvami na dan obletnice in predvsem z zagotovitvijo obstanka višjih razredov gimnazije.

In ker po mnenju nekaterih na rotovžu ne za eno ne drugo niso še vedno kazali prave vneme, so meščani v decembru 1863, bržčas na Zorkovo pobudo, podpisovali novo vlogo na občinski odbor in zahtevali sklicanje izredne javne seje, ki naj sklene takojšen odhod deputacije na Dunaj. Vlogo so poslali preko glavarstva s prošnjo, da pošlje k seji deželno-knežjega komisarja kot zastopnika podpisnikov. Seja se je 10. decembra res vršila v navzočnosti okrajnega načelnika Ekla in končala s sklepom, da za vzpostavljenje višjih razredov gimnazije odpošljejo na Dunaj prošnjo, slavnostnemu odseku so pa naročili, da do konca leta predloži odboru vse predloge, ki se mu zde za izvedbo jubilejnih slavnosti potrebni.

Vse leto 1863. je tako poteklo v včasih zelo bučni debati med iniciatorji jubilejne proslave in občinskim odborom, ki je končno le obetala nekaj sadu, razkrievajoč ravno po zaslugi dopisnika A. R-a zanimive poglede v življenje občanov Novega mesta, v njihove majhne, vsekakor na osebnih nasprotjih temelječe medsebojne borbe, in prikazujoč obenem glavne ak-

Fr. Langer pl. Podgoro

terje v včasih manj prijazni luči. Na drugi strani pa razodeva ta debata precejšnjo negibnost večine prebivalcev malega mesta, ki se jim nikdar ni nikamor mudilo kot Krki ne, ki mesto oklepa. Če si je A. R. domišljjal, da bo z jedkostjo svoje polemike in naravnost napornim, prevejano zvitim iskanjem občutljivih mest v živčnem sistemu malomeščanstva lahko in hitro zdramil to težko gmoto, je bil v občutni zmoti. Od himničnih spevov lojalnega in dinastičnega navdušenja in vzpodbadanja kranjskega patriotizma preko dramljenja v tradiciji zakoreninjene meščanske zavesti prebivalcev deželno - knežjega mesta in visoke pesmi o sodobnem konstitucionalizmu in občinski avtonomiji pa do pozivanja na čast in poštenje meščanov, kažo pri tem na nepravilnosti v gospodarstvu, do obljub kar otipljivih materialnih koristi in vse do pretenj z obračunom pri občinskih volitvah — vse je preigral in vse je poizkusil — ali Novo mesto je ostalo, kar je bilo: brez Ahilove pete je lagodno živel meščan, ta in oni pa je v vsem tem hrušču imel morda tudi košček svoje zabave, katere račun je končno le plačal — dopisnik A. R.

V začetku novega leta, 4. januarja 1864, se je občinski svet zopet sestal in sklepal med drugim tudi o gimnazijskem in jubilejnim vprašanju. Pripravljalni odsek, katerega poročevalec je bil *F. V. Langer pl. Podgoro*, je predložil odboru svoje predloge, tičoč se obeh vprašanj: deputacija, ki naj bi šla k cesarju, naj bi si tam izprosila najvišjo podporo za *mestno bolnišnico, dekliško šolo, morebitno pomnožitev učil na gimnaziji* in — kar je bilo čisto novo in dosedaj od nobene strani omenjeno — za osnovanje *hranilnice*. Obenem pa je Langer poročal, da se je obrnil na grofa A. A. Auersperga za sporočilo, ali bi bil sedaj primeren čas za odhod deputacije, kar pa je oni odločno zanikal. Z naročilom, naj *F. V. Langer* ob času zasedanja dež. zbora še podrobneje govori z grofom Auerspergom o vseh teh zadevah, je občinski odbor vzel vse skupaj s hvaležnostjo na znanje in vse skupaj — likvidiral ter se vse leto, vsaj kolikor je iz ohranjenih sejnih zapisnikov razvidno, na ta vprašanja ni več povrnil. Tudi v ekshibitnem protokolu ni v teku vsega leta zaslediti nobenega tozadavnega dopisa. Podoba je, da je bil odbor vsega tega že kar nekam sit in je vse skupaj prepustil rajši slučaju, v kolikor niso tudi na tako zadržanje odbora vplivale zahteve meščanov pri deželni vladi — da naj občinski odbor razpusti.

27. februarja 1864 je novomeškemu občinskemu odboru potekla po zakonu iz l. 1849. določena triletna funkcijska doba. Ko je bilo jasno, da občinski odbor niti malo ne misli na kake priprave za nove volitve, se je znova zganila meščanska opozicija in pričela zbirati podpise na vlogo deželni vladi z zahtevo, naj občinski odbor razpusti in razpiše nove volitve. Dopisnik A. R., ki je v novem letu postal bolj redkobeseden, pa se je na tihem lahko smejal v pest: po enoletnem trdem boju se mu je res posrečilo združiti nekaj meščanov, ki so se že toliko izvežbali v načinu boja z neobčutljivimi mestnimi očeti, da so sedaj začeli še deželno vlado bombardirati s tožbami proti občinskemu odboru. Naj je že bila vmes samo skrb za dostojno izvedbo jubilejnega praznika, ali pa je imela ta opozicionalnost mnogo bolj otipljive materialne razloge: občinskemu odboru, ki se je slej ko prej zavijal v plašč nedostopne vzvišenosti nad javnim mnenjem, j' sedaj grozila nevarnost od nadrejene oblasti.

Ko je bilo v marcu srečno rešeno gimnazijsko vprašanje z vzpostavitvijo štirih višjih razredov, se je menda občinski odbor oddahnil misleč, da se bodo tudi vse ostale zadeve čisto lepo uredile. Zato ni ne županu ne komu drugemu niti oddaleč prišlo na misel, da bi odložil svoj mandat, različne vloge meščanov jih pa tako niso nikoli mnogo vznemirjale.

Medtem pa je bilo tudi konec Zorkovega dopisovanja. V gimnazijski aferi se je zameril narodnjakom, z ostalimi dopisi mestnim veljakom na rotovžu in ko se je s svojim jezikom obregnil še ob Dominika Rizzolija, rodoljubnega novomeškega lekarnarja, je bilo sodu izbito dno: na pritožbo iz meščanskih krogov je moral njegov pokrovitelj v. Scheuchenstuel, predsednik okrožnega sodišča, predlagati, naj avskultanta *Fr. Zorka* premeste, kar je bilo sredi julija 1864 tudi izvršeno. Odšel je v Ljubljano, bil pa je še vedno anonimni informator LZtg o novomeških zadevah. Leto kasneje je napisal tudi nekaj podlistkov s svojo staro šifro A. R., v njih napadel novomeške narodnjake in bil najbrže zato zopet prestavljen iz Ljubljane v Maribor. Svojo poldrugoletno novomeško korespondenco je *Fr. Zorko* zaključil 30. junija s trpko ugotovitvijo, da ve za mesto, kjer je prepovedano govoriti. Če bi morda kdo hotel vedeti za naslov, naj se obrne na — A. R-a.

Novo mesto 1860

V Novem mestu so ta čas pripravljali umetnostno razstavo, ker ve neki anonimni dopisnik iz Ljubljane — morda že A. R. — povedati, da je za umetnost vneti novomeški okrajni komisar in ravnatelj kazine Wagner pridobil dunajsko umetniško društvo, ki je ta čas razstavljal v Ljubljani, da pošlje tja dol del svoje potujoče razstave, in to ravno najboljša izbrana dela.

Do razstave same v Novem mestu sicer ni prišlo, pač pa je okrajni glavar poslal 24. julija občinskemu odboru v izjavo prošnjo meščanov za odreditev novih občinskih volitev. Na rotovžu se po stari navadi za to seveda niti zmenili niso. Že 13. julija je isti urad zahteval od občine nekatera pojasnila o občinskem gospodarstvu, ki jih je odbor 18. julija tudi poslal, vendar danes ni mogoče ugotoviti, česa so se tikala, ker je starejši prezidialni in ostali arhiv okrajnega glavarstva v veliki meri uničen. Na seji občinskega zastopa dne 20. julija pa je prišlo zaradi nesmotrnega izsekavanja mestnega gozda v Rasnem do novega incidenta tako, da je neki odbornik zapustil sejo, odstopil in primer javil naravnost deželni vladi. Anonimni dopisnik, ki o tem poroča,^{*1} izraža prepričanje, da bo deželna vlada sedaj toliko preje pritrdila prošnji meščanov za nove volitve, ker se sicer državljanom ustavne države nikakor ni mogoče braniti pred takim odborom, če jim ne priskočijo na pomoč oni, ki so poklicani čuvati nad javnimi interesi.

Na rotovžu se seveda niso za vse skupaj brigali nič in tako je okrajno glavarstvo moralo ponovno zahtevati odgovor, in to v roku treh dni. Pa tudi ta zahteva ni zalegla nič, zakaj občinski odbor je o obeh dopisih z dne 24. jul. in 15. avg. 1864 razpravljal na svoji seji šele 19. septembra in sklenil, da pošlje dobro motivirano poročilo — *obenem pa javi svoj odstop!*

Tako je A. R., čeprav ni bil več v Novem mestu, le zmagač nad občinskim svetom, pa magari da je k temu pomogla, njemu, do zadnje nitke prepričanemu konstitucionalistu, manj dobrodošla zaveznica — politična oblast: 13. novembra je okrajno glavarstvo obvestilo občino, da je deželna vlada ugodila želji občanov in odredila nove volitve.

V tem času pa je že zbudil interes Novomeščanov Pleiweisov predlog na redni seji obrtne in trgovske zbornice v Ljubljani dne 28. oktobra 1864 za izgraditev železnice Ljubljana — Grosuplje — Žužemberk

Pogled na Novo mesto iz zraka

Toussaint vitez Fichtenau,
novomeški župan od 1861—1869

Dominik Rizzoli

(Novo mesto) — Črnomelj — Karlovec, ki bi tako tekla mimo fužin na Dvoru in v Gradacu, mimo Dolenjskih Toplic in premogovnih ležišč pri Črnomlju.

Da pa bi to novo zanimanje ne potisnilo ob stran za opozicijo toliko važnih občinskih volitev, je anonimni dopisnik, v katerem sumim A. R-a, dne 23. novembra^{**1} začel z agitacijo in dejal, da je po njegovem mnenju treba izvoliti može, ki so na vse strani neodvisni in iskreno naklonjeni napredku in ki imajo poleg tega resno voljo, delati za korist občine, obenem pa upoštevati želje večine prebivalstva. Novi odbor pa ne bo mogel imeti nobenega nujnejšega opravila kot popraviti naglavni greh odstopivšega: brezprimerno zanemarjanje petstoletnice Novega mesta. Njegov prvi sklep mora biti: takoj odposlati deputacijo na občinske stroške in še bo potem mogoče mnogo, morda vse rešiti, zakaj čas beži in novemu občinskemu odboru že zdaj opominjajoče doni stavek nasproti: »Hannibal ante portas!«

24. novembra 1864. je bil na občinski deski izvešen razglas o novih občinskih volitvah, ki so se vršile 19. in 20. januarja 1865. Pri njih so meščani v vseh treh razredih izmenjali polovico odbornikov. Izpadla sta n. pr. F. V. Langer in s. svetn. R. Zhuber, izvoljeni pa so bili med drugimi lekarnar Dominik Rizzoli, okrajni komisar Josef Wagner, ravnatelj kazine, in odvetnik dr. Josip Rozina, ki je bil leta 1848. predsednik novomeškega »Slovenskega društva«. Novozvoljeni odbor je 26. januarja izbral z večino glasov za župana Toussainta viteza Fichtenaua, za oba svetovalca pa A. pl. Lehmana in Josefa Wagnerja. 22. februarja je bila županu sporočena njegova potrditev po deželni vladi in 2. marca so mesto umrlega J. Wagnerja izvolili za drugega svetovalca trgovca Karla Jenknerja, ki je bil z županom in prvim svetovalcem zaprisežen 6. marca.

Novo mesto je tako zopet imelo župana, ki mu nihče ni več mogel očitati, da je na svojem mestu proti volji meščanov. Zato mu je novi dopisnik Laib. Ztg., J. J., že na dan izvolitve vihtel kadilnico, kot mu je A. R. ni nikoli:

»Mi smo v g. Fichtenauu spoznali moža, polnega izkustev in mu prisojamo potrebno energijo in resno voljo, da bo važni urad, ki ga je že štiri leta upravljal, še nadalje vodil v korist občine. In tudi prav nič ne dvomimo, da bo veliko nalogo, ki mu jo to častno

Novo mesto 1865: Fichtenauova hiša na Glavnem trgu

Novo mesto 1865: Okrožno sodišče in okrajno glavarstvo

mesto nalaga, rešil v zadovoljstvo vseh in opravičil zaupanje, ki ga imajo someščani vanj.«¹

Novoizvoljeni občinski odbor se je sestel k prvi seji šele 5. aprila in vse to prvo četrtletje jubilejnega leta se po poročilu »Triglava«, po Staroslovencih za obrambo slovenskih interesov novo ustanovljenega, a nemški pisanega lista, za jubilejno vprašanje nihče brigal ni. Pred letom sestavljeni odsek za izvedbo svečanosti ni storil ničesar in davno izbrana deputacija tudi ni odšla na Dunaj, ker je dobila nasvet, naj počaka (A. A. Auersperg!). Zato so čakali in pustili, da so tekli dnevi mimo njih. »Če je veliki državnik lahko rekel: »L' Italia farà da se!«, čemu ne bi mi tako delali?«² In 24. januarja je isti dopisnik zapisal na račun jubileja novomeško šalo, da bi kazalo v počaščenje petstoletnice zbrati nekaj denarja in ga izročiti onemu, ki bi po ulicah razbijal led, da bi ne bilo treba po njem telovaditi in plesati sicer na ples hitečim meščanom, ki ravno zaradi tega ledu že kar nobenega plesnega ne telovadnega učitelja ne pogrešajo.³

V času, ko so volitve in predpustne zabave odvrčale misli meščanstva od petstoletnice, je Novomeščan, sodni avskultant Vojteh Kraus, čigar oče je bil učitelj na dekliški šoli in kapiteljski regens chori, z vso marljivostjo brskal po kapiteljskem in mestnem arhivu ter zbiral dokumente iz novomeške preteklosti, gotovo po naročilu ljubljanskega Zgodovinskega društva, ki je nameravalo za novomeško petstoletnico izdati posebno spomenico, kot jo je Peter Hicinger že l. 1863. v »Novicah« nasvetoval. Ljubljansko Zgodovinsko društvo je 2. februarja 1865 poslalo novomeški občini pismo z vprašanjem, ali bi hotela kriti stroške za izdajo spominske knjige, ki naj bi izšla vsekakor v začetku aprila, t. j. ob pravem datumu petstoletnice. Na novomeškem rotovžu v tem času še z občinskimi volitvami in njim sledečimi formalnostmi niso bili pri kraju, pa tudi po zaprisegi župana 6. marca niso hiteli s sklicanjem seje, ki bi naj razpravljala o tem predlogu. Ko pa se je občinski odbor 5. aprila vendar sestel, njegov sklep Zgodovinskega društva ni mogel več zanimati.

Občinski odbor je na tej seji sicer sklenil, da prevzame garancijo, da bo za izdajo spominske knjige potrebna vsota zbrana — mislil je torej na zbirko med meščani — Zgodovinsko društvo pa je medtem že objavilo vse po Th. Elzeju, A. Dimitzu, Vojtehu

Krausu in dr. H. Costi zbrane dokumente iz preteklosti Novega mesta v aprilski številki »Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain« pod naslovom: *Beiträge zur fünfhundertjährigen Gründungsfeier von Neustadt (Rudolfswerth) in Unterkrain.*⁴ Obenem pa je priredilo še poseben ponatisk teh prispevkov in poslalo en izvod 6. aprila novomeški občini za vezilo.

Dan pred tem je novomeški občinski odbor po dveletni debati in tolikih zamerah obravnaval, ali naj petstoletnico mesta sploh kako praznuje ali ne. Seveda je sklenil, da je v principu za proslavo, osvojil si je tudi zamisel loterije in z njo zvezanih načrtov ter pooblastil K. Jenknerja in D. Rizzolija, da sestavita prošnjo na cesarja in jo z ostalimi predlogi v osmih dneh predložita odboru. Po novomeški navadi seveda je bila prihodnja seja sklicana šele čez štirinajst dni — 20. aprila 1865.

Na tej seji je bilo odobreno besedilo prošnje z dostavkom, da se je treba v njej sklicevati tudi na epizodo iz leta 1809., ko so se okoličani uprli Francozom (Cfr. Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, 177 ss.), in dodati še posebno prošnjo za spregled 10% takse pri loteriji.⁵ Na isti seji je predlagal D. Rizzoli, naj se za izvedbo proslave osnuje poseben fond, za prispevke vanj pa naprosita Kranjska hranilnica in deželni odbor, nakar je bila sestava teh prošenj poverjena dr. J. Rozini. V podkrepitev dejstva, da je občinski odbor sam vzel vso jubilejno zadevo v svoje roke, je bilo sklenjeno, da se *samo iz odbornikov* osnuje poseben slavnostni odsek, v katerem so bili poleg župana še A. pl. Lehmann, K. Jenkner, dr. J. Rozina in D. Rizzoli. Razpravljali pa so tudi o poslani spomenici kranjskega Zgodovinskega društva in sklenili temu odgovoriti, da poslana knjižica ni mogoče imeti za pravo spomenico, ki jo je treba šele napisati in ki naj bi obsegala kratko zgodovino Novega mesta in program svečanosti, o čemer naj se društvo sporazume s slavnostnim odsekom.

Tak odgovor je v Ljubljani izzval razumljivo nevoljo in ko je predsednik dr. H. Costa na seji Zgodovinskega društva 18. maja 1865. o vsem obširno poročal, je ugotovil, da po tem, ko na svoje dopise z dne 2. februarja in 6. aprila ni dobilo nikakega odgovora, društvo ne more z vso zadevo imeti nobenega opravka več, ker je s tem, da je na lastne stroške izdalo ponatis člankov v MHK, svojo dolžnost že izpolnilo.⁶

In rojstni dan Novega mesta — 7. aprila — bi bil prešel široki javnosti neopažen, da mu ni Peter pl. Radics posvetil cele prve strani »Triglava«, Luiza Pesjakova pa mu prav tam napisala nekaj kitic.

Na seji 6. maja je občinski odbor pregledal račun-ske zaključke zadnjih let in ugotovil občinsko imetje, obenem pa odobril končno formulacijo prošnje na cesarja, ki je vsebovala tudi željo po spremembi mestnega imena, in potrdil prošnji Kranjski hranilnici in deželnemu odboru za podporo. S sklepom, da prošnjo za loterijo odpošlje naravnost dvorni pisarni, je odbor sedaj črtal z dnevnega reda tudi deputacijo, zaradi katere je bilo svoj čas toliko razburjenja. 20. maja so prošnjo vendarle poslali poslancu dr. Karlu pl. Wurzbachu, da jo cesarju osebno izroči, in 29. maja naprosili za priprošnjo še poslanca A. A. grofa Auersperga in bivšega kranjskega, takrat dolnjeavstrijskega namestnika G. grofa Chorinskega. Wurzbach je prošnjo 22. junija 1865 izročil cesarju v privatni avdienci in o tem 26. junija obvestil novomeškega župana.

V drugi polovici maja so tako vse prošnje, ki jih je imel odbor za potrebne, srečno odšle, 19. maja pa je bilo tudi v listih objavljeno, da bodo praznovali jubilej od 19. do 21. avgusta. Sredi junija je prispelo iz Ljubljane vprašanje, kako mislijo uporabiti zaproseno podporo, nakar je odbor pooblastil prošta J. Arka, A. pl. Lehmana in dr. J. Rozino, da odgovore v imenu občine: *fond naj služi za zgradbo bolnišnice in hiralnice, primerno naj bi se uredila dekliška šola in izpopolnil vodovod.*

To je bila zadnja oblika načrtov, sproženih z vlogo v novembru 1862. O uspehu prošnji Kranjski hranilnici in deželnemu odboru pa ni nikjer najti sledu. Odsek za prireditev slavnosti se je medtem bavil menda samo z vprašanjem veselice in v juliju so se n. pr. prepirali, ali naj posekajo divji kostanj na Glavnem trgu pred rotovžem, za kar je bilo potrebno izvesti kar nekak plebiscit meščanstva.

Slavnostni odsek je izdelal medtem podroben program in sklenil, da uradno nikogar, ne oseb ne društev, ne povabi in naj v ta namen zadošča le objava programa. Meščanstvo pa je v juliju imelo svojo veliko senzacijo in veliki strah: na okrožnem sodišču so sodili in obsodili na vešala okoličana Antona Lo-

Prošt Jernej Arko

Dr. Josip Rozina

karja in dve njegovi prijateljici zaradi umora očeta ter 12. julija vse tri vpričo večtisočglave množice obesili na Kapiteljskem hribu, medtem ko sta odhod 7. lovskega bataljona in bojazen pred izgubo garnizije sploh rodila ali vsaj povečala strah pred bosanskimi razbojniki, ki naj bi ravno one dni napadli in izropali Novo mesto, o čemer je jadikoval dopisnik Laib. Ztg. 13. julija 1865.

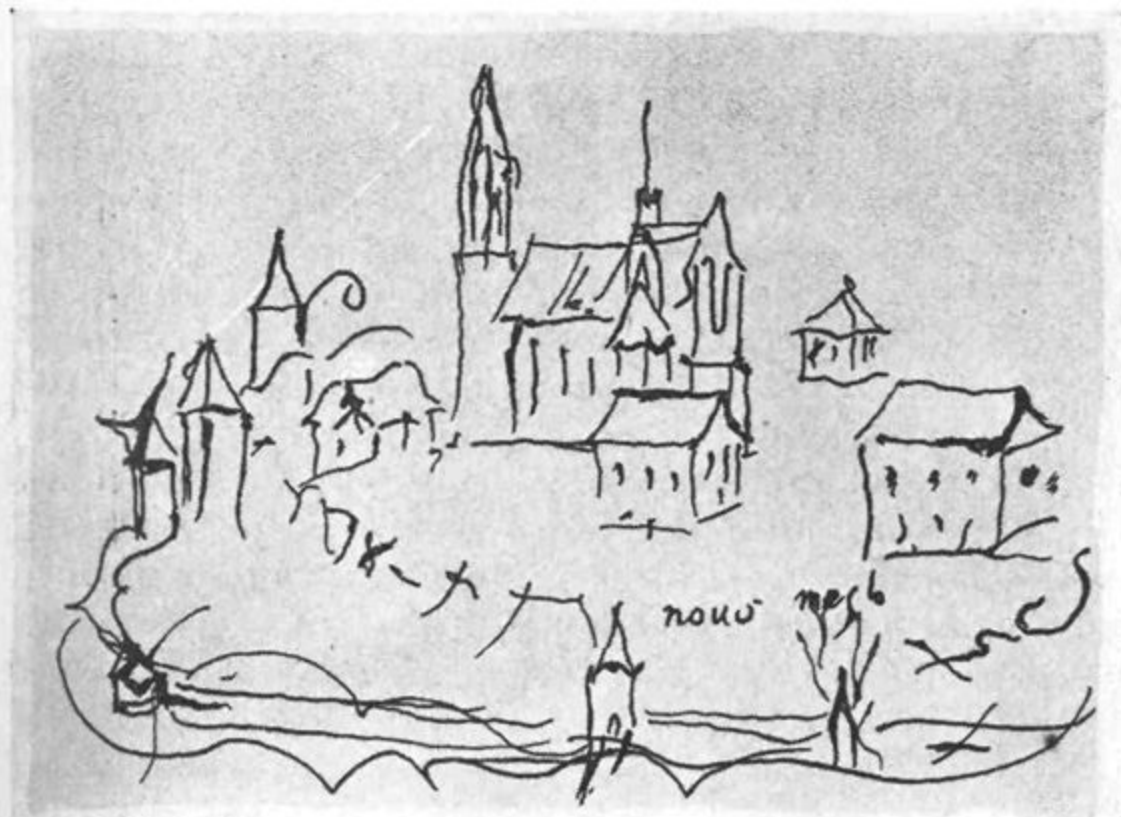
Medtem se je prošnja za loterijo bližala svoji ugodni rešitvi in novomeški občinski odbor je v začetku avgusta spravilo v veliko zadrego vprašanje finančnega ministrstva, kako si občina zamišlja načrt in izvedbo loterije. Obrnili so se takoj ponovno na dunajsko tvrdko J. C. Sothen, da bi naj prevzela izvedbo loterije, seveda brez uspeha, kot tudi ravnateljstvo tržaške loterije niti odgovorilo ni na podoben dopis novomeške občine z dne 15. aprila 1865.

SNOVANJE NARODNE ČITALNICE

Vzporedno z vsem tem se je že vsa šestdeseta leta v prebivalstvu Novega mesta vršil komaj zaznaven, a vendar od leta do leta jasnejši preokret v narodno zavednejše meščanstvo, kar je dobivalo izraza v vedno glasnejših zahtevah po narodni čitalnici.

Naš narodni preporod prve polovice šestdesetih let se je v glavnem vršil pod skrbnim in čuječim varstvom prvakov z Bleiweisom na čelu, kateremu ni bilo nič na svetu bolj neprijetno kot smela misel in drzna gesta. Ti patrijarhi našega naroda so s svojo mladostjo pokopali tudi program svojih mladih let, »Zedinjeno Slovenijo«, in se v usodni uri našega naroda in Slovanov v Avstriji sploh, ob vprašanju dualistične ustave leta 1867., dali kupiti in zavesti s plehkimi obljubami o enakopravnosti slovenščine v šoli in uradu, razširjenju avtonomije kranjskega deželnega zbora itd.⁷ Zasluga te dobe pa je, da je z organizacijo narodnih čitalnic v precejšnji meri narodu povrnila že skoraj odtujeno meščanstvo.

V Novem mestu je ta čas živelo še dokaj mož, ki so v svoji mladosti stali v prvih vrstah »Narodne garde« in »Slovenskega društva«, si takrat s ponosom pripenjali narodno kokardo in razvijali trobojnico v gostilni »Pri kroni« (danes Fabjan), ki je bila l. 1848. zbirališče novomeških narodnjakov. Dr. J. Rozina, T. Fichtenau, C. Tandler, K. Jenkner in drugi so že takrat stali v sredini dogodkov, kot so v šestdesetih

Johannes Clobuciarich: Novo mesto iz l. 1604.

Profesorski zbor novomeške gimnazije leta 1880. Od leve na desno: zgoraj: Riedl, p. Ladislav Hrovat, Nachtigal, Stanger, Poljanec, p. R. Klemenčič, Pečar, Ant. Derganc; spodaj: Brežnik, p. B. Vovk, Ogorek, Fischer, p. I. Staudacher, Kopinšek

letih zavzemali vidna mesta v novomeški javnosti. F. V. Langerja je novomeški dopisnik »Novic« l. 1861. imenoval »iskrenega našega domoljuba«,⁸ ali vsem tem in mnogim ostalim našim domoljubom je leto 1848., po besedi dr. I. Prijatelja, le bolj »akademično predramilo glave in manifestirali so za ravnopravnost le tako v o b č e iz navdušenja za idealno svobodo«. Tako tudi pri tem rodu novomeških osemindesetletnikov ni iskati iniciatorjev narodne čitalnice, čemur je treba vsaj delno pripisati nje kasno ustanovitev.

Prave organizatorje čitalnice je zato treba iskati v mlajšem, narodno zavednejšem izobraženstvu in uradništvu, kateremu ni preveč ugajala ona kazinska družba, v kateri je predvsem nekaj veljal višji položaj in vojaška uniforma, in v delu meščanstva, ki je v kazini bil nedobrodošel, če mu vstop sploh ni bil zabranjen. Tem ob strani se je v nemala za našo narodno in družabno vzgojno organizacijo še novomeška srednješolska mladina, ki je dobivala opore svoji narodni zavesti pri svojih učiteljih - frančiškanih pp. Bernardu Vovku, Ladislavu Hrovatu, Rafaelu Klemenčiču in drugih, kar spričujejo tudi dopisi dijakov v »Novicah« tega časa, navedeni v 1. in 2. številki lanske »Kronike«. Ves narodni preporod Novega mesta pa se je vršil počasi in negotovo, v neprestanem strahu in oklevanju, dokler niso ravno v jubilejnih dneh peščici rodoljubov dali trdnejše hrbtenice in meščanstvu vlili več narodnega zanosa povabljeni ljubljanski *Sokoli* in nepovabljeni — *Fran Erjavec* in *Valentin Zarnik*.

Ko so bile l. 1861. osnovane prve slovenske čitalnice v Trstu, Mariboru, Ljubljani in Celju ter se jim je 6. januarja 1862 pridružila čitalnica v Tolminu, so ob Krki že mislili na njo. Noviški dopisnik je v začetku l. 1862. poročil, da je Krka čez in čez zamrznila, dostavil: »To nam je nenavaden dogodek. Morda bi bila tudi kaj takošnega tukaj národna čitavnica. A to bi bilo še večje čudo kot zamrznjena Krka. Neka gospoda sta sicer unidan o njenem osnutji besedico zinila; al sedaj je sopet vse tiho; se veda domači jezik s pomočjo čitavnice omikovati in nevednim poptujčencom

njega lepoto z besedo in pesmami svetu kazati, bi bilo greh!«¹⁰

V prihodnjem zimskem, s kazinskimi plesi in gostilniškimi veseljami poživiljenem obdobju družabnega življenja malega mesta so ponovno razmišljali o čitalnici. Ko sta že delovali čitalnici v Gorici in Škofji Loki ter se je pripravljala nje ustanovitev v Celovcu, so pisale »Novice« iz Novega mesta: »Že lansko zimo so Novice nekaj omenile o čitavnici, a le prekmalo je vse potihnilo. Letos se je ta misel zopet zbudila; pravijo, da se hoče eden viših gospodov potegniti za to reč, katera nobenega poštenega domačina ne žali, sicer pa nekako veselo in novo življenje zbudi povsod, ker oživlja lepo narodno petje in dušno hrano daje s časniki slovanskimi, pa tudi družimi, ki ne zatirujejo narodnosti slovenske; čas je, da ne ostane nemo na veke ‚Bedientenvolk‘.«¹¹

Ali sreča čitalnici tudi v tej zimi ni bila dodeljena in tako so sedaj dijaki novomeške gimnazije sami mislili na nje ustanovitev. Ob vsej podpori svojih učiteljev, ki so ravno v tem letu odklonili od deželne vlade naročeno Schillerjevo slavnost, so 9. marca 1863 priredili »besedo« v čast tisočletnice sv. Cirila in Metoda in jo vso preželi z resničnim domoljubjem, hoteč kasneje prirediti še več podobnih besed, njih čisti dobiček pa so namenili ustanovitvi — čitalnice. Takih prireditev pozneje ni bilo najbrže zaradi spora gimnazijskega ravnateljstva z deželno vlado, v katerem bi bila novomeška gimnazija kmalu izgubila svoje višje razrede.

Mesec dni po tej proslavi je sedmošolec Franc Ljubič pisal med drugim: »Kakor je v povzdigo materialnega prida treba nam s v i l o r e j e, tako nam je v povzdigo duševnega narodnega življenja treba č i t a v n i c e, kakor jih imajo po drugih mestih, zakaj čitavnice so drevo, pod katerem se oživlja z domačo hrano domač človek. Zato naj bi se zbrali veljavni možje, ki bi to društvo ustanovili. Kakor vsaka reč je tudi ta iz početka težavna; al to naj nikogar ne straši; saj skušnja uči, da čitavnice povsod veselo napredujejo in si pridobivajo prijateljev celo od tiste strani, ki jih je izprva pisano gledala. Bog daj srečo!«¹³

A zastonj je bil klic po novomeških veljavnih možeh, čeprav je tudi Kranj že od januarja imel svojo čitalnico. Levstikov »Naprej« je aprila 1863 z dopisom »Iz Dolenskega« dobro označil tudi novomeške prilike, čeprav je imel v mislih ribniško dolino: »... Sicer pa moram opomniti z bridkim srcem, da pobožni Dolenci še vedno spimo, kar se tiče narodne svesti; le malo kje dobiš tacega človeka, da časi pomežkne z eno obrvjo; ali ko vidi, kako okoli vse pokojno dremlje, obrv kmalo zopet zatisne, kakor bi se zdelo tudi njemu, da ni še čas vstati, umiti, počesati in opraviti se.«¹⁴ Jeseni istega leta je Levstik Novemu mestu in Dolenjski napisal dvoje svojih »Ozirov po domačii« in dejal: »Če se človek malo ozre po svojej domovini, mora se mu čudno zdeti, da vrli Dolenci duševno spe še tako mirno, kakor sloveči kralj Matijaš pod zemljo pri kamenénej mizi. Kaj delajo Dolenci? Kaj dela sloveče m e j s t o, dolenski Rim? Po svetu hodijo poredni ljudje, kateri trdijo, da je vinska kapljica, ki raste po trškeji in družih slav-nih goricah, kriva, da so tako dremljivi, kar tiče duševnega življenja.« (Fran Šuklje pravi v svojih »Spo-

minih« I. 75: »Ne znam, odkod to izvira, toda v istini pospava in omehkuži milo novomeško ozračje duševno razvitega človeka.«) Levstik skuša opravičiti Dolenjce z gospodarsko zaostalostjo pokrajine, kar pa »bi jih moralo izpodbadati v hitrejše korake« in »razumeli bi, da se jim treba poprijeti napredka v poljstvu, v obrtnosti in družih rečeh.« V nadaljevanju svojega članka 8. septembra pa podrobno členi vzroke dolenskega mrtvila, opozarjajoč obenem na škodo, ki jo s svojim vplivom lahko narodnosti prizadene sosednji, na višji stopnji stoječi tuji narod, kar da velja za Gorenjce, pri katerih je narodnost »uže od nekdanj v mnogo večji nevarnosti, nego pri bogoboječih vinopivčih po Dolenskem.«¹⁵

Ker vse leto 1863. ni bilo iz Novega mesta več glasu o čitalnici, je naslednjega leta podrezal Bleiweis sam. Članku p. Ladislava o *Matiji Kastelcu* in njegovi hiši, v kateri je takrat imela svoje prostore kazina, je pristavil tole podčrtano pripombo: »Ko bi Novomeščanje k e d a j ? ! se toliko domačinstva zavedili, da bi napravili si čitalnico, bi pač ta hiša, ki jo je zidal Slovenec, bila zgodovinsko pomenljivo stanovišče narodnega zavoda.«¹⁶ Medtem so rasle čitalnice v Ajdovščini, Ilirski Bistrici, Ptuj in Vipavi, le novomeški dopisnik »Novic« toži, da čitalnice še vedno ni, v kazini so pa samo nemški časniki.¹⁷ V jeseni 1864 so ustanovili čitalnico tudi v Planini in celo Žužemberčani so v oktobru 1864 v »Novicah« izražali željo po društvu za pouk in zabavo, nakar jim je Bleiweis priporočil čitalnico, ki da je »bukvarnica in veseljšče«.¹⁸ Le v Novem mestu, kjer se je takrat na glavni šoli poučevalo »bloss das slovenische Lesen als sol-

Relief Matere Božje na hiši Matije Kastelca (sedaj hotel Koklič)

Strelsko društvo v Novem mestu l. 1865. Sedé v prvi vrsti od desne: I. Bergmann, Martin Mohar, Anton Smola, pl. Scheuchenstuel, stotnik Baldissera, zmagovalec pri Adui 1896 — nepoznan

ches«, ni in ni hotelo vzkleti drevo, pod katerim bi se domač človek oživiljal z domačo hrano. Meščanom so pač zadoščali večkratni izleti meščanske garde v bližnjo okolico, pri katerih je igrala njena že l. 1854. ustanovljena godba tako izvrstno, da bi se z njo »mogla po pravici ponašati tudi veliko večja in bogatejša mesta«, kot pravi Janez Trdina, in kakršne nista imela v onem času ne Zagreb in ne Ljubljana.¹⁹ Pozimi pa so se meščani zabavali na običajnih veseljih posameznih krčmarjev, medtem ko je uradništvo z nemškutarijo plesalo v kazini, kjer so se ravno v zimi 1864/65 pokazale nevarne razpoke, kar je ustanovitev čitalnice brez dvoma pospešilo.

V kazini je bilo v tem času bolj ali manj prikrito nasprotje med starejšimi člani, »ki niso mogli pozabiti časov premaganega sistema«, in mlajšimi, ki jim je bila ustavnost svetinja in so jo hoteli uvesti tudi v društvu, boreč se za enakopravnost vseh in za pravico svobodne kritike, kar dokazujejo tozadnji dopisi A. R-a v Laib. Ztg. Med mladimi je bilo seveda tudi precej narodnjakov, ki so po svojem položaju in v pomanjkanju slovenskega društva morali biti člani nemškega in so tvorili v njem prikrito opozicijo. K temu treba prišteti osebno nasprotje nekaterih odličnih članov in odpor predvsem damskega sveta proti invaziji meščanskih hčera na plesišče, kar je zopet podpirala mlajša in narodno zavrednejša struja. Iz tega neprijetnega položaja naj bi rešil kazino njen novi ravnatelj, okrajni komisar J. Wagner, čigar stremljenje je po besedi dopisnika J. J. imelo namen »različne plasti tukajšnjega prebivalstva, ki so si dosedaj stale več ali manj ostro nasproti, družabno zblížati«, kar se mu je baje posrečilo. Ravno nasprotno pa dokazuje spor, ki je nastal ob božičnici za revne otroke l. 1864. Ker opiti kazinski sluga nekaterim ženam in hčeram društvenih članov ni dovolil vstopa, pač pa nekaterim nečlanom (morda staršem ali sorodnikom obdarovanih otrok), je »neki visoko stoječi uradnik« zapisal v

pritožno knjigo: »Ali je ta insolenca izliv doslednosti nove družabne ere za Novo mesto?«²⁰

Spor se je ostril vedno bolj in v začetku predpusta 1865 je bila kazina tik pred razidom. Na plesu 5. februarja je povrhu prišlo do novega incidenta, ki je moral še bolj odbiti meščanstvo: povabljena je bila neka meščanka, dame pa so se uprle, nekatere izostale, nekatere pa pri prihodu dekleta odšle.

V času krize v kazini so ponovno začeli razmišljati o čitalnici. »Novice« o tem niso več prinašale poročil, pač pa prvaški »Triglav« in Einspielerjev »Slovenec«, v katerem se pod novomeškimi dopisi pojavi šifra A. R. Vendar po mojem mnenju ta dopisnik ni identičen z onim iz stolpcev Laib. Ztg., ker se mi ne zdi verjetno, da bi isti človek najprej na smrt obsodil novomeško gimnazijo zaradi na izvestju tiskanega »Novomesto«, se norčeval iz ravnopravnosti in se ogreval za kazino, potem pa navdušeno pozdravljaj »Slovenca«, se topil v slovenskem rodoljubju in hrepnel po čitalnici, pa zopet uskočil v predale Laib. Ztg., kjer se A. R. pojavi 15. julija 1865 kot podlistkar, ki je tudi v kramljanje pod črto zanesel odločno politično noto in od tam kasneje z loparjem udrihal po vseh, ki so pripomogli k narodnemu značaju novomeških jubilejnih slavnosti.

V začetku januarja piše sicer »Triglavov« dopisnik, da »so celo prijatelji domačih običajev morali postati skromni in uvideti, da je ustanovitev čitalnice vsaj v sedanjih razmerah nemogoča«, in temu pikro pristavlja, da so Novomeščani pač prijatelji miru in sovražijo vsakogar, ki bi hotel rušiti to, kar je in česar ni. Celo dolenjska železnica da ne najde splošnega odobravanja.²¹ Ko pa isti poroča o škandalu v kazini 5. II., ves vesel registrira novico: »Ravnokar sem izvedel, da je več članov (kazine) najavilo izstop — in da se nekateri narodno misleči resno bavijo z mislijo, poklicati čitalnico v življenje« in zaželi: »Ko bi že hotela ta trhla forma nikamor več spadajoče institucije v kose, iz njenih razvalin bomo kmalu videli vstati *živo bitje* bolj *narodne* ustanove.«²²

Istega dne — 8. februarja — se je v »Slovincu« oglasil tudi A. R. in v svojem in »peščice domoljubov, kar jih v Novem mestu biva«, imenu pozdravil »Slovenca«, ki brzkone ni pobratim oni večini, »ki prav malo svojo mater ljubi, in le po ptuji kulturi hrepni, češ, da tam se najde studenec prave modrosti in izobraženosti«, čitalnice pa so ji trn v peti. »Da resnico govorim, razvidiš iz tega, da Novomesto še čitalnice nima, akoravno želi vse imeti, kar se v velicah mestih nahaja.«²³ 22. februarja se istemu korespondentu zdi, »da je mamka Slovenija dozdej le mimo mesta našega romala, ker je v njem malo malo slovenskega življenja in vedenja zapaziti: Novomeščani še ne čutijo dosti, da so se časi spremenili in ž njimi tudi narodi, ki vstajajo k novemu življenju in hočejo uživati pravice, ki jim gredo po božjih in človeških postavah... kajti noben narod ni obsojen, da bi v nezavednosti ali sužnosti drevenel in životaril«. Zato naj se Novomeščani zavedo, »da so slovenskega rodu, in da se jim vesela prihodnost le tedaj kaže, če se tudi kot Slovenci vedejo in izobražujejo... Nadjam se tudi, da ni to Novomeščanom puhlo in brez jedra govorjenje ali domišljevanje brez resnične podloge...«, ker že se širi govorica, da namerja nekaj rodoljubov napraviti »čitalnico« in tako zadostiti veliki

potrebi, ki nas je vedno huje trla. »Kazino« je neki popolnoma opešal, on ni za nas, mi pa zanj ne... Da bi se le tudi besede skoraj vresničile, potem mislim, bode kmalu vse slovenski obraz in značaj dobilo.«²⁴

Peščica rodoljubov, ki je iz dneva v dan pričakovala razsula kazine, da na njenih razvalinah osnuje čitalnico, tega ni dočakala, tudi potem ne, ko je v februarju umrl J. Wagner, ki je v kazini izravnaval spore in skušal zadovoljiti bolj narodno zavedne člane s tem, da je kazinska čitalnica naročila poleg »Triglava« tudi dva »slovenska lista« — najbrže »Novice« in »Slovenca«. In morda je tudi taktiki in taktičnosti Wagnerja, o katerem je pisal »Triglav«, da je bil visoko izobražen, plemenit in svobodomiseln in da se je neprestano trudil, da bi prijateljem lepote nudil umetnostni užitek, revnim podporo in veselim zabavo,²⁵ pripisati, da čitalnice le ni hotelo biti.

8. marca 1865 se je v »Slovincu« zopet oglasil A. R. s sporočilom, da se ni še nič na boljše obrnilo. »Rodoljubi si sicer na vso moč prizadevajo, da bi ustanovili čitalnico, ali preslabi so še, ker jih je premalo«. Čudeč se, da je v čisto slovenskem mestu kaj takega mogoče, pravi dalje: »Obhajalo bode mesto letos spomin svojega 500 letnega obstanka. Ali bi ne bilo lepo, spodobno in častivno, če bi se o tej priložnosti Novomeščani svojega slovenskega rodu spomnili, in če ne več vsaj ogeljni kamen k čitalnici postavili?« — »Novomeščani! posnemajte svoje slovenske brate po drugih krajih, zbudite se in napravite si čitalnico, ki vam bo gotovo koristila.«²⁶

Novomeščani pa se le niso zbudili in »Triglavov« dopisnik P-ž (Papež) je tožil 11. aprila: »Pomlad je že, pa zastonj iščemo mladega brsta, ki bi ga tako radi gojili, tako mirno čuvali, in o čegar kali smo mislili, da se že v zdravi zemlji greje. Čitalnico mislim. Kolikokrat je bilo že živahno razpravljano o tej ideji in še vedno ni beseda dejanje postala. Tukajšnji Slovenci napak razumejo konservativnost in padajo vanjo. Oni so, kar smo v letih nesreče 1849—1859 imenovali ‚gemütlich‘.« Po teh besedah se pritožuje tudi nad kazino, ki ne upošteva niti »nekaj bolj tihih želja slovenskih patriotov, ki so sedaj v nemalem številu« njeni člani, pa ima poleg 10 nemških listov in »Triglava« samo dva slovanska časnika.«²⁷

Vse do jubilejnih dni ni sedaj več glasu o snovanju čitalnice, vsaj kolikor mi je bilo časopisje dostopno. Brez dvoma pa so takrat, ko se je že pripravljala ustanovitev čitalnice v Metliki in Sevnici, bili v Novem mestu na delu možje, ki so z vso vnemo zagovarjali nje ustanovitev, pri čemer so seveda zadevali ob kazino, kar je potem rodilo spore in trenja, ki jih omenja dopisnik Laib. Ztg., pozivajoč meščane, naj opuste vse cepitve ter »z združenimi močmi« praznujejo jubilej.²⁸

V onih mesecih so delali za ustanovitev čitalnice predvsem substitut državnega pravdnika *Ludovik Ravnikar*, sodni uradnik *Mohar Martin*, avskultant *Keržič Gregor*, zdravnik *dr. Žiga Bučar*, lekarnar *Dominik Rizzoli* in trgovec *Černič* ter gostilničar *Gregorič*. Ti so bili, ki so v nekaj urah nabrali 45 podpisov na vabilo »Južnemu Sokolu«, hoteč tako dati vsemu slavju bolj naroden značaj. In vse te tako dolgo govorjene besede o čitalnici so ravno ob proslavi petstoletnice — postale dejanje.

(Dalje.)

PROBLEM VARSTVA SPOMENIKOV V SLOVENSKIH MESTIH

F R. S T E L Ě

Spomeniško varstvo je mnogo bolj komplicirana zadeva, kakor si jo predstavlja navadni človek, ki misli, da je vse opravljeno z nekaj upravnimi ukrepi, predpisi, pravilniki in splošno veljavnimi formulami. Varstvo zadeva namreč vse kulturne spomenike tako po njih posamezni, individualni pomembnosti, kakor njih skupni, kolektivni vrednosti, ki jo dobijo, ko se spojijo v skupni pojav selišča, vasi, trga, mesta, dežele in domačije oziroma miljeja. Domačijski značaj ali tako zvani milje pa nastane iz spojitve narave in umetnih tvorb ter obsega tisti individualni izraz kake dežele in kakega mesta ali selišča, po katerem se razlikuje od drugih. Ta poteza je prav v Sloveniji močno razvita in ima spomeniško varstvo v zvezi z varstvom domačije prav pri nas posebne naloge. To velja za vso deželo, ki je miljejsko izredno bogata in raznovrstna, še bolj pa za slovenska mesta.

V okviru naloge, o kateri razpravljamo, se ozko varstvo spomenikov, kakor ga navadno pojmuje, torej tesno dotika tako zvanega domačijskega varstva, ki izpopolnjuje ono varstvo, tako da varuje pred uničenjem ali oškodovanjem tudi harmonično enoto spomenikov in njihove okolice. V zvezi s spomeniškim varstvom upoštevajo od konca XIX. stoletja dalje vse sodobne države, posebno pa mestne uprave, v veliki meri tudi domačijsko ali miljejsko varstvo, ker so se prepričale, da je varstvo spomenikov v strogem smislu iluzorično, če obenem ne zavarujemo tudi tistega ozračja, okolice, v kateri žive. Posebno lepe sardove je to gibanje rodilo v Nemčiji, kjer še danes igra skoraj prvo vlogo. V največjih nemških zveznih državah, v Prusiji in na Saškem, je zakonska zaščita domačijskega značaja naravnost nadomeščala spomeniško zakonodajo. Že naslova obeh zakonov sta v tem oziru značilna: pruski iz l. 1907. se glasi: »Das Gesetz zum Schutz gegen Verunstaltung von Ortschaften und landschaftlich hervorragenden Gegenden«, saški iz l. 1909. pa: »Das Gesetz gegen Verunstaltung von Stadt und Land«. V Jugoslaviji sicer nimamo splošnega spomeniškega zakona, pač pa imamo vsaj za spomeniško in domačijsko varstvo v mestih in važnejših seliščih zadostne, deloma prav stroge predpise v gradbenem zakonu iz leta 1931. S § 24. in 25. je urejeno varstvo stavbinskih spomenikov in njih arhitektonske okolice. Ta dva važna paragrafa se glasita takole:

§ 24.

Zgodovinsko-umetniška mesta.

1. Za vsak poedini kraj mora določiti občina sporazumno s pristojnim oblastvom za čuvanje starin z uredbo zlasti, kateri deli mesta so zgodovinskega ali umetniškega značaja kakor tudi, katere stare gradbe, ki imajo značilne lastnosti, so vredne, da se vzdrže; za čas, dokler se uredba ne izdela in pristojno ne odobri, pa velja začasni pravilnik, ki ga mora izdelati vsaka taka občina sporazumno s pristojnim oblastvom in predložiti v odobritev pristojnemu oblastvu iz § 10. v šestih mesecih po razglasitvi tega zakona.

2. Minister za gradbe sme proglasiti po zaslišanju pristojnega oblastva vse mesto ali ves trg za vredno (vrednega), da se mu ohrani zgodovinsko-arhitektonski značaj.

3. Za taka mesta ali take trge odobri regulacijski načrt in uredbo minister za gradbe sporazumno z ministrom za prosveto.

§ 25.

Zgodovinsko-umetniške zgradbe.

1. Nove gradbe v ulicah, na trgih in v delih mesta, proglašeni, da so zgodovinskega ali umetniškega značaja, morajo biti tako projektirane in izvedene, da slika kraja ali ulice ne izgubi ničesar od svoje zgodovinske ali umetniške vrednosti.

2. Gradbene izpremembe na poedinih gradbah zgodovinskega ali umetniškega značaja, s katerimi bi se zmanjšal in pokvaril vtis, ki so ga napravljale stare gradbe, niso dovoljene.

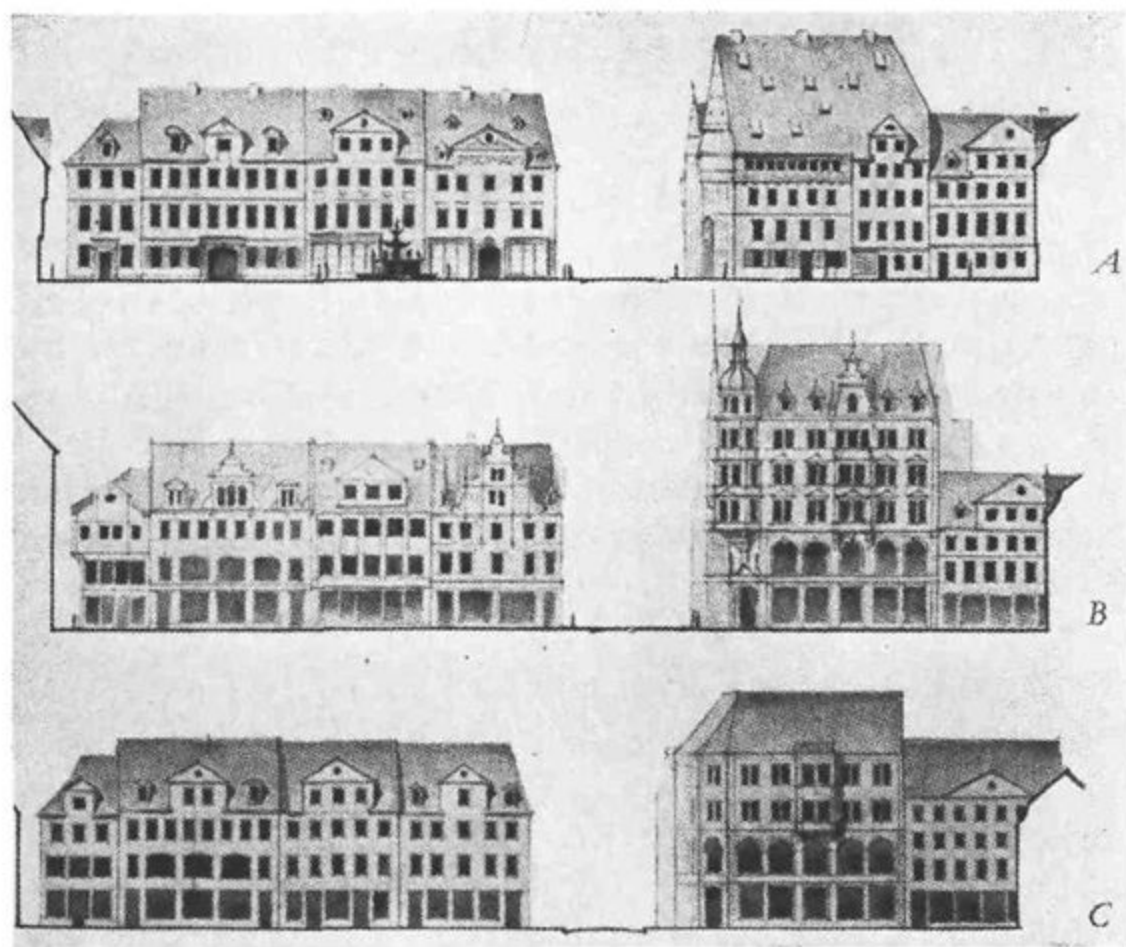
3. Nobeno popravilo takih zgradb se ne sme zahtevati niti ukreniti, dokler se ne dobi predhodno odobritev pristojnega oblastva za čuvanje starin.

4. Redno vzdrževanje takih gradb mora vršiti lastnik gradbe. Če lastnik noče izvršiti popravila, toda ima koristi od te gradbe, izvrši to občina ob njegovih stroških; če ga pa lastnik ne more izvršiti ali bi mu bilo to težko glede na njegovo imovinsko stanje in razmerje, se izvrši to ob občinskih stroških. Z vložitvijo pritožbe se zadrži izvršitev izterjave.

Začasni pravilnik, ki ga zakon predpisuje, je važen posebno radi tega, ker so v njem formulirane individualne spomeniške potrebe dotičnega mesta in ohranitve vredni spomeniki tudi naštet. Šele po tem pravilniku, katerega bo pozneje nadomestila ministerialna uredba, stopa zakonita zaščita spomenikov v mestih v življenje.

Vendar bi tudi najpopolnejša uredba ali najizčrpnější pravilnik ostal samo mrtva črka, ako ne spoznamo bistva problema o zaščiti spomenikov v naših mestih in se ne zavemo tistih resničnih vrednot naših mest, radi katerih ohranjujemo njihove spomenike. Vseeno bo potem, ali so te vrednote še žive kot bistveni deli domačijskega izraza in lepotnega pojava kakega mesta, ali pa so le še čisto zgodovinske, ožje spomeniške in dokumentarične, kajti ako bi jim v tem slučaju ne priznali osebnostne vrednosti za se, jim bomo priznali vsaj objektivno, ki se javlja posebno v turističnem interesu kakega kraja. Interes celote, ki ga posameznik pogosto ne spozna ali iz osebnih razlogov ne prizna, je tisti najvišji ozir, ki vodi vsako spomeniško varstvo, posebno pa varstvo v tako važnih organizmih kulturnega življenja, kakor so mesta.

Problem varstva spomenikov v slovenskih mestih je prav toliko problem varstva posameznih spomenikov, kakor večjih celot, ki se izražajo kot talni načrt selišča, njegova zunanja podoba, ulice, trgi, slikoviti sestavi in končno tudi kot celotni značaj kakega mesta, tako zvani milje.

Braunschweig, predlog za lepотно preureditev Kohlmarkta, pokvarjenega po prezidavah novejšje dobe. A nekdanje stanje, B sedanje stanje, C bodoče stanje

Najmanj razumevanja ima naš povprečni občan pač za tloris svojega mesta, ker se njegove vloge v celotnem izrazu mesta največkrat sploh nikdar ne zave, čeprav bomo, odkar letamo po zraku, izostrili polagoma svoj čut tudi zanj in ga bomo razbirali, kakor razbiramo iz potez v obrazu sočloveka njegov značaj in bistvene sestavine njegovega duševnega življenja. Tloris kakega mesta namreč ni nič več in nič manj kakor tista mreža značilnih potez, ki jo je kakemu selišču že ob rojstvu začrtala zgodovina in jo je pozneje logično izpopolnjevalo življenje. Tloris je tudi trdoživa zadeva in ga je največkrat naravnost nemo-goče zatajiti, kajti tloris največkrat ni samo produkt volje ustanoviteljev mesta, ampak tudi po zemljišču pogojen sestav gradbenih gmoč, iz katerih je kako mesto oblikovano. Nasilne spremembe dokončno izgrajene tlorisne mreže največkrat občutno motijo harmonijo mestnega izraza in brez izrednih zadostno premišljenih vzrokov niso priporočljive. Tlorisna mreža je dalje tudi zgodovinski dokument, iz katerega moremo pogosto prečitati zelo važne podatke o starosti in razvoju selišča. Ni slučaj, da je ta mreža bistveno drugačna v Celju kakor v Škofji Loki ali Ptuju, ampak je to posledica zgodovinskega razvoja selišča. Ptuj in Loka sta tipični srednjeveški mesti, ki sta nastali ob glavni prometni cesti pod gradom, ki je lepотно in reprezentativno obvladoval vso podobo teh selišč, ki so se idealno, kakor bi prirasle iz tal, prilagodile svojemu geografskemu položaju. Za gradbeni razvoj Celja, ki leži na križišču dveh glavnih, nedvomno pradavnih cest, so poleg premišljenega zasnutka merodajni tudi prometni predpogoji, ki deloma že sami ustvarjajo značilno pravilno obliko nasebine; vseeno pa ni dvoma, da je ta oblika pogojena že po prednici sedanjega Celja, rimski Celeji, in so kakor ime tudi osnovne sestavine antičnega tlorisa preživele dobo barbarskih razdejanj, oblikovale srednjeveško novo nasebino in prav tako oblikujejo še tudi sedanjo. Drugače je v Ljubljani, kjer moramo računati s sožitjem srednjeveškega tipa tlorisne mreže

v nasebini okrog Starega trga pod gradom in antičnih predpogojev na levem bregu Ljubljanice, kjer se je Novi trg naslonil na obzidje Emone in po nji prevzel in uredil svoje prometne smeri. Imamo pa tudi mesta, kjer tlorisna mreža še ni dozorela in so dane prav za prav samo glavne prometne smeri in njih križišče, kakor v Murski Soboti.

V splošnem je treba priznati, da je čut za varstvo spomenikov in domačijske vrednote, ki se pri nas krijejo v veliki meri s turističnimi interesi, v Sloveniji že precej razvit in so značilnost zunanjega lica kakega selišča, lepota ali mikavnost notranjega sestava nasebin s slikovitimi zakotji ali posameznimi spomeniški objekti navadno lahko dopovedljive in včasih pri prebivalstvu celo popularne vrednote. Objektivni, stvarni interes zanje se zatemnjuje samo takrat, kadar posameznik ali večja skupnost zadene ob spomenik s svojimi egoističnimi ali spekulativno pridobitnimi interesi.

Problem varstva spomenikov v mestih pa se pogosto zamotava radi tega, ker si v sedanosti stojita včasih kar nepomirljivo nasproti živa sedanost s svojimi, s stališča varstva starinske romantike naravnost revolucionarnimi ideali, kakor so promet, higiena in podobno, in preteklost z življenjskimi okviri, ki se zde ozki, neudobni, s sodobnim življenjem nesoglasni. Načela sodobnega civilizatoričnega napredka in stroga načela varstva spomenikov se zde pogosto nezdržljiva. Prešernost prvoborcev za nove oblike življenja in kulture odreka spomenikom preteklosti pogosto sploh vsake vrednote in bi jih najraje neusmiljeno pogazila, če bi jih ne varovali zakoni. In vendar zgodovina preteklosti in sedanosti uči, da je lažje podirati kakor zidati. Ljubljana sama nam je zgovoren zgled za to. Po potresu l. 1895. so delali po načelu »poderimo ta tempelj, ker ga bomo v treh dneh lepšega sezidali!« Letos je minulo 40 let od potresa in še vedno niso zaceljene rane, ki jih je zadalo strnjenemu, idealno zaokroženemu mestnemu organizmu in romantičnemu miljeju to načelo. Še danes se nam zdi nedosegljiv ideal kak knežji dvorec, in celo staro gimnazijo na Vodnikovem trgu bi sprejeli, če bi nam jo preteklost mogla vrniti.

Zato more biti načelno stališče varstva spomenikov le to, da skuša ohraniti čim več, ker življenje samo še prenaša uničuje tudi resnične vrednote. Seveda so na drugi strani upravičene tudi zahteve sedanosti in jih je včasih res mogoče zadovoljiti le z večjimi ali manjšimi žrtvami.

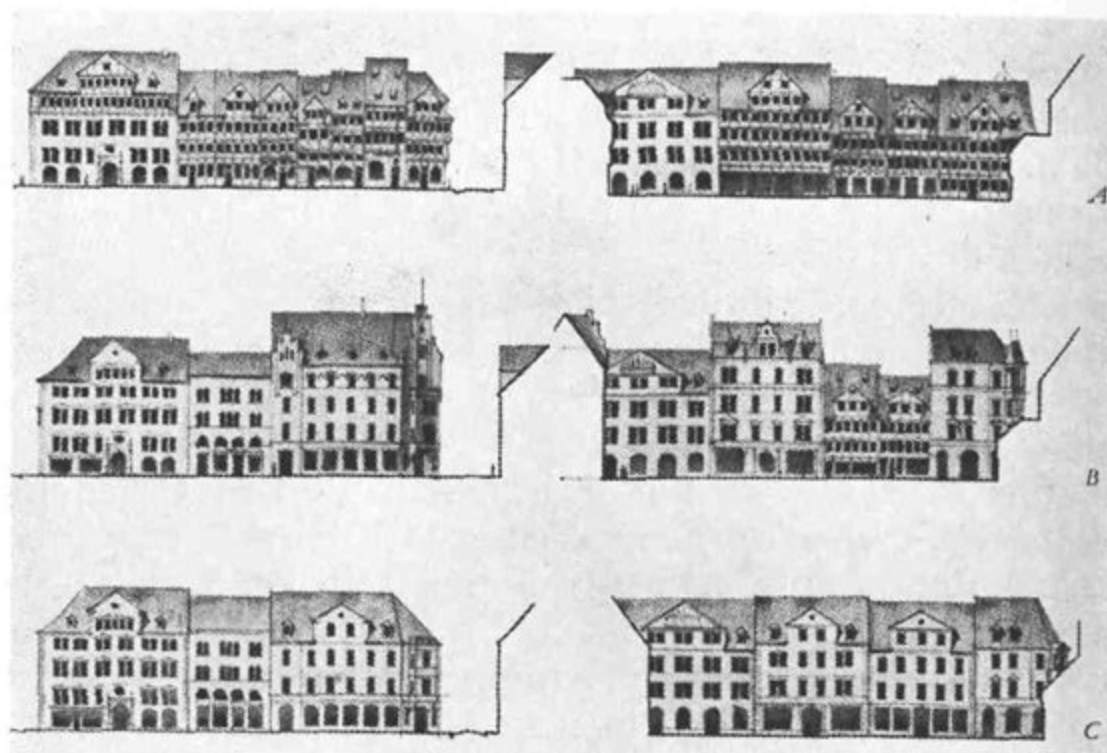
Z zahtevami higijene pa se sodobno spomeniško varstvo n. pr. v Nemčiji, kjer je varstvo spomenikov zgledno razvito in tudi resnično popularno, prav uspešno bori s sistematično sanacijo (ozdravljenjem) starih mestnih delov. Nemške skušnje dokazujejo, da je taka sanacija mogoča in ne zmanjšuje niti spomeniškega miljeja niti porabnosti objektov. Tudi pri nas bo treba problemu starih mestnih delov brez bojzani pogledati v oči, ker se opaža predvsem, da sega izkoriščanje starih delov Ljubljane, Maribora itd. daleč preko mej higijensko in lepотно dopustnega, da se vse bolj zazidavajo, zatrpavajo in zasmetiščujejo dvorišča in veže in se mašijo prav tisti organi starih stavb, s katerimi so te dihale in bi po njih še danes mogle srkati vase zadostno zraka in svetlobe (dvorišča, veže, stopnišča in hodniki). Modra spomeniška politika bo

morala takim delom mest vrniti predvsem njihovo naravno dostojanstvo in življenje v njih naravnati v take okvire, ki so danemu predmetu primerni.

V Nemčiji, kjer je bil ta problem živ že pred vojno, še bolj pa je postal aktualen v stremljenju po narodnem preporodu po vojni, imamo nekaj zglednih primerov za sanacijo starih mest. Zanimiva sta predvsem dva aktualna načrta, katerih eden obsega poskus saniranja moralno in zdravstveno naravnost okužene obrenske četrti (Rheinviertel) v Kölnu, ki se v zunanji podobi srečno naslanja na spomeniško velepomembno cerkev Veliki sv. Martin,¹ drugič pa poskus saniranja bloka stavb ob Wollmarktu v Braunschweigu.² Osnovna načela teh prizadevanj je izrazil H. Vogts (o. c. str. 106, 107 in 108) takole: »(Obrenska) četrt (v Kölnu) naj se ohrani za stanovanja in mali trgovski promet, očisti naj se asocijalnih in ugled tega dela zmanjšujočih elementov, veliki stavbinski bloki naj se osvetlijo, da bodo nudili zdrave stanovanjske pogoje, ohranjena obrobna (okvirna) zazidava naj se prilagodi novodobnim stanovanjskim potrebam, obdrži pa naj starinski značaj zidave in uličnega lica... Ohranitev okvirne zazidave ni mišljena tako, ča bi se morale brezpogojno vse stare stavbe ohranjovati — saj je med njimi razmeroma le malo takih, ki bi posamezno radi svojih fasad ali dobre opreme ali posebno tipične in zanimive oblike nosile spomeniški značaj in uživale spomeniško zaščito in je njihova mestno gradbena ali umetnostna vrednost samo v tem, da se spajajo v strnjene enotne ulične vtise in podpirajo učinkovitost vse prekašajočega posameznega spomenika, cerkve Veliki sv. Martin. Gre namreč predvsem za to, da se prepreči splošna odstranitev tega mestnega dela in da se pri tem posamezna nova stavba prisili, da se podredi po merilu, smotru in splošni obliki staremu načinu zidave, kar so zavedno ali nezavedno vedno upoštevale nove stavbe v preteklih stoletjih... Namen ohranitve je v tem slučaju, da se bolna četrt zopet napolni z zdravim življenjem, toda ne z življenjem, ki bi ji bilo tuje, ampak s takim, ki po naravi spada vanjo in ustreza približno tistemu, za kar so bile te hiše in ulice svoj čas ustvarjene. Kakor pri posamezni umetnini, je namreč tudi pri mestni četrti, če jo hočemo ohraniti živo, najvarnejši način, da zanjo ohranimo tudi prvotno porabo.«

Poučen je v tem oziru načrt za sanacijo bloka v Braunschweigu, kjer je jasno razvidno, kaj pomenja osvetlitev in razbremenitev stavbinsko po poznejših prezidavah, prizidavah in adaptacijah preobremenjenega stavbnega bloka: ohranijo se v svojem zunanem izrazu neizpremenjene stavbe blokovega okvira, odstranijo se pa vsi dvoriščni prizidki, ki jih je bilo toliko, da so oklepali kakih 10 večjih in manjših dvorišč ali največkrat prav za prav samo še svetlobnih jaškov. Tako nastane v notranjščini okvira veliko, svetlo skupno dvorišče, kjer se nujne pritekline združijo v notranjem, glavnim hišam približanem okviru enonadstropnih pomožnih stavb. Vse, kar je kaotično nagromadila iznajdljivost dobičkaželjnih lastnikov, se odstrani in se bloku povrne približno tisto stanje, ki ga je imel nekako v poznem srednjem veku.

Nemško spomeniško in domačijsko varstvo je zgledno tudi glede lepote ureditve starih mest, ki so pogosto, kakor naša, mnogo utrpela na nekdanji skladnosti radi nesmotrnih prezidav v novejši dobi. Iz

Braunschweig, predlog za lepoto premestitev Altstadtmarkta: A nekdanj, B danes, C v bodočnosti

zadnjega časa poznamo nekaj načrtov, ki morejo biti načelno zgledni tudi za naša mesta prve spomeniške skupine, kakor jih bomo v naslednjem opredelili. Predpogoj za vsak uspeh pa je temeljito poznanje zgodovinskega razvoja danega mestnega organizma in pronicanje v duha, iz katerega je svoj čas neprisiljeno, spontano nastal. Tako je n. pr. v Nürnbergu na dnevnem redu lepota preureditev starega mesta,³ posebno njegovega osrčja, nekdanjega Hauptmarkta, današnjega Hitlerplatza. Ta trg je po svoji barbarski, po svobodnem ritmu se razvijajoči lepoto svetovno znan, a je v XIX. stol. pretrpel marsikako občutno škodo. Kot pripravo za večjo akcijo je priredil »Das Germanische Nationalmuseum« pozimi l. 1933./34. razstavo, ki naj pokaže zgodovinski razvoj Hauptmarkta. Stremljenje gre za tem, da se ta mikavni trg lepoto popravi s tem, da se predvsem smotrno odstranijo vse novejšje motnje, ki so jih povzročile z okolico nesoglašene nove stavbe ali nesmiselno »fasadiranje« starih stavb. Tako so l. 1933. poenostavili z okolico neskladno zunanjščino brzojavnega urada v bližini Marijine cerkve. Novo, celotnemu okviru trga podrejeno zunanjščino te hiše nameravajo nevsiljivo okrasiti s freskami. Tudi sicer računajo za bodočnost v precejšnji meri s freskiranjem zunanjščin, kjer bi nudile večje gladke stene fasad zanje primerne ploskve. S tem oživljajo samo enega važnih estetskih elementov preteklosti, ki je bil še v XVII. stoletju aktualen in tudi slovenskim mestom ne bi bil tuj. Podoben načrt je bil uresničen že tudi z obnovitvijo glavnega trga stare Warszawe; v nekoliko drugi, a sorodni smeri tipljejo tudi dunajski načrti za lepoto oživitve starega mesta.⁴ Freska ima namreč to prednost pred drugačno, posebno plastično okrasitvijo fasade, da se dobro podreja ploskvi stene in ne razdira mirnega okvira, ki je za enotni vtis trških vedut neobhodno potreben.

Nemški načrti lepote korektur so po večini zelo radikalni in se ne strašijo niti pred podiranjem bahških novejših stavb, ki kazijo harmonijo okolice. Zgleden in tudi za naše razmere vzpodbuden je načrt za preureditev Altstadtmarkta v Braunschweigu.⁵ Načrt stremi za tem, da uveljavi zopet nekdanjo idealno podreditev stavbinskih individuov okviru celote. Pravilna spoznava je namreč, in to velja tudi pri nas, da

so stavbeniki do konca baroka in deloma še v klasicizmu s samoumevnim taktom podrejali nove stavbe obstoječemu okviru. V posameznih primerih se vidi, da je stavba mogla uveljaviti vselej svojo lastno noto, če se je le po višini kapú in po naklonu strehe uklonila silhueti trga.

Ena glavnih zahtev sodobnega nemškega domačijskega in spomeniškega varstva v mestih je, da se ohranitve in dopolnitve starega izvršujejo v historičnem gradivu in v historičnih tehnikah, ne pa v historičnih oblikah, kakor je učil usodni nesporazum polpreteklosti. R. Pfister⁶ dostavlja k temu: »Zavedno se izogibamo ominozne besede »restavrirati«, posebno pa besede »konservirati«, kajti trajnega konserviranja v znanstveno muzealnem smislu pri stavbah, ki zanje kot del zemeljske skorje neizogibno velja zakon razkroja, sploh ni!« Logično je pri takih ukrepih stremeti za tem, da se ustvari stanje, ki se izživlja v istih spremembah kakor staro.

Posebno zamotava problem sodobnega spomeniškega varstva sodobni promet, ki je nevarnejši sovražnik miljeja starih mest kakor higiena. Kjer glavna prometna pota ne vodijo skozi mesta, kakor v Kranju, v Radovljici itd., je to vprašanje nevtralnega pomena:

Kassel. Načrt za izpeljavo sodobno zadovoljivega prometa skozi staro mesto tako, da starinski značaj tega mestnega dela ne bo oškodovan

ob strani prometnih žil more tako mesto vzdrževati svoj romantični čar in uveljavljati popoln ideal v duhu spomeniškega in domačijskega varstva. Kompliciran pa postaja problem tam, kjer promet sili skozi mesto. Posebno kočljiv je položaj v Škofji Loki, kjer prometne potrebe zahtevajo žrtve prav tam, kjer jih lepota mesta najtežje utrpi. V takih primerih je edino priporočljiva rešitev ta, da se glavni promet izpelje mimo mesta in tako starinski milje razbremeni. Pravi prometni tehnik se takih rešitev, kakor jo predlagajo v Škofji Loki, naravnost ogiba, in so n. pr. Italijani zgledno rešili ta problem v Vipavi, kjer so izpeljali glavni promet mimo mesta in samo pomožni vodi skozi mesto.

Tudi glede rešitve prometnih vprašanj v starih mestih se morejo naša mesta veliko naučiti od nemških. Enega najzanimivejših primerov nudi projekt za omogočitev prometne zveze med mostom čez Fuldo skozi staro mesto do Martinsplatz v Kasselu.⁷ Položaj je bil tak, da je resno grozilo, da bo treba za nujno razširitev že obstoječe direktne zveze med tema dvema točkama podreti eno stran s stališča starega mestnega značaja najbolj važne Marktstrasse. Posrečilo pa se je vendar najti prometno zadovoljivo in vse vrednote starega mesta ohranjajočo rešitev, ki ima tudi to važno lastnost, da se po svojem značaju prilega prometnemu in gradbenemu okviru starega mesta ter ne uničuje niti važne strnjivosti kulis Altenmarkta in Martinsplatz. Temeljita poglobitev v duha naših starih mest in zavest, v čem je lepota zaokroženost njihovih trgov, bi tudi pri nas vodili do nedvomnega uspeha. Splošna načela bodo namreč največkrat odpovedala in jih bo treba nadomestiti z individualnimi rešitvami, podobnimi pravkar omenjeni kasselski.

Program ohranitve starih mest mora torej obsegati sledeče sestavine, ki se jim bo posvečala pažnja, kakor bodo v posameznih primerih ravno aktualne; študirati pa jih je treba kot celoten kompleks, v katerem ena stran podpira drugo: sanacija preobremenjenih stavb in stavbnih blokov s tem, da se življenje v njih naravna zopet v normalne meje. Smotrna lepota politika fasad s tem, da se pri prenovitvah oprostite stene neestetske poznejše navlake, da se v okviru trgov in ulic zopet uveljavijo nekdanje velike črte in ploskve in da se doseže raznoličnost v barvi. V posameznih primerih, kjer novejša bahaške stavbe kazé harmonijo, je lepoto zanesljivejša in operativno manj občutno, ako se take kazeče stavbe sploh odstranijo, ako jih ni mogoče preoblikovati; nove pa se morajo podrediti okviru in značaju celote. Veliko pozornost je treba posvečati staremu tlorisu in miljejskemu značaju naselbin. V tej zvezi pa je treba gojiti stare, v njih mikavnem življenju lepoto neizčrpne strehe z njihovimi podedovanimi oblikami in starinskimi krovskimi gradivi. Regulacijska in prometna vprašanja naj se rešujejo skrajno previdno s sodelovanjem vseh ustanov, ki prihajajo pri tem v poštev, predvsem pa po arhitektih, ki so se res poglobili v gradbeni značaj in gradbene probleme kraja. Končno je treba misliti na estetsko in spominsko poživitev starih mestnih delov, ulic in trgov z deli umetnosti, spomeniki, napisnimi in spominskimi ploščami, freskami in podobnim. Prezreti v tej zvezi ne smemo tudi starih uličnih, tržnih in predmestnih imen, s katerih oživitvijo bi zgodovinska in spomeniška nazornost naših selišče veliko

Del tlorisne mreže starega Maribora

pridobila. Sevé tudi skrb za te reči ne sme iti predaleč. Ostati mora, kakor vse sodobno varstvo spomenikov, v zgodovinsko danih mejah, ogibati se mora vsakega kiča, posebno pa tudi nepotrebne bahavosti. Sem spada logično tudi borba proti drugi bahavosti, ki se je od konca XIX. stol. močno razrasla na škodo naših starih lepih mest — trgovska reklama. Med glavne naloge estetskega čiščenja, o katerem smo zgoraj govorili, bo spadala skrb za to, da se s pritličij starih stavb odstranijo neokusni trgovski portali in da se reklamni napisi naravnajo v prave meje.

Vsem tem obsežnim in pogosto kompliciranim nalogam pa gradbeni uradi naših mest doslej niso in ne morejo biti kos. Edino Ljubljana in Maribor (pa tudi ta le deloma) se moreta res smotrno posvetiti tem vprašanjem. Za ti dve mesti, posebno za Ljubljano, bi morala biti častna naloga, da se zglede uveljavita in dasta živ primer manjšim mestom, kakor ga njima dajejo nemška mesta. Ker je izključeno, da bi naša mala mesta zmogla iz svojih moči tako gradbeno upravo, ki bi bila dorasla nalogam, katere jim nalaga novi gradbeni zakon, bi jim morala izdatno priskočiti na pomoč banovinska in državna gradbena uprava. Kakor naj bi vsaj Ljubljana samostojno vzdrževala arhitekta, ki bi se pečal samo s spomeniški

in domačijsko varstvenimi problemi tega mesta, sledil njegovemu razvoju v svetu in praktično vodil vsa taka dela do največjih malenkosti, prav tako bi moralo biti pri državni in banovinski gradbeni upravi par arhitektov, ki bi se specializirali za spomeniške probleme naših mest in bili mestnim upravam vselej na razpolago.

Če jih pogledamo s stališča varstva spomenikov, imamo v Sloveniji tri vrste mest in selišč: 1. selišča s harmonično izgrajenim starim jedrom, 2. selišča z izrazitim miljejem in 3. po svoji strukturi še nedozorela selišča. Za vsako izmed teh vrst velja drugačna poraba načel spomeniškega varstva.

V prvo vrsto spadajo sledeča slovenska mesta: Ljubljana, Maribor, Radovljica, Tržič, Kranj, Škofja Loka, Celje, Kočevje, Novo mesto, Ptuj, Ljutomer. Za ta mesta mora veljati strogo izvajanje načel varstva spomenikov, pri čemer je treba stalno zasledovati skušnje v srednje- in zapadnoevropskih mestih. Tloris, zunanja in notranja podoba, milje in posamezni spomeniki zaslužijo vsi enako pozornost.

V drugo vrsto spada največ slovenskih mest, n. pr. Železniki, Kropa, Kamna gorica, Vrhnika, Cerknica, Lož, Ribnica, Moravče, Jesenice, Rateče, Vransko, Kranjska gora, Gornji grad, Šoštanj, Velenje, Braslov-

Schellenburgova ulica v Ljubljani (Koslerjeva hiša)

če, Polzela, Slovenjgradec, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Brežice, Laško, Radeče, Ptujška gora, Rogatec, Sp. Dravograd, Guštanj, Vuzenica, Marenberg, Vitanje, Konjice, Slovenska Bistrica, Pilštanj, Kozje, Ormož, Velika Nedelja, št. Lenard, Radgona, Dol. Lendava, Sevnica, Krško itd. Značilno za te mestne ali tržne naselbine je, da imajo kljub manj pomembnim posameznostim izrazit milje in izredni vtis celote večinoma sloni na enem izrazitem, vse prekašajočem spomeniškem objektu, ki je največkrat grad, včasih tudi cerkev. Vsa prizadevanja varstva morajo pri takih naselbinah biti usmerjena na ohranjanje osnovnih sestavin danega miljeja in ustvarjanje v duhu tradicionalnega ozračja.

Popolnoma v drugo vrsto pa stopajo stroga konservacijska načela pri tretji skupini, ki jo v Sloveniji najznačilneje zastopa Murska Sobota. Tu gre predvsem za daljnosežen regulacijski načrt, ki se opira na obstoječe vrednote, kakor so v Soboti n. pr. grad in park okrog njega, cerkve in boljše zazidano jedro naselbine. Podreditev miljeju spada tu v okvir upoštevanja splošnega razpoloženja, ki ga more zajeti samo tenkočuten arhitekt; tako stopa pri teh seliščih bodoče novo ustvarjanje popolnoma v prvo vrsto.

Posebne in najvažnejše naloge našega spomeniškega varstva v mestih se osredotočujejo na povišano pažnjo, s katero bomo zasledovali gradbeni razvoj mest prve vrste in pazili, da ničesar bistvenega ne izgube; v drugi in tretji skupini pa se skrb osredotoča že na posamezne objekte. Vendar se tudi v tem okviru kažejo nekateri posebno pereči problemi, ki jih moramo za slovenska mesta označiti kot posebno važne. Tako je v Ljubljani še vedno na dnevnem redu ure-

ditev in ohranitev rimskega zidu; zadnji čas je v ospredju ohranitev ene najlepših hiš mesta, Koslerjeve hiše v Schellenburgovi ulici. Za bodočnost spomeniške in arhitekturne Ljubljane posebno važno je dalje vprašanje ureditve zunanjščine cerkve sv. Petra. Vprašanje ohranitve zgodovinskih spomenikov pri Sv. Krištofu pa se razvija že v javno pohujšanje.

Memento nam more biti tudi Marijin trg, kjer se na hiši med Ljubljano in Wolfovo ulico šopiri kričeča zbirka najneumestnejših reklam, češ: hiša je obsojena na smrt, hitimo, da jo še pravočasno izrabimo kot reklamno desko! Pravilno spoznanje pa nam nasprotno pravi, da je za vtis trga važnejša najskromnejša, a v svoji skromnosti pravilno vzdrževana zunanjščina kake hiše kakor najbolj bahaška zunanost njene mlajše sosede. Vprašanje izložb in trgovskih reklam je namreč pri nas še komaj načeto.

V Mariboru je pravkar na dnevnem redu usoda gradu. Vsem načelom spomeniškega varstva ustreza projekt, ki je pravkar v razpravi, da se ta častitljiva hiša porabi za muzejske in druge strogo kulturne namene. Večkrat načeto vprašanje odstranitve utrdbene ostroge ob Trgu svobode bi bilo vandalstvo prve vrste.

Ureditev okolice gradu je za bodočnost lepote in turističnega Maribora prav tolike važnosti kakor ohranitev starega mesta, kolikor je ta še mogoča, ali kakor ohranitev neprecenljivega vrtnega pasu, ki vodi skoraj iz osrčja mesta proti Piramidi in Kalvariji v najlepšo prosto naravo. Trdnjavske ostroge oropani grad bi izgubil največji del svojega spomeniškega miha, katerega mu ne more nadomestiti nobena še tako popolna ureditev okolice, ako bo operirala samo z ravnalom in simetričnimi zasnovami. Domišljijo snovatelja bodoče enote gradu in njegove okolice bo mnogo uspešneje budila ta ostroga kakor okrnjeni grad.

V Mariboru je živo tudi vprašanje ureditve prometa od dravskega mostu do Aleksandrove ceste. To je bil menda tudi vzrok, da je prav vprašanje ohranitve tlorisne mreže starega mesta povzročilo toliko debate. Primer Kassela pa nam kaže, kako se taka vprašanja ugodno rešujejo, ne da radi njih trpi stari tlorisni značaj. Vsak brezobziren prodor, ki je že doslej povzročil lepoto eno najtežjih vprašanj Maribora, povečani Glavni trg, bi uničil zadnji ostanek intimnosti starega mesta. Zmagati mora načelo, da je staro mesto treba prometno čim bolj razbremeniti in osredoto-

Koslerjeva hiša iz Knafljeve ulice

čiti vso skrb na prometno in estetsko ustrezajočo spo-
jitev mostu in Kopališke ceste.

Prav zadnji čas je bilo sproženo še eno, s tega sta-
lišča načelno važno vprašanje: ustvaril naj bi se cestni
predor skozi staro mesto tako, da bi se zvezala Smeta-
nova z Orožnovo ulico in ta smer podaljšala proti
vzhodu, kjer bi dosegla najprej Tkalsko ulico med
Gosposko in Vetrinjsko ulico ter stekla nato po ulici
Ob jarku v Kopališko ulico. Dejstvo je, da je željo po
taki zvezi mogoče prepričevalno zagovarjati; vendar
pa obstoji taka potreba predvsem za osebni promet,
dočim vozovni in avtomobilski ne prihaja v toliki meri
v poštev. Smetanova ulica predstavlja bivališče urad-
ništva in drugih nameščencev in je kot taka izrazito
nemeščansko selišče, ki nima nikake zveze na zahod
s Koroško cesto in le malenkostno obrt ali trgovino,
ki bi zahtevala vozovni in avtomobilski promet s sta-
rim mestom ali vzhodnimi predeli mesta in tega tudi
ne dopušča železniški nasip za Mlinarsko ulico. Dej-
stvo je, da je problem osebnega prometa za ta del do-
stop v staro mesto in manj preko njega, problem vo-
zovnega prometa pa predvsem problem dostopa do
dravskega mosta. Zato je za rešitev tega načrta edino
umesten način, kakor ga je formuliral banovinski ar-
hivar in konservatorjev zaupnik g. Fr. Baš: za po-
trebe pešcev naj se ustvari od Smetanove do Marijine
ulice na prostoru med Slomškovi trgom in Gosposko
ulico in od Tkalske do Vetrinjske ulice vrsta pasaž.
Tako bi ostal mestni tloris v celoti ohranjen, vtis pa-
triarhalnega in svojevrstnega starega Maribora pa bi
se samo še poudaril.

Zelo važna je dalje prometna regulacija Ptuja in
Škofje Loke, kjer bo treba veliko previdnosti in takta,
da se ne uniči neprekosljivi milje teh dveh najlepših
naših starih mest. Sploh je treba priporočati, da se
pri sestavi regulacijskih načrtov postopa skrajno pre-
vidno. Predpogoj bi moral biti, da se ugotovijo vse
tiste točke, s katerimi mora projektant računati kot
z zaščitenimi. Smotrna ureditev regulacijskih načrtov
in gradbenih predpisov ter gradbenega okvirja za po-
samezne dele mesta vsebuje že sama najboljšo in naj-
zanesljivejšo zaščito spomeniških vrednot. Slučaj s
Koslerjevo hišo v Schellenburgovi ulici v Ljubljani
je zato drastičen primer: začasni pravilnik jemlje to
hišo pod zaščito in to upravičeno, ker ta stavba ne-
dvomno spada med tiste spomenike v Ljubljani, ki
jih je brez oporekanja treba zaščititi, regulacijski

Koslerjeva hiša v Schellenburgovi ulici

Detajl Koslerjeve hiše v Schellenburgovi ulici v Ljubljani

načrt pa predvideva tako razširitev ceste, da mora
hiša nujno pasti, ako ta regulacija obvelja. Prilago-
ditev regulacijskega načrta temu spomeniku je naj-
naravnejši izhod iz te dvoumnosti.

Za konec opozarjam še na to, da je položaj v Slo-
veniji tak, dobra tradicija mestnega stavbarstva toliko
ukoreninjena, da bodo tudi graditelji razširjenih mest,
kar je posebno aktualno v Ljubljani, Mariboru, Celju
in podobnih, naglo rastočih mestih, morali računati
s starimi jedri naselbin in skrbeti, da jih harmonično
vključijo v organizme bodočnosti. Stara mesta, ki se
kot stanovanjski deli vidno razbremenjujejo, bodo
morala dobiti zopet življenjsko nalogo, ki bo opravi-
čevala njihov obstoj; da ta naloga ne more biti indu-
strijska, je nedvomno. More biti stanovanjska ali
trgovska, vsekakor pa mora biti aktualna, ker vse,
kar ne služi sodobnemu življenju, nujno propada.

¹ Prim. Hans Vogts, *Gesundungsmassnahmen für das Kölner Rheinviertel*, Deutsche Kunst und Denkmalpflege 1935, str. 105—109.

² Prim. F. H. Flesche, *Sanierung der Altstadt in Braunschweig*, Deutsche Kunst itd. 1934, str. 78—80.

³ H. Höhn, *Umgestaltungen in der Altstadt von Nürnberg*, Deutsche Kunst itd. 1934, str. 73—77.

⁴ Prim. o tem Kronika II., str. 6—7.

⁵ F. H. Flesche, *Die Umgestaltung der Stadt Braunschweig*, Deutsche Kunst itd. 1935, str. 169—170.

⁶ *Die Erneuerung von Ziegeldächern historischer Gebäude*, Deutsche Kunst itd. 1934, str. 137—143.

⁷ G. G a n ß a u g e, *Der Wettbewerb »Altstadtdurchbruch in Kassel«*, Deutsche Kunst itd. 1934, str. 32—36.

ANTON TOMŠIČ V MARIBORU

J A R O S L A V D O L A R

V pičlih petih letih Tomšičevega javnega udejstvovanja je pač najvažnejša doba, ki jo je od jeseni 1867 pa do svoje smrti pomladi 1871 prebil kot politični organizator in urednik »Slovenskega naroda« v Mariboru.

Bilo je v oni dobi, ko je bila politična organizacija slovenskega naroda že na prehodu iz patriarhalnega zbiranja okoli politično aktivnejših mož v vedno smotrnejšo aktivizacijo ljudskih množic, čeprav je bilo težišče političnega dela še vedno na narodnostnem osveščanju slovenskega meščana v čitalniški družabnosti; torej v dobi, ko sta ob glasovanju za dualizem in pod postopoma naraščajočim vplivom liberalnih idej zadeli staroslovenska in mladoslovenska generacija druga ob drugo in se je kot reakcija na vedno očitnejše svobodomiselstvo Mladoslovencev že pripravljala politična koncentracija konservativnih sil.¹

Ustanovitev prvih slovenskih čitalnic v Mariboru in drugod po štajerskem, akcija za Slovensko matico, tabor ob tisočletnici sv. Cirila in Metoda, nastanek mariborskega programa, ustanovitev »Slovenskega naroda«, borba za slovensko tiskarno in priprave za ustanovitev posojilnice, vse to so momenti, ki kažejo, da je, kakor pravi Železnikar,⁸ »okolu 1870. l. v marsikaterem oziru slovensko težišče bilo ob periferiji Dolenje štajerske, v glasovitem Mariboru«.

Za ta svoj privilegirani položaj je imel Maribor tedaj tudi najvažnejše predpogoje. Saj se je že v 50ih letih začela v Mariboru in na štajerskem koncentracija nacionalnih delavcev. Za stalno ali za dalj časa so bivali v Mariboru: Prelog, Trstenjak, Raič, Majciger, Dominkuš, Janko Ser nec, Šuman, Pajk, Tomšič, Rapoc, Jurčič, Zarnik in Železnikar. Razen teh, ki so vplivali na družabno in politično življenje, je treba omeniti še Kočevarja, J. Vošnjaka, Ploja in Razlaga ter deloma tudi Skazo, ljudi, ki sicer niso bivali v Mariboru, a so bili z Mariborčani v tesnih stikih.

Ugodna za razvoj politike v smislu Mladoslovencev pa je bila oddaljenost od prvaške Ljubljane, kjer so se morala vsa naprednejša stremjenja boriti z ogromnim odporom starih.

Gotovo najvažnejši moment v nenadni živahnosti mariborskega političnega življenja pa je bil prometni in gospodarski položaj Maribora. Že Janko Ser nec je v svojem projektu »Narodovega« programa,² ki ga je Tomšič skoro dobesedno natisnil v svojem »Vabilu k naročbi« (dat. 20. marca 1868) opozarjal na prometno lego Maribora ob vratih v Slovenijo. Gospodarsko, politično in kulturno pa se je bil Maribor izza 50ih let razvil iz patriarhalnega, napol kmečkega, narodnostno nediferenciranega mesteca radi dograditve koroške železnice v važno središče vsega Podravja. Stare naprave in miselnost so se morale umakniti podjetnim prišlekom, ki so s svojim kapitalom prinesli tudi liberalizem in narodnostno diferenciacijo. Iz dvojezičnih štajercev so Mariborčani postali trdi Nemci. Drobci slovenskega meščanstva pa so se mogli v narodnostno eksponiranem štajer-

skem obdržati le, če so sprejeli narodnostni program tudi na liberalni osnovi.

Družabno in z njim politično življenje mariborskih Slovencev se je tedaj razvijalo v čitalnici, ki je bila v glavnem družabno središče ter po stalnih gostilniških omizjih ali doma v salonih oziroma pisarnah vplivnejših Mariborčanov, kjer že nahajamo kali višje politične organizacije. Zanimivo je, da se je iz te prve čitalniške dobe ohranil spomin na dva Čeha, inženjerja Chocholovška in Jedličko, češ, nikoli pozneje ni bilo v čitalnici tako lepo, kakor tedaj, ko so bili tu Čehi.³ Udejstvovanje Benjamina Ipavca v mariborski čitalnici pa je pomenjalo za ves Maribor umetniško in kulturno pridobitev.

Ko je prišel Tomšič kot 25letni doktorant jeseni 1867 v Maribor ter postal koncipient v tedaj visoko frekventirani pisarni dr. Ferdinanda Dominkuša, je mogel upravičeno upati, da se bo težki socialni položaj, v katerega je bil zabredel tekom svojega študija v Gradcu, ker ga njegovi sicer premožni starši niso podpirali, vsaj deloma izboljšal. Verjetno je, da je šlo tudi pri Tomšiču za spor med ambicioznimi kmečkimi starši in sinom študentom, ki ni hotel v bogoslovje. To domnevo potrjuje tudi dopis iz Gradca v Slovincu,⁴ kjer neznani dopisnik (morda Koceli, ali celo sam Tomšič), govoreč o 20ih slovenskih pravnikih, razvija tole sliko gmotnega stanja takega študenta: »Da jih zdaj strašna sila tare, dá se lahko misliti. Malokateremu gre tako srečno spod rok, da bi si pridobil lekcij in si po tej poti nekaj prislužil. Starši jim nočejo ne beliča več pošiljati, ker se niso v bogoslovnico podali. Nekteri so morali že med letom odstopiti, dasiravno so sinovi premožnih staršev. Ako bi se ne našlo semtertje usmiljenih domorodcev, morali bi gladu poginiti.« Tomšičeva tožba, ki jo je julija 1868 napisal J. Vošnjaku:⁵ »... Tudi sem v denarnih stiskah katerih ne bom nikdar premogel, ker so mi doma vso pomoč odrekli.« pa bi kazala tudi na dolgove. Dejstvo, da sta z Jurčičem stanovala kar v uredništvu,¹⁵ kakor nam to popisuje J. Vošnjak, in Tomšičeva izjava mlademu Ivanu Hribarju:⁷ »Od danes do jutri imam zaslužek in še ta je skromen« dokazuje, da se mu je njegovo upanje na trdnejši gmotni položaj le deloma izpolnilo. Šele solastništvo »Slovenskega naroda« in tiskarne, ki jo je snoval s pomočjo Skaze in Tanšiča, je sicer mračnega in zaradi neozdravljive tuberkuloze ter erotičnih težav hudo zagrenjenega Tomšiča napolnilo z novim optimizmom. V decembru 1870 se je nekaj časa pečal celo z mislijo, da se oženi. Vendar je to misel kmalu opustil. Njegova motivacija Jurčiču: »S ženitvijo itak ni nič. Saj veš, da nikamor ne pridem, mariborske Nemkinje pa ne maram; wie soll ich also ins volle Menschenleben greifen« pa menda ni bila odkritosrčna. Pač pa je v tem času sklenil, da si uredi življenje in vzame sestro (Marijo) k sebi za gospodinjo. Za to dobo velja najbrž tudi Vošnjakovo pričevanje,⁶ da »je pozneje imel čedno stanovanje v Čeligovi hiši«.

Kedaj so se ustanovitelji »Slovenskega naroda« odločili za Dominkušev predlog, da postane njegov

Anton Tomšič

Dr. Josip Vošnjak

Ivan Železnikar

Dr. Janko Sernek

koncipient Tomšič urednik snujočega se lista, nisem mogel ugotoviti. Na vsak način se je to zgodilo precej pred 9. marcem 1868, ko piše Tomšič Janku Sernecu² že kot urednik. Zdi se, da za Tomšiča niso govorili zgolj zdravi nazori o političnih vprašanjih, ki jih je razvijal v razgovoru s svojim šefom, ampak tudi dejstvo, da ime predsednika graške »Slovenije« vsaj med dijaštvom, na katero so ustanovitelji posebno računali, ni bilo gluho. Soodločale so pri tem gotovo tudi osebne zveze, ki jih je imel Tomšič z Jurčičem in Levstikom, posebno pa njegovi članki v »Slovenskem gospodarju«, če drži domneva, da so z A. T. in T. signirani članki, ki so od aprila 1867 izhajali v »Slovenskem gospodarju«, res Tomšičevi.

S tem, da je prevzel uredništvo »Slovenskega naroda«, se je odločila njegova usoda. S svojim novim poklicom je bil tako tesno povezan, da kljub obljubljeni pomoči pri študiju za rigorozne na izpite ni več resno mislil. Najjasneje se zrcali to njegovo razpoloženje menda v pismu, ki ga je 1. decembra 1870 pisal Jurčiču: »Ako se torek [6. decembra, ko bi se naj odločilo, ali prevzame s Skazo in Vošnjakom »Slovenski narod«, ali pa ga radi spora z Dominkušem zapusti] vse razbije, se bom gotovo fental. Kaj čem? Pisarit ne grem več, družega posla nimam, denarja tudi ne, rigorozirati nimam s kom, menda tudi ne volje za učenje.« In tako je ostal žurnalist do svoje smrti. Bivši nemirni študent, ki je študiral gimnazijo v štirih mestih, se je dokončno ustalil in Maribora ni več zapustil — če odštejemo seveda potovanja, ki jih je narekoval novi poklic (n. pr. v Prago na Husove slavnosti, v Sisek na sestanek jugoslovanskih politikov, na Dunaj, v Trst, Ljubljano in morda še kam). Moral se je vživeti v mariborske razmere.

Ob primitivni politični organizaciji, ki je slonela skoro izključno na družabnosti, je bilo važno, v kakih osebnih odnosih je stal do tiste peščice ljudi, ki so tvorili takratno slovensko družbo. Družabna nesoglasja bi mogla izzvati nevarne motnje v političnem delu.

Do Dominkuša, ki je bil izprva kot odvetnik potem pa kot eden najvplivnejših lastnikov njegov šef, bi moral čutiti hvaležnost, saj je bil Dominkuš tisti, ki ga je kot revnega študenta sprejel v svojo pisarno in mu potem preskrbel službo, za katero edino je čutil veselje in talent. Toda odnosi med njima so se morda,

ker je Dominkuš tako hvaležnost od samosvojega, ponosnega in skrajno občutljivega Tomšiča pričakoval, morda tudi radi ljubosumnosti, ki jo je čutil Dominkuš do njega, često prav resno skalili. Tomšič je videl v Dominkuševem obnašanju tako animoznost do sebe, da je bil nekaj časa prepričan, da se mora eden izmed njiju od »Slovenskega naroda« umakniti. Morda ga je prav ta misel izpodbujala, v prizadevanju, da se z ustanovitvijo tiskarne osvobodi iz Dominkuševega varuštva. Pripravljen je bil celo, da prevzame uredništvo »Slovenskega gospodarja« »zato, ka se Dominkuš prepriča, ka me niti z lepa niti z grda ne spravi iz Maribora«, kakor piše 7. dec. 1870 Jurčiču. Kljub temu navidez nepremostljivemu nasprotju med Dominkušem in Tomšičem se je pač radi znane Dominkuševe mehko in nemara tudi po posredovanju Vošnjakovem razmerje med obema izgladilo.

Za Vošnjaka, ki se je morda še bolj kakor Dominkuš uveljavljal kot šef, se Tomšič ni mogel nikoli prav ogreti, čeprav se mu je, kadar si že ni mogel več sam pomagati, često potožil.

Tudi z Zarnikom se nista razumela. Vzrok temu nesoglasju je Tomšič označil z besedami, ki jih je 18. marca 1868 napisal Jurčiču: »Mož je šobo obesil, da ga niso vzeli v Maribor«. Torej tekma. Zdi se, da tudi to nasprotje ni imelo očitnih posledic — razen, če je bil Zarnik res pisec napada zoper Tomšiča, ki ga je januarja 1871 prinesel »Zvekan« z Zarnikovim podpisom. Tomšič je ta napad v listnici uredništva demantiral v Zarnikovem imenu z izjavo, da prijateljsko občujeta. Čeprav je prišlo med njima do ostrih besednih spopadov in se Tomšič v korespondenci z Jurčičem in Levstikom o njem ne izraža baš laskavo, sta morala vendarle izhajati, saj sta bila dokaj časa tesna sodelavca.

Janka Serneca imenuje Tomšič v svojem pismu Jurčiču februarja 1871 »absolutističnega debelobutneža«, pač, ker je imel priliko spoznati trmo, s katero je znal Sernek svojo voljo uveljaviti. Razen tega mu je hudo zameril, ker ga Sernek menda v pravdi o »Tujčevi peti« ni hotel zagovarjati. Videti je, da sicer nista mnogo občevala, a Sernečevo žalovanje za Tomšičem, katerega je imel baje zelo rad, dokazuje, da sta se morala vendarle še dobro razumeti.

Posebno razmerje je moralo biti med Tomšičem in Razlagom. Ta je pač cenil njegove zmožnosti, saj

mu je celo ponujal uredništvo »Slovenskega pravnik«, a si je kot njegov uradni zagovornik lastil pravico, da kontrolira njegovo delo. Tomšič ga sploh ni jemal resno.

Najintimnejša Tomšičeva prijateljica sta bila gotovo Koceli in Jurčič. Dočim smo o Tomšičevem razmerju do Kocelija, ki mu je bil tovariš na univerzi ter po njegovi smrti menda tudi iniciator zbirke za spomenik, poučeni le iz skopih opazk Jurčiču, kjer ga menda najčešče omenja kot tovariša v družbi, nam je Tomšičevo prijateljstvo do Jurčiča v njegovih pismih jasno izpričano. Po toplini Jurčičevega nekrologa Tomšiču in po mestu, ki ga citira Tomšič iz Jurčičevega romana, kjer je govor »o dveh najboljših prijateljih« Levstiku in Tomšiču, se da sklepati, da je bil tudi Tomšič Jurčiču zelo blizu. Da je bilo to prijateljstvo že starega datuma, kaže Tomšičevo veselje nad Jurčičevim prihodom v Maribor (»Od veselja bi skakal, ko bi se spodobilo za tako resnega človeka, kakor sem jaz, ko čujem, da Te je volja priti v Maribor«).

Izmed ostalih je treba še omeniti: Železnikarja, ki je nemara poznal tudi skrivnost njegove smrti, saj je bil zadnja noč z njim, Fr. Rapoca, ki mu je bil tovariš v Dominkuševi pisarni, Duhača ml. in Skazo, ki ju Zarnik⁵ oziroma Vošnjak⁶ prištevata med Tomšičeve prijatelje.

Gotovo je, da s Tomšičem ni bilo lahko občevati. Toda napetih odnosov med njim in vodilnimi štajerskimi politikami, ki so mu menda prevečkrat dajali čutiti podrejenost v njihovi službi, ni povzročila samo njegova velika zagrenjenost, ki se je ob njegovi trmi mogla stopnjevati v zaprtost in osornost, s katero se je skušal radi svoje rahločutnosti zavarovati zoper zunanji svet, ampak v veliki meri tudi njegovi nazori o političnem življenju. Mladostni idealizem, s katerim je bil vstopil Tomšič v politično življenje, ga je namreč zelo zgodaj privedel v huda razočaranja. Pikre, skoro cankarjevske opazke o »rodoljubih«, ki jih je že on dajal pod narekovaje, nam jasno pričajo o nazorih, ki marsikom niso mogli ugajati. Ko na primer 8. oziroma 9. dec. 1868 poroča Levstiku: »Zagovornika ne morem dobiti: eden je par volov kupil, drugi se hoče ženiti itd., nobeden nima časa ali pravzaprav dobre volje. Da bi le zopet okreval, ne vprašam po zagovorniku, dasiravno moram priznati, da tako vedenje naših 'rodoljubov' ni nič prav spodbuljivo.« Ali ko 1. dec. 1870 piše Jurčiču: »*Rodoljubja manjka*; prazne muhe in lumparija so rodoljubju prostor vzele.«

Kljub temu pa je z izredno odločnostjo in pogumom vztrajal na začrtani poti; 22. oziroma 23. jun. 1869 piše Levstiku: »Vprašam za 'beherdo'! Pač vem, da se snuje pravda, pa naj se; stvar mora iti naprej, če tudi tu pa tam kdo na poti obleži. Dokler se nam bodo pred vsakim sodnijskim pristavom in policijskim komisarjem hlače tresle, toliko časa pač: žalostna mi majka! Neodločna politika je lumparija!«

Da se je Tomšič teh načel tudi dosledno držal, pričujejo poročila o sporih, ki jih je imel z oblastmi, ker ni sprejemal pisem, na katerih je bilo pisano njegovo ime v nemški ortografiji; nemški plačilni nalog pa so mu morali vsiliti s policijsko asistenco.

Zamera, v kateri je živel nekaj časa z vodilnimi štajerskimi politikami, pa gotovo ni bila tako huda, da

bi bil upravičen reči mlademu Hribarju:⁷ »Tukaj me vsi sovražijo; ko bi vas jaz imel kam priporočiti, imelo bi to ravno nasproten učinek.« Zdi se, da je Tomšič tu močno pretiraval.

Čeprav so bili, kakor je videti iz navedenega, posamezniki v tako različnih odnosih med seboj, homogenost družbe ni trpela, pa bodisi, da so se sestajali v Dominkuševi ali Sernečevi hiši, ali v uredništvu »Slovenskega naroda«, ali pa, da so sedeli pri slovenskem omizju v Ronacherjevi¹⁶ gostilni, kakor nam to popisuje Železnikar:⁸

»Kogar je pot nanesel v živahno dravsko mesto, vsak ustavil se je ondu vsaj za par ur, kajti razumnitva, in to odličnega, bilo je tedaj veliko in miza v gostilni Ronacherjevi bila je zvečer navadno premala, kajti zahajali so tja ne le narodnjaki Mariborski, ampak tudi vsi rodoljubi, prišedši z dežele v Maribor. Ronacher, dasi rodom koroški Nmec, imel je slovensko mizo posebno v čislih, bil je ponosen nanjo. Ne samo, da so Slovenci bili jako solidni gostje, zahajali so v slovenski krog tudi odlični prištaši nasprotnega nam tabora, ker v vsem Mariboru ni bilo živahneje in duhoviteje družbe nego v gostilni Ronacherjevi, nikjer toliko dovtipov in toli prijazne zabave...«

S pokojnim Tomšičem in Jurčičem, dr. Kocelijem, dr. Ipavcem, ki vsi že davno spe v preranem grobu in z mnogimi drugimi izvrstnimi rodoljubi, ki še sedaj delujejo na narodnem polju razpravljal je pokojni dr. Zarnik razna narodna vprašanja. V »Slovenskega naroda« uredništvu, v gostilni Ronacherjevi porodila se je marsiktera misel, ki se je potem zaplodila po vsem slovenskem svetu.«

Tudi čitalniškega življenja se je Tomšič udeleževal. Ko je mariborska čitalnica začela uvajati predavanja na besedah, je Tomšič 28. nov. 1868 predaval »o nekterih stvkih mednarodnega prava«, a vsaj 4. febr. 1871 se je dal voliti v odbor.¹⁰ Ali je sodeloval tudi pri pevskem zboru, ali celo pri igrah, ki so jih tedaj predvajali (n. pr. »Ultra«), nisem mogel doznati.

Poseben pomen za narodnostno probujo dežele pa so imeli sprva čitalniški izleti v okolico. 3. maja 1868 so se na primer zbrali na veselici pri Veliki nedelji,¹¹ kjer je sodeloval pevski zbor ljutomerske čitalnice in je poleg Hermana in Zarnika govoril navdušeni množici tudi Tomšič navdušujoč govor. Včasih se je tak izlet mogel končati tudi manj navdušeno. Ko je avgusta 1869 prišla k Trojici večja družba, v kateri je bil tudi Tomšič, da se prepriča, »ali bi bilo mogoče v onih krajih napraviti slovensk tabor«, jih je nekdo ovadil in vsi so prišli v preiskavo radi ščovanja.¹²

Z odločnostjo v uvodnikih »Slovenskega naroda« in v govorih, ki jih je imel na taboru in na političnih shodih ter z doslednostjo in pogumom, ki ga je bil pokazal tudi napram oblastem bodisi v tiskovnih pravdah, bodisi v borbi za Slovensko politično društvo ali za slovensko tiskarno, si Tomšič ni pridobil le izrednih simpatij mladine, ampak tudi spoštovanje nasprotnikov, ki ga pač niso le radi rdečkaste brade imenovali: »windischer Heiland«. In zdi se, da ne pretirava poročilo,¹³ ki pravi: »Navdušenost je postala tako velika, da so nekateri iskreni narodnjaki vzeli v roke popotni les ter so šli osem ur daleč po-

zdravljat urednika Tomšiča ter ga zahvaljevat za trudapolno narodno delo.«

Še preden pa je mogel videti uspehe svojega dela, so ga 26. maja 1871 na njegov 29. rojstni dan našli mrtvega v postelji. Čeprav je komisija¹⁴ samomor izključila, govornice o njegovi nagli smrti niso hotele utihniti. In celo J. Vošnjak to možnost dopušča. Zdravniška komisija se je pač ozirala ne le na kmečkega očeta, ampak tudi na posledice, ki bi jih tedaj imela vest o samomoru znanega politika. Njegov pogreb je potrdil velik sloves in priljubljenost, ki jo je užival pokojnik.

¹ Podatke o politični in kulturni zgodovini slovenske štajerske in Maribora imam iz Glaserjevih in Baševih razprav v Mariborskih koledarjih od 1931—34 ter iz študije Baš Fr.: »K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem štajerskem«. ČZN XXI., p. 23—89.

² BAM (Veda IV. 278.)

³ Po pripovedovanju gospe Koprivnikove, hčerke drja Janka Sernca.

⁴ Slovenec II., 54.

⁵ Tomšičeva korespondenca: Jurčiču v mestnem arhivu v Ljubljani; Vošnjaku v dež. muzeju v Ljubljani; Levstiku v Studijski knjižnici v Ljubljani. Doslej po večini neobjavljeno.

⁶ J. Vošnjak: Spomini, II.

⁷ I. Hribar: Moji spomini. I., p. 41.

⁸ Železnikar: Uvod v I. zvezek Zarnikovih zbranih spisov, p. XX.

⁹ SGp III., 48; SN I., 101.

¹⁰ Arhiv mariborske čitalnice. Zapisnik sej. Neobjavljeno.

¹¹ SGp II., 19; SN I., 16.

¹² SN 28. VIII. 1869.

¹³ SN XXV., 75.

¹⁴ SN IV., 62.

¹⁵ Uredništvo »Slovenskega naroda« je bilo do 3. sept. 1868.: Stolni trg 184. (1891. demolirana enonadstropna hiša nasproti današnjemu kapitlju) potem: Gosposke ulice 117 (na oglu današnje Jurčičeve in Gosposke ulice).

¹⁶ Danes: Ljubljanska kreditna banka.

FRANCESCO ROBBA

DR. ANTON VODNIK

Arhivalna studija

(Nadaljevanje)

Časa je moral po vsej priliki imeti še kaki dve leti. Tako je Robba poleg oltarjev sv. Katarine in sv. Barbare napravil za zagrebško stolnico še tri druge oltarje, izmed katerih se je ohranil samo eden, oltar sv. Emeriha v Novi vasi pri Zagrebu. O tem, ali je napravil Robba še četrti oltar, kakor poroča v omenjenem pismu jezuitski rektor Barci nadškofu Esterhazyju — ni do danes ničesar znane.

Dne 27. maja 1729 se je sklenila z Robbo prva pogodba zaradi velikega oltarja v novi uršulinski cerkvi, dozidani l. 1726.,⁹⁵ in sicer na podlagi načrta, ki ga je napravil Janez Fusconi,⁹⁶ isti, ki je izdelal model za novo župno cerkev sv. Petra v Ljubljani.⁹⁷ Dne 29. maja istega leta pa so soustanoviteljica uršulinskega samostana Ana Katarina pl. Schellenburg in mati prednica Marija Rozalija, rojena grofica Lanthieri ter samostan v prisotnosti deželnega upravitelja grofa Orfeja pl. Strassoldo podpisali pogodbo, v kateri je Ana Katarina pl. Schellenburg določila za novi oltar glavnic 4000 gld.⁹⁸

Po nasvetu novega stavbenika (pač Robbe, ki je bil prevzel delo oltarja), se je v grobnici na novo začel kopati temelj, ker je bil prejšnji za veliki oltar preozek in prešibek. Delo je bilo silno težav-

no spričo že napolnjene grobnice, katero je bilo treba podpreti; in ker v že položenem temelju ni bilo trdne podlage, temveč se je v njem zbirala voda, je bilo treba za njim zabiti 252 hrastovih pilotov.⁹⁹

Ko je sklenil Robba pogodbo, je šel v Benetke, da nakupi potrebni marmor in začne z delom.¹⁰⁰ Pri nakupu marmorja (in sicer afrikanskega za štiri stebre) pa je bil posredovalec tudi neki Lorenzo Pezzana iz Benetk, ki je imel v uršulinskem samostanu v Ljubljani svakinjo, kateri je v tej zadevi pošiljal pisma in ki pravi sam o sebi, da je znana oseba v Benetkah. Bil je najbrž samostanu stalen posredovalec v trgovskih stvareh in nekak njegov zaupnik. Kakor izvemo iz enega Pezzanovih pisem, je Robba sam res kupil kararski marmor, ker pa pri nakupu afrikanskega marmorja ni bil udeležen, se je med njim in Pezzano vnel konflikt, zaradi katerega je Pezzana odstopil od nadaljnega posredovanja v le-tej zadevi.

V pismu z dne 16. julija 1729 poroča Lorenzo Pezzana svoji svakinji Mariji Antoniji, da je že preskrbel 500 listov zlata za samostan, a se mu ne zdi primerno, da bi jih poslal po pošti, ker bi bili stroški preveliki. Čez Trst je velika nevarnost, da se izgubé. Prosi svéta, kako naj pošlje, ali pa bo treba čakati na kako osebo, ki bo šla v Ljubljano. Tako se bo stvar zavlekla za nekaj tednov.

⁹⁵ DS, 1902, p. 731.

⁹⁶ Akt v uršulinskem arhivu v Lj.

⁹⁷ ZUZ, 1923, p. 6.

⁹⁸ Anali v uršulinskem arhivu.

⁹⁹ l. c.

¹⁰⁰ Akt v uršulinskem arhivu.

Glede afrikanskega marmorja piše:

»Hotel sem vam tudi dati informacije o afrikan- skem marmorju; videl sem različne, bolj ali manj lepe vrste, in po tem se je ravnala tudi cena, nam- reč od 20 do 32 dukatov za miljar. Kos zelo lepega marmorja, dolg 10 čevljev in debel 17 unč, stane 32 dukatov za miljar. Mislim, da bi se iz takega kosa moglo dobiti dvoje ali troje stebrov. Kar bo še manjkalo, se bo lahko dobilo, in sicer iste kako- vosti, saj je celó tukaj v Benetkah sedaj nekaj takega marmorja. Mislim, da bodo znali v Ljub- ljani rezati marmor, kakor jim je potreba, zakaj, če bi ga hoteli rezati tukaj, je nevarnost, da se kosi med potjo polomijo, če bi imeli samo 6—7 unč širine. Najbolje bo torej, da pošljemo debele kose. Toliko o tem, da se boste znali ravnati. Prosim, pozdravite v mojem imenu gospo mater prednico in jo zagotovite mojega spoštovanja. V primeru, da vam morem postreči z marmorjem, vas prosim, da mi natančno pišete, da ne bo kakih pogrešk.

Nato sledijo družinske stvari.¹⁰¹

V pismu z dne 23. julija 1729 piše Pezzana, da pošilja zlato med knjigami, ki jih mora neki frančiškan poslati v Ljubljano. »Kar zadeva afri- kanski marmor, ste že povzeli vse potrebno iz zadnjega pisma.«¹⁰²

13. avg. 1729 sporoča, da zlata ni poslal med knjigami, kakor je pisal, ker bi se preveč zavleklo, temveč da ga je izročil

»tistemu gospodu, ki mu je prinesel njegovo pismo, čeprav ga ni še nikoli videl.« »Kar zadeva marmor in kolikor sem mogel spoznati ni bil gospod nič kaj vesel, da sem zraven pri nakupo- vanju. Mislim, da bi bil rad naredil dobiček pri ceni. Toliko, da se boste vedeli ravnati.«¹⁰³

Ta gospod je bil Francesco Robba, kar potrjuje odgovor Marije Antonije na to pismo.

Potrdi prejem zlata in se zahvaljuje. Nato nada- ljuje:

»Na pismo Vam še nisem odgovorila, ker se še nismo posvetovali s Schellenburgovo gospo, ki bo nosila stroške, zakaj samostan nima sredstev, da bi dal napraviti kaj takega. Tudi jaz mislim, kakor ste mi zadnjič pisali, da se hoče g. Robba brez dvoma okoristiti s ceno. Dejal je, da je bil pri Francescu Maria Vinelliju in da je videl ne preveč lepe marmorne stebre po 32 dukatov in da je šel potem k Antoniju del Medico, pri katerem je videl zelo lepe stebre po 40 dukatov za miljar. Č. g. mati mi naroča, naj Vas prosim, da vzamete kakega kiparja in poizveste, kakšna je zadnja cena naj-

lepšega marmorja, zakaj imenovana dobrotnica hoče, da je najlepši. Težko mi je nadlegovati Vas, pa Gospod Vam bo povrnil. Prosim, da mi ceno čim prej sporočite, da se vemo ravnati.¹⁰⁴

10. sept. 1729, ji Pezzana v odgovoru na to pismo sporoča naslednje:

»Cena za zlato cekinov je 75 lir za miljar in nič manj. Kar zadeva stebre, sem šel sam v spremstvu strokovnjaka pogledat one pri Vinelliju kakor one pri Antoniju del Medico. Oboji so lepi in podobni. G. Antonio jih je ponudil po 34 dukatov za miljar, pa sta dva kosa, ki imata 11, oz. 12 čevljev dolžine, torej bi bilo treba precejšen kos odžagati. Vi- nellijevi so dolgi 10 čevljev in jih da po 32 duka- tov za miljar. So lepi in nič slabši od onih. Toliko, da se veste ravnati. Za kararski marmor, ki ga je bil kupil g. Robba, sem zvedel, koliko je dal zanj: 8 in pol dukatov za miljar.

Mislim, da ga je tudi Vam toliko zaračunal. Pro- sim, da porabite moje sporočilo, ne da bi povedali, kdo Vas je obvestil, ker se nočem osovražiti pri tistem g. Robbi. Nočem pa, da bi Vaša dobrotnica po krivici trpela škodo.

Glede tistega, kar bi se moralo odžagati pri ko- sih g. Antonija, mi je on dejal, da jih hoče pro- dati take kot so. Vinellijevi so debeli 17 unč, Antonijevi 18, dva pa sta tanjša.

Porabite ta obvestila zase, pa ohranite jih tajno.

P. S. Opozarjam še, da ima g. Antonio del Me- dico samo tri stebre in se ne more obvezati, da dobi še četrtega.«¹⁰⁵

Svakinja Marija Antonija mu odgovarja:

»Hvala za opozorilo glede g. Robbe; ne bojte se, nikomur ne povemo, ker Vam ne maramo na no- ben način delati neprilike.«

Naj kupi zlató cekinov in ga shrani, dokler se mu ne ponudi prilika, da ga pošlje, ker se ne mudi.

»Glede marmorja smo se odločili, da ga vzame- mo od g. Vinellija, ki naj ga hrani toliko časa za nas, dokler ne uredimo potrebnega.«¹⁰⁶

22. okt. 1729 piše Pezzana:

»Stebri imajo zaželeno mero. Če se med vožnjo pripeti nesreča, prodajalec ne prevzame odgovor- nosti, ker to ni v navadi. Pege so krasne. Kosi so štirioglati, zaokrogli jih mora tisti, ki jih kupi; zato se ne sme odbiti četrtnina, kakor pravi arhitekt v svojem pismu. Če hočete take, dobro, če ne, pa pravi prodajalec, da jih ne bo več hranil za Vas, temveč jih bo prodal, če se mu bo ponudila ugodna prilika. Čakal bo še na Vaš odgovor, potem pa nič več.«

¹⁰¹ Pismo v uršulinskem arhivu.

¹⁰² " " " "

¹⁰³ " " " "

¹⁰⁴ Pismo v uršulinskem arhivu.

¹⁰⁵ " " " "

¹⁰⁶ " " " "

Dalje pravi, da bo skušal dobiti od kakega pozlatarja recept, kako se dobro pozlati, in ga jim poslati. Takoj, ko mu sporoče, kako, jim pošlje onih 10 milijarov zlata. Stane 750 lir.¹⁰⁷

19. nov. 1729 sporoča:

»Strokovnjaki so pregledali vse štiri stebre in jih spoznali za lepe, dobre, perfektno v vseh delih. Mero prilagam tukaj, en steber za drugim.¹⁰⁸ Za vožnjo preskrbi kupec. Treba je paznje, da se ne pripeti nezgoda. Prosim, odločite se hitro, ker trgovec ne misli več čakati. Stebri stanejo 684.12 dukatov. 10 milijarov zlata stane 121 dukatov. Toliko v vednost in ravnanje.«¹⁰⁹

10. dec. 1729 piše Pezzana:

»Glede denarja za stebre in zlato naredite, kakor Vam je drago. Kar se mene tiče, nimam drugega interesa, kakor da napravim samostanu kako uslugo radi Vas. Dukat je vreden 6 lir in 4 solde, tako da je unghero prave teže vreden 3 dukate in pol ter 14 soldov. Mislim, da bo treba stebre vkrcati za Trst ter jih tam obdelati in zaokrogeliti. Tako bodo manj tehtali in jih bodo lažje pripeljali v Ljubljano. Sicer Vas pa zagotavljam, da v Benetkah ni lepših stebrov.«¹¹⁰

28. jan. 1730 piše:

»Pretekli teden sem prejel dvoje Vaših pisem, v enem izmed njih sem našel vrednostno pismo, ki mi z njim nakazujete pri g. Federigu Zinelliju 4994 lir, ki sem jih tudi prejel. Ko bo treba, bom iz tega plačal vse štiri stebre iz afrikanskega marmorja in onih 10 milijarov zlata z vsemi ostalimi stroški. O vsem bom položil natančen obračun. V svojem prejšnjem pismu z dne 10. jan. mi pišete, da se čudite, kako da nisem dobil pisma, ki ste mi ga poslali po nekem gospodu in ki je bilo v njem naročilo glede odprave stebrov. Toda jaz tistega pisma nisem nikoli videl in tudi ne tistega gospoda. Če še pride, se bom po tem ravnal, pač pa mi lahko še enkrat sporočite, kdaj in komu naj odpošljem stebre.«¹¹¹

Ker je bil Robba od kupčije s štirimi stebri iz afrikanskega marmorja odrinjen, je bil zavisten Lorenzu Pezzani, ki ga morda še iz kakega drugega razloga ni mogel trpeti. Saj vidimo iz Pezzanovih

¹⁰⁷ Pismo v uršulinskem arhivu.

¹⁰⁸ Pezzi quattro affricano della seguente misura:

	Lungheza	Largheza	grosseza
Un pezzo ... Oncie:	126	18½	18
Un altro pezzo ..	126	18½	18
„ „ „ „	126	18	18
„ „ „ „	120	17	16

Li sopradetti pezzi fanno miera: 22¾ piu oncie 474,30 al migliaro inportano Ducati ... 684 : 12.

¹⁰⁹ Pismo v uršulinskem arhivu.

¹¹⁰ „ „ „ „

¹¹¹ „ „ „ „

pisem, kako je bil Robba pri svojih kupčijskih poslih za oltar pod tajnim njegovim nadzorstvom. Falzificiral je pismo in ga poslal Pezzani, kot da je od matere Rozalije, prejšnje prednice samostana. Najbrž mu je očital kake nepoštenosti, nar kar je moral Pezzana silno užaljeno odgovoriti samostanu. Mati Rozalija mu je odgovorila dne 13. febr. 1730 in odločno zanikala, da bi bila pismo pisala ona.

»Priznam, da me je silno razburilo, ko sem čitala pismo, ki mi ga je izročila sedanja č. mati prednica, pisano dragi sestri materi Antoniji. Če bi bilo to res, bi pomenilo, da sem bila zelo nezaupljiva nasproti Vam ali prav za prav strašno nehvaležna, posebno če pomislimo, koliko truda smo Vam nakopali zaradi tistih štirih stebrov. Vaše dobrotljivosti ne bomo pozabili nikdar ne jaz, ne samostan. Za pričo mi je Bog in moja vest, da je pismo, ki ste ga povrnili, ponarejeno, stokrat ponarejeno in da ga jaz kot prednica nisem nikoli pisala. Zato Vam tisto pismo vračam, da se prepričate na lastne oči, da ni moja pisava, ko jo primerjate s temle pismom.

Res je toliko, da sem naročila, naj gre mornar ali prevoznik k Vam in naj Vam izroči pismo č. matere Antonije in da dobi 2 gld., dalje, da naj beneški kipar, oče nekega delavca v Ljubljani, dá naložiti stebre in jih prepeljati v Trst, ker se Vas nisem upala več nadlegovati. Bodite uverjeni, da mi nikdar ni prišlo na misel in da se tudi ne strinja z mojim vzvišenim stanom in rodbino, da bi pomislila kaj takega o Vaši osebi. Čeprav Vas ne poznam osebno, sem vendar slišala že veliko hvalevrednega o Vas. Prosim Vas torej, kakor je le mogoče prositi, da ne mislite kaj takega in verjamete mojemu zatrdilu, za čigar resničnost sem pripravljena tudi priseči. Ponavljam, da je tisto pismo ponarejeno, narekovala ga je nesramnost našega arhitekta, ki je šel v svoji vnemi za naš samostan predaleč. Upam, da mi bo Vaše plemenito srce po tem pismu rado odpustilo in da nam ostanete še vnaprej naklonjeni.«¹¹²

Hkrati mu je pisala tudi svakinja. mati Marija Antonija:

»Vaše pismo me je res užalostilo, ker sem vide-la, da ste užaljeni in da sem izgubila Vašo naklonjenost, ki je ne bom pozabila, dokler bom živa. Pa ko bi bila to vsaj zaslužila, toda pismo je bilo ponarejeno, pisala ga je slepa vnema našega arhitekta, kakor lahko razvidite iz priloženega pisma matere Rozalije, ki je bila takrat prednica. Prosim Vas torej, da nas ne zapustite in izpeljete stvar do

¹¹² Pismo v uršulinskem samostanu.

konca. Zatrjujem Vam, da Vas je ona vedno visoko čislala, kar Vam lahko izpriča ves samostan, zato je bilo vse potrto, ko so videle, da tako zaslužnega prijatelja...¹¹³

18. febr. 1730 je že prišel Pezzanov odgovor materi Antoniji:

»Zelo mi je žal, da Vam je bilo hudo, ko ste čitali moje zadnje pismo, toda Bog obrne vse tako, da je prav. Prosim Vas, da sporočite moje poklone prejšnji in sedanji materi prednici, hkrati pa mi naj oprostita, če v tej zadevi ne morem več sodelovati. Prosite ju, naj me odvežeta. Ne pišem jima v odgovor na njuna vljudna pisma, da še kaj ne poslabšam. Me boste že Vi opravičili. Čakam sporočila, komu naj izročim poverjeni mi denar. Prosim, da mi čimprej natančno sporočite, komu naj ga izročim. Ta Vaš arhitekt — najbrž ni mogel zaslužiti, kot je hotel, pri marmorju — je bil zelo predrzen, da ne rečem nesramen s tistim pismom. Takih ljudi se je treba várovati.«¹¹⁴

11. marca 1730 piše Pezzana poslednje pismo v tej zadevi:

»V Vašem vljudnem pismu z dne 22. febr., ki mi ga je izročil g. Pietro Lanza, ste mi naročili, naj

¹¹³ Pismo v uršulinskem samostanu.

¹¹⁴ " " " "

njemu izročim tistih 4994 lir, ki ste mi jih bili nakazali. Naročilo sem izvršil in si dal izstaviti pobotnico, ki Vam jo tukaj prilagam, za Vaše in moje kritje.¹¹⁵

Pripravljen sem na uslugo v vsaki drugi stvari, v zadevo marmornih stebrov pa se ne maram več mešati; spoznal sem, da je g. Robba, ker ni mogel zaslužiti, naščuval gospo mater prednico. Jaz sem samo hotel, da samostan ne bo oškodovan. Ker se nočem več izpostavljati slabim dejanjem g. Robbe, je bolje, da se umaknem. Stvar je sedaj v rokah poštenega človeka, ki bo delal z vnemo.«¹¹⁶

Ker je bil prvi načrt oltarja, ki ga je napravil Giovanni Fusconi, »neproporcioniran«, so dobri prijatelji mater prednico opominjali, naj ga dá izboljšati. Ker pa je stavbenika, ki je načrt napravil, ščitil grof Strassoldo, ni bilo tega lahko izvesti. S tozadevnim predlogom pri grofu Strassoldu niso dobro naleteli, zato je postala gospa ustanoviteljica nejevoljna in je dejala, da se ni zaobljubila postaviti oltar ravno v uršulinski cerkvi, da bo Bogu tudi ljubo, če naloži denar v kako drugo cerkev. Ona da takega nasprotovanja ne more prenesti, naj si torej samostan ne dela nikakega upanja.

¹¹⁵ Pobotnica v uršulinskem arhivu.

¹¹⁶ Pismo v uršulinskem arhivu.

(Dalje.)

PROVIZORNI REZULTATI POPISA PREBIVALSTVA

PRIKLJUČENIH OKOLIŠKIH OBČIN Z DNE 19. SEPTEMBRA 1935

LOJZE PIPP

V tretji številki preteklega letnika naše »Kronike slovenskih mest« smo v velikih obrisih navedli obseg, naseljenost in pomen na novo priključenih občin za naše mesto ter obljubili podrobnejše podatke o rezultatih popisa prebivalstva, ki se je takrat pravkar vršilo.

Mestni domovinski urad (odd. VIII.) je moral namreč zaradi pravočasne ugotovitve domovinstva vseh prebivalcev na novo priključenih občin izvršiti popis prebivalstva v vseh priključenih občinah; temu delu se je pridružil tudi mestni statistični urad (odd. I/5) z lastnim popisom hiš in stanovanj (glavni namen zgradbe, število nadstropij, starost poslopij, število stanovanj, lega stanovanja, higienska ureditev poslopij in stanovanj itd.), kmetske posesti (pravnega razmerja — lastnik, zakupnik uživalec — površine, števila zaposlenih oseb, števila domače živine in sadnega drevja ter posevkov) ter obrtnih in industrijskih obratov (pravnega razmerja — lastnik, zakupnik — obsega obratov, glavnih objektov produkcije, razporeditev in položaj zaposlenega osebja, števila in delovne

sile pogonskih strojev, površina obratnih prostorov itd.).

Vsa tovrstna dela je mestni statistični urad naslonil — kolikor so dopuščale razmere in razpoložljiva sredstva — na obrazce in izkušnje najnovejšega nemškega popisa prebivalstva, poklicov in obratov z dne 16. junija 1933.

Nerazumevanje majhnega števila prizadetih prebivalcev, pomanjkanje za tovrstne posle izvežbanih moči, nekatere manjše ovire internega značaja, predvsem pa silno primitivna in zamudna tehnika pri obdelavanju zbranega gradiva, so dela tako ovirala, da je mestni statistični urad mogel šele konec preteklega leta — vsaj provizorno — zaključiti prva dela pri popisu prebivalstva okoliških občin, ki se je pričel dne 21. oktobra preteklega leta.

Rezultati provizornega zaključka težavnih del pri popisu, ki prav za prav ni bil namenjen za statistična raziskovanja — odtod tudi zamuda — o številu, spolu, stanu in zaposlenosti prebivalstva posameznih okoliških občin, so naslednji:

M o š k i :

D o b a	Skupno število	poročeni vdovci ločeni	v %
21—25	202	16	7'92
26—30	260	111	42'69
31—35	264	210	79'55
36—40	214	196	91'59
41—45	154	136	88'31
46—50	126	113	89'68
51—55	92	84	91'30
56—60	84	83	98'81
61—65	50	50	100'00
66—70	31	31	100'00
71—75	20	18	90'00
76—80	10	10	100'00
81—85	6	6	100'00
86—90	1	1	100'00
91—95	—	—	—
96—99	1	1	100'00
Neznane starosti	1	—	?

Ž e n s k e :

D o b a	Skupno število	poročene vdove ločene	v %
16—20	215	2	0'93
21—25	249	66	26'51
26—30	293	166	56'66
31—35	261	209	80'08
36—40	204	170	83'33
41—45	167	143	85'63
46—50	143	121	84'62
51—55	92	77	83'70
56—60	86	73	84'88
61—65	60	51	85'00
66—70	34	29	85'29
71—75	29	26	89'66
76—80	26	23	88'46
81—85	5	5	100'00
86—90	5	4	80'00
91—95	—	—	—
96—99	—	—	—
Neznane starosti	2	—	?

Starostna razdelitev prebivalcev Zgornje Šiške v otroško (do dopolnjenega 6. leta), v šoloobvezno (od pričetega 7. do dopolnjenega 14. leta), v polpridobitveno (od pričetega 15. do dopolnjenega 20. leta), v pridobitveno dobo (od pričetega 21. do dopolnjenega 64. leta) in zopet v nepridobitveno dobo (doba ostarelosti, t. j. nad 65 let starosti) je bila na dan 19. septembra 1935 naslednja:

0 — 6		7 — 14		15 — 20		21 — 64		65 in več		Skupaj	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
absolutna števila											
319	337	434	419	237	265	1437	1542	79	114	2506	2677
relativna števila (v %)											
12'73	12'59	17'32	15'65	9'46	9'90	57'34	57'60	3'15	4'26	100'00	100'00

V starosti, ki pride običajno lahko v poštev za žentev, oziroma možitev (pri moških od 20. do 50. leta, pri ženskah pa od 15. do 50. leta) je bilo 19. septembra 1935 1220 moških in 1532 žensk, kar predstavlja

48.68% vsega moškega in 57.32% vsega ženskega prebivalstva Zgornje Šiške. Če pa vzamemo isto razdobje, t. j. od 20.—50. leta tudi pri ženskah, dobimo le 1317, t. j. 49.29% žensk.

Absolutno in relativno število poročenih in neporočenih (samskih, vdovelih in ločenih) prebivalcev gornje starostne skupine (t. j. za moške od 20.—50. leta, za ženske pa od 15.—50. leta) je bilo sledeče:

SPOL	Poročeni	v %	Neporočeni	v %	Od neporočenih					
					samskih	v %	vdovelih	v %	ločenih	v %
Moški	772	63'28	448	36'27	438	35'90	6	0'49	4	0'33
Ženski	832	54'31	700	45'69	655	42'75	31	2'02	14	0'92
Skupaj	1604	58'28	1148	41'72	1093	39'72	37	1'34	18	0'66

Popisanih dojenčev (rojenih od 20. IX. 1934 do 19. IX. 1935 je bilo 19. septembra 1935 v Zgornji Šiški 91 (42 dečkov in 49 deklic). Legitimacije rojstev pri tem popisu nismo navajali, zato odpadejo tovrstni podatki.

Število prebivalstva ženskega spola v rodilni dobi, t. j. od 15.—50. leta, je znašalo 19. septembra l. 1935. 1532 ali 57.23% vsega števila žensk. Od teh je bilo 837 (t. j. 54.31%) poročenih. Če upoštevamo vse, to je tudi neporočene ženske od 15.—50. leta, katerih število znaša, kot je že rečeno, 1532, se je rodilo na 100 žensk skoro 6 (5'940) otrok; v tem številu so iz že navedenega razloga seveda všteti tudi nezakonski otroci.

II. STATISTIKA POKLICOV IN SOCIALNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA

Razdelitev prebivalstva Zgornje Šiške po pridobitnih skupinah in razporeditvi je v teh skupinah bila dne 19. sept. 1935 — po navedbah prizadetih — naslednja:

		moški	ženske	
A) Poljedelstvo, gozdarstvo in ribarstvo	samostojni	65	30	
	domača pomoč	21	33	
	uradniki in nameščenci	—	—	
	delavci	2	6	
	služinčad	38	44	
		126	113	239
	B) Industrija in obrt	samostojni	107	4
domača pomoč		9	—	
uradniki in nameščenci		12	1	
profesionisti		420	66	
vajenci		78	27	
delavci		134	109	
služinčad		8	6	
	768	213	981	
C) Trgovina, promet in gostilniški obrati	samostojni	20	28	
	domača pomoč	—	2	
	uradniki in nameščenci	66	26	
	profesionisti	25	28	
	vajenci	6	5	
	delavci	2	2	
	služinčad	9	17	
	128	108	236	

		moški	ženske	
Č) Javni nameščenci (vklj. monopoli)	uradniki in nameščenci (s poduradniki in služitelji)	206	19	
	profesionisti	72	—	
	delavci	45	35	
		323	54	377
D) Svobodni poklici	samostojni uradniki in nameščenci	4	2	
		3	1	
		7	3	10
E) Vojska in mornarica Orožniki	častniki	1	—	
	podčastniki	—	—	
	častniki	—	—	
	podčastniki	3	—	
		4		4
F) Rentniki in upokojeanci	uradniki in nameščenci	33	11	
	nižji uslužbenci	23	14	
	delavci	11	27	
		67	52	119
G) Zasebniki		25	104	
		25	104	129
H) Razni drugi poklici in zaposlitve		27	63	90

Gospodinjstvo kot poklic je navedlo 899 gospodinj s 33 člani domače pomoči (vse ženske).

V Zgornji Šiški je bilo torej v dobi popisovanja 1937, t. j. 37.37% prebivalcev, ki so bili zaposleni v raznih poklicih, 248, t. j. 4.79% prebivalcev, ki niso imeli nobenega poklica (zasebniki in rentniki), 153, t. j. 2.95% prebivalcev brez posla tzv. »bp«, ter 2845, t. j. 54.89% prebivalcev, ki so bili brez pravega poklica ter so živeli v gospodinjstvih zgoraj navedenega prebivalstva.

III. STATISTIKA BREZPOSELNOSTI

Podatki o brezposelnih (tzv. »bp«), ozir. onih, ki so sicer zaposleni, toda ne v poklicih, za katere so kvalificirani (tzv. »b«), so naslednji:

»bp«	»b«		
moških	žensk	Skupine poklicev	moških žensk
—	—	Poljedelstvo	— —
—	—	Gozdarstvo in ribarstvo	— —
1	—	Rudarstvo	— —
3	—	Industrija kamenja in zemlje	1 —
17	—	„ železa in kovin	6 —
—	—	„ glasbil in igrač	— —
—	—	„ kemična	— —
—	—	„ tekstilna	— —
—	—	„ papirja	— —
12	—	„ usnja	1 —
17	—	„ lesa	4 —
1	—	„ živil	1 —
3	9	„ oblačil	2 3
15	—	„ stavbna	1 —
—	—	„ grafična	— —
—	—	Gledališče in glasba	— —

»bp«	»b«		
moških	žensk	Skupine poklicev	moških žensk
—	—	Gostinski obrati	— —
4	—	Promet	— —
—	4	Služinčad	— —
32	5	Delavci (nekvalificirani)	2 —
2	—	Strojniki in kurjači	1 —
11	8	Zas. in trg. nameščenci	1 —
1	—	Tehnični uradniki	— —
1	1	Drugi nameščenci	— —
2	3	Dijaki	— —
1	—	Drugi poklici	— —
123	30		20 3

IV. ŽIVLJENJSKA SILA DRUŽIN PO GLAVNIH PRIDOBITNIH SKUPINAH¹

Podatki glede števila vseh živečih potomcev (otrok — neglede na starost) v posameznih družinah, so za glavne pridobitne skupine naslednji (števila v prvi vrsti se nanašajo na družine zaposlenih, v drugi na družine tztv. »b«, v tretji pa na družine tzv. »bp«):

Število otrok	Polj. gozd. in ribar.	Industrija in obrt	Trgov. promet in gost. obrati	Javni uslužb. (vklj. monop.)	Svobodni poklici	Vojska in mornarica	Rentniki in upokojeanci	Razni	Skupaj	Celokupna vsota	v %
brez	8	71	16	43	1	—	18	43	200		
	—	3	—	—	—	—	—	—	3		
	1	15	—	—	—	—	—	—	16	219	18.25
1	20	127	20	80	1	2	24	12	286		
	1	5	1	—	—	—	—	—	7		
	—	14	—	1	1	—	—	1	17	310	25.83
2	23	122	19	69	—	1	10	6	250		
	1	3	—	—	—	—	—	—	4		
	1	10	2	—	—	—	—	1	14	268	22.33
3	15	60	7	54	—	—	4	8	148		
	—	5	—	—	—	—	—	—	5	153	12.75
4	5	40	8	29	1	1	8	4	96		
	—	1	—	—	—	—	—	1	2		
	—	5	1	—	—	—	—	1	7	105	8.75
5	8	17	2	28	—	—	4	1	60		
	—	7	—	—	—	—	—	—	7	67	5.58
6	9	13	2	8	—	—	5	1	38		
	—	2	—	—	—	—	—	—	2	40	3.33
7	2	6	—	4	—	—	4	—	16		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	1.34
8	4	3	1	—	—	—	1	—	9		
	—	1	—	—	—	—	—	—	1	10	0.84
9	2	1	—	5	—	—	—	1	9		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	0.75

¹ Vsota družin tega poglavja se zato ne sklada z vsoto družin, izkazanih pri hišah, ker smo pri temu štetju upoštevali tudi vdovce in vdove — posebno starejše (n. pr. preužitkarje itd.) — z ali brez otrok, ki stanujejo kot podnajemniki pri družinah, katerih pri popisu hiš nismo posebej izkazovali.

Število otrok	Polj. gozd. in ribar.	Industrija in obrt	Trgov. promet in gost. obrati	Javni uslužb. (vklj. monop.)	Svobodni poklici	Vojska in mornarica	Rentniki in vpokojenci	Razni	Skupaj	Celokupna vsota	v %
10	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0.08
11	1	1	—	—	—	—	—	—	2	2	0.17
12 in več	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	98	461	75	320	3	4	78	76	1115	1200	100 %
	2	12	1	—	—	—	—	1	16		
	2	59	3	1	1	—	—	3	69		

Če pomnožimo število zakoncev s številom otrok, lahko izračunamo, da prideta povprečno na vsak zakon po dva (2/17) otroka.

V teh številih so vštete obstoječe družine kakor tudi ostanki po smrti ali po sodišču ločenih družin. Na žalost nam slični podatki od poprej niso poznani, zato nam je primerjanje tovrstnih podatkov onemogočeno.²

² Nemčija ima za zadnji popis prebivalstva in poklicev z dne 16. junija 1933 v svojem statističnem letopisu (Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1935, Berlin 1935) naslednje tovrstne podatke: od skupnega števila vseh zakonov (torej vključno vdovelih in ločenih), ki je znašalo omenjenega dne 17,195.825, je bilo 50.88% zakonov brez otrok, 24.71% z enim, 14.02% z dvema, 5.94% s tremi, 2.54% s štirimi in 1.91% vseh zakonov z več kot štirimi otroki pod 16 let. Po teh podatkih ne pride na posamezen zakon niti eden (približno 0.92%) otrok.

V. STATISTIKA HIŠ IN STANOVANJ

Podatki o številu in higijenski ureditvi hiš in stanovanj so za Zgornjo Šiško naslednji:

Vrsta objektov	Š t e v i l o																						
	naseljenih objektov							stanovanj		sobnih stanovanj							Število stanujočih družin	kuhinj	kopalnic	poselskih sob	sob	gospodars. poslopj (z hlevi)	hlevov (samostoječi)
	zgrajenih		Skupaj	prtičnih	visoko-prtičnih	eno-nadstrop.	dvo-nadstrop.	naseljenih	nenaseljenih	sob s šteditilnikom	eno-sobnih	dvo-sobnih	tri-sobnih	štiri-sobnih	več sobnih								
	pred	po																					
1. 1918.																							
Hiše	285	293	578	364	111	101	2	1139	35	125	486	352	146	45	20	1174	1074	1048	57	64	—	137	73
Barake	3	19	22	22	—	—	—	19	1	2	16	2	—	—	—	20	20	18	—	—	—	1	—
Objekti, ki niso namenjeni za stanovanja (šole, tovarne skladišča itd.)	5	4	9	3	—	3	3	12	—	—	6	3	3	—	—	12	13	15	5	2	39	2	—
Nedodelane hiše	—	14	14	—	5	8	1	1	34	1	13	17	3	1	—	35	—	34	9	—	1	—	—
Skupaj	293	330	623	389	116	112	6	1171	70	128	521	374	122	46	20	1241	1107	1115	71	66	40	140	73

Razen izkazanih objektov je bilo v Zgornji Šiški še 1 naseljen vagon, 30 skladiščnih poslopj in delavnic, 3 garaže, 1 remiza, 1 gasilni dom, 3 opekarne, 1 mlin, 4 tovarne in 24 drugih manjših objektov (čebelnjakov, zidanih prodajaln itd.).

Glede higijenske ureditve stanovanjskih objektov Zgornje Šiške so pa podatki naslednji:

kanalizacijo ima samo 1 hiša,
plinsko napeljavo ima prav tako le 1 hiša,
električno razsvetljavo, oz. pogon ima 871 objektov,
vodovodno napeljavo ima 113 objektov in 182 stanovanj.

Podrobni podatki obrtne in poljedelske statistike Zgornje Šiške slede, kakor hitro bo mestni statistični

urad izvršil dela na definitivnem štetju, ozir. popisu prebivalstva.

¹ Ob tej priliki vljudno prosimo naše čitatelje, da skico novega tlocrta Velike Ljubljane, sestavljeno na podlagi prvih časopisnih vesti in objavljeno na 245. strani tretje številke preteklega letnika naše revije popravijo tako, da odpade na severni strani meje (neposredno pod napisom »Kleče«) nekakšni enakokraki trikotnik, katerega hipotenuza je lahka krivulja, ki se začneja ob prejšnji meji med občino Ježice in Zgornje Šiške ter veže drugo kateto tako, da nastane že opisani enakokraki trikotnik, ki je ostal še pri občini Ježici.

OZNAČBA LJUBLJANSKEGA VREMENA

M A R J A N Č A D E Ž

Uvod

Ljubljana leži na južnem delu Vzhodnih Alp, v kotlini, obdani od bolj ali manj visokih hribov. Ta lega in bližina morja dajeta ljubljanskemu vremenu poseben značaj pestrih, pogosto zelo zanimivih vremenskih oblik.

Vse mnogoštevilne vremenske pojave, opazovane v Ljubljani, moremo prištevati k sedmim sledečim tipom:

1. anticiklonski tip,
2. severni tip,
3. vzhodni tip,
4. zahodni tip,
5. južni tip,
6. ciklonski ali depresijski tip in
7. nevihtni tip.

Določajo jih vetrovi v vodoravni in navpični smeri pri tleh in v višinah. Z njimi, s sestavami po dveh ali več tipov ter s prehodi enega tipa v drugega moremo označiti vsak dan, v katero skupino spada. Poleg tega so potrebni podatki, če hočemo poznati značaj ljubljanskega vremena, koliko dni v mesecu, letnem času ali letu nastopa ta ali oni vremenski tip ter kolikokrat prehaja v tega, kolikokrat v onega. S tem je kvalitativno določen značaj ljubljanskega vremena in zato si hočemo v prvem delu tega sestavka ogledati potek vremena v posameznih tipih ali sestavkih, v drugem pa značilnejše prehode enega vremenskega primera v drugega in vremensko napoved, določeno na podlagi opazovanja 5 letne dobe. Opazovanja in vsi pozneje navedeni podatki se nanašajo na dobo od 1. septembra leta 1930. do 31. avgusta 1935. leta.

Ker vpliva na vreme kraja vremenska situacija njegove najširše okolice, je potrebno, da si ogledamo najprej vzroke in razvoj vremenskih izprememb na širšem območju.

Solnce neenakomerno segreva naša tla in zrak nad njimi. Zato vzbudi premikanje zračnih plasti, ki povzročajo izpremembe vremenskih elementov: temperature in pritiska zraka, vlažnosti, oblačnosti, padavin in vetrov.

Za lažje opazovanje vremenskih pojavov in njih zvez na širšem ozemlju se poslužujemo vremenskih kart. To je zemljevid, na katerem ima vsak važnejši kraj zabeleženo ob določenem času, n. pr. ob 7. uri zjutraj, temperaturo in pritisk zraka, oblačnost neba in veter. Kraji, ki ne leže ob morju, zapisujejo, kakor je znano, oni pritisk, ki bi ga imeli, če bi ležali ob morju. Ta redukcija je potrebna, saj bi drugače morali upoštevati pri vsakem kraju z ozirom na pritisk še njegovo absolutno višino. Pogled se poenostavi še s tem, da se zveže n. pr. kraje z enakim zračnim tlakom s črtami, imenovanimi izobare.

Ko imamo tako vremensko karto, vidimo, kakor nam kažeta sliki št. 1. in 2., da potekajo izobare v najrazličnejših smereh, ene so močno zakrivljene in tvorijo na karti zaključene kroge, druge potekajo skoro premočrtno, nikoli se pa ne zgodi, da bi se ena razcepila v dve. Na vremenskih kartah najdemo navadno kraje, okoli katerih se kopičijo izobare v oblik

krogov. V središčih je zračni tlak ali najnižji ali najvišji od okolice. Območje okoli najnižjega pritiska imenujemo barometrski minimum, barometriška depresija ali ciklona, območje okoli najvišjega zračnega pritiska pa barometrski maksimum ali anticiklona. To sta dva glavna sistema barometriških krivulj in zato si jih hočemo malo natančneje ogledati.

Na zemeljskem površju je v ciklonah zrak v splošnem redkejši kot v anticiklonah. Razumljivo je tedaj, da silijo zračne mase pri tleh v središče ciklone. Tako se premika zrak, toda ne naravnost proti središču, ampak radi vrtenja zemlje, malo v stran. Vetrovi dobijo v cikloni vrtinčasto obliko in ta vrtinec se vrtil na severni polobli v obratni smeri urnega kazalca, na južni pa v isti. Ta pritekajoči zrak prihaja iz središča anticiklone. Kakor ne priteka zrak naravnost v središče depresije, tako tudi ne izteka iz barometriškega maksima naravnost. Tudi tu ima obliko spirale. Smer vetrov v tem vrtincu je na severni polobli enaka, na južni pa obratna vrtenju urnega kazalca.

Vidimo tedaj, da izteka iz anticiklone zrak proti cikloni in sili po zakrivljeni poti v njeno središče. Ko pride do tja, se začne dvigati, saj na njegovo mesto pritiska nov zrak, prihajajoč iz anticiklone. Pri dviganju se začne zrak, radi nižjega zračnega pritiska v višini, ohlajati in ohlajene vodne pare se kondenzirajo v oblake, nositelje padavin. Tako nastane kroženje vodnih mas. Pri tleh torej pihajo vetrovi iz maksima v minimum, v visokih legah pa, kot nujna posledica tega pojava, ravno v obratni smeri. Na podlagi tega in ker se v ciklonah zrak dviga, v anticiklonah zrak pada in se radi višjega pritiska v nižjih legah pri tem segreva. Tako imamo v središčih depresij slabo deževno vreme, v središčih barometriških maksimov jasno ali pozimi megleno, vmes, t. j. med obema središčema, pa pihajo bolj ali manj močni vetrovi, ki povzročajo najrazličnejše tvorbe oblakov in oblike vremena. Glede razvoja vremena je zanimivo in važno, da se premikajo ciklone na severni polobli v smeri od zahoda proti vzhodu in le izjemoma obratno.

Ciklone in anticiklone delimo po njihovem postanku v dinamične in termične. Postanek dinamičnih nam še do danes ni dobro poznan; vendar je vzrok njihovega postanku mešanje mrzlega polarnega zraka s toplim tropskim; nastopijo vetrovi, ki povzročajo na določenem mestu nižanje, na drugem višanje zračnega pritiska. Tako nastanejo anticiklone in ciklone radi vetrov, torej dinamično. Pri drugem, termičnem primeru, pride do tvorbe maksimov in minimov radi ohlajevanja odn. segrevanja zemeljskih tal in in bližnjih zračnih plasti. Kjer se zrak ohlaja, se zgošča in ker ga radi tega v višjih plasteh zmanjkuje, se tam domesti z novim, ki pride iz okolice. Tako dobimo anticiklono. Termični postanek ciklone je mogoč tam, kjer se zrak segreva. Pri segrevanju se namreč redči in posledica tega pojava je znižanje zračnega tlaka nad takim območjem. Pojav termičnih maksimov in minimov se večkrat opaža. Pozimi n. pr. se drže nad kontinenti anticiklone radi močnega izžarevanja tudi po nekaj tednov.

Ne bomo se več mudili pri opisu vremena v ciklonah in anticiklonah ter njih postanku, ker nam za uvod to, kar smo spoznali, popolnoma zadostuje. Natančnejšega pregleda vremenskih razmer v teh dveh in nekaterih drugih izobaričnih razpredelbah se pa hočemo lotiti, v kolikor bo potreba, pri spoznavanju vremenskih tipov, katerim pripada Ljubljana.

I. OPIS TIPOV

V tem odstavku si bomo ogledali, kakšno vreme prinašajo Ljubljani 1.) posamezni vremenski tipi in 2.) sestave po dveh ali treh tipov skupaj. Pri tem se ne bomo ozirali na dneve, ko prehaja en tip v drugega, ker to je namen prihodnjega oddelka.

1. Anticiklonski tip

Poleti. Ob solnčnem vzhodu, ko je zelenje pokrito s precej močno roso, je nebo jasno, deloma ali popolnoma pokrito s slabimi meglenimi oblaki, ali pa leži nad Ljubljano megla. Temperatura more biti nizka, (še pod 10 stopinj C) ali visoka (nekako do 18 stopinj C). Barometer stoji običajno nad normalo. Z dviganjem solnca in s tem temperature se začne oblačnost neba odn. megla porazgubljati in ob deveti uri zjutraj se navadno jutrnja megla ali oblačnost porazgubi.

Čez dan se temperatura dviga in začno se pojavljati drugi oblaki, povzročeni od dnevnega segrevanja tal. Ti oblaki zavzemajo višine nekako od 2000 do 3000 m in se drže obzorja, predvsem pa planin; nad Ljubljano se le izjemoma razvijejo. Oblike so okrogle in zavzemajo majhne prostore. Ob maksimalni dnevni temperaturi je stopnja njihovega razvoja največja. Z večerom začno izginjati in se kmalu pred nočjo popolnoma posuše. Omenjeni oblaki se razvijajo samo po robovih in sta čez dan z njimi prekriti kvečjemu dve desetini neba. Pripeti se včasih, da zadobi razvoj malih oblakov z večerom moč in se radi tega zvečer nebo za nekaj časa precej naoblači.

Planine so v takih dneh čiste in oblaki so le okoli njih. Ozračje je srednje čisto tako, da se Kamniške planine razmeroma dobro vidijo.

V dneh tega tipa izkazuje barometer enolično valovanje, včasih — le izjemoma — tudi padanje ali dviganje.

Na opisani način navadno potekajo dnevi, kadar imamo v Ljubljani anticiklonski tip, vendar se nekateri dnevi, to je največ oni ob nastopu ali koncu tega tipa, malo razlikujejo od opisanega. Radi vztrajnosti vremenske situacije prejšnjega tipa more namreč biti nebo prekrito za nekaj ur z drugimi oblaki.

Temperatura je radi jasnih dni nad normalo, kakor nam tudi pokaže slika 3. Iz petletne dobe od 1. septembra l. 1930. do 31. avgusta leta 1935. so sestavljeni diagrami, ki nam pokažejo, za koliko se je povprečno razlikovala temperatura kakega tipa v določenem mesecu od povprečnega stanja temperature tistega meseca. Na pr. avgusta je bilo ozračje v anticiklonskem tipu povprečno za 2.4° C toplejše od povprečne temperature tega meseca. Zadnja krivulja na sliki podaja povprečno toploto vsakega meseca v omenjeni dobi.

Pozimi. V tem letnem času zasledimo tri primere:

1. Nad Ljubljano leži ves dan megla; njena spodnja meja sega ali čisto do tal ali nekaj metrov višje;

zgornja meja zavzema različne višine in pride do 1500 m. Iz take megle v gotovih prilikah rosi droban dež odn. prši lahek sneg. Nad njo je nebo jasno in temperatura v višinah višja (toplotni obrat).

2. Nad nami se razprostirajo v višini 500—2000 m srednje debeli, močno megleni oblaki. Pod to enolično plastjo je ozračje zelo megleno ter se niti ne vidijo Kamniške planine. Ti oblaki so istega izvora kot megla, kajti vzrok njihovem postanku je prav tako nočno ohlajevanje. Ko se začne situacija izpreminjati, se začno nizki oblaki tanjšati — trgati in se razmeroma hitro posuše.

3. V zadnjem primeru imamo v Ljubljani jasne dneve, ko nastopa kvečjemu jutrnja megla. Navadno je hladno, kajti taki dnevi nastopajo često po vzhodnih vpadih mrzlega zraka. Radi mraza in suhega ozračja je megla slabotna in ni več sestavljena iz vodnih kapljic kot v prvem primeru, temveč iz snežnih kristalov, svetlikajočih se v solncu. Ozračje je mirno in večkrat brez najmanjšega oblaka.

Pomladi in jeseni. V teh dveh letnih časih poteka vreme deloma podobno zimskemu, deloma poletnemu. Radi večje vlažnosti in hitrejšega padanja temperature z višino spomladi, se pomladansko vreme loči od jesenskega: jeseni so megle pogostejše in dnevna oblačnost znatno slabše razvita kot spomladi.

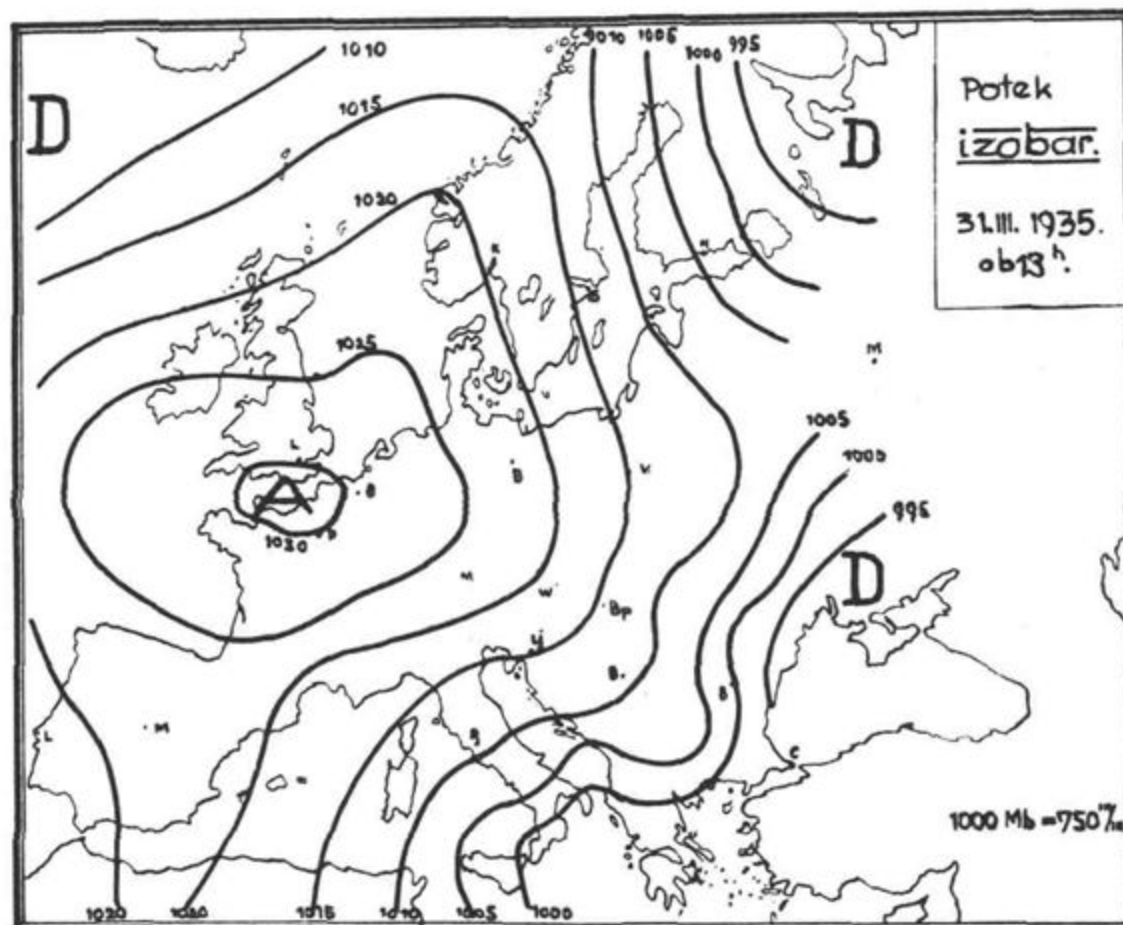
S tem je podan potek vremena v tem tipu in kakor se vidi, je za anticiklonski tip značilno padanje zračnih mas in mirovanje zraka v vodoravni smeri.

Največ opisanih dni imamo v februarju, najmanj v aprilu. Kako je v ostalih mesecih, nam pokaže sl. 4. Tam vidimo za vsak tip, v koliko dneh se je pojavil povprečno vsak mesec v petletni dobi.

V opisanih dneh leži nad Ljubljano področje visokega zračnega pritiska, kadar se pa pojavlja »nočna« oblačnost, leže naši kraji na robu anticiklone.

2. Severni tip

Vreme, ki ga prinaša Ljubljani severni tip, ne izkazuje glede oblačnosti neba dosti razlik med posameznimi letnimi časi. Čez dan pihajo pri tleh vetrovi iz severnih strani, v oblakih iz severovzhodnih

Sl. 1. Primer izobarične situacije za severni tip

do severozahodnih. Nebo je navadno le deloma pokrito z lepimi visokimi oblaki nad 3000 m in večkrat z najvišjimi, mrežastimi. Navadni dnevni pojav so nižji okrogli oblaki, podobni nevihtnim, ki jih je največ na severnem delu Ljubljane okoli planin. Posebno poleti se njih razvoj z dnevom pospeši, tako da niso izključene kratkotrajne, lokalne padavine. Pri tem tipu se pozimi često opazuje značilen pojav, da nastopajo padavine iz jasnega neba, da torej ne potrebujejo za svoj postanek oblaka.

Pojavlja se najčese februarja, marca in avgusta, v jeseni, posebno novembra, pa se pojavlja redkokdaj.

Zračni tlak je na severu in zapadu Ljubljane višji, na jugu nižji ko v Ljubljani sami. Zato leži navadno nad Anglijo anticiklona, ki sega s svojim robom k nam. (Slika 1.)

3. Vzhodni tip

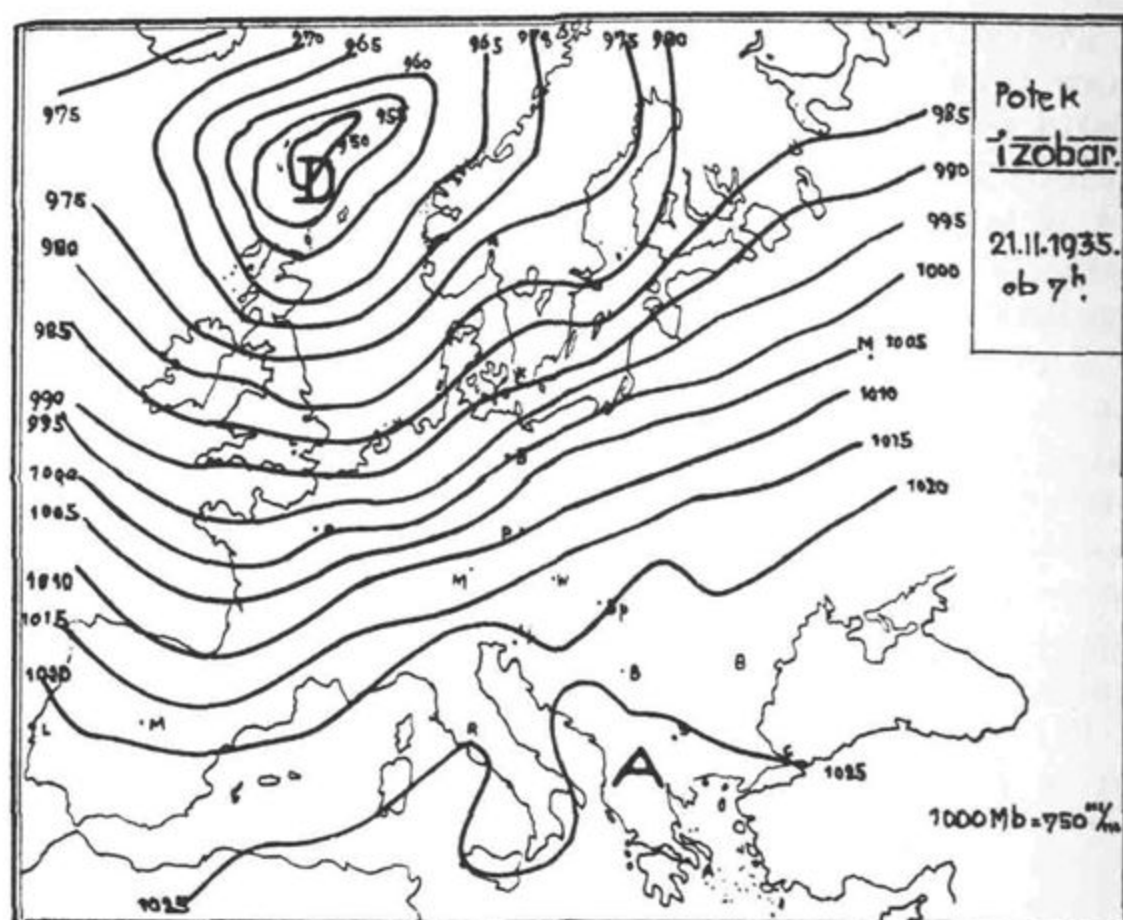
Kakor je bilo za severni tip značilno premikanje zračnih mas iz severnih strani, je za vzhodni tip značilno premikanje iz vzhodnih. Zrak piha od severovzhoda do jugovzhoda. Ker nastopa v splošnem premikanje le v vodoravni smeri in le mestoma odn. nebitveno v navpični smeri navzgor in ker prihaja zrak iz kontinenta, nam prinašajo te vrste vzhodni vetrovi suho vreme brez padavin. Nad Ljubljano se podijo suhi megljeni oblaki, podobni so meglam in se drže višin od 1400—2000 m. Padavin ne prinašajo, čeprav se včasih »grozeče« nakopičijo na kakem kraju. Vendar pa morejo oddati nekoliko svoje vode planinam, kajti tam so prisiljeni k dviganju in s tem k ohlajevanju. Tako dobijo pozimi Kamniške planine v dneh, ko imamo tu razmeroma lepo vetrovno, vzhodno vreme, včasih sneg. Omenjeni nizki oblaki so običajno megljenih obrisov in jih bolj ali manj hitro razžene vzhod, nakar nastopi jasno vreme istega tipa, kajti še vedno imamo vzhodne vetrove. V gotovih primerih se »vzhodni« oblaki zoblakujejo v enolično vodoravno plast. Leže nad ljubljansko kotlino, dobe ostro zarisane konture, ki nakazujejo valovanje zračnih plasti v onih višinah, v katerih se razprostirajo. To vreme prinaša v splošnem hlad in ga imenujemo burjo.

Ker se premika zrak iz vzhodnih strani, je seveda na vzhodu več zraka. In res izobare potekajo vzporedno z Jadranskim morjem tako, da leži vzhodno od nas, večkrat tudi nad Rusijo, barometriški maksimum.

4. Zahodni tip

Zahodni tip nam ustvarjajo vetrovi, pihajoči v oblakih in pri tleh iz severozahodnih do jugozahodnih smeri. Tudi ti vetrovi so suhi, kajti svojo vlago oddajo radi Alp, ki jih morajo preiti, že poprej. Prinašajo nam navadno lepe oblake v višjih legah nad 3000 m, tanke in podobne ovčicam. V splošnem je to vreme suho in toplejše od vzhodnega, le v maju in oktobru prinese s seboj dosti hlada. Kadar je smer vetra v oblakih blizu jugozahodni smeri, so oblaki težki, nizki in imajo v sebi že precej vlage. To vreme se že močno približa južnemu in je težko zaslediti pravo mejo med obema. Ob prvem nastopu tega vremena je navadno najbolj oblačno, vendar je brez padavin.

Zahodni vetrovi so v splošnem iz vrtinca depresije, ki leži kje na severnih do severovzhodnih krajih Ljubljane.

Sl. 2. Primer izobarične situacije za južni tip

5. Južni tip

Poleg vzhodnega tipa je za Ljubljano zelo značilen južni tip. Tega karakterizirajo južni vetrovi v oblakih in pri tleh pihajoči iz jugovzhodnih do jugozahodnih smeri. Zračne mase prihajajo iz toplih morskih krajev ter prinašajo zato s seboj dosti vlage in topline. Navadno je jutro jasno ali leži nad Ljubljano megla, ozračje je mirno. Megla hitro izgine in že se opazijo nizki oblaki, ki jih žene precej močan južni veter. Čez dan se ti oblaki zelo izpreminjajo, bodisi v obsežnosti, bodisi v višini. Zjutraj segajo najnižje tudi do 1000 m, čez dan se pa dvignejo lahko za več ko 100 m. Prav tako se čez dan debelijo na različnih krajih v višino in širino. Pri tleh začne pihati kmalu dopoldne močan jug. Ta prinese s seboj mnogo toplote in napravi ozračje soparno. Zanimivo je, da je pri izrazitem jugu čez dan v Ljubljani nebo jasno, le malo oblakov se podi proti Gorenjski in Kamniškim planinam, kjer se kopičijo. Če vremenska situacija še ni ugodna za izpremembo, se v mnogih primerih ozračje pozneje zvečer pri tleh zopet umiri, dočim piha v višinah jug tudi ponoči. V opisanih dneh se čez dan radi pojavljajo najvišji kristalni oblaki v obliki dolgih niti. Zračni tlak se enakomerno zmanjšuje. Značilno za ta brezpadavinski jug je, da se Kamniške planine zavijejo v oblake in če so oblaki dosti nizki, dobi tudi Krim Ljubljančanom znano »kapo«.

Na severu k zapadu leži v takih dneh depresija, katere vpliv sega od naših krajev še daleč na jug. Pri nas in bolj proti jugu je zračni tlak relativno visok. Južni vetrovi odnašajo s seboj zrak in posledica tega je padanje barometra. (Slika 2.)

6. Depresijski ali ciklonski tip

Poleti. K temu tipu prištevamo navadno deževno vreme. Nizke megle se dotikajo Grada in Golovca, dež pada precej enakomerno in skoro neprekinjeno ves dan. Večkrat se ne loči radi močne megle meja med oblaki in meglami, tako da je vse obzorje zastrto v deževje in megle. Kaplje dežja so srednje debele in dež ne pada v obliki nalivov.

Pozimi. Razlika med zimskim in poletnim vremenom tega tipa je v tem, da navadno nastopi mesto dežja sneg. Snežne padavine pa dajejo temu tipu nekoliko drugačen izraz. Nimamo nobenih megla, pač pa je vse nebo popolnoma enolično prekrito s sivino, brez kontur in z meglo, povzročeno od padajočih snežink.

Značilno za to vreme je: 1.) da se dviga zrak navzgor na širšem območju pri nas in v okolici in 2.) da v vodoravni smeri ni pri tleh ne v višinah bistvenih, to je močnejših vetrov. Deževno vreme poleti ohladi ozračje in je tedaj temperatura pod normalnim stanjem, pozimi pa pada sneg pri temperaturi blizu 0 stopinj C in je zato ozračje toplejše kakor normalno.

Pri nas nahajamo relativno nizki zračni pritisk in se v vodoravni smeri le malo izpreminja. Centrum depresije je ali pri nas ali navadno južneje.

7. Nevihtni tip

K najlepšim vremenskim dnevom pripadajo dnevi iz tega tipa. Pojavljajo se izključno le v toplih mesecih in njih potek je takle:

Jutro je jasno ali nebo enolično prekrito z oblaki, znanimi iz prvega primera. Iz te nočne oblačnosti more pasti celo malo dežja, ki ne izda dosti, omenjena oblačnost se kmalu dopoldne porazgubi. Ozračje je mirno v oblakih in pri tleh. Že pred deseto uro se

pojavijo oblaki in to najraje v bližini hribov in planin. Začno se gostiti, večati in debeliti, na spodnjem delu postajajo temnejši in dobijo sčasoma vodoravno podlogo, razprostirajočo se v višinah nekako od 1300 do 3000 m. V višinah jih obdajajo lepe majhne glavice, katerim dajejo solčni žarki bleščečo belo barvo. Ti oblaki so nositelji neviht in njih razvoj je najmočnejši nekako ob maksimalni dnevni temperaturi. Nevihte se vrste druga za drugo in to na različnih mestih. Svojestvo neviht je, da se na določenih mestih najraje razvijajo, na drugih zopet težje. Tako zajamejo Ljubljano nevihte iz tega tipa bolj malokrat. (Diagram števila neviht je določen z dnevi, ko so se sploh kje v bližini razvijale omenjene nevihte.) Bistvenih, entonih vetrov v teh dneh ni in pihajo le vetrovi, vzbujeni po nevihtah. Z večerom se ozračje iznova umiri in na nebu opazujemo kvečjemu še oblake — ostanke neviht. Ti dnevi dajo Ljubljani razmeroma malo padavin, v petletni dobi največ avgusta in junija in to povprečno 10 odn. 8 mm na dan.

Situacija nevihtnih dni je malo podobna oni iz prejšnjega tipa, navadno pa leži Ljubljana med področjem visokega in nizkega zračnega pritiska. Tudi tu se zračni tlak v vodoravni smeri le malo razlikuje od ljubljanskega. Vendar še ni točno znano, kaj je bistveno za situacijo, ki povzroča nevihte.

* * *

Opisani tipi so temeljni; z njimi ter sestavami nam je tako mogoče označiti vsak dan. Od kombinacij se v Ljubljani največkrat pojavlja še enajst primerov, tako da je s pravkar opisanimi in nadaljnjimi enajstimi ljubljansko vreme skoro v celoti določeno.

8. Anticiklonski, ciklonski tip

Kombinacija med prvim in sedmim je omenjeni tip. Sem spadajo mirni dnevi, brez vodoravnih vetrov, z izpremenljivo oblačnostjo. Večkrat se v teh primerih opaža lep pojav višanja odn. nižanja oblakov, ki se pri tem tanjšajo ali debele, preidejo končno v jasno nebo odn. še bolj oblačno. Vsi ti pojavi se vrše mestoma in oblaki niso prinešeni od drugod. Ta pojav se vrši v najvišjih oblakih in jamči, da leži v bližini depresija.

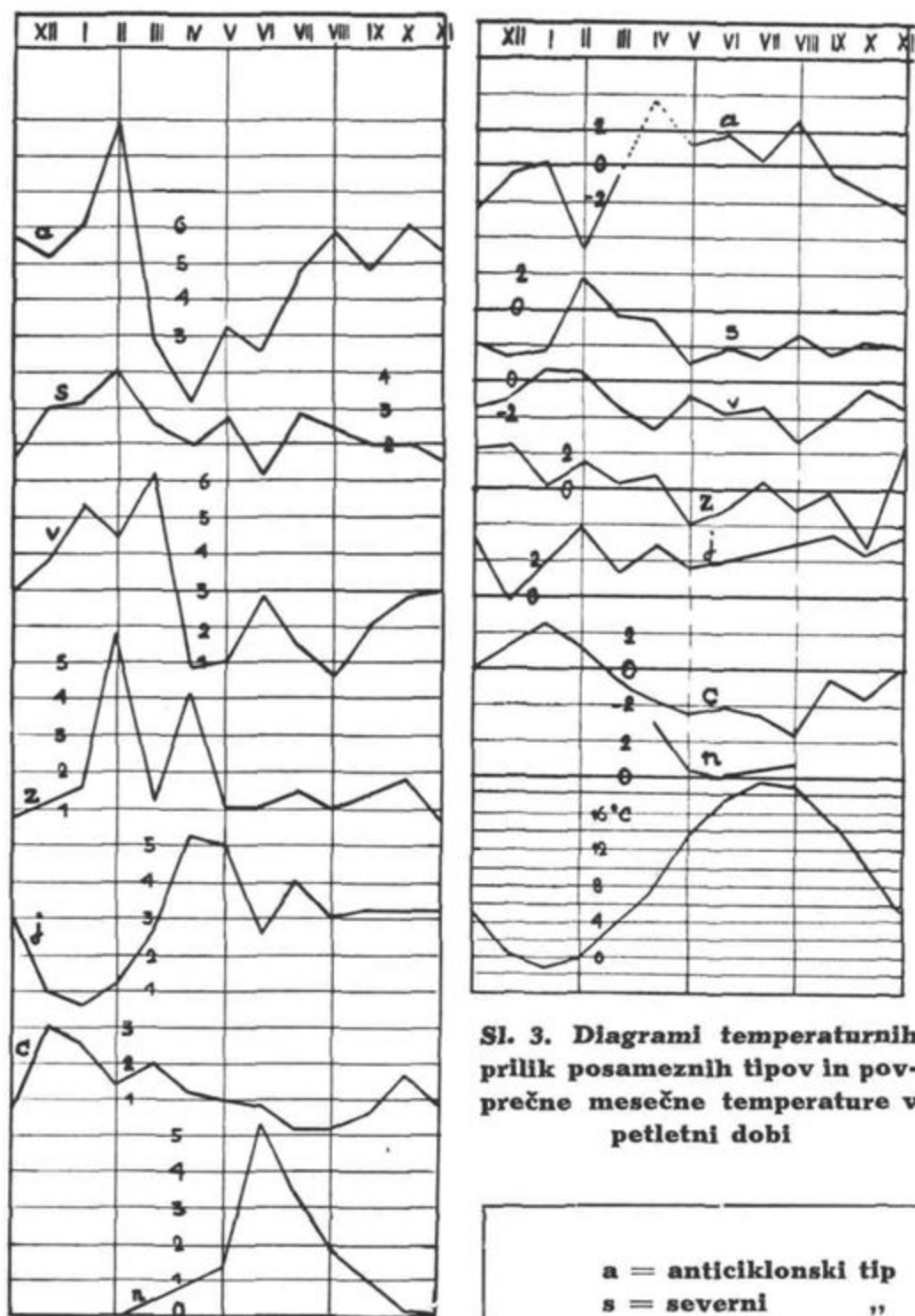
Ljubljana leži na robu anticiklone ali pa med dvema ciklonoma, tako da je ozračje mirno in izpremenljivo oblačno.

9. Južno-anticiklonski tip

To vreme je popolnoma podobno onemu iz prvega tipa, samo da ozračje ni popolnoma mirno. Poleti pihajo največkrat čez dan močnejši južni vetrovi, prinašajoč s seboj toploto. Pozimi pa, radi hladnih spodnjih plasti, ležečih nad Ljubljano, prodira jug le v višinah. Tako je v zimskem času često nemogoče ločiti en tip od drugega. Vendar se pa ob tem vremenu včasih pojavijo v višini višjih grebenov Kamniških planin majhni oblaki z modrimi progami neba, podobnimi ovčicam. Te nastanejo pri mešanju spodnjih hladnih zračnih mas z zgornjimi toplejšimi, pihajočimi od juga. Tako nam le-ti pomagajo ugotoviti značaj vremena.

Pri nas imamo barometriški maksimum, od koder črpa zrak barometriška depresija na severu.

(Dalje.)

Sl. 4. Diagrami števil, ki povedo, kolikokrat se je povprečno pojavil v petletni dobi kak tip v poljubnem mesecu

Sl. 3. Diagrami temperaturnih prilik posameznih tipov in povprečne mesečne temperature v petletni dobi

- a = anticiklonski tip
- s = severni
- v = vzhodni
- z = zahodni
- j = južni
- c = ciklonski
- n = nevihtni

NARODNI DOMOVI V SLOVENIJI

ANTON PODBEVŠEK

NARODNI DOM V LJUBLJANI — NARODNA GALERIJA

Spričo dejstva, da je Društvo »Narodni dom« plačalo 20. junija 1921 Mestni hranilnici ves svoj dolg z obrestmi vred, je bil kaj zanimiv članek sodnega svetnika Antona Lajovica »Problem razdolžitve ljubljanskega Narodnega doma« v »Jugoslaviji«, 12. januarja 1922. G. Lajovic je pisal:

»Društvo »Narodni dom« ima le en večji dolg in sicer pri Mestni hranilnici ljubljanski. Kapitalna vsota tega dolga znaša 275.000 kron, razen tega so na dolgu vse obresti. Če bi se plačale prav vse obresti, kolikor jih je zastalo, bi dolg znašal ca. 600.000 kron. Velik del obresti pa je smatrati za zastaran.«¹

G. Lajovic je nato načel vprašanje Narodnega doma v tem smislu, da pripade Matici slovenski:

»Vsi deleži Narodnega doma, kolikor jih je še v rokah deležnikov, bi znašali s štiriletnimi obresti vred maksimalno 40.000 do 50.000 kron.«²

Za slučaj, da pride do tega, da preide društveno imetje društva »Narodni dom« v last Matice slovenske, je Matica v smislu pravil dolžna:

1. Da »Narodni dom« ne bo nikoli svojemu, v društvenih pravilih izrečenemu namenu odtegnjen, in
2. da se ne sme »Narodni dom« prodati ali obremeniti.

Te pogoje bi v smislu pravil bilo treba pri prepisu »Narodnega doma« na ime Matice slovenske v zemljiški knjigi vknjižiti.

Tekom dolgih let, kar obstoji društvo »Narodni dom«, to društvo navzlic svojemu, kakor sem prepričan, umnemu gospodarstvu, ni prišlo v položaj, da bi bilo kaj dolgov plačalo, niti da bi bilo tudi en sam delež amortiziralo.

Danes mislim je slovenskemu narodu dana vsled valutarnih sprememb silno ugodna prilika, da »Narodni dom« popolnoma razdolži, in sicer celo z izvanredno velikim dobičkom.

Slovenska matica je nekak časovno pogojni lastnik imetja »Narodnega doma«. Če bi šlo gospodarstvo pri društvu »Narodni dom« v srednje ugodnem teku, bi ta redni gospodarski potek moral nekega dne dovesti do tega, da društvo amortizira vse izdane deleže in plača ves svoj dolg. S tem momentom bi postala Slov. matica lastnik »Narodnega doma«.

Dolg, katerega je društvo »Narodni dom« v mirnem času kontrahiralo pri Mestni hranilnici, je bil za tiste čase izvanredno visok. Vse premoženje Slovenske matice bi ta čas mogoče, če bi se bilo realiziralo, ne bilo krilo niti ene tretjine vsega dolga »Narodnega doma«.

Danes je položaj za nas bistveno ugodnejši. Hiši Slovenske matice reprezentirata danes najmanj poldrug milijon kron, rajši še precej več.

V eminentno narodnem interesu bi torej bilo, če se društvu »Narodni dom« in Slovenska matica zedi-

nita na ta način, da plača Slovenska matica vse dolgove »Narodnega doma«, prevzame potem »Narodni dom«, ki bi bil brez dolga in sama pa proda svoji hiši ter z ozirom na ugodno valutarno stanje naenkrat dobi v gojitev svojih književnih stremljenj znatno svoto enega milijona. S tako transakcijo ne bi bilo prav nobeno narodno društvo na noben način prikrajšano, ker »Narodni dom« ostane ohranjen svojemu dosedanjemu namenu, katera zaveza Slovenske matice se bo sankcionirala celo z vknjižbo v zemljiški knjigi.

Smatram torej, da bi bila taka transakcija v narodnem pogledu odločno edinole koristna. Je pa na drugi strani stvar seveda tudi zelo nujna, dokler je valutarna situacija za tako transakcijo toliko ugodna, kakor je ravno sedaj.

Zato je želeti, da bi poklicani faktorji čim prej sporazumnim potom izvršili to transakcijo.«

Pričujoči članek je g. Lajovic izročil prvotno dr. Tavčarju za »Slov. Narod«. Dr. Tavčar pa je imel, kot smo že videli, z Narodnim domom svoje posebne namene in je članek vrnil Lajovicu po glavnem uredniku Rastu Pustoslemšku z motivacijo, »ker se naš list načeloma noče vmešavati v stvar med društvom »Narodni dom«, čigar predsednik je dr. Vladimir Ravnihar, in »Slovensko Matico«.

Lajovičev članek je vzbudil veliko pozornost predvsem med odborniki Društva »Narodni dom« in Slovenske matice. Nekaj dni pozneje, dne 17. januarja, je že bila seja Društva »Narodni dom«, na kateri so razmotrivali položaj, ki je nastal z objavo Lajovicovega članka. Sklenjeno je bilo, da se »dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski smatra za poplačan in da se zahteva izbrisna pobotnica.« Glede Lajovicovega predloga samega pa je bilo sklenjeno, obrniti se na Slovensko matico, »naj pošlje na društveni odbor dopis, v katerem naj precizira svoje stališče napram društvu »Narodni dom«. Nato se bode sklepalo o predlogu g. Antona Lajovica, da naj se Narodni dom izroči Matici Slovenski v last.«

Da sporazum med Društvom »Narodni dom« in Slovensko matico ne bo ravno lahak, so si bili na jasnem odborniki ene kot druge institucije. Prizadeta so se čutila društva, nastanjena v Narodnem domu, ki so bila mnenja, da so si pridobila tudi gotove pravice, končno pa so se jeli oglašati tudi taki kulturni politiki, kot je bil N. v »Ljudskem dnevniku«, ki je v članku »Kulturna koncentracija« dne 24. februarja 1923³ nastopil za ustanovitev »Kulturnega doma«. »Ta dom naj družijo vse kulturne panoge in naj bo prepričevalen odgovor na vprašanja, ki nam jih stavi svet.«

»Praktično izvršitev tega projekta si predstavljam na sledeči način: V Ljubljani eksistirajo kulturni pravni subjekti, ki posedujejo realitete: Glasbena matica, Slovenska matica, Narodni dom, Jakopičev

¹ K temu namišljenemu dolgu se pozneje še povrnem.

² Večino deležev so bili deležniki društvu podarili.

³ V razdobju enega leta se zadeva še vedno ni premaknila z mrtve točke.

paviljon, Narodna galerija itd. Če bi omenjeni prodali ali v najem dali svoje nepremičnine, bi bil na razpolago kapital, ki bi omogočil gradnjo velike reprezentančne stavbe, kjer bi dobila vsa omenjena društva dokaj prostornejše zavetje. Koncertom, predavanjem in sličnim prireditvam bi bilo na razpolago dvoje velikih dvoran. Lokalitetna mizerija, s katero se mora v finančnem oziru boriti pri svojih prireditvah vsako društvo, bi bila s tem odpravljena. Za resne, kulturne prireditve zahtevajo danes posestniki dvoran težke tisočake najemnine, ki so spričo še težjih državnih in občinskih davkov (30 odstotkov od bruta, v resnici brutalen davek!) občutna obremenitev prirediteljev in coklja kulturnemu razvoju. Če bi prispevali k gradnji še drugi, n. pr. mecen, bančni sindikat, javnost s prostovoljnimi prispevki itd., bi bila stavba že čez noč postavljena in izročena vzvišenemu namenu.

Otvorjam torej javno anketo o tem vprašanju in vabim vse kulturne delavce, vsa društva, korporacije, banke, trgovce, z eno besedo vsakogar, ki mu je slovenska kultura na srcu, naj izrazi svoje tozadevne želje, predloge ali nasvete...¹

V takem ozračju se je zdelo odboru Slovenske matice še najbolj primerno, da se obrne na predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo in ga prosi za posredovanje. Takratni predsednik dr. Lukan se je odzval prošnji in je poslal dne 30. maja raznim društvom kakor tudi mestni občini ljubljanski naslednja vabila:

»Slovenska matica« je glasom § 16 in 17 pravil društva »Narodni dom« lastnica Narodnega doma v trenutku, ko so plačani vsi dolgovi in amortizirani deleži ali pa, ako se društvo pred izvršitvijo svoje naloge razide.

Slovenska matica je zašla v težek gmotni položaj, ker iz članskih prispevkov ne more kriti rednih v tisku se nahajajočih publikacij. Vsled tega je predsedstvo Slovenske matice stavilo tukajšnji pokrajinski upravi predlog glede sanacije te neprilike, ki bi bila dana baš sedaj s tem, ako prevzame Narodni dom Slovenska matica v svojo posest. S tem bi postala sedanja last Slovenske matice hiša števil. 7 na Kongresnem trgu prosta, ter bi se lahko pri sedanjih razmerah dobro prodala. Iz skupne vsote ne bi bilo le mogoče kriti samo tekočih izdatkov, temveč bi se z lahkoto tudi kril še preostali dolg Narodnega doma in bi se amortizirali tudi deleži.

Poleg tega bi ostala Slovenski matici še dosti velika vsota za preureditev Narodnega doma, v kolikor bi to zahtevale smernice raznih kulturnih društev, ki pridejo kot sobivalci v Narodnem domu v poštev.

Slovenska matica bi se za primer pridobitve Narodnega doma preobrazila v akademijo znanosti in umetnosti ter bi postal s tem Narodni dom središče slovenskega kulturnega življenja, kar bi odgovarjalo tudi intencijam ustanovitve društva »Narodni dom«.

Da se ta namen doseže, naprosila je Slovenska matica pokrajinsko upravo, da skliče anketo, ki bi raz-

¹ Na ta članek so društva reagirala. Glasbena matica se je n. pr. bavila z njim na seji 29. marca in je potem pisмено sporočila Društvu »Narodni dom«, »da obdrži to zadevo v evidenci ter je pripravljena sodelovati pri eventualnih pripravah za izvršitev tega, za naše kulturne razmere prav gotovo dalekosežnega podjetja«.

pravljala o njenem predlogu. K tej anketi naj bi se povabila poleg zastopnikov Slovenske matice še tudi mestna občina ljubljanska ter sledeča društva: Narodni dom, Društvo slovenskih književnikov, Društvo upodablajočih umetnikov, Narodna galerija, Glasbena matica in Muzejsko društvo.

Ustrezajoč tej prošnji, razpisujem tostvarno anketo, ki se bo vršila 12. junija t. l. v moji pisarni ob 3. uri popoldne ter si usojam k tej anketi povabiti tudi Vaše blagorodje.«

Napovedana anketa se kljub tem vabilom le ni vršila, ker jo je 9. junija preklicalo isto predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo, »ker je gospod veliki župan ta dan uradno odsoten«.

Pač pa se je vršil »informativni sestanek« v pisarni Slovenske matice, a šele čez več mesecev, t. j. dne 19. novembra, in to na vzpodbudo Slovenske matice.

V približno istem času je izšel v »Ljubljanskem Zvonu« članek dr. L.² iz katerega je slovenska javnost prvič določno zvedela, kakšne cilje zasleduje Slovenska matica z nameravano transakcijo.

»Bližamo se 60 letnici 'Slovenske matice'. Dne 4. februarja 1864. leta so bila potrjena njena pravila in 11. aprila 1864. leta se je vršil ustanovni občni zbor. Ob rojstvu slovenske znanosti in slovenskega pouka je pripadala odločilna naloga 'Slovenski matici'; v tem je bil njen pomen poleg leposlovja, ki ga je tudi gojila. Ob svoji 60 letnici zaključuje troje velikih publikacij, oziroma izdaj: izšla sta 'Zemljevid slovenskega ozemlja' (1921) in zaključni zvezek 'Slovenskih narodnih pesmi' (1922), a zaključni zvezek 'Slovenske zemlje' (Štajersko s Prekmurjem) se pripravlja (za 1923. l.).

Kulturni položaj 'Slovenske matice' se je po svetovni vojni bistveno izpremenil. Z ustanovitvijo narodne države so nastale nove potrebe. Začelo je delovati mnogo izdajateljskih društev in naše šolstvo se je izpopolnilo, da imamo svoje ljudske, srednje in visoko šole. Zato se pa kaže nujnost, zlasti po ustanovitvi univerze, da organiziramo svojo znanost in umetnost. Tudi iz denarnih razlogov potrebujemo znanstveno - umetniškega središča, ker znanost in umetnost ne moreta biti, ako hočeta živeti, navezani na slučajne zasebne odjemalce, ki so pri današnjih valutnih razmerah kar najbolj pičli. Sicer pa velja ne glede na trenutno draginjo povsod načelo: kjer je najvišji učni zavod, se mora vzporedno z njim prej ali slej razviti i najvišji znanstveni zavod, t. j. akademija.

Tudi Slovenci moramo misliti na to. V sporazumu z 'Znanstvenim društvom za humanistične vede', ki je v zvezi z zagrebško, beograjsko in praško akademijo, ter v sporazumu z 'Narodno galerijo', zasleduje sedanji matični odbor ta smoter od vsega početka. 'Slovenski matici', ki je bila pol stoletja središče naše kulture, bi dali ob njeni 60 letnici sedanji dobi primerno, življenja zmožno obliko, ako bi mogla postati literarna sekcija ali razred 'Akademije znanosti in umetnosti' v Ljubljani.

V danih razmerah bi se dal ta načrt izvršiti, ako bi se realiziral § 16., oziroma 17., pravil društva 'Narodni dom' v Ljubljani...«

² Pisec tega članka je bil dr. Lončar, predsednik Slovenske matice.

Dr. L. je nato zaključil članek z vprašanjem:

»Slovenska matica' ni doslej pri odločilnih faktorjih našla primerne umevanja za svoj načrt. Ali more upati, da ga najde ob svoji 60 letnici?«

O vseh teh dogodkih od 24. februarja 1923 dalje je razmotrival odbor Društva »Narodni dom« na seji dne 6. decembra 1923. »Po vsestranski debati, katere so se udeležili vsi navzoči, se je sklenilo, da naj g. svetnik Anton Lajovic preskrbi in izroči vsem članom našega odbora načrt, iz katerega bo razvidno, kako da namerava Slovenska matica izvesti likvidacijo in prevzeti Narodni dom ter kako bi se osnovala znanstvena in umetnostna akademija, ki naj bi imela svoj sedež v Narodnem domu. Nato bo odbor ponovno sklepal o eventualnih predlogih, ki bi se stavili društvenemu občnemu zboru.«

Glede na ta sklep so sestavili vseučiliški profesorji dr. Prijatelj, dr. Ramovš in dr. Kidrič posebno »Spomenico Znanstvenega društva za humanistične vede« in jo poslali takratnemu generalnemu ravnatelju Avgustu Praprotniku, odborniku Društva »Narodni dom«, in vsem ostalim odbornikom tega društva.¹ V spomenici so, kakor bomo lahko videli, povsem ustregli sklepom Društva »Narodni dom«. Spomenica se glasi:

Velespoštovani gospod generalni ravnatelj!

Misel, da se organizira slovensko znanstveno delo v okrilju posebnega društva, je vzknila že med svetovno vojno, čimbolj so se kazala na obzorju znamenja, da se Slovencem razvežejo roke v skupni jugoslovanski državi. Že l. 1917. so ustanovili znanstveniki: Kaspret, Kidrič in Nahtigal »Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino«, ki naj bi gojil naprej te naše nacionalne vede. Istočasno smo nekateri na Dunaju živeči Slovenci izkušali »Slovensko matico« — ki se je dotlej edina med Slovenci do neke mere bavila z znanstvom — dobiti izpod policijskega zapora avstrijskega notranjega ministrstva na ta način, da jo preosnujemo v docela znanstveno društvo po vzorcu ukrajinskega »Ševčenkovega društva« v Lvovu. Za ta načrt so bili takrat pridobljeni že tudi voditelji vseh naših strank, zavedajoč se, da se je »Matica« v dosedanji obliki preživela v času, ko lahko že drugi slovenski založniki izdajajo beletrijo in poljudno znanstvo.

Da se takoj po prevratu »Matica« ni preosnovala v strogo znanstveno društvo ali da ni že takrat evolucionirala naravnost v našo »Akademijo znanosti« — dostojen pendant naše univerze — je povzročilo pri literatih to, da so hoteli književniki poizkusiti preobraziti »Matico« v stanovsko izdajateljstvo svojih leposlovnih del, pri nekaterih naših znanstvenikih pa to, da so poslednji bili mnenja, naj se naše vede najprej v parcielnih društvih okrepe in šele potem združijo v znanstveno središče, ki si bo lahko po pravici in brez bojazni nadelo ime »Akademija znanosti«.

»Slovenska matica« je od prevrata do danes živetarila, kakor je mogla in znala, prihajajoč od dne do dne bolj do prepričanja, da bi se mogla okrepiti in povzdigniti samo tedaj, ako bi se z vsemi svojimi fondi konstituirala kot poseben »literarni in umet-

nostnozgodovinski razred« Akademije obenem z »Narodno galerijo«. Naši filologi, jezikoslovci, filozofi, zgodovinarji in literarni historiki so si dne 6. oktobra 1921 ustanovili »Znanstveno društvo za humanistične vede« na podlagi pravil, precej podobnih akademijam znanosti. Juristi so pričeli izdajati svoja dela v okrilju juridične fakultete. Zastopniki ene kakor druge znanstvene panoge so pri izdajah svojih publikacij zelo pogrešali gmotne podpore od države, na katero je akademska znanost pri vseh narodih v prvi vrsti navezana. Naša država subvencionira po možnosti tudi res jugoslovansko znanstvo in ga bo po vsej verjetnosti še izdatneje podpirala, toda v višji izmeri se veda samo akademijo v Beogradu in Zagrebu, dočim je za tekoče proračunsko leto naše »Znanstveno društvo za humanistične vede« dobilo nekaj subvencij zgolj zato, ker je referent ministrstvo opozoril, da to društvo predstavlja zarodek prihodnje »Slovenske akademije znanosti«. To društvo se je med tem časom tudi tako okrepilo, da imajo njega člani pripravljene publikacije, ki bi ne delale nečasti akademiji. Vrhutega naši kolegi srbski znanstveniki naravnost pričakujejo, da stopimo tudi Slovenci s svojo »Akademijo znanosti« na plan. Dovolite nam, da Vam navedemo samo en apel iz govora bivšega predsednika »Srpske kraljevske Akademije« Jovana M. Žujovića, ki je dne 7. marca 1920 v svečanem zasedanju te akademije dejal: »Dopustite mi samo, da izjavim želju, da se pored ova dva središta za obradivanje više nauke, u Beogradu i Zagrebu, što skorije stvori slično središte i u Ljubljani, i da sva tri stupe u najprisnije zadrugarske veze koje će takodje uvjenčavati naše narodno i državno jedinstvo. Obrazovanju Slovenačke Akademije Nauka možemo se nadati u toliko pre, što se sada srečno ostvaruje davnašnja želja Slovenaca, da imaju svoj Univerzitet«.

Za ustanovitev »Slovenske akademije znanosti«, spočetka vsaj z nekaterimi razredi, so torej vsi pogoji že danes podani. Njeno ustanovitev zadržuje samo ta okoliščina, da »Slovenska matica«, ki ima samo kot taka pravico do posesti Narodnega doma (čim se poplača dolg »Narodnega doma«), danes še ne more likvidirati in se uvrstiti kot en razred pod okrilje bodoče »Slovenske akademije«. Da se ta proces pospeši, je »Matica« sama pripravljena poravnati pri Mestni hranilnici² dolg Društva »Narodni dom«, ako to društvo v to privoli.

In tu se obračamo na Vas, da s svojim tehtnim vplivom blagovolite delovati v tem društvu v tem smislu, da dobimo tudi Slovenci svojo akademijo. V to svrhu si Vam usojamo podpisani predložiti načrt,

² Tisti, ki so se zanimali za Narodni dom, kakor Lajovic in avtorji spomenice, so bili napačno informirani, da ima Društvo »Narodni dom« še dolg pri Mestni hranilnici. Res je sicer, da se je Mestna hranilnica postavila na stališče, da se hranilniška uprava ne čuti vezana na svoje pismo 2. maja 1919, češ da je Društvo »Narodni dom« zavleklo izplačilo svojega dolga in da je na zahtevo istega društva po izbrisni pobotnici odgovorila dne 30. januarja 1922, da zahteva doplačilo v znesku K 290.892. Toda ta dolg je bil zgolj na papirju, brez stvarne podlage, kar je pozneje uvidela tudi hranilniška uprava in izročila Društvu »Narodni dom« zahtevano izbrisno pobotnico. Zaradi vednih sprememb v gerentskem svetu Mestne hranilnice se je to zgodilo šele dne 31. marca 1926.

¹ Nekoliko spremenjeno, brez zadnjega odstavka.

kako si predstavljamo ustanovitev tega prepotrebne- ga nam znanstvenega zavoda. Postopek pri usta- novitvi »Slovenske akademije« bi bil približno na- slednji: Nekateri naši ugledni kulturni zavodi (ka- kor »Znanstveno društvo«, »Matica«, »Narodna ga- lerija« itd.) bi se pozvali po iniciativi kateregakoli teh društev, da delegirajo po enega člana v priprav- ljalni odbor, čigar naloga bi bila, izdelati statut »Slo- venske akademije znanosti«, pripravljalni odbor naj bi predložil izdelani statut v potrdilo ministrskemu svetu in zaprosil nositelja krone ali kakega visokega državnega funkcionarja, da prevzame pokroviteljstvo zavoda, kakor imajo to vse akademije v svojem sta- tutu v to svrhu, da ima država kot glavna podpira- teljica akademije svojo kontrolo nad tem, da se njene subvencije uporabljajo v resnici v strogo znanstvene, ne pa kakšne strankarske svrhe. Obenem s prošnjo za uradno potrdilo statuta bi se naprosil vladar, da imenuje prve člane akademije kot njene organizatorje. Ko bi bili ti organizatorji imenovani, potem bi oni v svojem avtonomnem področju kooptirali nove člane, seveda v soglasju statuta zgolj in edino po strogih znanstvenih vidikih. Na ta način bi bilo preprečeno, da se najvišjega znanstvenega zavoda slovenskega kdaj polasti kaka klika in ne omadežuje njenega vzvi- šenega imena s kakim strankarstvom.

Sami boste uvideli, kake važnosti bi bilo, da se, preden se pristopi k tej ustanovitvi, reši med »Ma- tico« in Društvom »Narodni dom« viseče vprašanje na ta način, da ob ustanovitvi »Slovenske akademije« prinese »Matica« v to zvezo za doto poslopje »Narod- nega doma«, čigar dolg bi se s prodajo »Matične« stare hiše ali kako drugače poravnal, čigar prostori bi se — kolikor ne ostanejo v intencijah pravil Dru- štva »Narodni dom« v najemu raznih kulturnih dru- štev, n. pr. »Sokola« — primerno adaptirali in izro- čili svojemu namenu.

Velespoštovani gospod generalni ravnatelj! Pozna- vajoč Vas ne samo kot genijalnega finančnika, ampak tudi kot vnetega in visokoumnega pospeševalca znanosti in umetnosti, se obračamo na Vas, da s svo- jim vplivom delujete na ugodno rešitev zadeve med »Matico« in Društvom »Narodni dom«, proseč Vas, da naši bodoči akademiji — zlasti v prvi njeni dobi, ko država še ne more tako izdatno podpirati našega znanstva, v času, ko med Slovenci ni Strossmayerjev na izobilju, priskočite tudi sicer našemu novemu kul- turnemu zavodu na pomoč, s čimer boste ponovno za- pisali svoje ime globoko in neizbrisljivo v anale naše slovenske in jugoslovanske kulture.

Kidrič, m. p. Prijatelj, m. p. Ramovš, m. p.

Slovenska matica je po tej spomenici več mesecev čakala na odgovor. Ker ga ni bilo, je bila primorana dne 28. marca 1924 obrniti se pismeno na Društvo »Narodni dom«:

»Sedanji odbor Slovenske matice zasleduje v zvezi z »Znanstvenim društvom za humanistične vede« in v sporazumu z »Narodno galerijo« ta smoter, da po- stane Slovenska matica literarna sekcija »Akademije znanosti in umetnosti«. V ta namen je treba zlasti, da dobi »Narodna galerija« primerne prostore.

Podpisani odbor se obrača na Društvo »Narodni dom« s prošnjo, da blagovoli začeti z nami pogajanja

glede rešitve vprašanja »Narodnega doma« v oboje- stransko korist, imajoč predvsem pred očmi zgoraj navedene razloge in smoter.«

Tri dni pozneje je opozorila tudi Narodna galerija Društvo »Narodni dom«, da je že skrajni čas, da se reši vprašanje Narodnega doma:

»Bodočnost uporabe Narodnega doma stopa v stadij nujne rešitve. V kombinacijo preureditve Narodnega doma v Akademijo znanosti se stavi tudi Narodna galerija, katere obstoj in razvoj je nerazdružno zve- zan z njeno streho.

Društvo Narodna galerija je v teku petih let fiksi- rala vse pogoje, da lahko zbere reprezentativno zbirko upodablajoče umetnosti Slovencev od prvih početkov do danes. Zdaj je ta umetnost razcepljena v razne male zbirke, javne in privatne. Velika historična raz- stava l. 1922. je pokazala mogočen primer za sloven- sko galerijo in dokazala njeno potrebnost, da se umetnine dostojno in varno shranijo in rešijo pro- pada.

Prostorov za nastanitev zbirk pa nimamo. Pet sob Narodne galerije v Kresiji je prenapolnjenih in na tem mestu je vsak razvoj in nadaljevanje nemogoče. Zato se društvo mrzlično trudi, da dobi galerija dru- go streho. Misliti na zidanje reprezentativne galerije je danes utopija. Ni pa utopija reprezentativna stavba Narodnega doma in zato se hočemo ob strani nastajajoče Akademije potezati za lokale v njem.

Galerije slik in kipov so v narodnem centru naj- zgovornejši in najdostopnejši posrednik narodove kulture in duševne kapacitete. Na podlagi izkušenj lahko trdimo, da bo slovenska umetniška galerija po svoji sestavi in nacionalnem značaju edinstven zaklad Slovencev, ponos Ljubljane, privlačnost za znanstve- nika, ljubitelja in laika. Vemo, da bo šele celokupna zbirka domačih del vseh dob na enem prostoru po- kazala vso tvorno silo Slovencev, ki so na križpotju severa in juga, vzhoda in zahoda, vsrkavali najraz- ličnejše kulturne vrednote in jih s svojo čudjo pre- tvarjali v slovenske in nove ustvarjali. Šele potem svoje galerije bo narod dobil pravi stik z umetnostjo, jo začel smotrno podpirati in uvajati v svoje domove. Ona bo izdatno podprla njegovo samozavest in ga krepila v odporu in ocenjevanju tujega. Narodna ga- lerija mu bo postala ista svetinja, kakor je Hrvatom Strossmayerjeva akademija, Francozom Louvre, An- gležem British museum, Špancem Prado, Italijanom Uffizi itd.

Tudi mi imamo že znatno kulturno bogastvo, ni- mamo pa, kam bi ga položili!

Prepričani smo, da se cenjeni gospodje zavedate, da ste ravno vi poklicani, da z enim samim sklepom storite ravno isto, kar je storil veliki Strossmayer: da ustvarite Akademijo znanosti in umetnosti in pod eno streho združite slovenske učene institute in Na- rodno galerijo!

Narodni dom, ki je dal hrbtnico nacionalnemu in kulturnemu razmahu, naj pstane stavba, pod katere streho bo shranjena krona najplemenitejših strem- ljenj človeškega duha. Z Akademijo pojdemo kot s programom zopet med isti narod, ki je postavil Na- rodni dom s prosečo roko, da materiji omogoči vse- bino.

(Nadaljevanje.)

SEDEMINDVAJSETI JANUAR 1919 V MARIBORU

D R. I. S E N E K O V I Č

Danes, po 18 letih si pač smemo, ali pravilneje rečeno, moramo priznati, da nas je Slovence kot celoto prevrat po svetovni vojni 1918 zajel in našel dokaj nepripravljene za ogromne naloge takratnega velikega in daljnosežnega trenutka, ko je v zgodovini našega naroda nastopilo novo razdobje.

Glede nekdanje takozvane Spodnje Štajerske smemo sicer reči, da smo težko borbo za to, že precej germanizirano pokrajino dobojevali zmagovito. Najhujša je bila borba za mesto Maribor samo in pokrajino severno od Drave, Kozjak in Slovenske gorice; saj je bilo celó Pohorje ogroženo. Načrt razmejitve med Jugoslavijo in Avstrijo, ki ga je imela ameriška mirovna delegacija izdelanega že sredi meseca januarja 1919 in po katerem naj bi šla naša bodoča državna meja po robu Karniških Alp čez Ziljsko dolino do južno Beljaka, nato ob Dravi vse do Laboda, odtod na Kosenjak in po Kozjaku k Muri, je žal ostal le načrt.

Reči moramo, da je našemu uspehu na Štajerskem v veliki, presodni meri pripomoglo srečno naključje, ki je v tej usodni dobi združilo v Mariboru odločne može, goreče rodoljube, člane Narodnega sveta s prerano umrlim narodnim junakom generalom Maistrom v trdno falango. Da se ti činitelji ne bi zavedali vse resnobe in daljnosežnosti usodnega trenutka in pri svojih ukrepih ne bi pokazali popolne enodušnosti hotenja in stremljenja, bila bi že takrat, prve dni meseca novembra 1919 in seveda tudi danes usoda Maribora in štajerskega dela Podravja povsem drugačna, državna in s tem tudi narodnostna meja bila bi pomaknjena v našo škodo daleč na jug, na grebene Konjiške gore, Boča in Rogaške gore.

General Maister, ki je v usodnih novembrskih dneh 1918 zažarel na tem delu ogroženega slovenskega neba kot svetel meteor, je globoko dojmil in navdušil vse nacionalno zavedne vojake, oficirje in moštvo ter civiliste, da so se strnili v krepko falango okoli nekdanjega komandanta mariborskega črnovojniškega dopolnilnega poveljstva, ki je v odločilnem momentu dne 1. novembra 1918 z drznim dejanjem in odločno vojaško gesto na oficirskem zborovanju izjavil, da *prevzema v imenu Narodnega sveta kot predstavnika jugoslovanske vlade Maribor v svojo oblast* in zahteva zase pokorščino vseh. Ta iznenadni Maistrov »napad« je sicer popolnoma uspel, toda nastalo je veliko in težko vprašanje, kako dati temu taktičnemu uspehu življenja sposobno vsebino in obliko z malo peščico nacionalno zavednih aktivnih in rezervnih oficirjev, podoficirjev in moštva, fizično in še bolj duševno izčrpanih od več ko štiriletne demoralizirajoče svetovne vojne, in kako onemogočiti odnosno paralizirati odpor mnogobrojnih mogočnih narodnih nasprotnikov, ki niso držali križem rok, marveč razpolagali z zelo učinkovitimi sredstvi in številnim tujerodnim vojaštvom in se skrbno pripravljali, da nam iztrgajo jedva osvojeni Maribor zopet iz naših rok.

Močne nasprotnikove sile so bile organizirane v takrat pretežno nemško - nacionalnem mariborskem mestnem svetu, ki je iz taktičnih razlogov sicer koptiral še 10 zastopnikov nemške socialne demokra-

cije in v mariborski »Schutzwehr« (zeleno-beli gardi), ki je štela okoli 250 oficirjev nemške narodnosti in do 1500 podoficirjev in moštva in predstavljala vsaj številčno mogočni faktor, s katerim je bilo treba resno računati in ki je bila, po vseh znakih sodeč, trdno odločena, da naše sile razoroži, se polasti Maribora in ga podvrže Avstriji. Ta težek položaj je narekoval izredne ukrepe. General Maister je kot komandant »Štajerskega obmejnega poveljstva« odredil začasno delno mobilizacijo v mariborskem in celjskem vojnem okrožju, ki je povoljno uspela, s čimer je bil podan predpogoj, da ostanemo še nadalje gospodarji situacije. Po skrbno pripravljenem, vsestransko izdelanem načrtu izvedena je v rano jutro 23. novembra 1918 *razorožitev zeleno-bele garde*, nemškega Schutzwehra uspela s popolnim našim uspehom. S tem je avtoriteta naše oblasti nad Mariborom in pokrajino severno Drave v znatni meri porasla. Nasprotniki so bili vsaj začasno matirani. Po tem dogodku so bili vsi naperi takratne naše vojaške in civilne uprave skozi več mesecev osredotočeni v skrbi, da vzdrži Maribor to težko priborjeno štajersko demarkacijsko črto, ki se je zlagala z našo etnografsko mejo, v naših rokah.

V teh časih pa tudi naši narodni nasprotniki niso držali križem rok. Nasprotno, z vso njim lastno vztrajnostjo, žilavostjo in doslednostjo in uporabljajoč vsa sredstva, so skušali omajati naše uspehe, izpodriniti in vreči nas iz Maribora. Naša vojaška in civilna uprava je bila neprestano izpostavljena koncentričnim napadom nemško - nacionalne propagande, zelo aktivne v Mariboru in vsem Podravju ter čvrsto podprte po vsej Avstriji. Nacionalno sovraštvo je prekipelo do vrhunca in našlo izraza v dejanskih napadih na poedine naše civilne in vojaške osebe. Kot žrtve tega sovraštva sta padla dragonski podoficir Vauhnik od Sv. Miklavža in poročnik Vidmajer; od zavratno dobljenih smrtonosnih poškodb pa je umrl častniški namestnik Ivan Omahen. Dne 29. novembra, torej le par dni po uspešni razorožitvi Schutzwehra, so proglasili nemško-nacionalni in socialno-demokratski železničarji in poštni uslužbenci iznenadni protestni *štrajk* in korporativno zapustili delo točno ob 12. uri. Toda njihova namera, da našo pozicijo v Mariboru zrušijo, ni uspela. Narodno zavedni slovenski železničarji in poštarji v svesti si ogromne važnosti pravilnega funkcioniranja železniškega in poštnega prometa baš v onih časih, so sklenili strniti svoje vrste, postaviti se v obrambo ogrožene domovine in doprinesiti, če treba največje osebne žrtve ter za vsako ceno vzdržati železniški in poštni promet. Štrajk, insceniran po narodnih nasprotnikih, je bil zlomljen že naslednjega dne. Slovenski železničarji in poštarji so vršili v prvih najkritičnejših dneh stavke svojo službo v permanenci. Ostajali so na svojih službenih mestih podnevi in ponoči, delali eden za dva in več. Za to njihovo požrtvovalnost, ko so se poedinci izpostavljali ne le sramotanju in terorizmu s strani svojih nemških tovarišev, marveč celó resni življenjski nevarnosti — jim mora biti domovina večno hvaležna. Nemški železničarji in poštarji so stavkali do vključ-

Dr. Franjo Rosina

Dr. Karel Verstovšek

no 9. decembra 1918. V železniških delavnicah na Koroškem kolodvoru je bilo redno obratovanje upostavljeno šele z 10. decembrom 1918.

Sistematično rovarjenje in hujskanje proti Jugoslaviji pa je dobilo nove snovi v širjenju lažnih *vznemirljivih vesti*, da je v Ljubljani izbruhnil upor vojaštva, ki da je vrglo Narodno vlado in njene člane vrglo v zapore, da je general Maister poslal člane svoje rodbine v Celje, sam pa pobegnil, da je vojaška oblast odredila evakuacijo Maribora in postojank severno od Drave. Ker je mariborska »Posojilnica«, kateri je 1918 načeloval zaslužni in energični dr. Rosina, v takratni kritični dobi, ko ni še funkcionirala finančna uprava novo porojene države, po svoji uvidevnosti dovolila Narodnemu svetu in gen. Maistru večji kredit za prve potrebe, počelo je s strani narodnih nasprotnikov — privrženec Avstrije sistematično, zelo opasno hujskanje vlagateljev, češ da je dva milijona ljudskih prihrankov vloženi v Posojilnici v Narodnem domu izgubljenih in da je zavod na robu propasti. Samozavest slovenskega življa se je skušala omajati z izmišljenimi trditvami, da so Italijani že zavzeli Ljubljano, da zasedejo in dobijo Slovenijo vse do Zidanega mosta ter da tudi Maribor zasedejo italijanske čete, da ga izročijo v upravo Avstriji. Nemška propaganda je trosila med senzacije željne meščane najdrznejše vesti, da izpodkopljejo ugled slovenske uprave in samozavest Slovencev.

Ko te vrste propaganda s svojo prozorno tendenco ni več vnemala, započela je ostra *defetistična propaganda* in gonja proti »krvoločnim« Srbom, odnosno srbski vojski, ki so jo dolžili vseh mogočih zverstev, proti kraljevski dinastiji Karadjordjevičev in osobito proti osebi vladajočega kralja Petra; nanj je razlila ves svoj žolč in nebroj nekvalificiranih psov. To protislovensko gonjo so Nemci združevali s propagando za republiko, za Avstrijo in s popularizacijo Kernstockove fraze »Lieber rauchgeschwärzte Trümmer als ein windisch Maribor«.

Ker pa s takim hujskanjem in tendencioznimi vestmi niso mogli omajati narodno zavednega ljudstva in vernosti vojaštva, so poskušali Nemci s široko zasnovanim terorjem in grožnjami. Na vodilne takratne osebnosti so deževala anonimna grozilna pisma z vsemi mogočimi surovimi psovki in nebroj kostanjev po mariborskih uličnih drevoredih je bilo dolo-

čenih, da bo na njih visela ta ali ona vodilna osebnost izmed vodilnih mariborskih Slovencev. Slovenska uprava dolgo časa teh groženj ni upoštevala ter jih je stavljala *ad acta*.

Ker pa je ta način terorizma zavzemal vedno večji obseg, se je napravil ob priliki nekega posebno drastičnega primera poskus, izslediti anonimnega pisca. V par urah je bil ugotovljen pisalni stroj in identiteta anonimnega pisca ustanovljena v osebi izvestnega uslužbenca znane trgovine z železnino v Gosposki ulici. Da se za bodoče odpravi ta propagandna razvada in statuiru obenem eksempl, je dobil ta krivec obešeno tablico na prsni in hrbtni strani s primernim napisom in se je moral v spremstvu dveh vojaških stražnikov eno uro sprehajati po najprometnejših mariborskih ulicah. Ta postavitev na »sramotni oder« je dosegla popoln uspeh. Anonimna grozilna pisma so prestala in se pojavljala le še v večjih presledkih.

Za našo stvar v Mariboru zelo pomemben je bil 20. januar 1919, ko je prispel v Maribor *ameriški podpolkovnik Sherman Miles*, kot zastopnik ameriške študijske komisije, poslujoče na Dunaju pod vodstvom Archibalda Cary Coolidge-a, profesorja zgodovine na Havardovi univerzi v Cambridge-u in osebnega prijatelja W. Wilsona. Ameriški študijski komisiji na Dunaju je bila kot organu ameriške mirovne delegacije v Parizu poverjena nad vse delikatna naloga, da prouči politične, nacionalne in gospodarske prilike na področju bivše avstro-ogrske monarhije in na Balkanu. Člani te komisije so imeli nalogo, da narodnostne in druge relevantne prilike proučijo neposredno na licu mesta prizadetih držav, odnosno pokrajin. V ta namen so poedini člani opravili razna študijska potovanja tudi po naših, odnosno spornih krajih.

Dne 19. januarja je dal podpolkovnik Miles iz Gradca obvestiti generala Maistra, da si bo naslednjega dne na mestu samem ogledal od jugoslovanskih čet zasedeno štajersko demarkacijsko črto in zaprosil, da se izda na podrejene vojaške edinice in straže navodilo, da ga ne bi ovirale pri gibanju. Miles je prispel naslednjega dne z avtom v Spielfeld, kjer ga je osebno pričakoval general Maister, da ga vodi. V njegovem spremstvu se je mudil Robert Kerner, profesor slavistike na univerzi v Missouriju, potomec rodbine, ki se je pred delj časom izselila iz nekdanje Češke. Kerner je študiral svoječasno na dunajski univerzi. Tretji član spremstva je bil Milesov adjutant ameriški poročnik Leroy King. Hkrati z Milesom sta prispela tudi dr. Beran, tajnik graške trgovske zbornice in znani nemško-nacionalni politik dr. Kamniker iz Radgone. Dr. Beran naj bi služil za tolmača za angleški jezik. Potovanje je šlo vzdolž levega brega Mure iz Spielfelda do Radgone in je bilo, kakor so kazali vsi zunanji znaki, z avstrijske strani skrbno pripravljeno, da se vidno dokumentira nemški značaj krajev in pokrajine. Kajti v vseh krajih, skozi katere je vodila pot, so plapolale raz hiš in tudi dreves vsenemške zastave. Milesa pa so s posebnimi nagovori pozdravili v Cmureku ondodni župan dr. Schorrmann, v Radgoni mestni župan Kodolitsch, dr. Sirk in deputacija ženstva. Iz Radgone je šla pot preko Slovenskih goric naravnost v Maribor. Tu so Milesu zastopniki Slovencev in mariborskih Nemcev v gen. Maistrovi pisarni sporočali svoje nacionalne težnje in zahteve glede

Maribora in okolice. Zahteve enih so bile seveda v diametralnem nasprotju z zahtevami drugih. Konferenca, čeprav je trajala več ur, je ostala brez vidnega uspeha in očitno ni vplivala na mnenje Milesa, ki se je pokazal strogo objektivnega nasproti zahtevam obeh strank. Ker je bil neuspeh konference očiten, se je Miles izognil težki arbitraži s tem, da je povsem zadovoljen pristal na predlog, da mu obe stranki glede svojih zahtev in teženj predasta vsaka svojo spomenico.

Pred povratkom v Gradec je Miles sporočil, da se bo za teden dni, ko namerava potovati na Koroško in v Celovec radi arbitražne določitve ondote demarkacijske črte spotoma zopet ustavil v Mariboru. To Milesovo sporočilo je učinkovalo med mariborskimi Nemci in njihovimi simpatizerji kot alarm za skrajno dejanje, da se ameriško študijsko komisijo na Dunaju pripravi in pridobi za nemško tezo glede bodoče pripadnosti Maribora in okolice. Započela se je velika akcija, da se na tihem izvrši nekak nemški plebiscit v spornem ozemlju Maribora in delu pokrajine severno od Drave. Nemški kurirji so po Milesovem odhodu začeli pobirati v Mariboru in okolici podpise na posebnih tiskovinah na svetlo-rdečkastih listkih s sledečim besedilom: »*Fragen im Auftrage der Amerikanischen Studienkommission an die Bevölkerung Marburgs und Umgebung gestellt*: 1. Wünschen Sie die Zugehörigkeit der Stadt Marburg und Umgebung zum deutschösterreichischen Staate? Antwort: Ja, oder Nein? 2. Sind Sie über die Besetzung der Stadt Marburg und deren Umgebung durch die Jugoslawen mißgestimmt? Antwort: Ja, oder Nein? Unterschrift des Haushaltungsvorstandes (deutlich) ... Beruf: ... Wohnung: ... Unterschrift der großjährigen Hausgenossen: ... Anzahl der im Haushalte befindlichen minderjährigen Hausgenossen: ...« Teh vprašalnih tiskovin je bilo razdeljenih na tisoče, saj jih je policijski oblasti prišlo v roke več sto. Namen akcije je bil povsem očiten. Omajati samozavest narodno zavednih Slovencev in njihovo zaupanje do vodilnih osebnosti, vnesti zmedo med naše vojaštvo, zavesti v zmoto in pridobiti nacionalno mlačne in omahljivce in prikazati po potrebi s falzificiranjem prave ljudske volje simpatije za Nemško Avstrijo, odnosno averzijo proti porajajoči se Jugoslaviji.

Kako se je glede te akcije izrazil sam g. Miles, bo govora kasneje. Namen Milesovega obhoda od Spielfelda do Radgone in Slovenskih goric je bil, da si ogleda Maribor in obmejno pokrajino severno od Drave, nikakor pa ne, da bi določeval državno mejo ali vobče kaj storil za določitev iste, odnosno demarkacijske črte, marveč, da se uveri na mestu samem, da li vlada na začasni meji med Slovenci in Nemci mir in da li ni ogrožen javni red. Usodnega pomena za nas je bilo dejstvo, da je A. C. Coolidge izbral za sedež študijske komisije ravno Dunaj, na katerega so ga vezale še stare zveze, ko je bil svoječasno, čeprav mimogrede, tajnik poslaništva Združenih Severoameriških držav, in da je podpolkovnik Miles operiral iz Gradca. Ne da se tajiti, da sta prvi in drugi radi teh okolnosti, čeprav nehote, bila izpostavljena izvestnim vplivom svojih ambientov. Graški vodilni krogi z deželnim glavarjem dr. Kaanom na čelu so vložili ves trud v to, da prepričajo Milesa in njegove izvedeniške sodelovalce o pravilnosti, odnosno upravičenosti svo-

jih aspiracij in zahtev. Časopisna kampanja graških listov proti nam je postala po 20. januarju izredno ostra, saj sta jo vodila bivši mariborski nemško - nacionalni državni poslanec Wastian in bivši prosluli urednik »Marburger Zeitung« Norbert Jahn. Vse številke njihove obsežne in sistematične časopisne kampanje so dostavljali Nemci sproti Milesu. V Gradcu pa so avstrijski zastopniki in vladni krogi stalno oblegali in obdelovali g. Milesa in mu izkazovali vso le možno pozornost in čast.

Za 22. januarja ga je deželni glavar dr. Kaan povabil celó na slavnostno sejo štajerskega deželnega zbora, sklicano nalašč zaradi njega. Podpolkovnik Miles se je povabilu k slavnostni seji odzval in bil deležen posebnega počaščenja. Po Kaanovem pozdravnem nagovoru, naslovljenem na g. Milesa, je dobil besedo glavni govornik poslanec Wastian, ki je gromel proti naši upravi v Mariboru, odnosno na Spodnjem Štajerskem in Koroškem in proti nam iznesel vse, da nas v očeh Milesa čimbolj kompromitira in dokaže utemeljenost nemške teze, da pripadejo Maribor in pokrajina severno od Drave, kakor tudi vsa Koroška k Avstriji. Po Wastianovem govoru je ponovno povzel besedo dr. Kaan. Njegova izvajanja, polna sovraštva proti nam, so kulminirala v izjavi, da ne more prevzeti nobene odgovornosti za nadaljnje zadržanje avstrijskega Volkswehra. S tem nam je vrgel sam dr. Kaan iz službenega mesta vojno rokavico in vzpodbudil avstrijsko vojaštvo k samovoljnim agresivnim napadom na naše eksponirane vojaške postojanke, kakor se je to zgodilo nekaj dni poprej v Lučanah, ko je skupina Volkswehrovcev zahrbtno napadla naše vojaštvo, a se je graška vlada radi tega incidenta opravičevala, da je izzvan od neodgovornih elementov in povsem samovoljno.

Na to Kaanovo izzivanje je podal dne 25. januarja naš odgovor general Maister s sledečim dnevnim poveljem: »Vojaki! Mi se bomo tudi nadalje vzdržali vsakega izzivanja, da pokažemo tudi v bodoče svetu, da smo pravi jugoslovanski vojaki, ki v vsakem oziru prekašajo tuje vojaštvo. Tudi nadalje se hočemo držati načela, da ne bomo po nepotrebnem prelivali krvi. Toda eno izjavljam z vso odločnostjo: če bi po hujskanju nemškega lažnjivega časopisja in po besedah štaj. dež. glavarja dr. Kaana vzpodbujeni nemški Volkswehrovci hoteli zopet enkrat napasti naše postojanke, jim bomo z vso energijo in brez vsakega neumestnega prizanašanja za vedno izbili voljo in veselje do enakih dejanj. Pozivljam vse svoje vrle vojake, da varujete z isto močatostjo in žilavostjo severno mejo naše svete Slovenije, kakor do sedaj in da se zavedate, da gledam jaz in ves jugoslovanski narod s polnim zaupanjem na Vašo veliko in odgovorno domovinsko delo. Stojte kakor skala in branite last in čast domovine! V to ime Vam pošiljam svoj jugoslovanski pozdrav!«

Akcijo graških nemško - nacionalnih gromovnikov proti nam je podprlo tudi graško vodstvo štajerske nemške socialne demokracije, ki je v svojem sejnem sklepu z dne 21. januarja zahtevalo od mariborskih in slovenskih pripadnikov socialnih demokratov, da protestirajo proti naši tedanji obrambni črti in zastavijo svoje sile in vpliv, da se jugoslovansko vojaštvo umakne iz narodnostno spornih krajev, zlasti iz onih, ki so jih, kakor Maribor, proglašali za čisto

nemške. Slovenski socialni demokrati so to zahtevo graških sodrugov kot neutemeljeno odbili. Dr. Kaanov in Wastianov nastop v izredni seji graškega deželnega zbora pa se je jasno odražal tudi v popolnoma izpremenjenem držanju in ponašanju mariborskih Nemcev in njihovih simpatizerjev. V teh dneh je postalo po mariborskih ulicah in javnih lokalih zelo živo in je nastop narodnih protivnikov pridobil na očitni samozavesti. Pojavljali so se v večjih gručah in se kazali izredno vesele in korajžne. V mestu samem so se pojavili zlasti bivši nemški oficirji, ki so se po razorožitvi Schutzwehra izselili, odnosno se umaknili iz mesta. Iz teh vrst se je vztrajno širila vest, da pride ameriška študijska komisija, odnosno, da pride podpolkovnik Miles samo zato zopet v Maribor, da odstavi jugoslovansko vojaštvo in civilno upravo in jo izroči zopet njim. Po nemških trgovinah in trafikah so se v dneh pred drugim Milesovim prihodom prodajale vse-nemške trobojnice, a zadnja dva dni jih je nemško čuteči svet razdeljeval brezplačno. Dne 26. januarja se je pojavil v Mariboru že ponovno imenovani znani urednik Mariborčanke, Norbert Jahn, hodil po mestu z nemško-nacionalnim trakom in glasno pozdravljal ljudi s »Heil Deutsch-Marburg«. Na sam dan 27. januarja pa je bilo dostavljeno z jutranjo pošto našemu vladnemu komisarju mesta Maribora dr. Vilku Pfeiferju anonimno pismo, v katerem se mu je napovedalo za ta dan konec njegove »Machthaberei«.

Prede predidemo na same dogodke burnega dneva 27. januarja, je treba osvetliti še eno točko: zakaj je dne 27. januarja prav za prav prišel g. Miles drugič v Maribor? Poseči moramo malo nazaj na dogodke vojaškega značaja, ki so nastopili v početku meseca januarja na naši koroški fronti. V noči od 1. na 2. januar 1919 so navalile na Koroškem močne nemške čete Volkswehra in Heimatschutza na naše šibke postojanke v Rožu in jih potisnile nazaj. Dne 5. januarja so koroški Nemci osvojili Podklošter, 6. Področco, 7. humberški most, 8. pa Borovlje. Celovška deželna vlada, ki se je bala za dosežene vojaške uspehe, je, čim je čula o koncentraciji jačjih jugoslovanskih vojaških sil tostran Ljubelja, ponudila naši ljubljanski Narodni vladi premirje. To njeno stremljenje je podprla tudi dunajska državna vlada.

Koroška deželna vlada se je že v mesecu decembru 1918 po zavzetju južnega dela Koroške po naših četah brezuspešno trudila, da doseže nevtralizacijo tega predela in zasedbo istega po antantnih (ameriških ali angleških) četah. Visoki zavezniki pa na ta predlog niso dali svojega pristanka. Prihod ameriške študijske komisije z g. Archibaldom C. Coolidge-om na čelu prve dni meseca januarja 1919 na Dunaj pa je dal koroški deželni vladi pobudo, da je preko dunajske državne vlade zaprosila Coolidge-a, naj preštudira situacijo na Koroškem. To zahtevo po navodnem »nevtralnem opazovalcu« je podprla posebna koroška deputacija, ki je bila sprejeta od Coolidge-a. Čeprav si je Coolidge osvojil željo deputacije in bil voljan, da poseti Koroško, vendar je iz previdnosti poslal najprvo dva člana svoje študijske komisije, podpolkovnika Milesa in njegovega adjutanta poročnika Kinga k Narodni vladi v Ljubljano, da proučita situacijo in razpoloženje i tam. To je bilo 14. januarja 1919. Naslednjega dne sta se pa Coolidge-va odposlanca vrnila nazaj v Gradec.

V Gradcu so se 16. januarja 1919 pričeli razgovori za določitev pogojev premirja, demarkacijske črte in prometa na koroški fronti. Pogajanja so se vršila pod predsedstvom štajerskega dež. glavarja dr. Kaana. Koroški avstrijski zastopniki so si pogajanja zamišljali kot nekak diktat, ki naj ga predstavniki Narodne vlade za Slovenijo en bloc sprejmejo ali zavržejo. Po zadržanju predstavnikov Narodne vlade so pa morali uvideti, da imajo posla z zastopniki svoje suverenosti zavedajočega se naroda. Radi tega so pogajanja tekla zelo počasi, ker Narodna vlada je branila vsako ped ogrožene slovenske zemlje. Razpravljalo se je najprvo o določitvi koroške demarkacijske črte, ker Štajerska, vsaj za nas, ni bila sporna. Ljubljanski zastopniki so zahtevali predvsem, da ostane demarkacijska črta onstran Velikovca in Dravograda, ki sta bila čvrsto v naših rokah in da se koroške nemške čete umaknejo za 5 km nazaj od svojih, po takratnih bojih osvojenih postojank, kar so pa nemški zastopniki Korošcev odklonili in s svoje strani predlagali, da Velikovec in ves okraj do Dravograda zasedejo tuje (antantne) čete, a civilna uprava v tem predelu naj se prepusti koroški deželni vladi. Na to zahtevo naši zastopniki seveda niso pristali, marveč so zahtevali vsaj civilno upravo za sebe.

Dne 17. januarja je došel z Dunaja v Gradec podpolkovnik Miles s svojim pribočnikom poročnikom Kingom, ki sta odslej prisostvovala omenjenim pogajanjem kot opazovalca. Ker so se pogajanja glede koroške demarkacijske črte razvijala radi nepopustljivosti obeh strank nepovoljno, so 18. januarja popoldne zastopniki celovške deželne vlade postavili našim ultimatum do 7. ure zvečer istega dne. Ta rok je bil potem podaljšan do naslednjega dne (19.) opoldne. Malo pred potekom stavljenega roka je došel od Narodne vlade v Ljubljani odgovor, da se na zasedbo Koroške po antantnih (francoskih, angleških ali ameriških) četah pristane, toda te čete naj zasedejo vso Koroško, a ne samo od jugoslovanskih čet zasedeno slovensko ozemlje južno od Drave. Izpraznitev velikovškega okraja in Dravograda pa se odkloni!

Ker na te naše pogoje celovška (nemška) delegacija ni pristala, se je zdelo, da se bodo pogajanja razbila. Da se to prepreči, je posegel iniciativno vmes podpolkovnik Miles in izjavil, da pod predpostavko naknadnega odobrenja s strani šefa ameriške komisije Coolidge-a prevzame nase nalogo, da odredi demarkacijsko črto na Koroškem on sam in to kot rezultanto situacijskega študija in razmer na mestu samem, kjer ga ima spremljati po en zastopnik obeh strank. Ta demarkacijska črta, ki naj jo določi on, bodi provizornega značaja in brez prejudica na pravorek pariške mirovne konference. Pri določitvi iste naj se upoštevajo predvsem želje prebivalstva samega, da se pride do začasne administrativne razmejitve med Slovenijo in nemško Koroško.

Na ta Milesov arbitražni predlog so dali pristanek zastopniki obeh strank in ga je naslednjega dne ponel Milesov pribočnik King na Dunaj k šefu ameriške študijske komisije v odobritev. Šef ameriške komisije na Dunaju Coolidge je Milesov arbitražni predlog sicer potrdil, a kakor se je doznalo mnogo pozneje, je to storil zelo zelo nerad, ker si je bil v svesti, da si je naprtil zelo odgovorno in težko nalogo, ki je šla preko njegovih, od predsednika Wilsona, odnosno

državnega sekretarja Lansinga dobljenih službenih instrukcij za njegov stvarni delokrog. Pod dojmom težke odgovornosti, ki mu jo je naprtil prevneti Miles, si je pridržal dokončno odobritev tozadevne Milesove rzsodbe. Dobrega poznavalca prilik na Koroškem dr. Brejca, predsednika takratne Narodne vlade za Slovenijo, je Milesov kompromisni predlog težko zadel, zato je slovenska Narodna vlada dne 20. januarja poslala na Dunaj dva specialna delegata, pokojnega dr. Gregorja Žerjava in dr. Milka Brezigarja, da osebno posredujeta pri šefu ameriške študijske komisije Coolidge-u. Naslednjega dne, ob kasni večerni uri, sta dala omenjena dva ljubljanska delegata svoj pristanek za to, da v sporni stvari dokončno rzsodi Coolidge sam. V sredo, dne 22. januarja je bila v Gradcu podpisana dokončna pogodba, ki je nosila z naše strani podpise dr. Žerjava, Smodeja in Andrejke. S tem paktom ste se podvrgli obe sporni stranki v smislu Milesovega kompromisnega predloga glede začasne razmejitve, kar se tiče uprave in zasedbe obeh delov Koroške do dokončne razmejitve po mirovni konferenci, njegovi arbitraži.

Da izvrši prevzeto nalogo arbitraže, je potoval Miles dne 27. januarja 1919 v jutro iz Gradca preko Maribora na Koroško. Ponedeljek, 27. januar, je bil pristni, mrkomegljeni zimski dan. O Božiču odnosno v januarju zapadli sneg je malodane povsod že skopnel. Nad Mariborom in okolico so viseli težki zimski oblaki. Vreme je obetalo zopetni sneg. Kljub neprijaznemu, nekoliko vetrovnemu vremenu so kazale ulice neko nenavadno živahnost. Vse je hitelo. Po osmi uri je pričel naletavati droben, suh sneg pršič, ki je do 10. ure pokrtil mesto z 10 do 15 cm debelim snegom. Okoli 9. ure so se pojavile bolj poredko na nekaterih hišah glavnih ulic — takratni Tegetthofovi ulici, Grajskem trgu, Grajski in Gosposki ulici in na ostalih h Glavnemu trgu vodečih ulicah — velike nemške zastave, črno-rdeče-rumene trobojnice. Vzglede nekaterikov je vzpodbudil in požuril ostale tako, da je bilo okoli enajste ure že vse mesto v nemških zastavah. Celo iz stolpa mestne stolne cerkve je plapolala velikanska vsenemška zastava; izobesil jo je mestni požarni stražar Weiss. Skoro vsi javni lokali, gostilne in kavarne, so bile že v jutranjih urah polne gostov, ki pa niso bili domačini iz Maribora, marveč so prispeli od zunaj iz raznih krajev, predvsem iz okolice, pa tudi iz Ptujja, Celja, s koroške strani Dravske doline in celo iz Gradca, med njimi vse polno bivših nemških avstro-ogrskih oficirjev in opuščeni javnih in državnih uradnikov. Slišati je bilo izključno nemško govorico. Okoliški slovenski živelj, ki je ob drugih dneh v dopoldanskih urah dajal Mariboru pretežno slovenski pečat, se je povsem izgubljal. Bilo je kakor da ga vobče ni. Iz vlakov, ki so prihajali v Maribor, so se sipale množice, ki jih je drugače v tolikih masah Maribor videl le ob redkih izrednih prilikah. Na mariborskih železniških postajah je izstopilo, kakor se je naknadno ugotovilo po številu prodanih vozovnic, v času od 12. ure dne 26. januarja do 12. ure dne 27. januarja 1919 3800 ljudi, kar je presehalo petkratni takrat običajni dnevni promet. Zelo veliko ljudi se je pripeljalo v mesto od zunaj tudi na vozovih, iz najbližje okolice pa so prihajali v masah peš. Osebito živahno je bilo gibanje v Studencih in v železniških kolonijah v Magdalenskem in Meljskem

predmestju. Posebno vidna je bila okolnost, da mariborski Nemci tega dopoldneva svojih slovenskih znancev niso na ulicah pozdravljali, niti jim na pozdrave odzdravljali, temveč jih samo izzivalno gledali.

Okoli 9¼ ure dopoldne je prispel na dveh avtomobilih Miles s svojim spremstvom, v katerem sta bila poleg adjutanta poročnika Kinga kot eksperta univerzitetni profesor Robert Kerner in major Lawrence Martin, v mariborsko predmestje Krčevino, kjer ga je pred vhodom v mesto čakala in ustavila gruča mariborskih Nemcev in se mu predstavila za odposlanstvo mariborskih železničarjev. Naprosila je Milesa, da jim dovoli manifestacijo v počastitev predsednika U. S. A. Wilsona, združeno z nacionalno manifestacijo za nemški značaj Maribora in njegovo priklopitev k Avstriji, češ da ljudstvo z jugoslovansko vlado in zasedbo ni zadovoljno. Vsebina te zahteve, izražene v obliki prošnje, se je malodane doslovno skladala z besedilom že omenjenih svetlo-rdečkastih vprašalnih tiskovin, s katerimi so po 20. januarju mariborski Nemci pobirali v mestu in okolici podpise, da prikažejo ameriški študijski komisiji voljo Maribora in okolice za priključitev k Avstriji.

Pomirjen po dostojnem nastopu deputacije je Miles, ne da bi se predhodno posvetoval in sporazumel z vojaško in civilno upravo Maribora, ugodil želji po nameravani nacionalni manifestaciji. Prav verjetno, da je računal na mirno in dostojno nacionalno manifestacijo, ne pa na hrupno demonstracijo, čeprav se je moral zavedati, da je napovedana manifestacija naperjena proti nam in mu je bilo znano, da je Maribor v naših rokah. S to svojo, čeprav ne zlohotno gesto, je na nedvomen način posegel v upravno suvereniteto aliirane države Jugoslavije, odnosno v kompetenco takratne naše vojaške in civilne uprave v Mariboru, edino odgovorne za red in mir v teh krajih. S tem je, četudi posredno, potrdil trdovratno vzdrževane vesti, da pride v Maribor za to, da postavi Nemce zopet za gospodarje mesta. Ob 10. uri dopoldne sta prispela oba Milesova avtomobila pred zgradbo sedanjega sreskega načelstva v Ciril-Methodovi ulici, kjer je Miles izstopil in s spremstvom vred odšel takoj v prvo nadstropje, kjer se je imela vršiti napovedana konferenca z gen. Maistrom in slovenskimi zastopniki s Koroškega. V Mariboru se je podpolkovnik Miles tokrat ustavil v glavnem zato, da se po zemljepisnih kartah in skicah podrobno orientira o naši obrambni črti na štajerskem in o prilikah v Mariboru samem. Zanimalo ga je predvsem, čigava je uprava v mestu samem, kdo jo vodi, ali se je prevzela brez bojov in kake so varnostne prilike za prebivalstvo, dalje, ali smo brez bojov zasedli tudi naše postojanke severno Drave. Pojasnila, ki so mu bila dana na njegova vprašanja s strani naših zastopnikov, so ga očitno zadovoljila, ker so soglašala s podatki, ki jih je imel o tem že od svoje centrale na Dunaju.

Vsa razprava tega dne z g. Milesom v Mariboru je bila pretežno vojaško informativnega značaja. Konferenci so zato prisostvovali v pretežni meri vojaški strokovnjaki in le par naših civilnih zastopnikov in delegatov iz graških pogajanj za premirje in določitev demarkacijske črte na Koroškem. Zastopnikov mariborskih, odnosno štajerskih Nemcev na mariborsko konferenco tega dne nihče, tudi Miles sam ni vabil.

Bolj kot naša štajerska obrambna črta ga je zanimala narodnostna meja in naše vojaške postojanke na Koroškem. To je pač prirodno, saj je bila proučitev našega in nemško-koroškega vojaškega položaja in ondotnih narodnostnih razmer zanj bistven predpogoj za primerno rešitev delikatne naloge, ki jo je prostovoljno prevzel na svoje rame. Tenkočutne opazovalce na tej konferenci je obhajala nekaka podzavestna skrb in bojazen, da je prinesel Miles glede Koroške že svoj določeni koncept s seboj proti izvestnim navodilom in enostranskim informacijam, dobljenim že v Gradcu. V Mariboru je dobil še od naših oblasti ves potrebni pisani in risani pregledni material glede Koroške.

Glas o prihodu Milesove komisije so Nemci razširili z veliko naglico v mestu. Zato so skrbeli pač že v naprej določeni kurirji. Ob 10. uri, menda v istem trenutku, ko je Miles prestopil prag zgradbe okrajnega glavarstva, kjer je bilo nameščeno tudi »štajersko obmejno poveljstvo«, je prenehalo z delom vse nemško-nacionalno in socialno demokratsko orientirano osebje v železniških delavnicah in kurilnici na koroškem kolodvoru, zapustilo svoje delovne lokale in pohitelo na ulice, kjer se je formiralo v ogromno povorko in z železničarsko godbo in svojim pevskim društvom »Frohsinnom« na čelu, pod zastavami korporativno odkorakalo v mesto na Glavni trg. Kakor na alarmni znak so se zaprle gostilne in kavarne, vse je hitelo v smeri Glavnega trga. Na vseh šolah, vključno gimnazije in realke, je bil ob tej uri pouk prekinjen in vse, šolarji, dijaki, moški, ženske, je hitelo na zaukazano demonstracijo. Šolarje in dijake so vodili njihovi učitelji in profesorji, nalik kaki po šolskem redu zaukazani procesiji. Vse je imelo v rokah male frankfurtarice ali vsaj nemško-nacionalne znake na prsih ali v gumbnici. Malo po 10. in pol uri se je začela večtisočglava množica valiti v strnjenih masah z Glavnega trga po vseh ulicah, vodečih h Grajskemu trgu in Trgu Svobode, ki je bil v četrto ure napolnjen vse do današnje Razlagove in Ciril-Methodove ulice. Zdelo se je, da se ta silna množica pripravlja na obleganje zgradbe okrajnega glavarstva. Spotoma so se jim pridružile še skupine, zbrane v drugih ulicah. Zbrane so bile množice, kakor jih v impozantnejšem številu še ni videl predprevratni Maribor. Skoro vsaka skupina je imela svojega zastavonošo, ki so nosili velike nemško-nacionalne in avstrijske zastave, poleg tega pa tudi table iz kartona z napisi kakor: »Hoch Amerika! Hoch Deutschösterreich! Marburg ist deutsch! Hoch Wilson! Wir bleiben deutsch!« in slično. Te table in napisi so bili v ta namen pripravljene že več dni.

Okoli 11. ure, ko je bila konferenca z Milesom v polnem teku, so odjeknili z današnjega Jugoslovanskega trga in ulic pred okrajnim glavarstvom urnebesni viki, pomešani z glasovi godbe. Podpolkovnik Miles se je pokazal začudenega nad tem nenadnim truščem in ko se mu je pojasnilo, da je zbrana pred zgradbo nemška množica, demonstrirajoča za nemški značaj mesta Maribora, je odločno izjavil, da odklanja vsako politično manifestacijo od kateresibodi strani. Ker je bil glavni vhod v zgradbo zaprt s težkimi železnimi rešetnimi vratmi in od znotraj vojaško zastražen, ni mogel nihče nepoklican v zgradbo. Demon-

stranti so imeli pripravljeno deputacijo, ki je od takratnega komandanta mesta, podpolkovnika Cvirna, ki je nadzoroval v veži zgradbe postavljeno vojaško stražo, zahtevala, da ji odpre vhodna vrata in jo povede pred podpolkovnika Milesa. Podpolkovnik Cvirn je zahtevo demonstrantov, da se pripusti deputacija, javil gen. Maistru, ki je dal svoj pristanek, da pride deputacija, največ 10 oseb, v njegovo pisarno na štajerskem obmejnem poveljstvu. Deputacijo, ki je štela faktično 15 oseb in ki se je formirala v vestibulu zgradbe, je vodil takratni mestni župan dr. Schmiderer. V njej so bili veletrgovec z vinom Julij Pfrimer, podžupan Karel Nasko, takratni študentski župan dr. Juritsch, več takratnih mestnih svetnikov, zastopniki nemško-nacionalnih in socialno-demokratskih železničarjev in dve zastopnici nemško-nacionalnega ženstva. Podpolkovnik Cvirn je predstavil deputacijo gen. Maistru v njegovi pisarni. Tu je v imenu deputacije izrazil dr. Schmiderer željo, da se deputacija povede k Milesu, ki je pa, čim mu je javljena, energično odklonil sprejem z utemeljitvijo, da je njegova naloga v Mariboru čisto vojaško informativna, odnosno diplomatska in da se ne sme, niti noče vmešavati v politična vprašanja in zadeve. Poudariti je treba, da je iz istega razloga odklonil že prej sprejem 2 slovenskih deputacij s Koroškega. Ko je general Maister to Milesovo odklonilno sporočilo sporočil deputaciji, je g. Pfrimer izrazil mnenje, da se s takim odgovorom ne morejo, oziroma ne upajo vrniti med zunaj čakajočo množico, ki da je že preveč razburjena. Razburjenje se je polastilo tudi ostalih članov deputacije, zlasti dr. Juritscha, da so razdraženi začeli kričati na gen. Maistra ter mu zatrjevali, da se brez uporabe brahialne sile ne umaknejo iz poslopja. Gen. Maistru je v tej prekerni situaciji priskočil na pomoč dr. Miler, takrat še advokat v Celovcu, in obema je slednjič vendar uspelo zlepa spraviti deputacijo iz Maistrove pisarne in iz poslopja.

V času, ko se je mudila nemška deputacija pri gen. Maistru, so se demonstracije na ulici še stopnjevale. Bilo je vikanja in zaglušnega kričanja, kakor ga dotlej še ni slišal Maribor. Nekaj nemških mladeničev je splezalo na zgradbo okrajnega glavarstva in na njegovem pročelju razobesilo več nemško-nacionalnih zastav. To početje je spremljala množica z bučnim odobravanjem. Medtem so pa demonstranti najbrž doznali, da Miles deputacije ni sprejel in so svojemu negodovanju nad tem dali izraza z urnebesnim vriščem in »Heil«-klici, ki so zaglušili celo glasove godbe, na okna pisarn v I. nadstropju pa so začeli metati vsenemške zastavice. Neki člani deputacije so se obrnili do takratnega okrajnega glavarja dr. Lajnšiča s prošnjo, da pripravi podpolkovnika Milesa do tega, da se pokaže množici vsaj na balkonu. Miles je bil neodločen, kaj naj stori in je radi tega vprašal za mnenje gen. Maistra. Na Maistrov pritrdilni ozir, soglasni odgovor je odšel Miles skupaj z gen. Maistrom na balkon in se pokazal množici. Ko so demonstranti zagledali Milesa, so ga prisrčno akklamirali in pozdravili z gromovitim »Heil Wilson! Heil Miles! Heil Amerika!« Miles je ob tej priliki izgovoril nekaj besed v angleškem jeziku, ki jih pa v tolikem trušču nihče ni mogel prav slišati, še manj pa razumeti.

(Dalje prihodnjič.)

Celje: Stara grofija

Foto Pelikan

CELJE MED SVETOVNO VOJNO

JANKO OROŽEN

Svetovna vojna je zalotila Celje med izvrševanjem važnih načrtov, dozorevajočih že daljšo dobo. Te načrte je rodila deloma sila razmer, deloma pa so bili rezultat modernega tehničnega napredka. Da so se izvedli, bi se bila nekako zaključila perioda preurejevanja tehniške slike mesta, preurejevanja, ki se je bilo s prilično veliko intenzivnostjo pričelo že v osemdesetih letih preteklega stoletja.

Ob pričetku svetovne vojne je še imelo mesto ulice ali posute s peskom ali pa tlakovane s preprostimi škrljastimi ploščami, svetlikajočimi se v solnčni luči, kakršne so bili pričeli polagati že pred dobrimi sto leti, ko so preskrbovali mesto tudi s prvo kanalizacijo, iz rimskih in novih kanalov tvorečo enoten odvajalni vodni sistem. Baš ob pričetku vojne se je mesto pripravljalo, da stari tlak nadomesti z novim, uporabljajoč zanj granitne kocke. V kolikor so dopuščala sredstva, se je to delo med vojno v resnici jelo iz-

vrševati; opravljal ga je mestni cestni mojster, Italijan. Prostor pred kolodvorom je prvi jel dobivati nov granitni tlak, nikakor ga pa ni dobil v celoti.

Mesto je imelo že par desetletij staro plinarno, ki je preskrbovala potrebno luč in nudila tudi plin za kurjavo. Ali naprave so bile nezadostne in misliti so že začeli na nujno obnovo. Pravkar je bila prinesla velike razbremenitev započeta elektrifikacija. Posamezniki so imeli svojo električno silo že par let, mesto si jo je pa preskrbelo komaj tik pred svetovno vojno. Ob novem letu 1913. so zasvetile v mestu prve žarnice. Električno silo je dajala Westnova naprava. Za gonilno silo se je elektrika le še malo uporabljala, med svetovno vojno so se v tem oziru napravljali prvi koraki: mestna občina je tudi pomišljala na to, da jo uporabi za strojni obrat v svoji novi klavnici, na katero so bili mestni očetje predvojne dobe vedno ponosni.

Celje: Stari most

Foto Pelikan

Silno je obžalovati, da se ni mogel izvršiti neki drug, začet načrt: zgraditev poslopja za okrožno sodišče. Celje ima svoje okrožno sodišče izza početka nove sodne organizacije. Ali glede sodnih prostorov je imelo vedno težave. Izprva je bilo sodišče gost mestnega magistrata, nato se je preselilo v veliko poslopje, ki je bilo pred sto leti nastalo na mestu prejšnjega minoritskega samostana ter ga je pozneje na javni dražbi kupila mestna občina, ki ga je zopet prodala državi, da bi se v njem namestilo okrožno sodišče. Nekaj let pred svetovno vojno se je okrožno sodišče iz »Kresije« zopet preselilo v mestno poslopje; tokrat v »grofijo«, lepo, pa za sodišče premalo prikladno stavbo, ki je bila prešla v mestne roke radi konkurza prejšnjega lastnika ter je dotlej nudila streho vsemu mestnemu osnovnemu šolstvu. Tik pred svetovno vojno je bilo vprašanje zgraditve novega poslopja že dozorelo: saj so bili že tedaj, ko so bili v »grofiji« še razredi, v skrbi radi slabih stropov, saj okrožno sodišče nikakor ne bi smelo biti zmeščeno tako, kakor so zmeščena poedina sreska sodišča podeželskih krajev, namreč v gradovih. Za novo sodno poslopje se je sklenilo, naj bi se zgradilo na prostoru »Kresije«, ki bi se morala demolirati. Delo se je že začelo z odpravo nekaterih zidov. Zapela je pa bojna tromba in dela je bilo konec. Mestna občina pa ni prestala misliti na srečno rešitev dela. Pripravljala je načrte, da bi z novega trga ob bodočem sodišču speljala dve ulici na sedanjo Vodnikovo ulico in da bi tudi s sedanje Aleksandrove ulice razširila dohod do sodišča; v ta namen se je trudila, da bi pokupila nekatere hiše oziroma zemljiščne dele. Vendar pa je prizadevanje ostalo brez rezultata in je vprašanje zgraditve novega okrožnega sodišča še danes aktualno in pereče; rekel bi: to je vprašanje časti Velikega Celja, ki mora spraviti okrožno sodišče pod dostojno streho tudi radi tega, da bi mogel v »grofijo« muzej, saj vanjo najbolj in v prvi vrsti spada.

Domala zrelo je bilo pred svetovno vojno tudi vprašanje regulacije Savinje. V bistvenih obrisih so bili gotovi načrti in iskal se je ključ, kako razdeliti stroške. To iskanje se je zavleklo globoko v vojna leta, dokler ni vsaj začasno zamrlo. Glavne nitke je držal v svojih rokah deželni odbor in stroške naj bi nosili dežela, okraj, mestna in okoliška občina. Ali

okraj je imel v početku vojne komisarja, ki je sicer izjavil, da je regulacija potrebna in udeležba okraja nujna, toda on sam se obvezati ni mogel. Mestna občina tudi ni bila zadovoljna s tem, da naj bi se med njo in okoliško občino stroški razdelili po davčni moči, češ: okoličanom dela voda na njihovih zemljiščih veliko škodo, mestnih hiš pa ne more ne pokvariti ne porušiti. Delo je ostalo prihranjeno današnjim dnevom.

V zvezi z regulacijo Savinje in samostojno se je razmotrivalo vprašanje zgraditve novega mostu. To vprašanje je bilo v resnici že dve sto let na dnevnem redu; s Savinjo se ni bilo mogoče šaliti. Ali odkar je bil v petdesetih letih preteklega stoletja zgrajen nov, lesen most, je imelo mesto dolgo mir. Pred svetovno vojno je bila pa že sila velika. Načrti so bili gotovi in šlo je za to, kako naj se razdeli 100.000 K, kolikor bi bil stal most. Vojna je izvedbo prekinila, most so popravili in čakali. Pred dvema letoma ga je povodenj odnesla, nov, zasilni most ga bo predvidoma nadomeščal dotlej, dokler ne bo napredujoča regulacija, započeta pri Tremerju, zahtevala definitivne rešitve.

Načeto je bilo tik pred svetovno vojno tudi vprašanje ceste ob levem bregu Savinje, med reko in nekdanjim mestnim obzidjem. V ta namen je mesto kupovalo tudi majhno hišico v Kapucinski ulici, hišico, ki je bila v posesti Celjske posojilnice. Tudi ta načrt je ostal nerešen, izvedla ga je pred desetletjem nova občinska uprava z ureditvijo in zgraditvijo »Masarykovega nabrežja«.

Tudi v prometnem oziru so se javljali novi načrti. Saj je bila občinska uprava deželnemu odboru prijavila svoj načrt glede uvedbe lastnega avtomobilskega prometa na progi: Celje—Vojnik—Konjice—Slovenska Bistrica—Maribor, oziroma Slovenska Bistrica—Ptuj. Načrt je ostal na papirju, vendar je pa bil med vojno v napotje nekemu privatniku, ki je hotel vršiti avtomobilski promet med Celjem in Konjicami. Led pa je bil prebit: med vojno je že dežela prevažala poleti letoviščne goste med Celjem in deželnim kopališčem Dobrno.

Končno je trkalo na vrata vprašanje kina. Celjani bi bili radi gledali kino-predstave. Prostora zanje pa ni bilo. Vendar so bili tik pred svetovno vojno gotovi načrti za zgraditev lepega kino-poslopja ali »odra za svetlobne igre«, kakor so se nemški mestni krogi tedaj izražali. Bilo je pa prepozno. Med vojno so po velikem oklevanju priredili mestno gledališče tudi za kino-predstave, potem ko je že poprej začel delovati kino v Sokolskem domu v Gaberju.

Tako je bilo mnogo gospodarskih načrtov, ki so radi izbruha svetovne vojne bili ali deloma ali pa popolnoma postavljeni z dnevnega reda ter jim je šele povojna doba prinesla ali popolno ali delno realizacijo; okrožno sodišče pa še sploh čaka srečnega trenutka, ko se bo javnost pobrigala zanj.

Predvojna doba v Celju je bila nemška. V mestu je daleč prevladovala slovenska kri, ali vladajoči nemški pritisk prave ljudske barve ni pustil na dan. Vendar je bil slovenski odpor velik in izza devetdesetih let je bilo Celje prizorišče hudih nacionalnih borb, ki pričajo o trdovratnosti Nemcev in »nemčurjev« ter o odločnosti Slovencev, borečih se za to, da bi se Slovincem pridobilo mesto, ustrežajoče etnografski sliki slovenske zemlje.

Slovenski tabor je bil složen in do leta 1906. enoten. Tudi Nemci so nastopali kot celota, budno pazili na to, da bi jim kaka trhlina ne škodovala. Pojava socialnih demokratov jim radi njihove mednarodnosti ni škodovala, vendar jim njihove zahteve niso bile vedno všeč. Tako je leta 1914. celjski mestni svet na predlog dr. Schurbija odločno nastopil proti predlogu, ki so ga socialni demokrati stavili v dežel-nem zboru glede uvedbe proporcionalnega volilnega reda v občinah z lastnim statutom. Storili so to radi tega, da bi preprečili pojavo Slovencev v mestnem svetu; rekli so, da grozi mestu slavizacija in da se bo v občinski svet zavedla delovna nesposobnost radi cepljenja odbora v posamezne strankarske skupine. Po poročilu poročevalca so bili dobili pri poslednjih volitvah Slovenci: v I. razredu 19%, v II. razredu 22% in v III. razredu 18% glasov. Mestni načrt, ki ga je pred vojno izdala Zvezna tiskarna, pa kaže za Slovence še bolj ugodno posestno stanje. In vendar so bili brez vsakega občinskega zastopstva.

Kmalu po umoru Franca Ferdinanda v Sarajevu na Vidov dan leta 1914. je imel občinski svet svojo žalno sejo. Mestni župan dr. Henrik Jabornegg pl. Altenfels je proslavljal umrlega nadvojvodo kot branitelja nemštva in edinstva monarhije, kot nasprotnika dualizma in trializma ter pobornika za močno vojsko in vojaško zvezo z Nemčijo. Čeprav je bil spominski govor v obče sicer precej zmeren, je župan atentat vendarle predstavljal kot čin srbske propagande.

Nastop vojne so sprejeli v Celju kot v drugih mestih. Pri Nemcih in nemškutarjih se je pojavil val navdušenja, zavednejši Slovenci so pa takoj razumeli proti Slovanom naperjeno ost velike vojne. Kulturno delo med Slovenci je na mah prestalo.

»Narodni dnevnik«, naslednik »Domovine«, je pre-stal izhajati; društva so morala ukiniti svoje delo, med njimi je bil tudi »Celjski Sokol«, ki je imel svojo telovadnico v Gaberju: z odredbo magistrata, ki se je opiral na neki ministerialni odlok, je bilo društveno delo ustavljeno, vendar se je požrtvovalnim članom uprave posrečilo rešiti glavni inventar, arhiv in zlasti prapor.

Vsa sreča je bila, da je bilo poleg mestnega urada v Celju tudi okrajno glavarstvo, ki mu je bil v vojni dobi na čelu baron Müller. Okrajno glavarstvo je radi svojega korektnega nastopanja že izza devetdesetih let preteklega stoletja bilo videti v primeri z magistratom kot urad, ki je v slučaju potrebe nudil Slovcem zakonito zaščito. Tako v Celju in okolici ni bilo preštevilnih aretacij; Slovenci so se seveda kljub temu morali čuvati, celo v »Narodnem domu« je bilo izprva treba paziti na prisluškovalce; saj označevanje za panslavista je bilo v Celju že desetletja na dnevnem redu.

Videti je, da je trenutni zanos pri nemški orientiranem delu prebivalstva kmalu minul. Potlačila ga je resnost vojnih dni. Odhajali so svojci, prihajali ranjenci, na vrata je trkala skrb za ranjence, vojne vdove in sirote.

Težko je pa tudi bilo, da je bojna vihra zavrla normalno gospodarsko in kulturno delo ter končno privedla do velike gospodarske stiske in velikega pomanjkanja vsch življenjskih potrebščin. Sejni zapis-

Okr. glavar baron Müller

niki občinskega sveta o tem prilično mnogo govore, čeprav se župan in drugi člani zdaj pa zdaj zavarujejo proti očitkom, da bi bili morda nepatriotični.

Županove skrbi so bile vsekakor velike. V izvrševanju gospodarskih poslov mu je bil pri roki podžupan; do leta 1916. je zavzemal to mesto lekarnar Maks Rauscher, potlej pa lesni industrijec Karel Teppey.

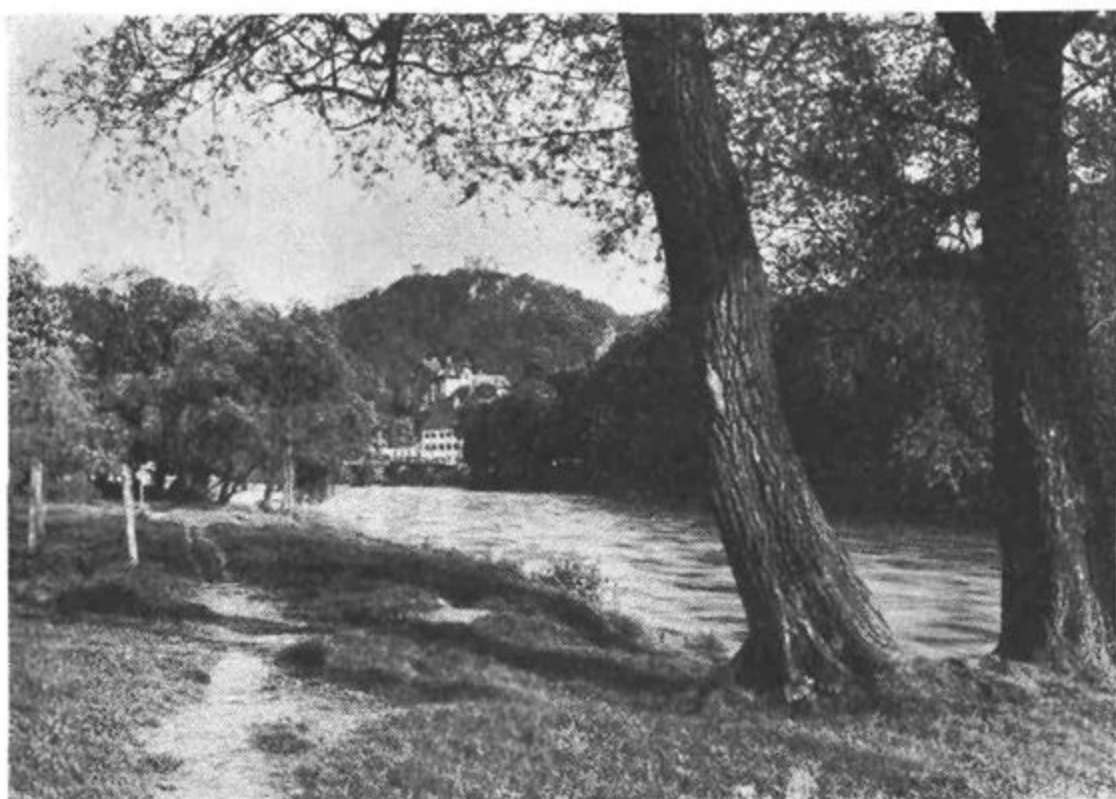
Prva velika stvar, ki je dala skrbi takoj v početku vojne, je bila preskrba potrebnih vojaških stanovanj. Ni bila mala stvar, imeti v malem mestu vedno na razpolago nekoliko tisoč postelj, deloma za zdrave, deloma za bolne vojake. Tu sta bila najprej dopolnjevalna kadra 87. pešpolka in 26. domobranskega inf. polka. Od početka vojne je bila v mestu rezervna bolnica, ki se ji je po evakuaciji Trsta ob pričetku vojne z Italijo pridružila še tržaška rezervna bolnica. Seveda so prišli v mesto še razni drugi oddelki, zlasti tehnični. Vojašnice torej niso zadostovale in vojaški upravi je bilo treba dati na razpolago druge prostore, zlasti šolske. Majhno olajšanje je nastalo, ko so v drugem letu vojne na Spodnjem Lanovžu zgradili večje število barak za zdrave in bolne vojake. Posamezni oddelki pa so bili seveda razmeščeni tudi v bližnji in daljni okolici, n. pr. v Žalcu.

Že v prvem letu vojne se šolski pouk ni mogel vršiti v redu; saj so bili naučnim namenom na razpolago samo silno omejeni prostori: v novem poslopju v Vodnikovi ulici, v dijaškem domu in v gimnaziji. Novo poslopje v sedanji Zrinjskega ulici, novo gimnazijsko poslopje in poslopje slovenskih nižjegimnazijskih razredov je zasedla vojska, ki se je bila udomačila tudi v Kresiji. Še težje je bilo v sledečem letu: otroci so bili vrženi še iz prej nezasedenih šolskih prostorov in mestni urad ter občinski svet sta si morala pomagati, kakor sta si vedela in znala. Iznajdljivost je bila velika. Misel na zgraditev šolskih barak, izhajajočo od deželnega šolskega sveta, je pa mestni šolski svet kar v početku odklonil, češ da bi bili stroški preveliki. Pač pa je vojna oblast kmalu vrnila šolski upravi staro gimnazijo.

Tako so izza jeseni 1915 pouk uredili.

Mora se reči, da je občinski svet v skladu z mestnim šolskim svetom skrbel za to, da bi deca vendar ne ostala brez pouka. Niti idealizma ni manjkalo. Tako je gimnazijski direktor Klement Profl kot šolski poročevalec in mestni šolski nadzornik na seji občinskega sveta prečital in utemeljil predlog ravnatelja dekliške meščanske šole Otmarja Praschaka,

Celje: Masarykovo nabrežje nekdanj Foto Pelikan

Celje: Masarykovo nabrežje sedaj Foto Pelikan

naj bi se v Celju ustanovilo privatno učiteljsko, češ da je treba pravočasno poskrbeti za učiteljski naraščaj, ki ga bo po vojni obilo treba. Občinski svet je ta predlog radostno sprejel. Sličnega značaja je bil sklep, naj se obema meščanskima šolama, ki sta bili triletni, priključi še skupni zaključni letnik.

Še težja, ker neposrednejša je bila skrb za preskrbo prebivalstva z nujnimi življenjskimi sredstvi. Že v početku leta 1915. se je jela javljati stiska in vlada je začela uvajati prisilni režim v gospodarjenju z njimi. Najprej se je lotila reguliranja žitne trgovine in trgovine ter uporabe moke. Pri tem je uporabo za posameznika določila kaj nizko, izprva na 240 dkg za osebo in dan, nato na 200 dkg, ali radi nemožnosti preskrbe je celo to ostalo na papirju.

Pri mestnem uradu se je osnoval poseben aprovizacijski oddelek in za glavne življenjske predmete so uvedli karte; mestni urad sicer trgovcev praktično ni mogel izločiti iz prodaje, ali dodeljeval jim je zaloge in kupce. V svobodnem nakupu se je moglo kupiti le malo predmetov. Nekateri so sploh dobavljali samo državni nakupovalni organi (n. pr. žito), druge pa je magistrat dobavljal po svojih ljudeh v dodeljenem okrožju, ali pa (kakor svinje in mast) svobodno na Hrvaškem. Prodajo nekaterih predmetov, n. pr. mesa, je samo nadziral.

Preskrba z živili pa je bila od meseca do meseca težja, zdaj pa zdaj se je še pojavila rahla tolažba, da pridejo iz okupiranega ozemlja, ali le redko so se nade izpolnile. Malo so zalegle tudi razne preventivne odločitve mestnega urada (oziroma sveta). Tako so že izza prvega leta vojne dodeljevali v obdelavo majhne parcele sveta in leta 1918. so dobili s Češke kaka dva tucata lepih kuncev in jih zmetila na Spodnjem Lanovžu, češ da bodo prav prišli za prehrano siromašnega prebivalstva.

Prav poučno je poročilo, ki ga je podal župan Jabornegg na seji mestnega sveta dne 18. jan. 1918, torej v zimskem času. To poročilo obsega sledeče navedbe:

Glede moke je Celje močno prikrajšano, kajti že dolgo je ne dobiva toliko, kolikor bi je bilo po predpisih centralnih aprovizacijskih mest potreba za posamezne meščane. To se dogaja že izza leta 1916. Prebivalstvo se je moralo izprva zadovoljevati z 1 kg

moke za osebo in teden, čeprav mu je pripada 1 40 kg. Obupni klic je čul tudi minister za prehrano, ki je v juliju 1917 prišel v Celje. Minister je obljubil, da se izza nove žetve prikrajšave ne bodo več vršile, ali njegove besede so veljale samo za par tednov v mesecu oktobru. Niti obljuba, da se bo v slučaju prikrajšave moke dobilo nadomestilo v ječmenčku, zdrobu, kaši, testeninah, se ni izpolnila. Celo s 75 dkg se je moralo prebivalstvo včasih zadovoljiti. Na božični in Silvestrov teden bi bilo ostalo popolnoma brez moke, da se niso v sporazumu z mestnim mlinom pridobile potrebne zaloge moke, tako da je mestni urad le lahko nakazal meščanom zmanjšano količino moke. Nedavno je (vladni) prehranitveni urad izdal odlok, da poslej pripadaj na osebo 1'15 kg, in ne 1'40 kg. Ako bi se to izpolnilo, bi nastopili zlati časi. V resnici pa smemo pričakovati samo 500 g. Župan opozarja nato, da mora gospodarski okraj Celje mesto preskrbovati s krušnimi kartami skoro 26.000 oseb, med njimi 7000 delavcev težakov. Po novi odredbi (1'15 kg) bi bili potrebni na teden vsaj 3 vagoni moke, v resnici prideta samo 2½ vagona. Izhajati se je doslej moglo samo tako, da so se delavci težaki prikrajševali. Vendar se župan vdaja nadi, da kvota ne bo padla na ½ kg na teden, kajti tako se niti živeti ne bi dalo, nikar pa, da bi se moglo misliti celo na otroke in bolnike.

Prav nič boljša, pravi poročilo dalje, ni preskrba s krompirjem. Ako računamo za osebo 80 kg na leto, bi ga potrebovali 60 vagonov, v resnici se nam ga je lani nakazalo na papirju 40 vagonov, v dejstvu pa 20 vagonov, izmed njih 8 vagonov poljskega krompirja. Domači krompir se vozi proč, tuji in gnili se pa dovažajo. Prebivalstvo pa je veselo tudi takega. Pozimi je dovoz popolnoma prestal in prebivalstvo je pred katastrofo. Ako bi preneslo prikrajšanje v enem izmed živil (moka, krompir), je v obeh živilih nikakor ne more.

Z mlekom ista težava. V sporazumu z okrajnim glavarstvom si je občinski urad spomladi 1917 zagotovil dnevno 2000 l mleka. Večina ga je šla v bolnice. Ostalo ga je pa še za druge bolnike, otroke in celo odraslo prebivalstvo. Septembra se ga je pa dobilo samo še 800 l. Nastalo je namreč veliko pomanjkanje krme in z otrobi, ki so se poprej dajali mlekarjem

za krave, tudi ni bilo več mogoče pomagati, ker so se jeli privedati moki ali uporabljati za konje.

V zvezi s pomanjkanjem krme grozi pomanjkanje mesa. Mestna občina se preskrbuje z govejo živino in svinjami, da bi bilo v slučaju potrebe dovolj povrnjenega mestu. Beda vlada v preskrbi z mastjo; najprej je bilo določenih za osebo in teden 5 dkg, nato pa samo 3 dkg. Mestni urad je poslal na Hrvaško nakupovalca svinj (glede katerega so se pa pozneje ugotovile velike nerednosti).

Mestni urad je nakupil mnogo buč, repe in zelja; tega pa niso mogli spraviti v mesto in so ga v veliki meri pobrale v okolici razmeščene baterije.

Trdo je glede luči in kurjave. Plinarna je morala radi pomanjkanja premoga poleti počivati, pozimi pa delati v skromnem obsegu in se prebivalstvo držati navodil glede zmerne uporabe. Petroleja se dobiva samo 1950 l na mesec, tako da ga pride na posameznika komaj 1 l. Za premog ni niti v najskromnejši meri poskrbljeno. Količina, prihajajoča iz Velenja in Zabukovce, je preskromna; prvič premoga ni dovolj, drugič pa tudi prevozna sredstva niso na razpolago.

Iz istega poročila je razvidno, da se je dobivalo sladkorja komaj 75 dkg za osebo in da je še pričakovati prikrajšave, glede riža je pa itak jasno, da ga sploh ni bilo, saj ga je že leta 1915. primanjkovalo.

Življenje torej ni bilo rožnato, vsaj za tiste ne, ki si po kakih zvezah niso mogli protiuradno preskrbeti večje količine živil. Siromakom je nekoliko pomagala tako zvana vojna kuhinja, v kolikor je imela kaj v roke vzeti.

Niti z industrijskimi produkti ni bilo v redu preskrbljeno. Koliko so se trudili krojači, da si preskrbe (preko trgovske in obrtne komore ter državnih gospodarskih uradov), blaga, sukanca in podlog, čeprav v surogatih, koliko čevljarji za usnje, kovači za jeklo itd. Gostilničarji so na koncu v zvezi z magistratom osnovali celo lastno nakupovalno organizacijo, ki pa je prišla prepozno.

Glede lesa pa ni bilo pomanjkanja, saj je bila občina sama v posesti velikih gozdov. Prodala je celo vojski mnogo drv iz Pečovnika in izsekati ji je

dala (proti priličnemu plačilu) gozd pri Sv. Jožefu, kjer se je bil pojavil lubadar. Tudi kostanje je radi dobre cene v gozdu nad parkom hotela posekati, ali ker so cene padle, se to ni zgodilo.

Sicer je pa še marsikaka stvar bila izraz vojne dobe.

Cene so rasle, plače uslužbencem je bilo (v obliki doklad) treba poviševati, kar se je poznalo tudi v (vsaj številčnem) poviševanju davkov. Mestna podjetja so deloma postajala pasivna (zlasti plinarna). Občina je vsaj trikrat podpisala vojno posojilo po 500.000 K, pri čemer si je vsakokrat najela deloma lombardno in deloma navadno posojilo pri mestni hranilnici; mestni očetje so se celo tolažili, da so napravili dobro kupčijo, kakor so jim kazali računi.

Na Sevcih je občina poleg civilnega pokopališča uredila vojaško pokopališče, ki ga je pozneje odstopila vojni upravi. Vojnih ujetnikov tu ni pustila pokopavati, radi česar je nastal neki spor z vojaško oblastjo, njim je odkazovala večno počivališče na bolnišnem pokopališču. Nekoč bi se bilo treba odločiti tudi za to, da se v Celju pokopavajo židovski begunci iz Galicije, živeči na gradu Blagovni pri št. Juriju. Mestni svet pa na to ni pristal in zanje so naredili pokopališče na gričku nad graščino. Proti tem beguncem se je bila pojavila neka nejevolja tudi radi tega, ker so bili po svojem prihodu jeli prazniti živilski trg.

Celjski mestni očetje so v splošnem trdno upali na zmago in so bili ponosni na vojake domačih oddelkov. Na poveljstvo 87. polka in na domobrance so nekoč poslali po en srebrn rog v znak počastitve. Mesto je pa tudi prejelo ščit, v katerega so darovatelji za fond vojnim vdovam zabijali žeblice. Ščit je še ohranjen.

Leta 1917. je mestni svet protestiral proti podpisovanju majniške deklaracije. Ko je bila že Jugoslavija tu, je pa pogodbeno odtujil precej mestne posesti. To odtujitev je morala nova, slovenska uprava ovreči.

Prva slovenska občinska uprava je imela prirodno gerentski značaj. Na magistratu je morala menjati osebe in duh, kar se je sicer izvršilo prav prirodno in brez nasilja.

Celje: Hrib sv. Jožefa pred zazidavo Foto Pelikan

Celje: Hrib sv. Jožefa po zazidavi Foto Pelikan

JANUAR 1924

1. V današnji noči poteka 40. leto, odkar je mestna občina ljubljanska vzela v zakup od tedanjega finančnega erarja pobiranje državne užitnine. Dotlej sta bila zakupnika žida Schwarz in Bärenfeld. — Dopoldne je povabil ravnatelj pošte in telegrafa dr. Debeljak zastopnike tiska, da poslušajo prvi radio koncert s sprejemnim aparatom, ki ga je montiral v ravnateljevi pisarni vodja tehničnega oddelka ing. Osana. Po njegovih informacijah ni daleč čas, ko bomo Slovenci dobili svojo oddajno postajo v Domžalah.

5. Pokrajinska uprava v Ljubljani je s svojim aktom št. 34.826 z dne 31. decembra 1923 ugodila svoječasni pritožbi občinskega odbornika Josipa Turka proti ustanovitvi mestnega poklicnega gasilstva, ker za to še ni nikake nujne potrebe.

7. V prisotnosti zastopnikov oblasti je bila v restavraciji »Zvezda« otvorjena strokovna nadaljevalna šola gostilniške in kavarniške obrti. Začetni tečaj bo obiskovalo okoli 30 vajencev. — V Gradcu je umrl upokojeni univ. prof. Johannes Frischauf, po rodu Nemeč, a vnet prijatelj Slovencev in idejni oče »Slovenskega planinskega društva«.

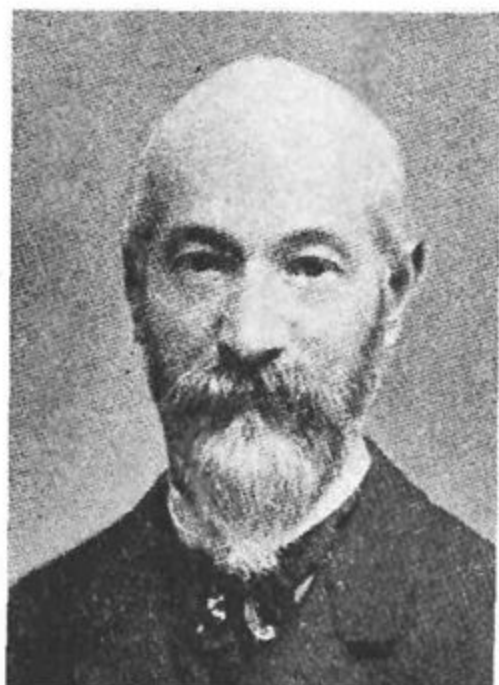
9. Trboveljska občina — prva izmed slovenskih občin — je poklonila 25.000 Din umetnostno-zgodovinskemu seminarju ljubljanske univerze, s katerimi si je ta omislil dve temeljni deli iz svojega področja. — Umrl je dvorni svetnik dr. Bogomil Senekovič, eden naših najboljših upravnih uradnikov, ki je po prevratu vodil posle poverjeništa za prehrano do likvidacije. Po razpustu prvega občinskega sveta je bil imenovan za vladnega komisarja. Našemu najvišjemu znanstvenemu zavodu je bil vnet sodelavec od vseh začetkov borbe za slovensko univerzo, na kateri je bil po vojni docent upravnega prava. Pravkar je imel postati redni profesor, pa je posegla smrt vmes. (Slika v Kroniki 1935, str. 175.)

13. Hišni posestniki so priredili v »Unionu« veliko protestno zborovanje proti odmeri previsokih davkov in so sestavili resolucijo, ki jo bodo predložili velikemu županu in finančnemu delegatu. — Ministrski svet je odredil likvidacijo kmetijskega oddelka pri pokrajinski upravi za Slovenijo.

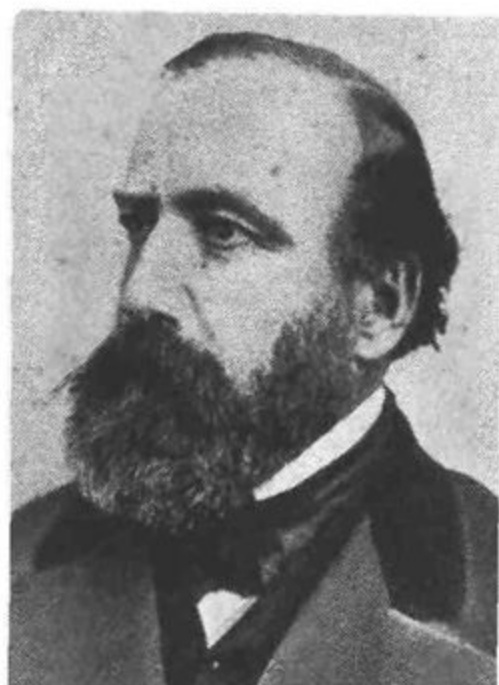
18. Semkaj sta prispela delegata notranjega ministrstva dr. Svetek in dr. Katič v zadevi ureditve likvidacije pokrajinske uprave za Slovenijo.

20. Društvo zdravnikov za Slovenijo je imelo svoje zborovanje in je sklenilo, da bo pričelo izdajati strokovno glasilo.

24. Pred prehodom na dnevni red občinske seje prečita dr. Rožič v imenu vseh članov obč. sveta protestno izjavo proti sklenitvi pogodbe med našo državo in Italijo glede

Johannes Frischauf

Peter Kosler

reškega vprašanja. V seji je bilo sklenjeno: da se sprejme Sirknikova ustanova v občinsko upravo; sprejeto je bilo poročilo kontrolne komisije glede razmer pri cestni električni železnici in je bilo v zvezi s tem sklenjeno: da mora družba takoj spraviti v red bilance za leta 1921/22/23; da prevzame občina v slučaju prevzeta železnice avtomatično vse osebje; da se določajo službeni prejemki sporazumno z mestno občino in da morajo vsaj dosežati višino prejemkov mestnih uslužbencev in da se vse osebje po dveh letih zadovoljivega službovanja stalno namesti in starostno zavaruje. V zadevi razveljavljenja sklepov obč. sveta o sistemiziranju 10 službenih mest v magistratnih uradih, o ustanovitvi mestnega poklicnega gasilstva ter o porazdelitvi službenih prejemkov mestnih uslužbencev oziroma delavcev, izrečen od pokrajinske uprave, je bilo sklenjeno, da se napravi priziv na ministrstvo notranjih zadev in na upravno sodišče za Slovenijo in Prekmurje; sklenilo se je, da se zvišajo nekatere tržne pristojbine; vdovi po pesniku Josipu Stritarju se podeli dosmrtna prekrbnina Din 500.— mesečno; da se odproda parcela na vogalu Aleksandrove ceste in Tomanove ulice direkciji poštnega čekovnega urada v Ljubljani in da se ukineta 6. in 7. razred mestne ženske realne gimnazije.

26. V unionski dvorani je bilo protestno zborovanje proti sporazumu med našo in italijansko vlado in je bila sprejeta tale resolucija: »Zborovalci, zbrani iz vseh krajev in strank na protestnem shodu v Ljubljani dne 26. januarja 1924, ogorčeno obsojamo sporazum, ki ga je sklenila naša vlada z Italijo na lastno pest brez sodelovanja narodne skupščine, ker ta sporazum ne predstavlja sporazuma med prizadetima narodoma. Zborovalci slovesno izjavljamo, da omenjenega sporazuma ne moremo priznati, ako ne garantira nacionalne, kulturne in gospodarske svobode slovanskemu življu, nahajajočemu se proti svoji volji v mejah italijanskega kraljestva.«

31. Na seji občinskega sveta je bila sprejeta resolucija proti vladi, ki je kupila na Rimski cesti 2 zasebni hiši za orožništvo. Spričo velike stanovanjske stiske v Ljubljani naj bi država ne kupovala zasebnih hiš v svoje uradne namene, ampak naj bi za to gradila nove stavbe.

FEBRUAR 1924

3. V opernem gledališču so petindvajsetič uprizorili Foersterjevega »Gorenjskega slavčka«. — Umrl je Woodrow Wilson, predsednik Združenih držav Severne Amerike, ki se mu imamo Jugoslovani mnogo zahvaliti za samostojno in svobodno državo.

16. Danes je 100 letnica rojstva Petra Koslerja, avtorja prvega slovenskega zemljevida naših krajev.

25. V unionski dvorani se je vršila umetniška prireditev v prid splitskim pogorelcem, katere so se udeležili predstavniki oblasti in na kateri so sodelovali naši umetniki, konservator dr. Stelè pa je v svojem govoru podal sliko starega Splita z ozirom na vprašanje Stare biskupije. Dvorano sta okrasila slikarja brata Kralja.

26. Na seji občinskega sveta je bilo sklenjeno, da se v zadevi spora med tramvajsko družbo in mestno občino imenuje za rabsodnika univ. prof. dr. J. Polc, ker se družba brani izročiti mestni občini nabrani stanovanjski fond, je bil razveljavljen sklep obč. sveta, ki je dovoljeval družbi pobirati poleg voznine 20 para za stanovanjski fond in je sklenjeno za ta znesek zvišati davek na listke cestne električne železnice, ki naj se steka v ta namen; sprejeta je bila nova službena pragmatika, ki določa v glavnem za uradništvo 6 ur, za delavstvo 8 ur dnevnega dela, je v principu proti naduram in pozna lastno bolniško zavarovanje; sprejet je bil proračun za leto 1924.; sklenjeno je bilo, da se poviša davščina na alkohol; v kritje stroškov za prestavitev smodnišnic se zviša davek na parcele

v bližini smodnišnice; borza dela naj popiše vse brezposelne v Ljubljani in v okoliških občinah, predvsem v Mostah in na Viču, ter takoj razpiše anketo zastran brezposelnih.

MAREC 1924

1. Opera je uprizorila v proslavo 100-letnice rojstva skladatelja Bedriha Smetane njegovo opero »Poljub«.

5. Pravosodno ministrstvo je odredilo likvidacijo oddelka za pravosodje pri pokrajinski upravi za Slovenijo v Ljubljani. Za likvidatorja je imenovan univ. prof. dvorni svetnik dr. Milan Škerlj.

11. Umrl je vladni svetnik Ivan Šubic, ravnatelj srednje tehnične šole in višji nadzornik trgovskih in obrtnih šol. Rodil se je 12. oktobra 1856 v Poljanah nad Škofjo Loko. Njegov oče Janez Šubic je bil slikar in cerkveni podobar, znamenita slikarja Jurij in Janez Šubic pa sta bila pokojnikova bratranca. Pokojnik se je po končani gimnaziji v Ljubljani posvetil na dunajski univerzi naravoslovnim, matematičnim in fizikalnim vedam. 1888 je postal ravnatelj državne strokovne šole za obdelavo lesa. Velika pokojnikova zasluga je, da je bilo 1911 sezidano poslopje državne obrtne šole. 16 let je bil občinski svetnik, nekaj časa pa tudi deželni poslanec. Zaradi svojega umetniškega okusa je bil imenovan za konservatorja centralne komisije za umetniške in zgodovinske spomenike, in v tem svojstvu ima za Slovenijo mnogo zaslug. Pokojnik je deloval tudi v strokovni literaturi, v kateri so važna tale njegova dela: Ljubljansko barje, Voda, s posebnim ozirom na ljubljanske razmere, Barve in njih uporaba v ornamentiki, Gorenjska kotlina in ljubljanski vodovod, Električna.

14. Umrl je profesor dr. France Kos, nestor slovenskih zgodovinarjev. Rodil se je 24. decembra 1853 v Selcih nad Škofjo Loko. Gimnazijske študije je začel v Kranju in končal v Ljubljani, po maturi pa se je posvetil na Dunaju študiju zgodovine. Svojo prvo službo je nastopil na goriškem ženskem učiteljskišču, potem je šel na učiteljskišče v Koper in je bil tam tudi šolski nadzornik, odtod pa se je vrnil v Gorico. Med vojno je bil na Dunaju, po prevratu pa je živel v Ljubljani. Pokojnikovo bogato znanstveno delo je vse posvečeno domači zgodovini. 1885 je objavila Slov. Matica njegovo »Spomenico tisočletnice Metodove smrti«, devet let pozneje pa njegove »Doneske k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja«. Največje in najvažnejše pokojnikovo delo pa je na široko zasnovana in vzorno urejena zbirka zgodovinskih virov »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku«, ki jo je 1903 začela izdajati Leonova družba.

18. Društvo slušateljev visoke šole za arhitekturo v Pragi je imenovalo na prvem mestu profesorja Josipa Plečnika soglasno za častnega člana. — Pri stolnem kapitlju v Ljubljani je imenovan za kanonika Alojzij Merhar (Silvin Sardenko).

20. Veliki župan ljubljanske oblasti je dovolil ljubljanski mestni občini, da sme najeti za obratno glavnico za mestno aprovizacijo posojilo Din 2.000.000— proti obrestovanju in odplačilu v dveh enakih obrokih v letih 1925. in 1926., in sicer izključno iz dohodkov mestne aprovizacije.

22. V dvorani Mestnega doma se je vršilo protestno zborovanje proti znižanju proračuna za »Zaščito dece« od 38 na 10 milijonov Din. Sestavljena je bila tudi resolucija, ki bo odposlana na pristojna mesta.

24. Glasbena Matica iz Maribora je priredila v unionski dvorani koncert pesmi Adamiča, Lajovica, Pavčiča, Premrla in Mokranjca. Koncert je lepo uspel in je publika Mariborčane burno aklamirala. — Rockefellerjeva fundacija, ki ima namen podpirati visoko šolstvo, je naklonila medicinski fakulteti v Ljubljani trajno štipendijo, s katero bo omogočeno vsako leto dvema absolviranim medicincema izpopolniti svoje študije v inozemstvu. Poleg tega je določena znatna letna vsota za medicinsko fakulteto za naročitev znanstvenih publikacij.

APRIL 1924

4. Veliki župan ljubljanske oblasti je dovolil mestni občini najetje posojila za tlakovanje cest in ulic v znesku 10 milijonov Din. Vrniti se mora najpozneje v 50 letih in je v vsakoletni proračun postaviti Din 820.000— za obrestovanje in amortizacijo dolga. Posojilo se sme realizirati postopoma v teku let in ne vse hkrati.

5. V Ljubljani so se zbrali zastopniki vseh v »Zvezi slovenskih pevskih zborov« včlanjenih pevskih društev ter zastopniki hrvatskih in srbskih pevskih zborov, da si določijo smernice za naše bodoče koncertno življenje.

8. Stanovanjsko oblastvo I. stopnje je objavilo podrobne statistične podatke o stanovanjskih razmerah v Ljubljani. Te še vedno niso dobre, kajti dognano je, da je po njih prizadetih okroglo 3000 oseb in bi bilo treba 700 do 800 stanovanj z 1, 2 in 3 sobami ter pritliklinami. — Naše mesto je obiskal direktor centralnega biroja mednarodne protialkoholne lige dr. Hercod iz Lausanne.

10. Na seji obč. sveta je bilo zastran razširitve električnega omrežja sklenjeno, naj se k oceni projektov ne pritegnejo izvedenci, ki zastopajo inozemske elektrotehnične tvrdke, pozove naj se »Elektra«, pod katerimi pogoji bi bila pripravljena odstopiti občini svoj tok, upravni odbor mestne elektrarne pa naj do prihodnje seje prouči vprašanje razširitve kalorične centrale.

14. Na seji obč. sveta je bilo sklenjeno: najetje posojila Din 1.800.000— za zgradbo kanalov in regulacijo ceste na pokopališče; pobiranje uvoznine in tržnine za nadaljnjih 5 let; ukiniti davek na nezazidane parcele; ustanoviti poseben zaklad za podpore najpotrebnejših in delavoljnih brezposelnikov, v katerega prispevajo delodajalci in delojemalci, občina in država.

15. Umrl je dvorni svetnik in podpredsednik deželnega sodišča v p. Fran Regally, odličen jurist, ki je dolga leta pripravljaval slovensko izdajo občega državlanskega zakonika in je veljal za kapaciteto za materialno pravo.

19. Danes poteka 60. leto, odkar je Ljubljana dobila prve postreščke. Takoj spočetka jih je bilo 19.

21. Umrl je Pavel Skale, ravnatelj mestne klavnice in mestni veterinar v pokoju.

26. Danes se spominjamo 25-letnice smrti pesnika Dragotina Ketteja.

MAJ 1924

3. Pevsko društvo »Slavec« je priredilo koncert v »Unionu«, posvečen proslavi 40-letnice obstoja društva.

17. Semkaj je prispela skupina članov Hudožestvenega teatra, ki je gostovala v »Selu Stepančikovem«, »Življenjskem boju«, »Jekaterini Ivanovni« in »Gospe z morja«.

20. Državna bolnica in porodišnica sta omejili sprejem pacientov in pacientk, ker jima primanjkuje prostora.

Ivan Šubic

Franc Kos

Fran Regally

Dr. Klement Jug

21. Francoska vlada je odlikovala predsednika »Francoskega instituta«, pesnika Otona Župančiča z redom Vi-teza častne legije.

22. Na seji občinskega sveta je bilo sklenjeno: unifi-cirati vsa mestna posojila, najeta do 30. aprila 1924, iz-vzemši aprovizacijsko posojilo najeti posojilo 2 milijona dinarjev za zasilne stanovanjske zgradbe.

27. Pri nadaljevanju seje obč. sveta je bilo sklenjeno: asfaltirati Aleksandrovo cesto; zvišati šolnino na mestni ženski realni gimnaziji, in sicer za domače dijakinje od 100.— Din na 200.—, za tuje pa na 400.— Din za polletje; razširiti mestno kalorično električno centralo in v ta namen najeti 35 do 40 milijonov dinarjev posojila.

JUNIJ 1924

3. Danes so bili pokopani Žarko Boltavzar, France Šlajpah in Stanko Žnidaršič, ki so bili ubiti v spopadu z delavci ob razvitju prapora Orjune v Trbovljah.

5. S kraljevim ukazom je imenovan za velikega župana ljubljanske oblasti dr. Vilko Baltič. Zaradi preiskave o trboveljskih dogodkih je prispel semkaj minister notra-njih zadev dr. Srskić v spremstvu državnega podtajnika Venčeslava Vilderja.

10. Veliko županstvo je razpustilo občinski svet ljubljanski z utemeljitvijo: 1. Mestna občina, odnosno mestni magistrat se je geriral kot korporacija, za katero ni no-bene nadrejene oblasti. 2. V mestnih podjetjih je nastala taka nedisciplina, da je ogražala ljubljansko mesto, njega javni mir in red. 3. V večini ljubljanskega sveta so se pojavila stremljenja, ki so v nasprotstvu z zakonom o za-ščiti države. — Za gerenta občine je imenovan dr. Viljem Krejči, odvetnik in predsednik »Rdečega križa« v Ljubljani. (Slika v »Kroniki« 1935, str. 181.)

11. Razpuščen je tudi upravni odbor Mestne hranilnice ljubljanske. Za vladnega komisarja je imenovan veletrgo-vec Robert Kollman. (Slika v »Kroniki« 1934, str. 60.)

14. Na izredni seji občinskega sveta, katere se člani klubov Jugoslovanske demokratske stranke in Narodne zajednice niso udeležili, je bilo soglasno sklenjeno, da se ne bo vložil priziv proti razpustitvenemu odloku, s ka-terim se razpušča občinski svet ljubljanski.

17. Včeraj in danes se je vršil tukaj kongres invalidov za vso državo.

25. Pesnik Oton Župančič je dokončal in izdal »Vero-niko Deseniško«, tragedijo v 5 dejanjih.

JULIJ 1924

13. Pred Magdičevo trgovino na vogalu Aleksandrove ceste so komunisti opolnoči streljali na 4 Orjunce. Pri tem je bil 1 komunist ubit. — Notranji minister dr. Srskić je odredil razpust Neodvisne delavske stranke, za katero

se krijejo komunisti. Od razpusta so izvzete samo one strankine organizacije, pri katerih pokaže hišna pre-iskava, da je bilo njihovo delovanje povsem legalno.

15. Novi direktor drž. železnic dr. Borko je nastopil svoje mesto.

20. Vršil se je občni zbor Jugoslovanske gasilske zveze, v kateri so zdaj združena samo gasilna društva iz Slo-venije. — Na Olimpijadi v Parizu je postal Sokol Leon Štukelj svetovni prvak v telovadbi.

22. Veliki župan ljubljanske oblasti je odredil, da se mora izvršiti volitev občinskega odbora mestne občine ljubljanske, in sicer 49 občinskih odbornikov in 49 na-mestnikov. Dan volitev bo določen kasneje po pravomoč-nosti volilnega imenika.

27. Ljuba Davidović je sestavil novo vlado, v kateri so 4 Slovenci, in sicer: dr. Anton Korošec, podpredsednik in minister prosvete in vere, prof. Anton Sušnik, pro-metni minister, prof. Ivan Vesenjaj, poljedelski minister in dr. Franc Kulovec, minister za agrarno reformo.

29. Dr. Viljem Krejči je razrešen mesta gerenta mestne občine ljubljanske; na njegovo mesto je imenovan dr. Lju-devit Perič, bivši župan ljubljanski. Svoje posle je pre-vezel dne 1. avgusta. (Slika v »Kroniki« 1935, str. 82.)

AVGUST 1924

11. Umrl je Miha Moškerc, dolgoletni urednik »Sloven-ca« in bivši občinski svetnik. Pokojnik je bil po rodu Ljubljančan in je spadal v starejšo generacijo poklicnih slovenskih novinarjev. Deloval je mnogo v kršč. soc. de-lavskih organizacijah in v Kršč. soc. zvezi. (Slika v »Kro-niki« 1935, str. 179.)

11. Na zapadni steni Triglava se je smrtno ponesrečil mladi dr. phil. Klement Jug, znani turist in turistični pi-satelj.

12. Pred dnevi je prispela semkaj skupina poljskih aka-demikov pod vodstvom svojih profesorjev, danes pa je dopotovalo 60 poljskih častnikov, ki so na potovanju po Jugoslaviji.

16. Slovesno je bila otvorjena Ljubljanska borza za blago in vrednote.

20. Za velikega župana ljubljanske oblasti je imenovan Teodor Šporn. Dr. Baltič je stavljen na razpoloženje.

27. V palači velikega županstva se je vršila konferenca zunanjih ministrov držav-članic Male antante: dr. Be-neša, Duce in Marinkovića.

SEPTEMBER 1924

1. Umrl je Jakob Dimnik, šolski ravnatelj v pokoju. Rajni se je rodil 1856 v Jaršah pri Ljubljani. Deloval je polnih 45 let po raznih šolah v Sloveniji, na prvi mestni osnovni šoli na Ledini je bil 22 let šolski voditelj, poleg te šole pa je vodil še obrtno nadaljevalno šolo za meha-nično tehnično obrt in trgovsko nadaljevalno šolo. Veliko se je bavil s strokovno literaturo, napisal več strokovnih knjig, posebno pa je sodeloval pri mladinskem listu »Zvončku«. (Slika v »Kroniki« 1934, str. 146.)

5. Danes se je pričel v dvorani Narodnega doma kon-gres slovanske agrarne omladine, na katerega je prihitelo lepo število odličnih slovanskih gostov. — Dosedanji rav-natelj Narodnega muzeja dr. Mantuani je upokojen; na njegovo mesto je imenovan dr. Josip Mal, doslej kustos.

13. Ljubljano je obiskalo 40 čeških zdravnikov, ki so na potovanju po Jugoslaviji.

17. Veliki župan ljubljanske oblasti je podpisal odlok, s katerim so imenovani v sosvet mestne občine ljubljan-ske: dr. Ivan Stanovnik, prof. dr. Valentin Rožič, Janko Jeglič, Josip Pirc, Albin Zajec, Franc Orehek, Ivan To-kan, Ivan Kralj, Fran Čepeljnik, Anton Krhne, Josip Turk, dr. Vladimir Ravnihar in Ivan Tavčar. Istočasno je dovolil veliki župan mestni občini, da sme prodati

poštni hranilnici v Beogradu parcelo na vogalu Aleksandrove ceste in Tomanove ulice v izmeri 743 m² za kupnino 335— Din za kvadratni meter, skupaj za 248 tisoč 905 dinarjev.

21. Engelbert Gangl je odstavljen kot višji šolski nadzornik in je pridelen prosvetnemu oddelku v Ljubljani; na njegovo mesto je imenovan Josip Novak, bivši sreski šolski nadzornik v Kočevju.

22. Za gerenta Mestne hranilnice ljubljanske je imenovan Anton Vrtovec, uradnik Gospodarske banke.

27. Semkaj je prispel svetovni šahovski mojster dr. Emanuel Lasker in je odigral z ljubljanskimi šahisti simulantko.

OKTOBER 1924

16. Umrli je lekarnar Ubald pl. Trnkóczy, ljubljanski meščan. Po rodu Slovak je prišel 1872. leta kot 16letni mladenič v Ljubljano. Izučil se je lekarništva, in ko je odprl svojo lekarno, je kmalu zaslovel po vsej Sloveniji. Od l. 1901. dalje je bil v upravnem odboru Mestne hranilnice, kjer je bil 1908 izvoljen za podpredsednika, leto kasneje pa za predsednika in je ostal na čelu zavoda do 1922. Po njegovi zaslugi se je 1910 osnovala Zveza jugoslovanskih hranilnic. Od l. 1904. do 1922. je bil občinski svetovalec in se je udeleževal zlasti v finančnem in stavbnem odboru. Posebno velika pa je njegova zasluga pri pospeševanju tujskega prometa. Bil je med ustanovitelji Deželne zveze za tujski promet, kateri je bil dolgo predsednik, dokler ni postal zavod oficialna ustanova.

18. Dr. Franc Sergij Košmerl, ameriški državljani in odvetnik ter profesor rimskega prava v Chicagu, je daroval 100.000 Din za študijsko ustanovo za dva slovenska srednješolca. Ustanova je naložena v Mestni hranilnici in jo upravlja mestna občina.

Ob Aškerčevi ulici so pri kopanju temeljev za poslopje Derendove konfekcijske tvornice našli na ostanke zidovja stare rimske hiše; temelj je nizek in je zgrajen iz podobnega kamenja kakor rimski zid na Mirju. Med drugim so izkopali tudi več školjk, masivno bronasto držalo za nož ter srebrno žličico, nadalje velik bronast novc z glavo cesarja Klavdija z napisom »Claudius Caesar«, na drugi strani pa je alegorija z napisom »Augusta Libertas«.

23. V mestni posvetovalnici se je vršil pod vodstvom Antona Kristana ustanovni občni zbor stavbne zadruge »Stan in dom«. (Kristanova slika v »Kroniki« 1934, str. 71.)

30. Italijanska vlada je ustanovila v Ljubljani generalni konzulat.

NOVEMBER 1924

5. Slovesno je bila otvorjena Centralna železničarska ambulanca v poslopju na Gosposvetski cesti.

6. Nikola Pašić je sestavil vlado nacionalnega bloka, v kateri je edini Slovenec dr. Gregor Žerjav, minister za šume in rude. (Slika v »Kroniki« 1934, str. 74.)

7. Velika župana Teodor Šporn v Ljubljani in dr. Vodopivec v Mariboru sta bila brzojavno razrešena svojih dolžnosti. Šporn je izročil svoje agende načelniku Kremenški. Minister trgovine in industrije je brzojavno odstavil gerentski svet Mestne hranilnice ljubljanske. Novi gerent je spet Robert Kollmann. Finančno ministrstvo je dovolilo ljubljanski borzi trgovino z valutami in devizami.

8. S kraljevim ukazom se razpušča parlament in se razpisujejo nove volitve za 8. februar 1925. Novi veliki župan dr. Vilko Baltič je prevzel svoje posle.

10. Veliki župan je odstavil dosedanjega komisarja pri Kmetijski družbi prof. Jarca ter imenoval za komisarja referenta pri kmetijskem oddelku dr. Spiller-Muysa. — Nadalje je odstavil gerenta mestne občine ljubljanske

Ubald Trnkoczy

dr. Periča ter imenoval gerentski svet, ki ga sestavljajo dr. Dinko Puc, Josip Turk ter Anton Likozar.

11. »Narodni dnevnik«, glasilo slovenskih radikalov, je prenehal izhajati.

12. Veliki župan je dovolil mestni občini najem posojila 1,270.000 Din za zidavo stanovanjskih hiš s 25 stanovanji za uslužbenke električne cestne železnice.

16. Narodno gledališče je priredilo ob sodelovanju društva prijateljev poljskega naroda matinejo ob prevozu Sienkiewiczewih zemskih ostankov v domovino. Poleg ostalih gostov sta prireditvi prisostvovala minister Okien-ski, poljski poslanik v Beogradu, in baron Himmelstjerna, poljski generalni konzul v Zagrebu.

18. Narodno gledališče je uprizorilo v proslavo 60-letnice življenja in 40-letnice književnega dela Branislava Nušiča njegovo veseloigro »Sumljiva oseba«. Avtor je bil navzoč.

19. Umrli je Anton Luckmann, industrijec in hišni posestnik, soustanovitelj Kranjske stavbne družbe, mestne plinarne ter v družbi z Bambergom tudi tvornice za klej v Ljubljani.

23. V Jakopičevem paviljonu je bila otvorjena XXXI. umetnostna razstava s 158 deli tehle slikarjev: Bulovčeve, Jakopiča, Jame, Klemenčiča, Kobilce, Napotnika, Sodnik-Zupančeve, Šantla, Vavpotiča Ivana in Bruna, Vesela, Zajca in Zupana. — Otvorjena je bila nova strokovna obrtno nadaljevalna šola za tiskarski naraščaj.

DECEMBER 1924

1. Nocoj je bila slavnostna premiera Župančičeve »Veronike Deseniške«.

3. V unionski dvorani je bil prirejen v prid Jugoslovanski matici prvi javni radio-konzert.

6. V kleti zavoda za meteorologijo in geodinamiko v Dvorcu sta bila postavljena dva aparata za merjenje potresov.

11. Opera je uprizorila v proslavo 70-letnice slovenskega rojaka skladatelja Fr. S. Vilharja njegovo »Lopudsko sirotico«. Avtor je bil navzoč.

13. Univerza je slovesno proslavila 5-letnico svojega obstoja.

16. Trgovinski minister je odredil likvidacijo oddelka za trgovino in industrijo v Ljubljani.

19. Po podatkih stanovanjskega urada je v Ljubljani približno 300 rodbin brez primernih stanovanj, ker stanujejo po kletih, podstrešjih in vagonih.

25. V Mariboru je umrl slovenski skladatelj Viktor Parma. Pokopan je bil v Ljubljani dne 29. decembra.

28. Umrli je Jakob Hren, sodni svetnik v pokoju, nekdanji državni in deželni poslanec (1885—1890 v kočevskem okraju). 1887 je izposloval prvo državno podporo ljubljanski Glasbeni matici.

PRVA KULTURNA KONFERENCA SLOVENSКИH MEST

Ob zbiranju gradiva za »Kroniko slovenskih mest« se je uredništvo zavedalo, koliko je pri nas še nerešenih vprašanj, ki se tičejo osnovnih pojmov organiziranega kulturnega dela. Ker je bil itak namen, da se skličejo glavni sotrudniki na razgovor o smernicah »Kronike«, se je iz tega razvila skoraj sama po sebi kulturna konferenca, ki je, sicer skrbno pripravljena, po referatih priznanih strokovnjakov zavzela dokončno stališče v važnih kulturnih vprašanjih, in debato, ki se je živahno in neprisiljeno razgibala, zaključila s soglasno sprejetimi resolucijami. Te naj bi bile odslej tudi našim oblastem pravce v aktualnih vprašanjih, ki jih obravnavajo. Poleg razgovora o urejevanju in upravi »Kronike« so se na tej prvi konferenci obdelala sledeča vprašanja: 1. Lokalni muzeji in arhivi. 2. Zaščita zgodovinskih spomenikov. 3. Zaščita izkopnin. Na konferenci, ki jo je vodil prof. Evgen Jarc, so bili navzoči sledeči gg.: univ. prof. dr. Kos in dr. Saria, ravnatelj dr. Zupančič in dr. Mal, konservator dr. Stelè, načelnik kult. odd. dr. Molé, mag. svetnik dr. Brilej, prof. Sič in ak. slikar Gaspari in mag. ur. Pipp iz Ljubljane, iz Maribora pa: prof. Baš in mag. sv. Kramberger, iz Celja prof. Orožen in iz Novega mesta prof. Janko Jarc. — V živahni debati so se ugotovili enotni pogledi na način urejevanja »Kronike« in določile smernice za njeno vsebino.* — O lokalnih muzejih in arhivih je podal, oprt na svoje bogate izkušnje, poročilo ravnatelj Nar. muzeja, dr. Mal. Resoluciji o lokalnih muzejih in varstvu arhivalij podajata načelno in zgoščeno vsebino njegovega temeljitega referata. Posebno aktualen je bil z ozirom na pereča vprašanja urbanistične ureditve mest dr. Steletov referat o zaščiti spomenikov, ki je priobčen v tej številki »Kronike«. Želeti je, da postanejo sprejete resolucije stalne in neizpremenljive smernice za bansko upravo in za uprave naših mest in drugih samoupravnih edinic in se iz njih razvije vsaj banovinska uredba, ker kaže, da smo še daleč od trenutka, ko se bodo ta vprašanja rešila z zakonom. Prof. dr. Saria, ki je zbral smernice o zaščiti prazgodovinskih in arheoloških starin in najdišč, je podal konkretne navedbe, kako neverjetne stvari se odigravajo še danes v tem pogledu. Za polpretekle razmere je pa značilno, da se zbirka grofice meklenburške, izkopana na naših tleh, ponuja na prodaj s posebnim katalogom — v Ameriki.

Končno se je sklenilo, sklicati drugo kulturno konferenco, ki pa naj bi se vršila čimprej v Mariboru. Poleg lokalnih vprašanj (o regulaciji Maribora z ozirom na zgodovinski del mesta in o cestah v mestnem gospodarstvu mariborskem) bo na dnevnem redu vprašanje komunalne statistike in zaščite folklore in značilnosti pokrajine.

Na prvi kulturni konferenci sprejete resolucije so se predložile banski upravi in mestnim upravam, da jih upoštevajo, s čimer je rodila konferenca pozitiven sad.

R e s o l u c i j e

kulturne konference slovenskih mest v Ljubljani
dne 24. novembra 1935

Da se zaščiti domačijski in zgodovinski značaj slovenskih mest, so udeleženci v interesu napredka naših mest in zaradi enotnosti smernic sklenili te resolucije:

* Principielno je bilo rešeno vprašanje, da bo »Kronika« prinašala zgodovinske članke tudi o slovenskih mestih, ki so danes izven mej naše države, slično kakor Nemci obravnavajo vprašanja iz preteklosti mest, ki so danes od njih politično ločena. Raziskavanje naših mest naj bi napredovalo zlasti glede na njih socialno-gospodarsko strukturo. Posebna uredba bi bila potrebna, da se omogoči točno zbiranje statističnih podatkov.

I. Lokalni muzeji

Kr. banska uprava se naproša, da upošteva pri potrjevanju pravil snujočih se lokalnih muzejskih društev in muzejev sledeča načela:

Lokalni muzeji naj zbirajo predvsem predmete, ki so težko ali sploh neprenosljivi in ki morejo sami podati jasno sliko za dotični kraj v določenem razdobju. Nadalje bi mogli krajevni muzeji pokazati etnografske, kulturnoobrtne in socialne posebnosti svoje okolice, n. pr. na Gorenjskem, Dolenjskem, Kočevskem, v Beli Krajini ali Prekmurju bi se porabila za lokalni muzej kaka značilna kmetska hiša z vsemi gospodarskimi pritliklji. V Kropi ali Kamni gorici bi se v ilustracijo našega nekdanj tako pomembnega fužinarstva kot muzej ohranila pristna stara kovačnica (vigenc) z vsem potrebnim inventarjem. Na Ljubljanskem barju naj bi se po možnosti ustanovil rezervat, kjer naj bi se ohranilo tipično barjansko živalstvo in rastlinstvo.

Taki, v zgodovinskem razvoju, po kulturnih razmerah ali po krajevnih posebnostih utemeljeni lokalni muzeji bi bili za tujca resnično razodetja ljudskih posebnosti, podajali bi samo le eno kulturno sliko, a to popolno do vseh podrobnosti, deloma po načinu nordijskih muzejev na prostem. Muzeji se bodo na ta način med seboj podpirali, na noben način pa lokalni muzeji ne bodo smeli tekmovali pri zbiranju z Narodnim ali Etnografskim muzejem ali z Narodno galerijo.

Vsi za znanost, narod in deželo pomembnejši ali drugače vidnejši dokumenti, tudi pisani, ne morejo ostati v muzeju ali arhivu kakega skritega in odročnega kraja. Zanje je pravo mesto edinole v prej navedenih osrednjih institucijah. Lokalni muzeji bodo obdržali svoje mesto kot važen kulturni posredovalec le v tem primeru, če se omejijo na polje ožjega domoznanstva. Vsak tak muzej mora imeti že takoj ob svoji ustanovitvi trdno gmotno osnovo, da ne pride pozneje v stisko, da mu ni treba beračiti, ali da mora celo predčasno likvidirati. V tem slučaju bi morale zbirke pripasti Narodnemu muzeju, odnosno ostalim lokalnim muzejem, če ta dotičnega gradiva ne potrebuje. Preden bi lokalni muzej mogel začeti s svojim delovanjem, bi morala biti tudi brezpogojno določena oseba, ki je odgovorna za nadzorstvo in za zbirke in ki bi se morala v strokovnih zadevah posvetovati z upravnikom osrednjega zavoda. Tudi osnutek zakona o muzejih in varstvu spomenikov predvideva za lokalne muzeje, ki se morejo osnovati, če so najdeni muzejski predmeti tesno vezani na določen kraj, strokovno državno nadzorstvo, ne da bi pri tem zgubili svobodo notranje organizacije in delavnosti.

Kr. banska uprava naj vsakemu lokalnemu muzejskemu društvu ali muzeju točno določi delokrog z ozirom na posebni značaj muzealnega gradiva dotičnega kraja.

II. Varstvo arhivalij

1. Lokalni arhivi naj obstojajo samo tam, kjer so dani zanje vsi pogoji, t. j. dobri prostori in odgovorno osebje.

2. Registrature javnih oblastev naj bi izročale svoje akte centralnemu arhivu (deželnemu v Ljubljani, banovinskemu v Mariboru), ki bi neporabne akte uničil, važne pa shranil.

3. Treba je rešiti vprašanje aktov sodnih registratur, ki se prodajajo pogosto za makulturni papir, ne da bi jih bili poprej pregledali strokovnjaki.

4. Nadaljuje naj se z inventarizacijo vseh naših arhivov, kakor jo je započel pokojni profesor Komatar.

5. V vseh arhivih naj bi bili zaposleni strokovnjaki-arhivarji.

6. Zainteresirati bi se bilo treba, da se pokrene akcija, da čim prej dobimo iz Avstrije cca. 2000 aktov, ponajveč iz samostanov, ki nam pripadajo po arhivski konvenciji.

III. Varstvo spomenikov

1. Pri izdelavi regulacijskih načrtov po novem gradbenem zakonu naj se občine, odnosno projektanti sporazumejo z banskim spomeniškim referentom (konservatorjem).

2. Nujno se priporoča največji obzir do florisne mreže starih mest.

3. Temeljito naj se študirajo prometna vprašanja in stara mesta kar najbolj mogoče razbremenene od sodobnega prometa.

4. Po zgledu starih mest v zapadni in srednji Evropi se priporoča boj proti neokusni reklami v zvezi s spomeniki, lepотно čiščenje zunanjsčine starih hiš od neestetske sodobne navlake in sanacija iz dobičkaželjnosti nehigiensko preobloženih starih stavb.

5. Upoštevanje in ohranjanje zgodovinskih imen ulic, trgov in delov mest.

6. Z vidnimi znaki, napisnimi in spominskimi tablami, spomeniki, freskami in podobnim naj se poživi zgodovinski milje starih mest.

7. Popravila na starih stavbah naj se vrše z zgodovinskimi gradivi; to velja tudi za historični, domačijsko značilni krovski material.

8. Pri gradbenem uradu v Ljubljani naj se ustanovi mesto arhitekta-čuvarja domačijskega in spomeniškega

značaja starega mesta, ki bo v stalnem stiku s konservatorskimi oblastmi nadziral in do podrobnosti vodil vsa arhitektonska dela v starem delu mesta in na zgodovinskih stavbah.

9. Kr. banska uprava se naproša, da z ozirom na dejstvo, da naša mala, zgodovinsko in domačijsko pogosto zelo pomembna mesta ne morejo vzdrževati arhitekturno kvalificiranih uradnikov, zadosti zahtevam § 24 in 25 gradbenega zakona iz l. 1931., nastavi pri ban. gradbeni upravi enega ali več arhitektov, specializiranih v varstvu starih mest, ki bodo upravam majhnih mest brezplačno na razpolago in bodo s sodelovanjem konservatorskih oblasti stalno nadzirali njih spomeniško in domačijsko varstvo.

IV. Varstvo prazgodovinskih in arheoloških starin in najdišč

1. Poudarja se nujnost uzakonitve načrta zakona o muzejih in varstvu spomenikov.

2. Kr. banska uprava se naproša, da z okrožnico opozori podrejene upravne oblasti in tudi orožniške postaje na določbe razpisa kr. dež. vlade z dne 24. decembra 1913, ki so še v veljavi, in bi bilo želeto, da se strogo izvajajo.

3. Umestno bi bilo, da se razširi na vso državo veljavnost onih točk bosenskega spomeniškega zakona, ki se tičejo arheoloških izkopnin in starin, do razglasitve državnega muzejskega in spomeniškega zakona.

IZ NAŠIH MEST

DO KONCA FEBRUARJA 1936

UMRLI SO:

Dr. Edo Šlajmer, univ. profesor, je umrl 23. decembra v Poljanah pri Šent Vidu nad Ljubljano. Rodil se je 8. oktobra 1864 v Čabru, maturiral je na hrvaški gimnaziji na Reki, medicinske študije pa je končal na graški univerzi in je bil 1888 imenovan za člana operatorskega zavoda. 1891 je postal na kirurškem oddelku ljubljanske bolnice asistent in namestnik primarija s pravico do nasledstva, ki jo je uveljavil takoj prihodnje leto, ko je umrl njegov prednik primarij dr. Fux. Pokojni dr. Šlajmer je uvedel v svojo kirurško prakso asepsu takoj ob nastopu svoje službe, in je bila že povsem upeljana, ko se je po potresu preselil v novi kirurški oddelek bolnice ob Zaloški cesti, ki je, zgrajen in opremljen po njegovih načrtih, nudil za konec preteklega stoletja najboljše in najpopolnejše za kirurgijo. Tu je delal veliki pokojnik polnih 15 let. 1911 je bil na svojo prošnjo upokojen in je odprl privatno prakso. V balkanski vojni je odpotoval v Beograd ter prevzel vodstvo kolone Rdečega križa. 1889 je bil odlikovan z visokim avstrijskim redom, 1905 s srbskim redom sv. Save III. razreda, 1912 pa z enakim redom II. razreda. Bil je častni član srbskega zdravniškega društva ter združenja čeških zdravnikov in njun dopisni član, nadalje je bil član najvišjega sanitetnega sveta na Dunaju in mednarodnega zdravniškega združenja v Bruslju. Mestna občina ljubljanska ga je 10. februarja 1914 izvolila za častnega meščana.

† Slikar Peter Žmitek.

Ob nastopu slovenskih impresionistov pred približno tremi desetletji se je poleg imen Groharja, Vesela, Jakopiča, Sternena in Jame stalno imenovalo tudi ime slikarja Petra Žmitka. Bil je med najmarljivejšimi člani umetniškega kluba Save, s katerim se je udeleževal dolga leta vseh razstav doma in na tujem. Šele po vojni se je od-

tegnil javnemu nastopanju, se le poredkoma pojavljal na umetnostnih prireditvah tako, da je bil mlajši generaciji že skoro nepoznan, čeprav je do zadnjega slikal. Posmrtna razstava je pokazala plod njegovega dela od početkov prav do smrti.

Peter Žmitek je bil pravi Gorenjec: po očetu iz Bohinja, po materi iz Selške doline. Rodil se je 28. junija 1874 v Kropi kot sin kovaškega mojstra. V rodu je bila domača umetnost skoro obrt. Zlasti po materini strani so se razni sorodniki že prej ukvarjali z rezbarjenjem in slikanjem. Tako ni čuda, da je tudi Petra Žmitka že zgodaj zanimalo slikarstvo. Prve pobude je pa dobil pri svoji teti v Selcih, ki je slovela kot spretna in priljubljena slikarica svetih podob, katere so kmetje od blizu in daleč radi kupovali. Žmitka je vodila pot preko ljubljanske obrtno-strokovne

Peter Žmitek

Dr. Edo Šlajmer

Dr. Karel Koderman

Anton Hren

Josipina Kozakova

Fanica Stermecki

šole na Dunaj, kjer je dovršil najprej umetnostno obrtno šolo avstrijskega muzeja, hkrati pa obiskoval akademijo, kjer je imel za učitelja slikarja Griepenkerla, slovečega klasicista. Na Dunaju se je še prav posebno navdušil za Rusijo in rusko kulturo, tako da je po dovršenih studijah zapustil domovino in odpotoval v Petrograd, štiri in dvajset let star.

V Rusiji je ostal štiri leta. Najprej je obiskoval šolo petrograjskega imperatorskega društva za pospeševanje umetnosti, nato pa je na ondodni akademiji po končanih naukih opravil profesorske izpite. Učil se je v specialnih šolah pri zgodovinskem slikarju K. J. Makovskem, nato pri Pavlu O. Kovalevskem, znanem slikarju živali. Najvažnejši je bil studij pri Iliji J. Rjepinu, kjer se je izpopolnjeval v slikanju aktov, studiral pa tudi zgodovinsko in žanrsko slikarstvo. Ko je leta 1902. moral zaradi bolezni zapustiti Rusijo, je odšel v Prago, kjer je delal dve leti. Obiskoval je ondodno akademijo in se učil pri slikarju Hynaisu, znanem prijatelju Jurija Šubica. V teh praških letih je Žmitek, ki je iz Rusije prinesel dovzetnost za nekam suhi slikarski realizem, izredno mnogo pridobil. Pri Hynaisu se je navzel smisla za barvne vrednote in romantičnega gledanja na svet.

Že v Pragi se je Žmitek seznanil s slikarjem Rihardom Jakopičem, in ko je leta 1904. prišel za stalno v Ljubljano, se je takoj pridružil Savanom. Še istega leta je razstavil z njimi pri Miethkeju na Dunaju, kjer se je vršila tedaj prva slovenska razstava. Nato je prav do povojne dobe redno razstavljal, da je ni skoro razstave, katere se ne bi bil udeležil. Živel je stalno v Ljubljani, zadnjih pet in dvajset let v lepi stari empirski Recherjevi hiši na Rimski cesti št. 2, kjer je v II. nadstropju v balkonski sobi tudi slikal. Kot profesor na ljubljanski realki je bil leta 1933. zaradi bolehnosti upokojen s pet in dvajsetimi leti službe. Bolezen, ki si jo je nakopal v Rusiji, ko je v hudi zimi na lovu padel v močvirje in skoro zmrznil, se je pa močno slabšala. Operacija in zdravljenje po bolnicah ni moglo vrniti zdravja izčrpanemu telesu in popoldne pred svetim večerom lani je zatisnil oči. Pokopali so ga na Štefanji dan pri Sv. Križu.

Žmitek je bil izredno marljiv in plodovit. Bil je tudi nenavadno mnogostranski. Kot eden prvih med Slovenci se je poskušal v žanrskem slikarstvu. Tudi pri nas sta znani kompoziciji *Pred nevihto* in *Umetnikova tragika*, ki izvirata še iz ruske dobe, pa *Prošnja cerkvice* (*»Berač Poc«*) iz leta 1903., ki je zdaj v Narodni galeriji, in druge.

V kasnejših letih se je nekaj časa vdajal simbolizmu, slikal je pa tudi prav pogostoma realistične prizore iz lovskega in kmetskega življenja, mnogo portretiral, s posebno ljubeznijo se je pa posvetil slikanju živali, zlasti psov. Kot strasten lovec in vnet prijatelj prirode je gojil tudi pokrajinarstvo ves čas, zlasti so sveži in sočni njegovi akvareli. Mnogo se je ukvarjal s slikanjem narodopisnega gradiva in je ohranil marsikatero zanimivost, ki

je že izginila ali jo pa bo napačna želja po modernosti prav kmalu uničila. Zbiral in risarsko ali slikarsko obdeloval je motive narodne ornamentike in jih objavljaval v raznih muzejskih izveštjih. Med njegove najboljše slike sodijo *Ribe* (zdaj v Narodni galeriji), *Povest o cesarju*, *Slovenska idila*, *Hrvatice*, *Pod kozolcem*, znane so *Naslada*, *Crimen et poena* in še več drugih.

Delo Petra Žmitka je danes razmetano po vseh koncih in krajih. Več sto slik je v tujini, največ na Ruskem, na Češkem, pa tudi po Zgornjem Štajerskem in na Dunaju. Precej del iz zadnjih desetletij je v zasebni lasti doma. Tudi naše javne zbirke hranijo posamezne Žmitkove slike. Bilo bi prav, če bi Narodni muzej zbral vsaj vse njegove narodopisne akvarele in risbe, da jih ohrani pred izgubo. Pa tudi Narodne galerije dolžnost bi bila, da si pridobi najboljša Žmitkova dela, ki bodo mogla dostojno reprezentirati tega umetnika, ki je v življenju našel tako malo priznanja. Kolektivna spominska razstava bi morebiti pokazala, da so se Žmitkovi sodobniki motili v svoji sodbi o njegovih delih.

K. Dobida.

Koderman Karl se je rodil kot sin nadučitelja dne 9. januarja 1882 v Frankolovem. Gimnazijo je študiral v Celju in Mariboru, maturiral je v Celju 1901. Pravo je obiskoval na univerzah na Dunaju, v Pragi in v Gradcu, kjer je bil tudi promoviran l. 1906. Nato je bil vojak v Trstu. L. 1907. je postal koncipient na Dunaju, se preselil 1909 v Ptuj k dr. Horvatu, od l. 1910. do 1912. je bil pri dr. Hrašovcu v Celju in 1913 v Ljubljani v pisarni dr. Krisperja-Tominška. L. 1913. je napravil odvetniški izpit in se naselil kot odvetnik v Mariboru. Odvetniško pisarno je vodil do l. 1932., ko ga je napadla sladkorna bolezen, za katero je umrl v Dobrni 18. oktobra 1935. — Pokojni Koderman se je udeleževal aktivno društvenega in političnega življenja na Slov. Štajerskem. V Celju je bil eden vodilnih članov nove narodnonapredne stranke, v Ptujju eden od vodij bojkotnega gibanja Slovencev proti Nemcem in štajercijancem, v Mariboru pa v povojni dobi ideolog demokratskega in samostojnodemokratskega političnega delovanja. Narodnostno brezkompromisen se je uveljavljal s svojo borbenostjo za slovenske jezikovne pravice po vsem predvojnem Slov. Štajerskem. Široko izobražen v vseh strokah javnega življenja, zlasti v pravu in v politični zgodovini, je deloval od gimnazijskih let dalje kot publicist v časopisih narodnonapredne in povojne demokratske stranke in to redno anonimno. Maribor se ga posebej spominja kot člana prevratnega mariborskega Narodnega sveta iz let 1918 do 1919.

Hren Anton se je rodil kmetskemu staršem v Kompoljah 12. januarja 1880. Dovoršil je dva razreda gimnazije v Ljubljani in istotam učiteljišče z maturo 1901. Kot učitelj je služboval v Ljubljani in v Središču, kot nadučitelj v Stopercah (1904—1908), na Ciril-Methodovi šoli na Muti (1908—1919) in nato do svoje smrti 9. februarja 1936 v

Dr. Tomaž Romih

Dr. Fran Tekavčič

Vinko Resman

Ljudevit Stiasny

Studencih pri Mariboru. Med svetovno vojno je bil 1914 do 1915 kot srbofil v vojaškem preiskovalnem zaporu. — Udeleževal se je na narodnoobrambnem, prosvetnem, gospodarskem in stanovskem polju. Bil je sotrudnik »Slov. branika«, »Koledarja DCM«, v prosvetnem življenju je ustanovil in vodil Sokola ter Ljudsko univerzo v Studencih, v gospodarskem in stanovskem je ustanovil in vodil mariborski Učiteljski dom, deloval pri Zadrugi državnih nameščencev v Mariboru in bil član osrednjega odbora Zveze nabavljajalnih uradniških zadrug. Aktivno je deloval v učiteljskih strokovnih organizacijah ter pisal zlasti v strokovno učiteljsko časopisje. Poleg spisov iz tekočega narodnega, političnega in stanovskega življenja je skupaj z J. Kontlerjem izdal prekmurske pripovedke. Pseudonim *Kompoljski*.

Dore Drogenik, višji kontrolor direkcije drž. železnic v Ljubljani, umrl 2. januarja. Ob prevratu je kot prometnik na glavnem kolodvoru pregovoril in zadržal vlak hrvaških vojakov, da so počakali srbske ujetnike s polkovnikom Švabičem, ki so potem združeni ustavili prodiranje italijanske vojske. Bil je dobrovoljec v bojih na Koroškem in se je udeležil osvoboditve Maribora.

Tilka Zbašnikova, umrla 6. januarja, vdova po dvornem svetniku in pisatelju dr. Franu Zbašniku, znana delavka v humanitarnih in kulturnih društvih.

Dr. Fran Tekavčič, umrl 6. januarja, odvetnik, svoj čas član izpraševalne komisije na juridični fakulteti. V svojih mladih letih je pridno deloval pri Dramatskem društvu in je bil dalj časa intendant slovenskega gledališča v Ljubljani.

Matija Bončar, umrl 8. januarja, gostilničar in znani delavec v gostilničarski organizaciji.

Janko Popovič, umrl 27. januarja, veletrgovec, doma in v tujini poznani izvoznik živine, odlikovan na raznih svetovnih razstavah za prvovrstno rejo prašičev.

Makso Repše, umrl 31. januarja, eden najstarejših črkostavcev in meščan ljubljanski.

Anton Stacul, umrl 31. januarja, znani trgovec z delikatesami.

Ing. Alojzij Pikel, umrl 5. februarja, postal žrtev viharja v Krajini, ko je vršil svojo službo.

Josipina Kozakova, umrla 6. marca, lastnica štrajzlove gostilne, znanega zbirališča meščanov in politikov.

Franč Časl, umrl 31. decembra, kanonik v Mariboru, prej župnik po večjih župnijah Štajerske, nazadnje v Trbovljah, kjer je bil po prevratu eno leto in pol gerent občine in načelnik posojilnice. Prepotoval je veliko sveta, bil je znan turist ter pevec in organizator pevskih zborov po krajih svojega službovanja.

Fanica Stermecki, soproga veletrgovca in podpredsednika mestne občine v Celju Rudolfa Stermeckija, je umrla 4. februarja.

Dr. Tomaž Romih, ravnatelj meščanske šole v p., umrl 15. decembra v Novem mestu. Rodil se je 18. decembra 1853 v Dobju pri Planini nad Sevnico, v gimnazijo je hodil v Celju, na univerzo pa v Gradcu. 1887 je postal stalni strokovni učitelj na deški meščanski šoli v Krškem, kateri je bil 1906 postavljen za ravnatelja in je v tem svojstvu stopil 1923 v pokoj. 12 let je bil tudi krški župan in v to dobo spada ustanovitev občinske hranilnice in občinske bolnišnice. Država ga je odlikovala z redom sv. Save, združenje meščanskošolskih učiteljev s častnim članstvom, mesto Krško pa z imenovanjem za častnega meščana.

Kornelij Majdič, cand. ing., umrl 3. januarja, iz znane Majdičeve rodbine v Kranju, ene najstarejših industrijskih rodov in v Sloveniji.

Ignacij Supan, umrl 15. decembra, upokojeni šolski upravitelj v Brežicah, ki jim je bil od 1928 do 1932 župan.

Franč Lipej, veletrgovec v Brežicah, umrl 6. januarja. Bil je prvi slovenski trgovec v Brežicah, kjer se je naselil pred 33 leti in je moral zaradi svojega slovanskega prepričanja do prevrata mnogo pretrpeti. Bil je odbornik pri brežiški posojilnici, od 1932 pa do svoje smrti pa načelnik Ljudske posojilnice.

Vinko Resman, industrijec in posestnik v Radovljici, umrl 30. decembra. Bil je večkratni župan ter sploh eden najodličnejših javnih delavcev Gorenjske. Za njegovega županovanja se je zgradilo novo postajno poslopje ter se razširila postaja, napravljeno je bilo letno kopališče ter dograjeno novo poslopje za radovljiške urade. Bil je socialen človek, ki je vselej rad podpiral dobrodelne ustanove, siromake, cerkev in univerzo. Država ga je odlikovala z zlato kolajno za državljanske zasluge.

Ivan Jalen, veleposestnik in lesni trgovec, umrl 17. februarja v Ratečah. Stekel si je zaslug za alpinistiko in je veliko pripomogel za zgraditev koče na Vršiču. Rateški župan je bil 12 let.

Ljudevit Stiasny, umrl 5. marca v Slovenjgradcu, sreski šolski nadzornik v pokoju. Bil je pedagoški pisatelj, veliko je pisal tudi o turizmu ter o svojih potovanjih po širnem svetu.

Janko Tavčar, industrijec v Mariboru, umrl 8. marca.

KOMUNALNE VESTI

Ljubljana. 23. decembra je prisegel novi občinski svet v prisotnosti banskega svetnika dr. Guština. Ob tej priliki je imel predsednik mestne občine ljubljanske dr. Adlešič svoj nastopni govor, v katerem je naznačil smernice dela, ki se ga bo imela lotiti nova uprava. Dr. Ivan Stanovnik ni sprejel imenovanja za člana mestnega sveta. 26. so po-

zdravili novega predsednika zastopniki mestnih uradnikov, nižjih uradnikov, služiteljev in delavcev pod vodstvom direktorja Jančigaja. Predsednik jih je prosil, naj bodo v svojem delu korektni in jim je obljubil vso svojo pomoč, drugi dan pa je uradništvo s posebno okrožnico opozoril na točno in vestno službovanje ter na prijazno občevanje s strankami. Na prvi seji mestnega sveta dne 30. XII. so se konstituirali posamezni odbori, soglasno je bil odobren predlog, da mestni svet protestira proti monopolizaciji šolskih knjig, v tajni seji pa je bilo odpovedano službeno razmerje trem pogodbenim uradnikom, državnim upokojencem.

Mestni statistični urad je izvršil štetje prebivalstva v priključenih občinah. Moste štejejo 7557 prebivalcev, Vič 7533, Zgornja Šiška 5147, Štepanja vas (in občina Dobrunje) 1176, priključeni del občine Ježica 1098 in del občine D. M. v Polju 108, skupaj torej 22.619 prebivalcev, tako da šteje Velika Ljubljana približno 85.000 prebivalcev in ima 8 župnij ter 1 kuracijo. V Ljubljani (brez okolice) je bilo l. 1935. zgrajenih 71 novih hiš s 192 stanovanji, adaptiranih pa 24 s 27 stanovanji. Vode je porabila Ljubljana z okolico 5.425.230 m³, elektrike pa 9.125.428 kilovatnih ur, pri čemer je dobavila elektrarna Česenj 5.570.870 kwh, KDE pa 3.554.558 kwh. Padavin je bilo 1525,7 mm. Umrlo je 1166 oseb, od njih domačinov 669, ostali so bili tujci v zavodih, rojenih je bilo 2146 otrok, domačinov 699, tako da znaša mortaliteta 10,5‰/00, nataliteta pa 10,9‰/00. Mestni fizikat je izdal o zdravstvenih razmerah v Ljubljani zelo pregledno in izčrpno poročilo. — Za cigarete in tobak sploh je potrošilo prebivalstvo l. 1935. lepo vsoto 33.361.000 Din. — Na seji obč. sveta dne 30. januarja je bilo sklenjeno: prositi kraljevsko vlado, da se vrne samoupravnim hranilnicam pravica do sprejemanja novih pupilarnih vlog in da se razveljavijo one določbe, ki predpisujejo oddajo pupilarnega denarja Državni hipotekarni banki; da bo mestna občina zaporedoma tri leta votirala po 900.000 Din za zgraditev občinske bolnice, ki jo bo zgradila, čim bo odpadel njen prispevek za drž. bolnico; da se ukine zgradarina za prave kmetovalce v območju mesta Ljubljane; da se bo Ljubljana skušala osamosvojiti kot samostojen cestni okraj. — Mestna občina je razgrnila svoj proračun za leto 1936/37., ki izkazuje 103.759.657 Din dohodkov in prav toliko izdatkov. Svojo proračunsko sejo je imel mestni svet 11. marca. Na proračune slovenskih avtonomnih mest se povrnemo, čim bodo odobreni od ministrstva financ.

Mariborski mestni svet je na svoji izredni seji 28. januarja sklenil znižati prejemke mestnim uradnikom na višino prejemkov državnih uradnikov. S tem bo prihranjenih letno 220.000 Din. Tudi je bilo sklenjeno znižati cene električnemu toku za trgovce v reklamne namene (za transparente in razsvetljavo izložb) za 50—75%. — Na seji mestnega sveta dne 28. februarja je bilo sklenjeno, da da mestna občina za zgradbo radijske oddajne postaje, ki je za Maribor nujno potrebna, brezplačno potreben prostor pri vodarni pri Teznu, gramoz in pesek; v imenu mestnega sveta bo vodil nadaljnja pogajanja »delovni odbor za zgradbo radijske postaje v Mariboru«; da se porabijo grajski prostori za muzej in za študijsko knjižnico, za potrebe mestnega sveta in za poslovne prostore in skladišča, ko bo ta sklep odobril spomeniški urad v Ljubljani, za kompenzacijo za brezplačne prostore, ki jih bo imela banovina v gradu za svoj arhiv, se zahteva od banovine prispevek za muzej in arhiv.

Ukinitev zasebnih klavnic. Mestni svet je v svoji seji 12. decembra 1935 sklenil obvezno uporabo mestne klavnice za klanje za javno porabo na vsem teritoriju mestne občine celjske.

Pogodba med KDE in mestno občino celjsko, ki je dobivala doslej elektriko iz Fale, je bila v začetku januarja podpisana in je dobavna cena za elektriko mnogo ugodnejša ter bo Celje odslej plačevalo povprečno 53 par na kw uro, dočim je znašala sedanja cena 75 p.

Na seji *celjskega* mestnega sveta 18. januarja je bilo sklenjeno: kupiti posestvo Kvaternikovih za ceno 1.390.000 Din, da se tam uredi mestna ubožnica; kupiti Kullichovo posestvo za garažo mestnih avtobusov ter sezidati delavski azil; odobreni so bili tudi za to potrebni krediti. Sklenili so se koraki, da se tlakuje cesta od Koprivnice do Dečkove ceste.

KRAJEVNI DOGODKI

LJUBLJANA

Reševalna postaja je v letu 1935. napravila 2837 voženj, od teh 790 izven ljubljanskega ozemlja.

Požarov, pri katerih so gasili mestni poklicni gasilci, je bilo l. 1935. 41, med temi 2 velika (pri Koslerju in v Vevčah).

Opazovalna postaja za veter. Sredi decembra 1935. je dobila Ljubljana na stolpu ljubljanskega gradu posebno opazovalno postajo za veter, opremljeno z avtomatom, ki samostojno beleži skozi 24 ur jakost in smer vetra. Tako bomo imeli v nekaj letih lepo zbirko diagramov, ki bodo pojasnjevali vetrovne razmere ljubljanske kotline.

Tujski promet v Ljubljani v l. 1935. Ljubljano je obiskalo l. 1935. 64.577 tujcev s 150.466 nočninami. Od teh jih je bilo 48.533 iz Jugoslavije, 4074 iz Avstrije, 2972 iz Italije, 2937 iz Češkoslovaške, 2373 iz Nemčije, ostali iz drugih držav. Med tujci niso vračunani tisoči udeležencev Evharističnega kongresa, ker ti po večini niso prenočevali v hotelih.

Društva. Ob koncu l. 1935. je bilo v Ljubljani 750 društev, črtanih je bilo 28, na novo prijavljenih pa 43.

Poštno-čekovni promet. Število čekovnih računov pri ljubljanski podružnici je lani naraslo od 6410 na 6736. Prirastek na čekovnih vlogah pa znaša 12.000.000 Din (stanje ček. vlog 196.4 milij. Din).

Ustanovitev poklicne posvetovalnice v Ljubljani je obravnavala 21. jan. sklicana anketa na banski upravi. Po poročilu inspekt. Presla se je formuliral sledeči predlog: ustanovi se naj poklicna posvetovalnica in posredovalnica le za trgovske in obrtniške vajence s centralo v Ljubljani in ekspoziuro v Mariboru. Za finansiranje se naj obrne banska uprava tudi na mestna načelstva in posamezne korporacije.

Kmetijska poizkusna in kontrolna postaja, ki se je ustanovila l. 1898. in je doslej poslovala v nezadostnih prostorih, se bo, kakor kaže, v letu 1936. na novo uredila. Mestna občina je za zgradbo novega poslopja podarila lepo, 6000 m² veliko parcelo v bližini carinarnice, banska uprava je postavila v ta namen v proračun 100.000 Din in drž. uprava hoče skozi več let za zgraditev poslopij dajati po 200.000 Din.

Narodna galerija je imela 25. januarja občni zbor. O pomenu Narodne galerije je govoril predsednik Windischer. Zanimanje za njo bi bilo treba zanesti v vse sloje našega naroda. Narodna galerija bi morala biti visoko nad trenjem vsakdanjosti trajno v živih dotiki z narodom. Z gmočnimi žrtvami naj bi tisti, ki jim je sreča mila, pokazali umevanje tudi za žive umetnike. Obžalovati je, da so sredstva galerije tako skromna, zlasti ker je nujno potrebna zgradba za umetniške razstave.

Gospodarske konference 26. januarja v Trgovskem domu se je udeležilo ca. 1000 ljudi. Glavni govor je imel Gjuro Janković, zlasti o nameravanih javnih delih (železnicah, cestah) in o likvidnosti denarnih zavodov. Zelo tehtni poročili sta podala tudi minister Ulmanski (o položaju lesne industrije) in podguverner Lončević, ki je obljubil izboljšanje kreditne politike narodne banke. Sklenjenih je bilo več resolucij o organizaciji zunanje trgovine, prometnih zvezah in tarifih, o zaščitni carini in razmerju drž. podjetij do zasebnih.

Bolniška blagajna samostojnih trgovcev se je ustanovila v Ljubljani 28. januarja 1936.

V *ljubljski klavnici* se je promet l. 1935. izdatno dvignil, tako zlasti pri teletih in prašičih. Sploh je iz številke zadnjih let razvidno, da se okus Ljubljančanov vedno bolj razvija od govejega k svinjskemu mesu. Med zaklanimi prašiči je bilo 1988 namenjenih za izvoz v Nemčijo. Za izvoz v Anglijo so dali hrvatski trgovci v hladilnici zamrzniti 9 vagonov puranov, vsak vagon do 2000 puranov.

Žejna Ljubljana. Leta 1935. so Ljubljančani popili 3,052.000 l vina, t. j. 171 l manj kot leta 1934. Piva pa 678.000 l, t. j. 114 l več kot prejšnje leto. Poraba žganja pada naglo od leta do leta.

Ljubljanski želoec. Konzum perutnine je od l. 1934. znatno padel, porasel pa je konzum rib. Sadja so zaužili 3,137.000 kg, leto prej pa 3,577.000 kg. Tudi mleka so Ljubljančani manj zaužili: 5,669.000 l (6069 tisoč l). Na Ljubljančana pride povprečno 80 l mleka. Na dan pa zaužije Ljubljana ca. 18.000 l mleka. Porasel pa je konzum krompirja, zelja in repe — kar za 15 %.

Zasedanje banovinskega sveta se je začelo v nedeljo, 16. februarja. Predvsem se je obravnaval banovinski proračun. Zanimiva je bila zlasti razprava o elektrifikaciji banovine, ki je napredovala zlasti od l. 1930., za izvedbo celotnega elektrifikacijskega programa pa je bilo treba še 76 milj. Din. V KDE in druge manjše elektrarne je investiranih blizu 48 milj. Din. Obširneje se je razpravljalo zlasti o elektrifikaciji Dolenjske. Zelo živahna je bila tudi obravnava o javnih delih. Ureditev cestnega omrežja v banovini bi stala pol milijarde Din. Zelo temeljita in obsežna je bila debata o banovinskih socialnih ustanovah in o žalostnem stanju naših bolnišnic. Urejena so naša zdravilišča, ki napredujejo od leta do leta. Obsežna debata se je načela tudi o brezposelnosti in javnih delih.

Za častnega konzula poljske republike je bil že pred meseci imenovan konservator in član mestnega sveta dr. France Stelè. Konzulat je začel poslovati 3. februarja

Za popolnitev univerze, to je za ohranitev tehnične fakultete in za medicinsko fakulteto — obenem za povečanje in reorganizacijo državne bolnišnice je začela akademska mladina živahno akcijo. Akad. založba je izdala o tem vprašanju posebno brošuro.

V tem času smo obhajali obletnici rojstva dveh slovenskih pesnikov: 9. januarja 80-letnico rojstva Antona Aškercja, 6. marca pa 100-letnico rojstva Josipa Stritarja. Mestna občina bo obema postavila spomenik.

Za vseučiliško knjižnico so načrti in proračuni odobreni, licitacija je že razpisana in se bo knjižnica že letos začela graditi.

Vsedržavni 3. gostinski kongres bo v Ljubljani v dneh 3.—5. junija t. l. S kongresom bo zvezana gostinska razstava v prostorih velesejma, ki ji bo namen, pokazati javnosti razvoj in stanje gostinskega obrta v Sloveniji in poudariti njegov pomen za narodno gospodarstvo. Program razstave obsega zlasti: 1. zgodovinski razvoj gostinske obrti (stare listine, razglasi, diplome, literatura), 2. modeli in slike važnejših starih in sodobnih obratov s tipičnimi primeri za posamezne pokrajine, 3. notranja oprema, stara in nova, 4. zunanost obratov: stara znamenja, skulpture, vogalni kamni, napis, 5. značilni naslovi gostiln, 6. gostinska znamenja: cagarji v naravi ali posnetkih, 7. modeli krajev z znamenitimi gostilnami, zvezanimi z večjimi zgodovinskimi dogodki in osebnostmi, 8. jedilni listi, izdani ob svečanih prilikah, 9. statistične tabele o gibanju obratov, o njih gostoti in obdavčenju, o umrljivosti in boleznih moškega in ženskega članstva in uslužbenstva, 10. gostinski tisk: časopisje, knjige, letaki, 11. tujski promet in gostinstvo, 12. alpinizem in gostinstvo, 13. gostinstvo in šušmarstvo, 14. gostinski vrtovi, 15. gostinstvo v letoviščih in zdraviliščih, 16. obrt, industrija in gostinstvo, 17. razstava pogrnenih miz, 18. razstava specialnih jedi, 19. razstava gostilniških vin. — Program

Anton Aškerc

Josip Stritar

je zelo obsežen in bo pokazal sedanjo našo gostilniško kulturo v najlepši luči, kakor tudi njeno zgodovinsko tradicijo. Želeli bi, da bi tudi ljubljanski tujsko-prometni svet pokazal v sliki in besedi naše stare, že izginule ljubljanske hotele in gostilne.

MARIBOR

Foto-klub v Mariboru. V četrtek, 9. januarja se je ustanovil v Mariboru Foto-klub.

Mariborska kaznilnica je štela konec l. 1935. za zamreženimi okni 471 obsojencev, od teh 26 dosmrtnih. V 10 letih (1925—1935) je bilo pogojno odpuščenih 570 kaznjencev, od teh pa je bil pogojni odpust preklican samo 21, ker so znova padli v pregrehe, 87 jih pa še prebiva na pogojnem dopustu. Od preobrata do danes je iz zavoda pobegnilo 100 kaznjencev, 77 je bilo izmed njih aretiranih, 10 se jih pa še skriva. Od ustanovitve kaznilnice (1889) je bilo v zavod sprejetih 13.463 obsojencev.

Preložitev ceste Maribor—Kamnica. Na proračunski seji je obravnaval mariborski cestni odbor tudi preložitev ceste Maribor—Kamnica. Pokazalo se je, da bi bila najprimernejša rešitev tega važnega cestnega vprašanja, da se cesta preloži ob Dravi mimo mariborskega otoka. Poleg modernega cestišča predvideva načrt, ki ga je banska uprava že odobrila, posebno pešpot ob cesti do otoka. Pri komisijski razpravi 11. januarja, ki jo je vodil podžupan Franjo Žebot, so pokazali prizadeti lastniki veliko razumevanje za preložitev ceste. Če se uresniči ta načrt, bo kopališče, ki je najlepše v srednji Evropi, zvezano z lepo cesto naravnost do mostu. Proračun stroškov znaša 1 in pol milijona Din in je cestni odbor že ustavil v letošnji proračun prvi obrok 300.000 Din.

Žejni Maribor. V letu 1935. se je po legalni poti potočilo v Mariboru 1,356.202 l vina, 404.287 l piva in 43.891 l žganja, torej na leto in glavo 52 l. Vina pa, ki ga prodajajo vinogradniki po hišah, računajo, da se je potočilo nad pol milijona litrov.

Tujsko-prometna zveza v Mariboru se je na plenarni seji 18. januarja obširno bavila s pogoji za letošnjo tujsko sezono, ki so zelo ugodni, zlasti z ozirom na to, da bo tujski promet v Italiji omejen radi draginje in vojne z Abesinijo. Sklenila je zlasti: 1. živahnejšo propagando na pomladnih velesejmih, 2. izdati reprezentativen prospekt v več jezikih in prospekte za posamezna zdravilišča. 3. Posebno dobrodošel bo novi Badiurov prospekt »Po Sloveniji« v nemškem jeziku. V Ptujju se bo ustanovila podružnica »Putnika«.

Kabel Beograd—Maribor namerava zgraditi poštno ministrstvo, tako da se mednarodni telefonski promet ne bo več izogibal naše države. Tudi ne bo kabel izpostavljen vremenskim neprilikam. Stal bo pa 180 milijonov Din, kar bo pa plačano s presežki dohodkov v 10 letih. Istočasno bo podaljšan avstrijski kabel od Wildona do meje.

Mariborski gasilci so najbolj zaposleni v državi. V Sloveniji je glede požarov na prvem mestu okraj Murska Sobotica, na drugem pa Maribor, desni breg. Čete gasilske župe Maribor desni breg so gasile lani pri 73 požarih, pri katerih je znašala škoda skoraj 3½ milijona Din.

CELJE

Regulacija Savinje. Meseca decembra 1935 se je dovršila prva etapa regulacije Savinje, počenši od Tremerja proti Celju na 2100 m dolgi progi. Stroški, h katerim so prispevali po določenem ključu država, banovina, občina ter oba okrajna cestna odbora, so znašali 2.386.609 Din. Da se korito Savinje razširi in poglobi, je bilo izkopanih 121.566 m³ zemlje in gramoza. Kolavdacija se je izvršila v dneh 25. decembra do 1. januarja. Druga etapa obsega 1 km dolgo progo ob vodi navzgor proti Celju. Uspeh regulacije se je že sedaj razločno opazil, ker se je visoka voda nemoteno odtekala. Treba bi pa bilo najeti daljnoročno posojilo, da bi se regulacija do Celja s preložitvijo železniške proge pri celjskem ovinku mogla dovršiti v dveh do treh letih.

Društveno življenje v Celju. Vseh društev na teritoriju celjske občine je 112. Od teh 8 nemških, 3 društva so se med letom razšla, eno je bilo obnovljeno.

Regulacija Savinje. 12. januarja se je vršila v Celju konferenca za drugo etapo regulacije Savinje, za katero znašajo stroški 2.470.000 Din. Ob tej priliki je predložil gradbeni vodja ing. Mursa elaborat za vsa regulacijska dela od konca druge etape do promenadne brvi v mestnem parku. Stroški bi znašali 26 milj. Din, in sicer polovico za regulacijo Savinje, polovico pa za odstranitev obeh železniških mostov in preložitve proge. Zato je bilo sklenjeno, naj se predvsem zagotovi prispevek železniške uprave.

PTUJ

Na proračunski seji mestnega sveta so se poleg proračuna, na katerega se še povrnemo, čim bo odobren, obravnavala še nekatera druga zanimiva vprašanja. Z adaptacijo prostorov v dominikanskem samostanu, ki so bili dani v najem za tkalnico, se je že pričelo. Po projektu bodo za sedaj stavili v obrat 32 tkalnih strojev. V proračunski debati se je poudarjalo, kako potrebna je razširitev bolnišnice, ki jo naj bi izvršila banska uprava.

IZ KOMUNALNO-POLITIČNEGA IN TURISTIČNEGA ČASOPISJA

Naša samouprava. Časopis za finansijski život banovina i opština. Beograd 1935. Urednik Radovan Drašković, viši inšpektor min. finansija. Izhaja mesečno. — V letu 1935. je bilo priobčenih več preglednih člankov zlasti o stanju naših samoupravnih financ: Drašković, Stanje samoupravnih posojil v kraljevini Jugoslaviji; Računovodstvena in blagajniška služba pri naših samoupravah, Novi banovinski budžeti; Pregled o finansiranju naših samoupravnih teles; Finansiranje bodočih samouprav. Dr. Eugen Sladović iz Zagreba je priobčil več zanimivih člankov o nacionalno-socialistični občini, dr. Alfred Lajtner o komunalnih vprašanjih v raznih evropskih državah. Edini slovenski sotrudnik je dr. Leopold Grošelj s člankom: o finansiranju samouprav (ali potom doklade na državne davke ali potom posebnih davčnih objektov).

Dr. Arnautovićev (Beograd) članek o mestnih financah in zakonu o mestnih občinah podčrtava važnost in nujnost zakona o samoupravnih financah. List opozarja sproti na najvažnejše zakone, prinaša stalno analize budžetov naših samouprav in zanimiv listek. Krog sotrudnikov je sicer še ozek, vendar se stalno širi. Želimo »Naši samoupravi« najlepši razvoj in jo priporočamo.

Sportsko-turistički Lloyd, zabavni putnički petnaestodnevni časopis, Beograd, Knežev spomenik 5, letno 72 Din, urejuje Voj. A. Mijoković. List je službeni organ Jugosl. turing-kluba, Srpskega planinskega in turističnega društva in Smučarskega kluba Beograd. S tem je že povedano, da ni namenjen inozemcem, ampak našem domačemu občinstvu, zlasti potujočemu, ker je na razpolago v železniških vagonih. Informira o športu sploh, zlasti o beograjskem športu vseh panog, ima poseben gledališki pregled, goji feljton in humor in vsebuje zelo mnogo reklame. Oblika se je v teku zadnjega pol leta izdatno zboljšala, tako tudi papir. Smer lista in vsebine spoznamo n. pr. iz sestavkov lanske 22. številke: Boravak vodje nemačkog sporta von Čamera v Beogradu, Putnikov veliki decembarski izlet u Beč, Putnikov Božični izlet u Slovenačku i Austriju, Zima na Pohorju, Predratne sportske generacije, Spremanje naših smučara, šta znači Olimpizam za nas, Koncertna sezona u Beogradu, God. skupština saveza skauta, Lovno jahanje, Pozorišni pregled, Povlastica u vožnji na železnicama, Umetnički događaji u Zagrebu, Privredni pregled, Otvaranje saobraćaja na pruzi Beograd-Pančevo. Sp. t. Lloyd se razvija v vsestransko informativen športski list.

Savremena opština, ki jo izdaja dr. Miloslav Stojadinović, je bila doslej subvencioniran organ Zveze mest kraljevine Jugoslavije, ki pa hoče odslej izdajati svoje neodvisno glasilo. Poleg principielnih člankov o komunalnih vprašanjih zastopa list zlasti tudi težnje občinskih uslužbencev. Do pred kratkim je pri listu sodeloval tudi S. Vidaković. V letniku 1935 je napisal praški socialni ideolog dr. Peter Zenkl članek o brezposelnosti (št. 1—2). Važen je tudi članek I. Obradovića, avtorja gradbenega zakona, o tem zakonu. Savremena opština se ozira tudi na probleme selskih občin. Izhaja sicer v 12 številkah, vendar običajno le šestkrat letno v dvojnih zvezkih. Je pa precej draga: 200 Din letno, za male občine in uslužbenice pa 100 Din. Uprava je v Alekse Nenadovića ulici šte. 1.

POPRAVKI

Pri prvi in drugi razpredelnici starostne razdelitve prebivalstva Ljubljane po ljudskem štetju z dne 31. decembra 1880, objavljeni na strani 301. in 302. četrte številke preteklega letnika naše revije je treba pri prvi vstaviti nadpis »moški«, pri drugi pa »ženske«. Razen tega je pomakniti ves drugi stolpec obeh razpredelnic (»poročeni(e), v %, vdovce (vdovele), v %, ločeni(e), v%«) tako navzdol, da se nahajajo končne vsote (3440, 26'77, 324, 2'52, 19, 0'15 ozir. 3409, 25'38, 1396, 10'39, 18 in 0'13) v isti črti s končnimi vsotami prvega stolpca, kar so pazljivi čitatelji itak sami že lahko popravili.

Na strani 28 pod sliko »Profesorski zbor novomeške gimnazije« beri prav: od leve na desno: Riedl, Hrovat, Nachtigall, Ogorek, Poljanec, Klemenčič, Pečar, Derganec. Spodaj: Brežnik, Vovk, Stanger, Fischer, Staudacher in Koprivšek.

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico odgovoren prof. Evgen Jarc, za uredništvo, upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60'—, za pol leta Din 30'—, za četrt leta Din 15'—. Za inozemstvo Din 100'—. Posamezna šte. velja Din 30'—. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

**PLIN
KURTIVO
SODOBNOSTI**

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd. = le plin!

Resljeva cesta št. 28   Telefon št. 29-77

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

JUGOSLOVANSKA TISKARNA LJUBLJANA

BAKROTISK
LITOGRAFIJA
OFFSETTISK
KLIŠARNA
KNJIGOVEZNICA

